

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

ГУЛИСТОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

ПЕДАГОГИКА ФАКУЛТЕТИ

**БОШЛАНГИЧ ТАЪЛИМ МЕТОДИКАСИ
КАФЕДРАСИ**

**Технология ва уни ўқитиш методикаси
фанидан замонавий педагогик технологиялар асосида
ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА**

Гулистон – 2020

Ш.Ш. Юлдашев. “Меҳнат ва уни ўқитиш методикаси” фанидан ўқув – услубий мажмуа. Гулистон 2020 йил.

Ушбу ўқув – услубий мажмуа 5111700 - Бошланғич таълим ва спорт тарбиявий иш таълим йўналишида таҳсил олаётган талабалар учун мўлжалланган бўлиб, бунда талабаларни бошланғич синфларда меҳнат таълими фанининг мазмуни ва вазифалари, ўқитиш усуллари таълимий воситалар билан таништириш, уларни таълим жараёнига татбиқ этиш бўйича билим, кўникма ва малакаларини шакллантиришни ўз ичига олади. Бошланғич синфларда меҳнат таълими ва тарбиясини асосий вазифалари ўқувчиларни меҳнатга тайёрлаш, касбларга йўналтириш, Давлат таълим стандартлари талаби бўйича назарий ва амалий билимлар беришдан иборатдир.

Ўқув – услубий мажмуа Гулистон давлат университетининг ўқув – услубий кенгаши томонидан _____ 2020 йил _ – сонли қарори билан нашрга тавсия этилган.

Тақризчилар: п.ф.н. доц.в.б. М.К. Муҳлибоев. (Гул ДУ)
п.ф.д. Ш.С.Шарипов. (Низомий номидаги ТДПУ)

Ш.Ш. Юлдашев. “Методика и его трудового обучения”. Учебно – методический комплекс для студентов дневного отделения. Гулистан 2020 год.

Данный учебно – методический комплекс предназначено для студентов по специальности 5111700 – “начального обучения и спорт - воспитательных”, раскрывает научные и практические, содержания и структуры основы трудового обучения. Учебно – методический комплекс рекомендовано к изданию Научно – методическим советом ГГУ, (Протокол №__ от _____, 2020 г).

Рецензенты: п.ф.н. доц.в.б. М.К. Муҳлибоев. (Гул ДУ)
д.п.н. Ш.С. Шарипов. (ТГПУ имени Низами)

Yuldashev SH.. The work cutting materials. Cutter tools and frames. Gulistan 2020 y.

This educational – and – methodical elaboration intended to students 5111700 – “Work’s education” the theoretical bases thoroughly, analyze, tasks for the comparing analysis, self-directed works, use gained knowledges in practice.

This methodical elaboration is recommended for printing by educational – methodical committee of Gulistan state university.

Chief editor: The candidate of pedagogical sciences. Yuldashev SH. (Gul SU)

Reviewers: The candidate of technical sciences. Yuldashev SH. (Gul SU)
The doktor of pedagogical sciences. Sh.S.Sharipov. (TSPU named after Nizami)

@ Гул ДУ

МУНДАРИЖА

Кириш-----	4
1. Фаннинг концептуал асослари -----	5
2. Фаннинг ўқув дастури -----	6
3. Фаннинг ишчи ўқув дастури -----	19
4. Бошланғич синфларда меҳнат таълими ва тарбиясининг мақсад ва вазифалари---	29
5. Бошланғич синфларда меҳнат таълимини ташкил этиш ва унинг мазмуни-----	33
6. Меҳнат дарсининг мақсад ва вазифалари -----	37
7. Меҳнат таълимини ўқитишнинг шакл ва методлари -----	39
8. Меҳнат дарсларида қўл меҳнатининг усуллари -----	54
9. Бошланғич синфларда меҳнат дарсларининг олиб борилиши -----	57
10. Меҳнат дарсларида ўқув жараёнини ташкил этиш -----	63
11. Бошланғич синфларда меҳнат таълимидан амалий ишлар -----	66
12. Бошланғич синф меҳнат дарсларида ўқувчиларни иқтисодий билим тушунчаларини шакллантириш -----	69
13. Меҳнат дарсларида иш унумини ошириш усуллари-----	72
14. Бошланғич синф меҳнат фани буйича синфдан ташкари вазифалари мазмуни ва ташкил этиш усуллари -----	74
15. Бошланғич синф меҳнат дарсларида аппликация ишлари -----	77
16. Бошланғич синфларда кишлок хужалик меҳнати дарсларининг мазмуни ва уларни утказиш методикаси -----	80
17. Ўқувчиларни касб-ҳунарга қизиқтиришда мутафаккирлар меросидан фойдаланиш -----	85
18. Меҳнат дарсларининг ишланмасини тузиш -----	87
19. Аппликация ва мозаика билан ишлаш дарсларини ташкил этиш методикаси -----	92
20. Қағоз ва картон билан ишлаш дарсларнинг мазмунини ташкил этиш методикаси	96
21. Турли хил материаллар билан ишлаш дарсларини ташкил этиш методикаси	103
22. Пластин ва лой билан ишлаш дарсларини ташкил этиш методикаси	108
23. Газлама билан ишлаш дарсларини ташкил этиш методикаси	111
24. Юмшоқ ўйинчоқ яшаш дарсларини ташкил этиш методикаси	117
25. Конструкторлик ва моделлаштириш ишлари дарсларини ташкил этиш методикаси	123
26. Амалий машғулотлар-----	128
27. Назорат ва тест саволлари -----	159
28. Глоссарий -----	173
29. Асосий ва қўшимча адабиётлар рўйхати -----	175

КИРИШ

Республикамизда амалга оширилаётган маънавий ва ижтимоий-иқтисодий ислохотларнинг замонавий босқичи ўқувчи шахси шаклланишида мустақиллик ва эркинликни таъминлашнинг янги қирралари очиб берилаётганлиги билан тавсифланади. Бу борадаги миллий таълим моделимизнинг асосий ғояси ва мазмуни «Таълим тўғрисида»ги Қонун ҳамда Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида ўз ифодасини топган.

Ўқувчи шахсининг касбий билим олишдаги йўналишни ихтиёрий танлаши учун шароит яратишда, аввало, уни мустақил, эркин фикрловчи шахс сифатида шакллантириш муаммосининг ечими ўқитувчи томонидан таълимни замонавий педагогик технологиялар асосида ташкил этишга боғлиқдир.

Республикамизда «Таълим тўғрисида»ги Қонун, Кадрлар тайёрлаш миллий дастури ва Давлат таълим стандартлари талабларига мос келадиган янги таълим технологияларини яратиш долзарб муаммога айланди. Анъанавий таълим тизимидан фарқли равишда, таълимни янги педагогик технологиялар асосида ташкил этишда дарслар самарали натижа бериб, ўқувчиларни бевосита ўқишга бўлган қизиқишини оширади.

Мазкур ўқув-услубий мажмуада замонавий педагогик технологияларнинг Ўзбекистонда кенг тарқалган ва кўпчилик олимлар томонидан маъқулланган ёндашувга асосланган ҳолда ўқувчиларни касбга йўналтириш технологияси фанининг илмий-назарий билимлар ҳамда ўқув-методик тавсиялар баён этилган.

Ўқув-услубий мажмуада янги педагогик технологияларнинг такомиллаштирилган қоидаларга амал қилиниб, ҳар бир мавзу бўйича асосий саволлар, таянч тушунча ва иборалар, тегишли мақсадлар тизими, уларнинг мазмунда акс эттирилишига алоҳида эътибор қаратилган.

МЕҲНАТ ВА УНИ ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИ ФАНИ БЎЙИЧА ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИ ИШЛАБ ЧИҚИШНИНГ КОНЦЕПТУАЛ АСОСЛАРИ

КУРСНИНГ МАҚСАД ВА ВАЗИФАЛАРИ

1.1. Фаннинг мақсади талабаларга меҳнат ва уни ўқитиш методикасидан дарсларни ташкил этиш шакллари, ўқувчиларни меҳнатга ўргатишда иш турларининг мазмун ва моҳияти. Иш турлари, меҳнат жараёнлари ҳақида тушунчалар. Касб-ҳунарга йўналтириш. Иш қуроллари, техник воситаларидан фойдаланиш қоидалари. Бошланғич меҳнат таълими элементлари билан таништириш ва амалда фойдаланиш қоидаларини ўргатиш.

1.2. Фаннинг вазифалари талабаларга бошланғич синфда меҳнат таълими фанини ўқитиш методикасининг фан сифатида ўз олдига қўйган вазифалари. Ўқитишнинг методик схемаси ва унинг турлари. Ўқувчиларни меҳнатга ахлоқий ва рухий тайёрлаш жараёнлари, вазифалари.

1.3. Талаба билимига қўйиладиган талаблар. Талабаларни меҳнат таълимини ўқитишга, уларни ахлоқий ва рухий шакллантиришдан ҳамда меҳнатга нисбатан муносабатларини ўстиришдан иборат бўлади.

1.4. Фанни ўрганишда талабалар илғор ўқитувчиларнинг иш тажрибаси билан бойитилган материаллар асосида, ҳамда ўқув ва лабаратория машғулотлари асосида олинган билим ва кўникмаларга суянадилар.

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

«Ro'yxatga olindi»
№ BD-5111700-3.10
2018 yil «17» noyabr

**MEHNAT VA UNI O'QITISH METODIKASI
fanining**

FAN DASTURI

Bilim sohasi: 100000 – Gumanitar
Ta'lim sohasi: 110000 – Pedagogika
Bakalavriat yo`nalishi: 5111700 – Boshlang`ich ta'lim va sport-tarbiyaviy ish

Fanning o'quv dasturi Oliy va o'rta maxsus, kasb-xunar ta'limi o'quv metodik birlashmalari faoliyatini Muvofiqlashtiruvchi Kengashning 2018 yil «1» noyabrdagi 3– son majlisi bilan ma'qullangan.

Fan dasturi Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat pedagogika universitetida ishlab chiqildi va turdosh oliy ta'lim muassasalari bilan kelishildi.

Tuzuvchilar:

Sanaqulov X.R. - “Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi va tarbiyaviy ishlar metodikasi” kafedrası dotsenti, p.f.n.

Xodiyeva D.P. - “Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi va tarbiyaviy ishlar metodikasi” kafedrası o'qituvchisi

Taqrizchilar:

P.Xolmatov - Guliston Davlat universiteti “Boshlang'ich ta'lim uslubiyoti” kafedrası, p.f.n., dosent

F.Olimova - Toshkent viloyati XTB metodika markazi rahbari

Fanning o'quv dasturi Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat pedagogika universiteti ilmiy-metodik kengashida tavsiya qilingan (2018 yil «13» oktyabrdagi «4» –sonli majlis bayonnoma).

Kirish

Ushbu dastur mehnat ta'limining tarixi va rivojlanishi, bo'limlari, mehnat ta'limi sohasini tashkil etish shakllari va mazmuni, ish turlari buyicha darslarni tashkil etish va o'qitish usullari kabi masalalarni qamrab olgan.

O'quv fanining maqsad va vazifalari

Fanni o'qitishdan maqsadi – talabalarni boshlang'ich sinflarda mehnat ta'limi fanining mazmuni va vazifalari, o'qitish usullari, ta'limiy vositalar bilan tanishtirish va ularni ta'lim jarayoniga tatbiq etish bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishdir.

Fanning vazifalari - Boshlang'ich maktablarda mehnat ta'limi va tarbiyasining asosiy vazifalari o'quvchilarni mehnatga tayyorlash, o'qitish va umumta'lim maktablarining boshlang'ich sinflarida kasb tanlash izchilligini takomillashtirish, Davlat ta'lim standartlari talabi bueicha tyva amaliy bilim berish.

Fan bo'yicha talabalarining bilimiga, ko'nikma va malakasiga qo'yiladigan talablar

– Mehnat va uni o'qitish metodikasi fanidan talabalar mehnat darsligining xususiyatlari, mazmuni, vazifasi va maqsadini, o'quvchilarining bilim, ko'nikma va malakalariga qo'yiladigan baho mezoni texnologiyasini, asosiy o'quv vositalari darslik, o'quv qullanmasi va boshqa vositalar hamda ularni qo'llash metodikasini, mehnat fanini o'qitishda qo'llaniladigan barcha metod va usullarni **bilishi kerak**.

– O'quv-bilish faoliyatini tashkil qilishning asosiy va yordamchi shakllari, dars ishlanmasida o'quv jarayonini (o'quv materialini unga mos metod, vosita va o'qitish shaklini tanlab) rivojlantirish, dastur, darslik, metodik qo'llanma tavsiyalarini tahlil qilib qisqacha taqriz yoza olish, o'zlari qiziqqan yo'nalish, mavzusi asosida ilmiy izlashning bajarilishini uddalay olish zarur (kurs va bitiruv ishi tarzida), turli jarayonlarni bajaruvchi turli xom-ashyolar bilan ishlovchi ishchilarning ish xususiyatlari haqida **ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak**.

– Turli xom-ashyoga ishlov berishda asboblardan unumli foydalana olish, tayyorlanadigan (yasaladigan) buyumlar chizmasini shartli tasvirini o'qiy olish, yasaladigan buyumlar andozasi, chizmasini tuza olish, texnika xavsizligi qoidalarini bilish, mehnat tozaligi va madaniyatga amal qilish **malakalariga ega bo'lishlari kerak**.

Fanning o'quv rejadagi boshqa fanlar bilan o'zaro bog'liqligi, uslubiy jihatdan uzviy va ketma-ketligi

Mehnat va uni o'qitish metodikasi fani asosiy ixtisoslik fani xisoblanib, 5-6 - semestrlarda o'qitiladi. Mehnat metodikasi fani pedagogika, psixologiya va yosh psixologiyasi fanlari bilan bog'liq. Mehnat metodikasi ta'limning boshqa metodikalari (ona tili, matematika, tabiatshunoslik, rasm va boshqa fanlar metodikasi) bilan uzviy bog'lanadi. Talabalarining bilish faoliyatini faollashtirish asosida ularni ilmiy tekshirish ishlarini, ya'ni eksperimentga, to'garak ishlariga, ilg'or o'qituvchilarning ish tajribalarini o'rganish va ommalashtirishga, referatlar, ma'ruzalar, kurs ishlari va nihoyat bitiruv malakaviy ishi yozishga jalb qilish bilan materialni muammolar bo'yicha o'rganish tavsiya etiladi.

Fanning ta'limdagi o'rni

Mehnat va uni o'qitish metodikasi fani pedagogik fanlardan biri bo'lib, fanining asosiy ilmiy izlanishlari natijalariga tayangan holda, ilg'or o'qituvchilarning ish tajribasi bilan boyitilgan materiallar asosida yoritib beradi. O'quvchilarni mehnatga tarbiyalash va ularni bo'lajak amaliy faoliyatga tayyorlashda mehnat malaka va ko'nikma va malakalarni egallashlarini ta'minlaydi, o'quvchilarni mehnat faoliyatiga, ijtimoiy foydali ishlab chiqarish mehnatini bajarishga tayyorlaydi.

Mehnat ta'limining tarbiyaviy ahamiyati juda katta bo'lib, o'quvchilarda mehnatsevarlik, ma'suliyat, intizomlilik, burch hissi, jamoatchilik hissini tarbiyalashda, o'quvchilarning aqli o'sishida eng muhim iroda va ahloqiy sifatlarning rivojlanishiga yordam beradi. Mehnat ta'limida mehnatga psixologik tayyorlik, mehnat faoliyatining to'g'ri motivlari asosida tarbiyalaydi, shaxsning har bir ongli mehnatkash uchun zarur bo'lgan sifatlari shakllanishida yordam beradi. O'quvchilar o'rtasida yo'lga qo'yilgan o'zaro yordam esa, ularda do'stlik, birodarlik, umumlashish, jamoatchilik kabi fazilatlarni tarbiyalaydi.

Metodika kursini o'rganish talabalarni kichik yoshdagi bolalarni o'qitish va tarbiyalashga doir masalalarni mustaqil va ongli hal etishga tayyorlash, shuningdek, ta'lim va tarbiya nazariyasi va amaliyotni mustaqil o'rganishni davom ettirish uchun, yangi nashr etilgan metodik adabiyotlarni o'qish uchun, yozish tajribasini tarkibiy baholash va umumlashtirish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar bilan qurollantiradi.

Mehnat ta'limi metodikasi kursini puxta o'zlashtirish nazariy materiallarni bilish bilan birga, talabalarning pedagogika amaliyoti davrida va Universitetni bitirgandan so'nggi ishlarda ko'nikma sifatida xizmat qiladi.

Fanni o'qitishda zamonaviy axborot va pedagogik texnologiyalar

Talabalarning fanni o'zlashtirish jarayonida darsliklar, o'quv-uslubiy qo'llanmalar, ma'ruza matnlari, texnik vositalardan unumli foydalanish, Grafaproektor yordamida slaydlardan va elektron materiallar yoki boshqa texnik vositalarda foydalanishda pedagogik texnologiya yutuqlarini qo'llash, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish, interfaol usullarni, ta'limiy vositalarni va ta'limiy o'yinlarni ta'lim jarayoniga tadbiq etish muhim ta'limiy ahamiyatga ega.

ASOSIY QISM

Fanning ma'ruza mashg'ulotlari mazmuni

Boshlang'ich sinf mehnat va uni o'qitish metodikasi darslarining talabalar egallashi kerak bo'lgan nazariy bilimlar mavzusida va e'tiborga olinishi lozim bo'lgan umumiy masalalari.

Boshlang'ich sinflarda mehnat ta'limi va tarbiyasining vazifalari

Boshlang'ich sinfda mehnat o'qitish metodikasining fan sifatida o'z oldiga qo'ygan vazifalari. O'qitishning metodik sistemasi (tizimi) va uning turlari. O'quvchilarni mehnatga axloqiy va ruhiy tayyorlash jarayonlari, vazifalari.

Boshlang'ich sinflarda mehnat ta'limining mazmuni:

Boshlang'ich kasb-hunar tushunchalarini tarbiyalash. O'qituvchilarni mehnatga amaliy tayyorlash. Boshlang'ich politexnik bilim bilan qurrolantirish. Mehnat malaka va ko'nikmalarini shakllantirish bosqichlari.

Mehnat darsining maqsad va vazifalari

Mehnat darslarini tashkil qilish shakllari, mehnatga o'rgatishda ish turlarining mazmun va mohiyati. Ish turlari haqida tushunchalar. Kasb-hunarga yo'naltirish. Ish turlari vositalaridan foydalanish qoidalari. Mehnatga munoasabat tushunchalarini o'stirish. Boshlang'ich mehnat elementlari bilan tanishtirish va amalda foydalanishi qoidalarini o'rganish.

Mehnat ta'limining shakl va metodlari:

Boshlang'ich sinfda mehnatga o'rgatish metodi. Metod tushunchalari. uning turlari. O'quv bilish faoliyatini tashkil qilish metodi va ular orasidagi bog'liqlik. O'quvchilarni mustaqil ishlarga o'rgatish sifatida o'qitishni tashkil qilishda didaktik ko'rgazmalar yasash metodlaridan foydalanish.

Mehnat darslarida qo'l mehnatining usullari

Boshlang'ich sinflarda qo'l mehnatiga o'rgatishning tashkil qilish shakllari. Qo'l mehnatiga o'rgatishda ish turlarining usullari. Mehnat samaradorligini oshirishda qo'llaniladigan usullar. Mavzu mazmuniga mos o'qitish metodi.

Boshlang'ich sinflarda mehnat darsining olib borilishi

Boshlang'ich sinflarda mehnat darsining olib borilishi. Boshlang'ich sinflarda mehnat kursi tuzilishining o'ziga xos xususiyatlari va mazmuni. Barcha materiallarni o'rganishdagi uzviylik. Ko'rgazmali materiallar hosil qilishda nazariy bilimlarning o'rni.

Mehnat darslarida o'quv jarayonini tashkil etish

Mehnat malaka va ko'nikmalarini hosil qilishda kursning amaliy yo'nalishi. Nazariy va amaliy bilimlarni uzviy bog'lashda ko'rgazma materiallarning roli.

Boshlang'ich sinflarda mehnat ta'limidan amaliy ishlar

Boshlang'ich sinf mehnat darslarida amaliy ish turlari haqida tushuncha. Ish turlari bo'yicha yasaladigan buyumlarni bajarishda texnika xavfsizlik qoidalari. O'z-o'ziga xizmat ko'rsatish. Mehnat ish qurollari, har xil turdagi materiallar bilan tanishtirish va ulardan foydalanish qoidalari.

Boshlang'ich sinf mehnat darslarida iqtisodiy bilim tushunchalarini shakillantirish

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga iqtisod tushunchasini berish. Mehnat darslarini iqtisodiy bilim bilan uzviy bog'liqligi. O'quvchilarda iqtisodiy faoliyatini shakillantirish.

Mehnat darslarida ish unumini oshirish usullari

Mehnat darslarida ish turlari. Ish unumini oshirish usullari. Mehnat ish unumini oshirishni tashkil etish shakli va metodlari. Mehnat malaka va ko'nikmalarini oshirish. Mehnat darsini tashkil qilishning sifatini oshirish.

Mehnat ta'limida sinfdan tashqari ishlar

Sinfdan tashqari ishlarning maqsadi va vazifalari. Sinfdan tashqari ishlarning mazmuni va shakllari. Sinfdan tashqari ishlarning formalari (ommaviy ish, tarbiyaviy tadbirlar, musobaqalar, to'g'arak ishlari, mustaqil mashg'ulot)

Applikatsiya ishlarini bajarilishi va uning turlari

Applikatsiyaning turlari. Geometriya shaklli applikatsiya. Geometrik figuralardan predmetli applikatsiyalar. Badiiy applikatsiyalar. Ko'p rangli applikatsiyalar haqida tushuncha. Applikatsiyaning materiallari haqida tushuncha. Applikatsiya sa'nati.

Qishloq xo'jaligi mehnati darsining mazmuni va undan foydalanish usullari

Tabiat haqida tushunchalar. Qishloq xo'jalik mehnatida ish turlarining shakllari. Sinflar bo'yicha ish turlari. Texnika xavfsizligi qoidalari. Tabiatni asrash. Ko'chat o'tkazish. Gul o'stirish.

O'quvchilarni kasb-hunarga qiziqtirishda mutafakkirlar merosidan foydalanish

O'quvchilarni kasb-hunarga qiziqtirishning mutafakkirlar usullari. Kasb-hunar haqida tushunchalari. Mutafakkirlarni kasb-hunarga oid fikrlari. Kasb-hunar haqida tadbirlar. An'anaviy kasb-hunarlar.

Mehnat darslarining ishlanmasini tuzish

Darsni rejalashtirish haqida tushuncha. Dars ishlanmasi tuzish. Dars ishlanmasini tahlili. Ko'rgazma materiallarini tayyorlash (ko'rsatmali materiallar) usullari, dars metodlari va shakillari. O'qituvchining vazifalari. Uy ishiga vazifa berishda baholash mezonlari.

Applikatsiya va mozaika bilan ishlash darslarini tashkil etish metodikasi

Applikatsiya ishlari haqida tushuncha. Mozaika ishlari haqida tushuncha. Darslarni to'g'ri tashkil etish haqida tushuncha. Applikatsiya va mozaika ishlarining maqsadi va tarbiyaviy ahamiyati. Bolalarni aqliy qobiliyatlarini rivojlantirish.

Qog'oz va karton bilan ishlash darslarining mazmunini tashkil etish metodikasi

Qog'oz va karton haqida tushuncha berish. Ishlab chiqarishdagi xususiatlari. Ko'rgazmalar va ish qurollari taeeorlash. Ish joyini tashkil qilish. Qog'ozning turlari.

Turli xil materiallar bilan ishlash darslarini tashkil etish metodikasi

Turli tabiiy va mahalliy xom ashyolar haqida tushuncha. Ish joylarini to'g'ri tashkil etish. Turli materiallar bilan ishlash qoidalari. Materiallarning haetodagi ahamiyati. Kasb-hunar o'rgatish omillari (barglar, samon qalamchalari, yong'oq po'choqlari, er yong'oq po'choqlari, patlar o'simlik urug'lar)

Plastilin va loy bilan ishlash darslarini tashkil etish metodikasi

Plastillinning xususiyati va tarkibi. Plastillinni ishlatish usullari. Loyning xususiyati va ishlatish usullari. Plastilin va loy bilan ishlashni tarbieaga ta'siri. Plastilin va loy bilan ishlash qoidalari.

Gazlama bilan ishlash darslarini tashkil etish metodikasi

Gazlamaning turlari. Gazlamaning xususiyatlari. Ishlov berish metodikasi. Andoza olish, o'lchash va qirqish. Ish joyini tashkil qilish. Gazlamaning sanoatda ishlab chiqarilishi. Ish fartugidan andoza olish.

Yumshoq o'yinchoq yasash darslarini tashkil etish metodikasi

Yumshoq o'yinchoqlar uchun andoza olish usullari. Matolar tanlash xususiyatlari. Ranglarni tanlash ahamiyati. Texnika xavfsizligi qoidalari. Bolalar bog'chalariga yordam.

Konstruktorlik va modellashtirish ishlari darslarini tashkil etish metodikasi

O'quvchilarni texnik chizmachilik elementlari bilan tanishtirish. Grafik tasvir turlari. chiziq va chizmani o'qish tartibi. Texnik rasm va chizmadan foydalanish qoidalari.

Amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar

Amaliy mashg'ulotlarda talabalar mehnat fanidan ish turlaridan namunalar yasashni o'rganadilar.

Amaliy mashg'ulotlarning taxminiy tavsiya etiladigan mavzulari:

1. Qog'ozga ishlov berish usullari.
2. Qog'ozni oddiy va murakkab usullarda buklab maketlar easash.
3. Qog'ozni ketma- ket usulda buklab maketlar yasash.
4. Kartondan Telefon ko'rgazmali qurolini tayyorlash.
5. Kartondan Olmali daraxt ko'rgazmali qurolini tayyorlash.
6. Kartondan O'yla, Izla, Top ko'rgazmali qurolini tayyorlash.
7. O'quvchilarni tejamkorlikga urgatish. Chiqindi materiallari bilan ishlash.

8. Buyumlarga bezak berish ishlari.
9. Tugarak ishlarni tashkil etish. 8 Martaga sovga tayyorlash.
10. Qogozdan geometrik figuralardan predmetli applikasiya yasash.
11. Barglardan applikasiya yasash.
12. Uruglardan applikasiya yasash.
13. Xona usimliklarini parvarish kilish usullari.
14. Tuxum po'chog'idan mozayka ishlari.
15. Qog'ozdan mozayka ishlari.
16. Samondan applikasiya yasash.
17. Паpье-mashe ishlari.
18. Plastillin bilan ishlash.
19. Ayoqcha yumshoq o'yinchog'ini tikish.
20. Kartondan turli modellar yasash.

Amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish bo'yicha kafedra professor-o'qituvchilari tomonidan ko'rsatma va tavsiyalar ishlab chiqiladi. Unda talabalar asosiy ma'ruza mavzulari bo'yicha olgan bilim va ko'nikmalarini amaliy topshiriqlarni bajarish orqali yanada boyitadilar. Shunundek darslik va o'quv qo'llanmalar asosida talabalar bilimlarini mustahkamlashga erishish, tarqatma materiallardan foydalanish, ilmiy maqolalar va tezislarni chop etish orqali talabalar bilimini oshirish, mavzular bo'yicha ko'rgazmali qurollar tayyorlash va boshqalar tavsiya etiladi.

Seminar mashg'ulotlarini tashkil etish bo'yicha ko'rsatmalar

Seminar mashg'ulotlarida talabalar mehnat darslarini tashkil etish, dars jarayonida quyiladigan talabalar, ish turlaridan namunalarni va ularni bajarish buyicha ko'nikma va malaka hosil qiladilar.

Seminar mashg'ulotlarning taxminiy tavsiya etiladigan mavzulari:

1. Ish joyini to'g'ri tashkil etish.
2. Asbob va materiallardan tugri foydalanish qoidalari.
3. Yakka tartibdagi ishlar. Kiyimlarga karash ishlari
4. Mehnat tarbiyasiga oid tadbirlarni tashkil etish.
5. Kulolchilik ishlari xakida. Loy bilan ishlash.
6. Ish fartugini tikish.
7. Gazlama turlari bilan ishlash. Tugma qadash usullarini urganish

Mustaqil ishni tashkil etishning shakli va mazmuni

Talabalarga mustaqil ishni tayyorlashda muayyan fanning xususiyatlarini hisobga olgan holda quyidagi shakllardan foydalanish tavsiya etiladi.

- mustaqil ravishda darslik, o'quv qo'llanmalari va metodik qo'llanmalarda belgilab berilgan mavzularni o'rganish;
- tarqatma materiallar bo'yicha auditoriyada o'rganilgan ma'ruza qismlarini o'zlashtirish;
- axborot texnologiyalaridan foydalanib, nazorat tizimlari bilan ishlash;
- maxsus adabiyotlar va ilmiy tadqiqot ishlari bilan ishlash;
- zamonaviy texnologiyalarni o'rganish va ularni ta'lim jarayoniga tadbiiq qilish usullarini o'rganish;
- muammoli o'qitish usullari;
- masofaviy ta'lim.

Pedagogik amaliyotni tashkil etishning shakli va mazmuni

1. Dasturda ko'rsatilgan bo'limlar bo'yicha taqvim reja tuzish va u asosida darslar o'tish.
2. Boshlang'ich sinflarda mehnat darslarini kuzatish va tahlil qilish.
3. Boshlang'ich sinflarda mehnat fanidan sinfdan tashhari ishlarni tuzish va ularni o'tkazish.
4. Har bir darsga mos ko'rgazmalar tayyorlay olish va darsda ulardan unumli foydalanish.

Dasturning informatsion-uslubiy ta'minoti

Mehnat va uni o'qitish metodikasini o'qitish jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni, axborot kommunikativ texnologiyalarni qo'llash nazarda tutiladi.

Mehnat ta'limidan ma'ruza mashg'ulotlari o'quvchida axborot texnologiyalaridan, kichik guruhlarda ishlash, blits texnologiyasi, zig-zag usuli, aqliy hujum, T tizimidan, guruhli fikrlash, izlanish, mustaqil ish, bahs-munozara usullaridan foydalaniladi.

Mehnat ta'limidan amaliy mashg'ulotlari o'quvchida muammoli o'qitish, amaliy ish, aqliy hujum, blits texnologiyasi, izlanish, mustaqil ish, sayohat darsi, axborot texnologiyasi va boshqa ta'limiy vositalardan foydalaniladi.

Elektron ta'lim resurslari

1. **www. tdpu. uz**
2. **www. pedagog. uz**
3. **www. Ziyonet. uz**
4. **www. edu. uz**
5. **tdpu-INTRANET. ped**

Foydalanilgan asosiy darsliklar va o'quv qo'llanmalar ruyxati.

Asosiy darsliklar va o'quv qo'llanmalar

1. Mavlonova R.A, Sanoqulov X.R, Xodiyeva D.P “Mehnat va uni o'qitish metodikasi” O'quv qo'llanma. 2007yil TDPU.
2. X.Sanaqulov, M.Xaydarov “Boshlang'ich sinflarda qog'ozdan amaliy ishlar” o'quv-metodik qo'llanma 1996 yil. TDPU.

Qo'shimcha adabiyotlar

1. Ta'lim to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasining Qonuni (Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. 1997 yil T., “Sharq” nashriyoti)
2. Kadrlar tayyorlash bo'yicha millie dastur.(Barkamol avlod- O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. 1997 yil T., “Sharq” nashriyoti)
4. R.Hasanov, H.Egamov “Tasviriy sa'nat va badiiy mehnat” T. “O'qituvchi” 1997 yil.
5. Sanaqulov X.R, Xodiyeva D.P «Boshlang'ich sinflarda tabiiy materiallardan amaliy ishlar» o'quv-metodik qo'llanma 2009 yil. TDPU.

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

ГУЛИСТОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

БОШЛАНҒИЧ ТАЪЛИМ УСЛУБИЯТИ КАФЕДРАСИ

“ТАСДИҚЛАЙМАН”

Гул ДУ ректори
проф. А. Эминов

«___» _____ 2013 й.

МЕҲНАТ ВА УНИ ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИ

фани бўйича ишчи ўқув дастури

Факултет:	Педагогика
Таълим йўналиши:	5111700- БТ ва СТИ
Кафедра:	“Бошланғич таълим услубияти”
Босқич:	III
Умумий ўқув соати:	264 с
Шу жумладан	
Маъруза:	5-семестр 28 с, 6-семестр 26 с
Амалий машғулотлар:	5-семестр 44 с, 6-семестр 46 с
Мустақил ишлар:	5-семестр 60 с, 6-семестр 60 с

Фаннинг ишчи ўқув дастури намунавий ўқув дастури ва ўқув режасига мувофик ишлаб чиқилди.

Тузувчилар: **Холматов П.Қ.** – Гул ДУ “Бошланғич таълим услубияти”
кафедраси доценти, педагогика фанлари номзоди
_____ (имзо)

Юлдашев Ш.Ш. – Гул ДУ “Бошланғич таълим услубияти”
кафедраси ўқитувчиси
_____ (имзо)

Такризчи: **Мухлибев М.** – Гул ДУ
_____ (имзо)

Фаннинг ишчи ўқув дастури “Бошланғич таълим услубияти” кафедрасининг 2013 йил 29.08 даги 1 - сонли мажлисида кўриб чиқилиб, факультет Илмий-услубий Кенгашида кўриб чиқиш учун тавсия қилинди.

Кафедра мудири:

доц. Эргашев Р.Н.

Фаннинг ишчи ўқув дастури Педагогика факультети Илмий-услубий Кенгашининг 2013 йил 30.08. даги 1 - сонли мажлисида тасдиқланди.

**Факультет Илмий-услубий
Кенгаши раиси:**

доц. Ж. Комилов

Келишилди:

Ўқув ишлари бўйича ректор муовини

доц. Н.Р. Баракаев

1. Кириш

Ушбу ишчи ўқув фан дастури меҳнат таълимнинг тарихи ва ривожланиши, бўлимлари, меҳнат таълими соҳасини ташкил этиш шакллари ва мазмуни, иш турлари бўйича дарсларни ташкил этиш ва ўқитиш усуллари каби масалаларни қамраб олган.

1.1. Фаннинг мақсад ва вазифалари

Фанни ўқитишдан мақсади – талабаларни бошланғич синфларда “Меҳнат ва уни ўқитиш методикаси” фанининг мазмуни ва вазифалари, ўқитиш усуллари, таълимий воситалар билан таништириш ва уларни таълим жараёнига тадбиқ этиш бўйича билим, кўникма ва малакаларни шакллантиришдир.

Фаннинг вазифалари - бошланғич мактабларда “Меҳнат ва уни ўқитиш методикаси” фанининг асосий вазифалари ўқувчиларни меҳнатга тайёрлаш, ўқитиш ва умумтаълим мактабларининг бошланғич синфларида касб танлаш изчиллигини такомиллаштириш, Давлат таълим стандартлари талаби бўйича амалий билим бериш.

1.2. Фанни ўзлаштиришга қўйиладиган талаблар.

Меҳнат ва уни ўқитиш методикаси фанидан талабалар меҳнат дарслигининг хусусиятлари, мазмуни, вазифаси ва мақсадини, ўқувчиларининг билим, кўникма ва малакаларига қўйиладиган баҳо мезони технологиясини, асосий ўқув воситалари дарслик, ўқув кулланмаси ва бошқа воситалар ҳамда уларни қўллаш методикасини, меҳнат фанини ўқитишда қўлланиладиган барча метод ва усулларни билиши керак.

Ўқув-билиш фаолиятини ташкил қилишнинг асосий ва ёрдамчи шакллари, дарс ишланмасида ўқув жараёнини (ўқув материали унга мос метод, восита ва ўқитиш шаклини танлаб) ривожлантириш, дастур, дарслик, методик қўлланма тавсияларини таҳлил қилиб қисқача тақриз ёза олиш, ўзлари қизиққан ёъналиш, мавзуси асосида илмие излашнишнинг бажарилишини уддалай олиш зарур (курс ва битирув иши тарзида), турли жараёнларни бажарувчи турли хом-ашёлар билан ишловчи ишчиларнинг иш хусусиятлари ҳақида кўникмаларига эга бўлиши керак.

Турли хом-ашёга ишлов беришда асбоблардан унумли фойдалана олиш, тайёрланадиган (ясаладиган) буюмлар чизмасини шартли тасвирини ўқий олиш, ясаладиган буюмлар андозаси, чизмасини туза олиш, техника хавсизлиги қондаларини билиш, меҳнат тозалиги ва маданиятига амал қилиш малакаларига эга бўлишлари керак.

1.3. Фаннинг бошқа фанлар билан ўзаро боғлиқлиги

Меҳнат ва уни ўқитиш методикаси фани асосий ихтисослик фани ҳисобланиб, 5-6 - семестрларда ўқитилади. Меҳнат ва уни ўқитиш методикаси фани педагогика, психология ва ёш психологияси фанлари билан боғлиқ. Меҳнат методикаси таълимнинг бошқа методикалари (она тили, математика, табиатшунослик, расм ва бошқа фанлар методикаси) билан узвий боғланади. Талабаларнинг билиш фаолиятини фаоллаштириш асосида уларни илмий текшириш ишларини, яъни экспериментга, тўғарак ишларига, илғор ўқитувчиларнинг иш тажрибаларни ўрганиш ва оммалаштиришга, рефератлар, маърузалар, курс ишлари ва ниҳоят битирув малакавий иши ёзишга жалб қилиш билан материални муаммолар бўйича ўрганиш тавсия этилади.

1.4. Фаннинг ҳажми

№	Машғулот тури	Ажратилган соат	Семестр	
			5 семестр	6 семестр
1.	Маъруза	54 соат	28 соат	26 соат
2.	Амалий	90 соат	44 соат	46 соат
3.	Мустақил таълим	120 соат	60 соат	60 соат
	Жами	264 соат	132 соат	132 соат

Фандан ўтиладиган мавзулар ва улар бўйича машғулот турларига ажратилган соатларнинг тақсимоти

№	Фаннинг мавзуси	Соатлар		
		Жами	Маъруза	Амалий
1.	Бошланғич синфларда меҳнат таълими ва тарбиясининг мақсад ва вазифалари	2	2	-
2.	Бошланғич синфларда меҳнат таълимини ташкил этиш ва унинг мазмуни.	2	2	-
3.	Меҳнат дарсининг мақсад ва вазифалари	2	2	-
4.	Меҳнат таълимини ўқитишнинг шакл ва методлари	4	4	-
5.	Меҳнат дарсларида қўл меҳнатининг усуллари	2	2	-
6.	Бошланғич синфларда меҳнат дарсларининг олиб борилиши	2	2	-
7.	Меҳнат дарсларида ўқув жараёнини ташкил этиш	2	2	-
8.	Бошланғич синфларда меҳнат таълимидан амалий ишлар.	2	2	-
9.	Бошланғич синф меҳнат дарсларида иқтисодий билим тушунчаларини шакллантириш	2	2	-
10.	Меҳнат дарсларида иш унумини ошириш усуллари	2	2	-
11.	Меҳнат таълимида синфдан ташқари ишлар	2	2	-
12.	Апликация ишларини бажарилиши ва унинг турлари	2	2	-
13.	Қишлоқ хўжалиги меҳнати дарсининг мазмуни ва ундан фойдаланиш усуллари	2	2	-
14.	Қоғозга ишлов бериш усуллари.	4	-	4
15.	Қоғозни оддий ва мураккаб усулларда буклаш	4	-	4
16.	Қоғозни кетма – кет усулларда буклаб макетлар яшаш	4	-	4
17.	Картондан телефон қўرғазмали куролини тайёрлаш	4	-	4
18.	Картондан олмали дарахт қўрғазмали куролини тайёрлаш	4	-	4
19.	Картондан ўйла, изла, топ, қўрғазмали куролини тайёрлаш.	4	-	4
20.	Ўқувчиларни тежамкорликка ўргатиш.	4	-	4
21.	Чиқинди материаллар билан ишлаш.	4	-	4
22.	Буюмларга безак бериш ишлари.	4	-	4
23.	Тўғарак ишларини ташкил этиш. 8-мартга совға тайёрлаш.	4	-	4

24.	Қоғоздан, геометрик фигуралардан предметли аппликация ясаш	4	-	4
	ОН			
25.	Ўқувчиларни касб-ҳунарга қизиқтиришда мутафаккирлар меросидан фойдаланиш	2	2	-
26.	Меҳнат дарсларининг ишланмасини тузиш	2	2	-
27.	Аппликация ва мозайка билан ишлаш дарсларини ташкил этиш методикаси	4	4	-
28.	Қағоз ва картон билан ишлаш дарсларнинг мазмунини ташкил этиш методикаси	4	4	-
29.	Турли хил материаллар билан ишлаш дарсларини ташкил этиш методикаси	4	4	-
30.	Пластилин ва лой билан ишлаш дарсларини ташкил этиш методикаси	2	2	-
31.	Газлама билан ишлаш дарсларини ташкил этиш методикаси	2	2	-
32.	Юмшоқ ўйинчоқ ясаш дарсларини ташкил этиш методикаси	2	2	-
33.	Конструкторлик ва моделлаштириш ишлари дарсларини ташкил этиш методикаси	4	4	-
34.	Барглاردан аппликация ясаш	6	-	6
35.	Уруғлардан аппликация ясаш	4	-	4
36.	Хона ўсимликларини парвариш қилиш усуллари	4	-	4
37.	Тухум пўчоғидан мозайка ишлари	4	-	4
38.	Қоғоздан мозайка ясаш	4	-	4
39.	Сомондан аппликация ясаш	6	-	6
40.	Папе-маше ишлари	4	-	4
41.	Пластилин билан ишлаш	4	-	4
42.	Айиқча билан ишлаш	4	-	4
43.	Картондан турли моделлар ясаш	6	-	6
	ОН			
	ЯН			
	Жами	144	54	90

II. «Меҳнат ва уни ўқитиш методикаси» курсининг мазмуни
3 курс 5-семестр
2. 1. Маърузалар мавзуси, уларда кўриладиган масалалар

№	мавзулар	кўриладиган масалалар	соат
1	Бошланғич синфларда меҳнат таълими ва тарбиясининг мақсад ва вазифалари	Бошланғич синфда меҳнат ўқитиш методикасининг фан сифатида ўз олдига қўйган вазифалари. меҳнат таълимини ислоҳ қилиш ва ривожлантиришнинг асосий йўналишлари, мазмуни, истибол тарақққиёти ҳақида талабаларга маълумот бериш.	2
2	Бошланғич синфларда меҳнат таълимини ташкил этиш ва унинг мазмуни.	Бошланғич синфларда касб-хунар тушунчаларини тарбиялаш. ўқувчиларни меҳнатга амалий тайёрлаш . меҳнат таълими дтс бўйича 1-2-3-4 синфлар дастури мазмун моҳиятини талабаларга ўргатиш.	2
3	Меҳнат дарсининг мақсад ва вазифалари.	Бошланғич синфда меҳнатга дарсининг мақсади,вазифалари билан таништириш. меҳнатга муносабат тушунчаларини ўстириш.	2
4	Меҳнат таълимини ўқитишнинг шакл ва методлари.	Метод ҳақида тушинча.бошланғич синфда меҳнатга ўргатиш методлари. ўқув билиш фаолиятини ташкил қилиш методи ва улар орасидаги боғлиқлик. меҳнат таълимида педагогик технологияларни қўллаш йўллари.	4
5	Меҳнат дарсларида қўл меҳнатининг усуллари	Бошланғич синфларда қўл меҳнатига ўргатишни ташкил қилиш шакллари. Қўл меҳнатига ўргатишда иш турларининг усуллари. Меҳнат самарадорлигини оширишда қўлланиладиган методлар.	2
6	Бошланғич синфларда меҳнат дарсларининг олиб борилиши	Бошланғич синфларда меҳнат курси тўзилишининг ўзига хос хусусиятлари ва мазмуни. Меҳнат таълимининг дидактик принциплари.	2
7	Меҳнат дарсларида ўқув жараёнини ташкил этиш.	Меҳнат дарсларида ўқув жараёнини ташкил этиш усуллари ҳақида тушинчалар бериш.назарий ва амалий билимларни узвий боғлашда кўргазма материалларнинг роли.	2
8	Бошланғич синфларда меҳнат таълимидан амалий ишлар.	Бошланғич синф меҳнат дарсларида амалий иш турлари ҳақида тушунча. Иш турлари бўйича ясаладиган буюмларни бажаришда техника хавфсизлик қоидалари. Ўз ўзига хизмат кўрсатиш. Меҳнат иш қуроллари, ҳар хил турдаги материаллар билан таништириш ва уларда фойдаланиш қоидалари.	2

9	Бошланғич синф меҳнат дарсларида иқтисодий билим тушунчаларини шакллантириш	Бошланғич синф ўқувчиларига иқтисод тушунчасини бериш. Меҳнат дарсларини иқтисодий билим билан узвий боғлиқлиги. Ўқувчиларда иқтисодий фаолиятни шакллантириш	2
10	Меҳнат дарсларида иш унумини ошириш усуллари	Меҳнат дарсларида иш турлари. Иш унумини ошириш усуллари. Меҳнат иш унумини оширишни ташкил ва методлари. Меҳнат дарсини ташкил қилишнинг сифатини ва малака, кўникмаларини ошириш	2
11	Меҳнат таълимида синфдан ташқари ишлар	Синфдан ташқари ишларнинг мақсади ва вазифалари. Синфдан ташқари ишларнинг мазмуни ва шакллари. Синфдан ташқари ишларнинг формалари (Оммавий иш, тарбиявий тадбирлар, мусобақалар, тўгарак ишлари, мустақил машғулот)	2
12	Апликация ишларини бажарилиши ва унинг турлари	Апликациянинг турлари. Геометрик шаклли апликация. Бадиий апликациялар. Кўп рангли апликациялар ҳақида тушунча	2
13	Қишлоқ хўжалиги меҳнати дарсининг мазмуни ва ундан фойдаланиш усуллари	Табиат ҳақида тушунчалар. Қишлоқ хўжалик меҳнатида иш турларининг шакллари. Синфлар бўйича иш турлари. Техника хавфсизлиги қоидалари. Табиатни асраш. Кўчат ўтқазиб. Гул ўстириш	2
	ЖАМИ		28

2.2. “Меҳнат ва уни ўқитиш методикаси” курси бўйича амалий машғулотлар мазмуни ва унда кўриладиган масалалар

№	Мавзулар	Соат
1	Қоғозга ишлов бериш усуллари.	4
2	Қоғозни оддий ва мураккаб усулларда буклаш	4
3	Қоғозни қетма – кет усулларда буклаб макетлар яшаш	4
4	Картондан телефон кўргазмали куролини тайёрлаш	4
5	Картондан олмали дарахт кўргазмали куролини тайёрлаш	4
6	Картондан ўйла, изла, топ, кўргазмали куролини тайёрлаш.	4
7	Ўқувчиларни тежамкорликка ўргатиш.	4
8	Чиқинди материаллар билан ишлаш.	4
9	Буюмларга безак бериш ишлари.	4
10	Тўгарак ишларини ташкил этиш. 8-мартга совға тайёрлаш.	4
11	Қоғоздан, геометрик фигуралардан предметли апликация яшаш	4
	Жами	44

Талабалар мустақил иш топшириқлари

1	Бошланғич синфларда меҳнат дарсларини ташкил этиш	4
2	Меҳнат дарсларида санитария-гигиеник талаблар	4
3	Ўқувчиларни меҳнатга тарбиялаш. Ўз-ўзига хизмат кўрсатиш	4
4	Қоғознинг турлари ва хусусиятлари	4

5	Қоғоз ва картондан макетлар ясаш	4
6	Қоғоз ва картондан ҳаракатланувчи ўйинчоқлар ясаш	4
7	Картон ва унинг турларидан кўргазмали қурол тайёрлаш технологияси	4
8	Қоғоздан аппликация ясаш	4
9	Меҳнат дарсларида кўргазмали қуроллардан фойдаланиш	4
10	Ўқувчиларда меҳнат таълими ва тарбиясини шакллантириш	4
11	Меҳнат дарсларида иқтисодий тарбия	4
12	Чок турлари. Занжир чокдан фойдаланиб кашта тикиш.	4
13	Меҳнат дарсларида экскурсияларни ташкил этиш.	4
14	Табиий материаллардан аппликациялар ясаш	4
15	Аппликациядан фойдаланиб буюмларга безак бериш	4
	Жами:	60

II. “Меҳнат ва уни ўқитиш методикаси” курсининг мазмуни 3-курс 6-семестр

2.1. Маърузалар мавзуси ва уларда кўриладиган масалалар

№	Мавзулар	Кўриладиган масалалар	соат
1.	Ўқувчиларни касб-хунарга қизиқтиришда мутафаккирлар меросидан фойдаланиш	Ўқувчиларни касб-хунарга қизиқтиришнинг мутафаккирлар усуллари. Касб-хунар ҳақида тушунчалари. Мутафаккирларни касб-хунарга оид фикрлари	2
2.	Меҳнат дарсларининг ишланмасини тузиш	Дарсни режалаштириш ҳақида тушунча. Дарс ишланмасини тузиш. Дарс ишланмасининг таҳлили. Кўргазма материалларини тайёрлаш (Кўрсатмалли материаллар) усуллари, дарс методлари ва шакллари. Ўқитувчининг вазифалари. Уй ишига вазифа беришда баҳолаш мезонлари	2
3.	Аппликация ва мозайка билан ишлаш дарсларини ташкил этиш методикаси	Аппликация ишлари ҳақида тушунча. Мозайка ишлари ҳақида тушунча. дарсларни тўғри ташкил этиш ҳақида тушунча. Аппликация ва мозайка ишларининг мақсади ва тарбиявий аҳамияти.	4
4.	Қағоз ва картон билан ишлаш дарсларининг мазмунини ташкил этиш методикаси	Қағоз ва картон ҳақида тушунча бериш. Ишлаб чиқаришдаги хусуситлари. Кўргазмалар ва иш қуроллари тайёрлаш. Иш жойини ташкил қилиш . Қағознинг турлари	4
5.	Турли хил материаллар билан ишлаш дарсларини ташкил этиш методикаси	Турли табиий ва маҳаллий хом-ашёлар ҳақида тушунча. Иш жойларини тўғри ташкил этиш. Турли материаллар билан ишлаш қоидалари. Материалларнинг ҳаётдаги аҳамияти. Касб-хунар ўргатиш омиллари	4
6.	Пластинин ва лой билан ишлаш дарсларини ташкил этиш методикаси	Пластинининг хусусияти ва таркиби. Пластинини ишлатиш усуллари. Лойнинг хусусияти ва ишлатиш усуллари. Пластинин ва лой билан ишлашни тарбияга таъсири. Пластинин ва лой билан ишлаш қоидалари.	2
7.	Газлама билан ишлаш дарсларини ташкил этиш методикаси	Газлама турлари. Газламанинг хусусиятлари. Ишлов бериш методикаси. Андоза олиш ўлчаш ва қирқиш. Иш жойини ташкил этиш. Газламанинг саноатда ишлаб чиқарилиши. Иш фартугидан андоза олиш.	2

8.	Юмшоқ ўйинчоқ яшаш дарсларини ташкил этиш методикаси	Юмшоқ ўйинчоқлар учун андоза олиш усуллари. Матолар танлаш хусусиятлари. Рангларни танлаш аҳамияти. Техника хавфсизлиги қоидалари. Болалар боғчаларига ёрдам	2
9.	Конструкторлик ва моделлаштириш ишлари дарсларини ташкил этиш методикаси	Ўқувчиларни техник чизмачилик элементлари билан таништириш. График тасвир турлари. Чизиқ ва чизмани ўқиш тартиби. Техник расм ва чизмадан фойдаланиш қоидалари	4
Жами:			26

3.2. “Меҳнат ва уни ўқитиш методикаси” курси бўйича амалий машғулотлар мазмуни ва унда кўриладиган масалалар

№	Мавзулар	Соат
1.	Барглардан аппликация яшаш	6
2.	Уруғлардан аппликация яшаш	4
3.	Хона ўсимликларини парвариш қилиш усуллари	4
4.	Тухум пўчоғидан мозайка ишлари	4
5.	Қоғоздан мозайка яшаш	4
6.	Сомондан аппликация яшаш	6
7.	Папе-маше ишлари	4
8.	Пластелин билан ишлаш	4
9.	Айиқча билан ишлаш	4
10.	Картондан турли моделлар яшаш	6
Жами:		46

Талабалар мустақил иш топшириқлари

№	Мавзулар	Соат
1.	Меҳнат дарсларида экологик тарбия	4
2.	Мутафаккирлар меъросида меҳнат тарбияси	4
3.	Ўқувчиларни касб-хунарга қизиқтиришнинг педагогик шартлари	4
4.	Лойдан ҳайкалча яшаш технологияси	4
5.	Меҳнат тарбиясига оид тарбиявий тадбирларни ташкил этиш	4
6.	Тухум пўчоғидан мозайка яшаш	4
7.	Барглардан аппликация яшаш	4
8.	Сомондан аппликация яшаш	4
9.	Халқ анъаналари асосида ўқувчиларни меҳнатсеварлик руҳида тарбиялаш	4
10.	Папе-маше ишларини тайёрлаш	4
11.	Меҳнат дарсларида педагогик технологиялардан фойдаланиш	4
12.	Меҳнат дарслари жараёнида эстетик тарбиянинг аҳамияти	4
13.	Юмшоқ ўйинчоқлар тикиш технологияси	4
14.	Халқ эртақларида меҳнат тарбияси	4
15.	Халқ эртақларида меҳнат тарбияси	4
Жами:		60

Ўқув материаллари мазмуни

2. Маъруза машғулоти мазмуни

2.1.1. Бошланғич синфларда меҳнат таълими ва тарбиясининг мақсад ва вазифалари. (2 соат).

Бошланғич синфларда меҳнат таълими ва тарбиясининг мақсад ва вазифалари. [А4.35-38; А5.3-7; А21.6-24].

2.1.2. Бошланғич синфларда меҳнат таълимини ташкил этиш ва унинг мазмуни. (2 соат).

Бошланғич синфларда меҳнат таълимини ташкил этиш ва унинг мазмуни. [А4.35-38; А5.3-7; А21.6-24].

2.1.3. Меҳнат дарсининг мақсад ва вазифалари. (2 соат).

Меҳнат дарсининг мақсад ва вазифалари. [А4.35-38; А5.3-7; А21.6-24].

2.1.4. Меҳнат таълимини ўқитишнинг шакл ва методлари. (4 соат).

Меҳнат таълимини ўқитишнинг шакл ва методлари. [А4.35-38; А5.3-7; А21.6-24].

2.1.5. Меҳнат дарсларида қўл меҳнатининг усуллари. (2 соат).

Меҳнат дарсларида қўл меҳнатининг усуллари. [А4.35-38; А5.3-7; А21.6-24].

2.1.6. Бошланғич синфларда меҳнат дарсларининг олиб борилиши. (2 соат).

Бошланғич синфларда меҳнат дарсларининг олиб борилиши. [А4.35-38; А5.3-7; А21.6-24].

2.1.7. Меҳнат дарсларида ўқув жараёнини ташкил этиш. (2 соат).

Меҳнат дарсларида ўқув жараёнини ташкил этиш. [А4.35-38; А5.3-7; А21.6-24].

2.1.8. Бошланғич синфларда меҳнат таълимидан амалий ишлар. (2 соат).

Бошланғич синфларда меҳнат таълимидан амалий ишлар. [А4.35-38; А5.3-7; А21.6-24].

2.1.9. Бошланғич синф меҳнат дарсларида иқтисодий билим тушунчаларини шакллантириш. (2 соат).

Бошланғич синф ўқувчиларига иқтисод тушунчасини бериш. Меҳнат дарсларини иқтисодий билим билан узвий боғлиқлиги. Ўқувчиларда иқтисодий фаолиятини шакллантириш. [А4.35-38; А5.3-7; А21.6-24].

2.1.10. Меҳнат дарсларида иш унумини ошириш усуллари. (2 соат).

Меҳнат дарсларида иш турлари. Иш унумини ошириш усуллари. Меҳнат иш унумини оширишни ташкил ва методлари. Меҳнат дарсини ташкил қилишнинг сифатини ва малака, кўникмаларини ошириш. [А4.38-40; А5.7-11; А21.24-25].

2.1.11. Меҳнат таълимида синфдан ташқари ишлар. (2 соат)

Синфдан ташқари ишларнинг мақсади ва вазифалари. Синфдан ташқари ишларнинг мазмуни ва шакллари. Синфдан ташқари ишларнинг формалари (Оммавий иш, тарбиявий тадбирлар, мусобақалар, тўғарак ишлари, мустақил машғулоти).

[А4.40-45; А5.11-14; А21.25-27].

2.1.12. Апликация ишларини бажарилиши ва унинг турлари. (2 соат).

Апликациянинг турлари. Геометрика шаклли аппликация. Бадий апликациялар. Кўп рангли апликациялар ҳақида тушунча. [А4.45-49; А5.14-17; А21.27-30].

2.1.13. Қишлоқ хўжалиги меҳнат дарсининг мазмуни ва ундан фойдаланиш усуллари. (2 соат)

Табиат ҳақида тушунчалар. Қишлоқ хўжалик Меҳнатида иш турларининг шакллари. Синфлар бўйича иш турлари. Техника хавфсизлиги қоидалари. Табиатни асраш. Кўчат ўтқазил. Гул ўстириш. [А4.49-53; А5.17-20; А21.30-35].

2.1.14. Ўқувчиларни касб-ҳунарга қизиқтиришда мутафаккирлар меросидан фойдаланиш. (2 соат).

Ўқувчиларни касб-ҳунарга қизиқтиришнинг мутафаккирлар усуллари. Касб-ҳунар ҳақида тушунчалари. Мутафаккирларни касб-ҳунарга оид фикрлари.

[А4.53-55; А5.20-25; А21.35-38].

2.1.15. Мехнат дарсларининг ишланмасини тузиш. (2 соат).

Дарсни режалаштириш ҳақида тушунча. Дарс ишланмасини тузиш. Дарс ишланмасининг таҳлили. Кўргазма материалларини тайёрлаш (Кўрсатмали материалла) усуллари, дарс методлари ва шакллари. Ўқитувчининг вазифалари. Уй ишига вазифа беришда баҳолаш мезонлари. [А4.55-58; А5.25-28; А21.38-40].

2.1.16. Апликация ва мозайка билан ишлаш дарсларини ташкил этиш методикаси. (4 соат). Апликация ишлари ҳақида тушунча Мозайка ишлари ҳақида тушунча. дарсларни тўғри ташкил этиш ҳақида тушунча. Апликация ва мозайка ишларининг мақсади ва тарбиявий аҳамияти. [А4.68-71; А5.28-30; А21.40-43].

2.1.17. Қоғоз ва картон билан ишлаш дарсларнинг мазмунини ташкил этиш методикаси. (4 соат). Қоғоз ва картон ҳақида тушунча бериш. Ишлаб чиқаришдаги хусуситлари. Кўргазмалар ва иш қуроллари тайёрлаш. Иш жойини ташкил қилиш. Қоғознинг турлари. [А4.58-60; А5.30-33; А21.43-45].

2.1.18. Турли хил материаллар билан ишлаш дарсларини ташкил этиш методикаси. (4 соат). Турли табиий ва маҳаллий хом-ашёлар ҳақида тушунча. Иш жойларини тўғри ташкил этиш. Турли материаллар билан ишлаш қоидалари. Материалларнинг ҳаётдаги аҳамияти. Касб-ҳунар ўргатиш омиллари.

[А4.63-68; А5.33-35; А21.45-48].

2.1.19. Пластилин ва лой билан ишлаш дарсларини ташкил этиш методикаси. (2 соат). Пластилиннинг хусусияти ва таркиби. Пластилинни ишлатиш усуллари. Лойнинг хусусияти ва ишлатиш усуллари. Пластилин ва лой билан ишлашни тарбияга таъсири. Пластилин ва лой билан ишлаш қоидалари. [А4.68-74; А21.48-51; А22.166-173].

2.1.20. Газлама билан ишлаш дарсларини ташкил этиш методикаси. (2 соат).

Газлама турлари. Газламанинг хусусиятлари. Ишлов бериш методикаси. Андоза олиш ўлчаш ва қирқиш. Иш жойини ташкил этиш. Газламанинг саноатда ишлаб чиқарилиши. Иш фартугидан андоза олиш. [А4.76-79; А5.35-40; А21.53-55].

2.1.21. Юмшоқ ўйинчоқ яшаш дарсларини ташкил этиш методикаси. (2 соат).

Юмшоқ ўйинчоқлар учун андоза олиш усуллари. Матолар танлаш хусусиятлари. Рангларни танлашнинг аҳамияти. Техника хавфсизлиги қоидалари. Болалар боғчаларига ёрдам. [А4.76-79; А5.41-43; А21.54-58].

2.1.22. Конструкторлик ва моделлаштириш ишлари дарсларини ташкил этиш методикаси. (4 соат). Ўқувчиларни техник чизмачилик элементлари билан таништириш. График тасвир турлари. Чизик ва чизмани ўқиш тартиби. Техник расм ва чизмадан фойдаланиш қоидалари. [А4.79-82; А5.43-45; А21.58-60].

2.2. Амалий машғулотлар мазмуни

2.2.1. Қоғозга ишлов бериш усуллари. (4 соат). [А4.68-71; А5.28-30; А21.40-43].

2.2.2. Қоғозни оддий ва мураккаб усулларда буклаш. (4 соат). [А4.68-71; А21.40-43].

2.2.3. Қоғозни кетма – кет усулларда буклаб макетлар яшаш. (4 соат). [А4.68-71].

2.2.4. Картондан телефон кўргазмали қуролини тайёрлаш. (4 соат). [А4.68-71].

2.2.5. Картондан олмали дарахт кўргазмали қуролини тайёрлаш. (4 соат). [А4.68-71].

2.2.6. Картондан ўйла, изла, топ, кўргазмали қуролини тайёрлаш. (4 соат).[А4.68-71].

2.2.7. Ўқувчиларни тежамкорликка ўргатиш. (4 соат). [А4.68-71; А21.40-43].

2.2.8. Чиқинди материаллар билан ишлаш. (4 соат). [А4.68-71; А21.40-43].

2.2.9. Буюмларга безак бериш ишлари. (4 соат). [А4.68-71; А21.40-43].

2.2.10. Тўғарак ишларини ташкил этиш. 8-мартга совға тайёрлаш. (4 соат).[А4.68-71].

2.2.11. Қоғоздан, геометрик фигуралардан предметли апликация яшаш. (4 с.). [А4.68].

2.2.12. Барглардан апликация яшаш. (6 соат). [А4.45-49; А5.14-17; А21.27-30].

2.2.13. Уруғлардан апликация яшаш. (6 соат). [А4.45-49; А5.14-17; А21.27-30].

- 2.2.14. Хона ўсимликларини парвариш қилиш усуллари. (6 соат). [А4.58-60; А5.30-33].
 2.2.15. Тухум пўчоғидан мозайка ишлари. (6 соат). [А4.58-60; А5.30-33; А23.3-100].
 2.2.16. Қоғоздан мозайка ишлари. (4 соат). [А4.58-60; А5.30-33; А23.3-100].
 2.2.17. Сомондан аппликация яшаш. (4 соат). [А1.67-71; А5. Қ10.100-112].
 2.2.18. Папе-маше ишлари. (4 соат). [А4.68-74; А21.48-51; А22.166-173].
 2.2.19. Пластилин билан ишлаш. (4 соат). [А4.68-74; А21.48-51; А22.166-173].
 2.2.20. Айиқча юмшоқ ўйинчоқларини тикиш. (4 соат). [А4.70-75; А21.48-51].
 2.2.21. Картондан турли моделлар яшаш. (8 соат). [А1.226-238; Қ8.125-138].

1. Мустақил таълимни ташкил этишнинг шакли ва мазмуни

Талабаларнинг маъруза, амалий ва семинар машғулотларига тайёрланиб келиши ва ўтилган материалларни мустақил ўзлаштиришлари учун кафедра ўқитувчилари томонидан маъруза матнлари ишлаб чиқилган, ҳар бир талабага ушбу материаллардан фойдаланиш тавсия этилади.

Талабанинг фанни мустақил тарзда қандай ўзлаштирганлиги жорий, оралиқ ва якуний назоратда ўз аксини топади. Шу сабабли рейтинг тизимида мустақил ишларга алоҳида балл ажратилмайди, улар ЖН, ОН ва ЯН лар таркибига киритилган.

Мустақил таълим учун фан бўйича жами 120 соат ажратилган.

Ушбу соатлар тахминан қуйидаги тартибда тақсимланади:

- маъруза конспектини ўқиб тайёрланиш - 60 соат.
- амалий машғулотлар бўйича уй вазифаларини бажариш - 60 соат.

Меҳнат ва уни ўқитиш методикаси фанини чуқур ўзлаштириш учун талаба фаннинг ҳар бир бўлимини мустақил ўрганиши зарур.

Талабалар мустақил ҳолда асосий дарслик, маъруза материаллари ва семинар машғулотлари учун белгиланган қўлланмалардан фойдаланиб, тайёргарлик кўришлари лозим.

Қолдирилган дарсларни топшириш учун талаба дарс материални тайёрлаб келиши ва ўқитувчининг оғзаки суҳбатидан ўтиши зарур. Қолдирилган ОН ва ЯН лар белгиланган тартиб бўйича топширилади.

Талабалар мустақил таълимнинг мазмуни ва ҳажми (Маъруза ва амалий машғулотлар)

№	Ишчи ўқув дастурининг мустақил таълимга оид бўлим ва мавзулари	Мустақил таълимга оид топшириқ ва тавсиялар	Бажарилиш муддатлари	Ҳажми (соатда)
1.	Бошланғич синфларда меҳнат дарсларини ташкил этиш	Бошланғич синфларда меҳнат дарсларини ташкил этиш	1-ҳафта	4
3.	Меҳнат дарсларида санитария-гигиеник талаблар	Меҳнат дарсларида санитария-гигиеник талаблар	2-ҳафта	4
4.	Ўқувчиларни меҳнатга тарбиялаш. Ўз-ўзига хизмат кўрсатиш	Ўқувчиларни меҳнатга тарбиялаш. Ўз-ўзига хизмат кўрсатиш	3-4-ҳафтalar	4
5.	Қоғознинг турлари ва хусусиятлари	Қоғознинг турлари ва хусусиятлари	5-ҳафта	4
6.	Қоғоз ва картондан макетлар яшаш	Қоғоз ва картондан макетлар яшаш	6-ҳафта	4
7.	Қоғоз ва картондан ҳаракатланувчи ўйинчоқлар яшаш	Қоғоз ва картондан ҳаракатланувчи ўйинчоқлар яшаш	7-ҳафта	4
8.	Картон ва унинг турларидан кўرғазмали қурол тайёрлаш технологияси	Картон ва унинг турларидан кўрғазмали қурол тайёрлаш технологияси	8-ҳафта	4

9.	Қоғоздан аппликация ясаш	Қоғоздан аппликация ясаш	9-хафта	4
10.	Меҳнат дарсларида кўргазмали қурооллардан фойдаланиш	Меҳнат дарсларида кўргазмали қурооллардан фойдаланиш	10-хафта	4
11.	Ўқувчиларда меҳнат таълими ва тарбиясини шакллантириш	Ўқувчиларда меҳнат таълими ва тарбиясини шакллантириш	11-хафта	4
12.	Меҳнат дарсларида иқтисодий тарбия	Меҳнат дарсларида иқтисодий тарбия	12-хафта	4
13.	Чок турлари. Занжир чокдан фойдаланиб кашта тикиш.	Чок турлари. Занжир чокдан фойдаланиб кашта тикиш.	13-14-хафталар	4
14.	Меҳнат дарсларида экскурсияларни таш кил этиш.	Меҳнат дарсларида экскурсияларни таш кил этиш.	15-хафта	4
15.	Табиий материаллардан аппликациялар ясаш	Табиий материаллардан аппликациялар ясаш	16-хафта	4
16.	Аппликациядан фойдаланиб буюмларга безак бериш	Аппликациядан фойдаланиб буюмларга безак бериш	17-хафта	4
17.	Меҳнат дарсларида экологик тарбия	Меҳнат дарсларида экологик тарбия	18-хафта	4
18.	Мутафаккирлар меъросида меҳнат тарбияси	Мутафаккирлар меъросида меҳнат тарбияси	19-хафта	4
19.	Ўқувчиларни касб-хунарга қизиқтиришнинг педагогик шартлари	Ўқувчиларни касб-хунарга қизиқтиришнинг педагогик шартлари	20-22-хафталар	4
20.	Лойдан ҳайкалча ясаш технологияси	Лойдан ҳайкалча ясаш технологияси	23-25-хафталар	4
21.	Меҳнат тарбиясига оид тарбиявий тадбирларни таш кил этиш	Меҳнат тарбиясига оид тарбиявий тадбирларни таш кил этиш	26-27-хафталар	4
22.	Тухум пўчоғидан мозайка ясаш	Тухум пўчоғидан мозайка ясаш	28-30-хафталар	4
23.	Барглардан аппликация ясаш	Барглардан аппликация ясаш		4
24.	Сомондан аппликация ясаш	Сомондан аппликация ясаш	31-хафта	4
25.	Халқ анъаналари асосида ўқувчиларни меҳнатсеварлик руҳида тарбиялаш	Халқ анъаналари асосида ўқувчиларни меҳнатсеварлик руҳида тарбиялаш	32-хафта	4
26.	Папе-маше ишларини тайёрлаш	Папе-маше ишларини тайёрлаш	33-хафта	4
27.	Меҳнат дарсларида педагогик технологиялардан фойдаланиш	Меҳнат дарсларида педагогик технологиялардан фойдаланиш	34-хафта	4
28.	Меҳнат дарслари жараёнида эстетик тарбиянинг аҳамияти	Меҳнат дарслари жараёнида эстетик тарбиянинг аҳамияти	35-хафта	4
29.	Юмшоқ ўйинчоқлар тикиш технологияси	Юмшоқ ўйинчоқлар тикиш технологияси	36-хафта	4
30.	Халқ эртақларида меҳнат тарбияси	Халқ эртақларида меҳнат тарбияси	37-хафта	4
31.	Халқ эртақларида меҳнат тарбияси	Халқ эртақларида меҳнат тарбияси	38-хафта	4
	Жами			120

(БАҲОРГИ СЕМЕСТР)

№		Март						Апрел						Май					Июн		
		25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42		
		18-23	25-2	4-9	11-16	18-23	25-30	1-6	8-13	15-20	22-27	29-4	6-11	13-18	20-25	27-1	3-8	10-15	17-22		
1	ЖН 40%	Амалий	4			5				5					4		4				22
		Мустақил таълим		5						4			4			5					
2	ОН 30%	Ёзма иш								8								8			16
		Мустақил таълим				5			4						5						
3	ЯН – 30%																			30	30
	Жами		19				25						30					30	100		
	Жами ГП бўйича		19				40						70					30	100		

Баҳо	4	3	2	1
Рейтинг	86-100	71-85	55-70	<55
Фанни ўзлаштириш кўрсаткичлари	227-264	187-226	145-186	<144

5. ИНФОРМАЦИОН - УСЛУБИЙ ТАЪМИНОТ

5.1. АСОСИЙ АДАБИЁТЛАР

№	Муаллиф, адабиёт номи, тури, нашриёт, йили, хажми	Кутубхонада мавжуд нусхаси
1.	Каримов И. А. Баркамол авлод-Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. Т.: 1997, 129 б.	80
2.	Ўзбекистон Республикаси умумтаълим мактабларида меҳнат таълимини ўқитилиш тараққиётининг тизими (концепцияси). Лойиҳа. З.М. Яҳёева ва бошқалар. Т.: 1994, 134 б.	50
3.	Ўзбекистон Республикаси ҳунар-техника таълимини ривожлантириш концепцияси. А.П. Худайберганов, Х. Ф. Рашидов. - Т.: 1992, 124 б.	30
4.	Мавлонова Р. ва бошқалар. Меҳнат ва уни ўқитиш методикаси. – Т: ТДПУ. 2007, 121 б.	50
5.	Мавлонова Р. ва бошқалар. Меҳнат таълими методикаси. – Т: ТДПУ. 2006, 138 б.	50
6.	Мавлонова Р. Меҳнат 3- синф ўқувчилари учун дарслик.– Т: Меҳнат 1993, 142 б.	50
7.	Мавлонова Р. Меҳнат 4-синф ўқувчилари учун дарслик. – Тошкент, 1993, 142 б.	100
8.	Нигматуллаев С.И., Қўлланма, «Меҳнат ва уни ўқитиш методикаси», Тошкент Ўзбекистон. 2003 й, 128 б	100
9.	Жўраев А., Тожибоев Р. “Меҳнат ва уни ўқитиш методикаси”, Тошкент, “Фан ва технология” 2007 й., 288 б.	30
10.	Каримов Р.И., Салиев А., “Меҳнат ва уни ўқитиш методикаси”, Тошкент, “Фан ва технология” 2005 й., 275 б.	30
11.	Р. Мавлонова. Меҳнат таълими методикаси. –Т.: «Ўқитувчи». 1986. 142 б.	30
12.	Р. Мавлонова, Г. Маҳмудова. Меҳнат. 3-синф ўқувчилари учун дарслик. Тошкент, «Ўқитувчи». 2005 й., 127 б.	35
13.	Х. Эгамов. Ўзингиз қуринг ва ясанг. 1-синф учун. Т.: «Ўқитувчи». 2000 й. 132 б.	10
14.	“Меҳнат ва уни ўқитиш методикаси”. Маърузалар матни. ТХТИ, 2010 й. 310 б.	30
15.	Х. Санақулов, М. Хайдаров «Бошланғич синфларда қоғоздан амалий ишлар». Тошкент. Ўқитувчи. 1989 й., 101 б.	30
16.	Перевтен «Бошланғич синфларда техник ижодкорлик» Тошкент. Ўқитувчи. 1989 й, 122 б.	35
17.	П.Р.Атугов «Мактабда политехник таълим» Тошкент 1998 й., 112 б.	10
18.	Мунавваров Т. «Педагогика» Тошкент, Ўқитувчи 1996 й., 115 б.	30
19.	«Меҳнат таълими бўйича ўрта умумий таълим мактаблар учун дастур» Тошкент. 1998 й., 35 б.	30
20.	Х. Санақулов, М. Хайдаров «Бошланғич синфларда қоғоздан амалий ишлар». Т. 1998 й., 98 б.	1
21.	Тхоржевский. «Меҳнат таълим методикаси» Тошкент . Ўқитувчи 1988 й., 200 б.	1
22.	В.П. Кузнецов, Я.А. Рожнев. “Методика трудового обучения с практикумом в учебных мастерских”. Учебного пособия. Москва. «Просвещение». 1981 г. 222 с.	1
23.	М.М. Шмулевич. Қоғоз ва картондан фигуралар яшаш. Ўқув қўлланма. Тошкент. Ўқитувчи. 1994 й. 80 б.	1

5-СЕМЕСТР

1 Мавзу: Бошланғич синфларда меҳнат таълими ва тарбиясининг мақсад, вазифалари мавзусидаги маруза машғулотнинг технологик харитаси

Т/р Босқич	Бажариладиган иш мазмуни	Амалга оширувчи масъул
1-босқич	<p><i>Дарс мақсади.</i> Бошланғич синфларда меҳнат таълими ва тарбиясининг мақсад, вазифаларини талабаларга тушинтириш.</p> <p><i>Идентив ўқув мақсадлари.</i></p> <p>А. Талабаларни бошланғич синфларда меҳнат таълими ва тарбиясини амалга оширишнинг ўзига хос хусусиятлари билан таништириш.</p> <p>Б. Талабаларга умумтаълим мактабларида меҳнат таълими фанини ўқитилиши ва фан сифатида ўқитилиши ҳақида маълумот бериш.</p>	Ўқитувчи
2-босқич	<p><i>Асосий тушунчалар.</i> Меҳнат,ДТС, иш турлари, жараён, меҳнат қуроллари, меҳнат,касб-хунар.</p> <p><i>Дарс шакли.</i> Гуруҳ ва микрогуруҳларда ишлаш.</p> <p><i>Воситалар.</i> слайдлар.</p> <p><i>Метод ва усуллар.</i> Оғзаки тушунтириш,Савол -жавоб суҳбат.</p>	Ўқитувчи
3-босқич	<p><i>Гуруҳда ишлаш.</i> Бошланғич синфларда меҳнат таълими ва тарбиясини амалга оширишнинг ўзига хос хусусиятлари изоҳлаб беради.</p>	Талаба
4-босқич	<p><i>Мустаҳкамлаш ва баҳолаш учун саволлар.</i></p> <p>Бошланғич синфларда меҳнат таълими ва тарбиясини амалга оширишнинг ўзига хос хусусиятлари деганда нимани тушунасиз?</p> <p>меҳнат таълимини умумтаълим мактабларига фан сифатида ўқитилишини айтиб беринг.</p>	Ўқитувчи-талаба
5-босқич	<p><i>Умумий якуний хулосалар чиқариш.</i></p> <p>Мақсадга эришилганлиги ҳақида мулоҳаза юритилади.</p> <p>Мустақил иш топшириқлари сифатида таянч тушунча ва иборалар қўшимчаси билан берилади.</p>	Ўқитувчи

Ажратилган соат – 2

Машғулот тури – маъруза

Асосий масалалар

1. Умумтаълим мактабларида меҳнат таълимини ўқитилишининг ўзига хос хусусиятлари.
2. Бошланғич синф меҳнат таълими ва тарбиясининг мақсад вазифалари.

Таянч тушунча ва иборалар:

Миллий дастур, меҳнат, моддий-техник, таълим, тарбия, ривожлантирувчи, қомусий мутафаккирлар, касб -хунар.

I – асосий масала бўйича дарснинг мақсади:

Талабаларни меҳнат таълими бўйича умумтаълим мактабларининг ДТС мазмуни, мактабларда меҳнат таълимини ўқитишнинг ўзига хослиги тўғрисида маълумот бериш ва меҳнат кўникма ва малакаларини шакллантириш.

Идентив ўқув мақсадлари:

- 1.1. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тўғрисида тушунча берадилар.
- 1.2. Бошланғич синф меҳнат таълимида ДТС мазмуни, мактабларда меҳнат таълимини ўқитишнинг ўзига хослиги тўғрисида маълумот берадилар.

1-асосий масала баёни.

Республикаимиз таълим тизими, жумладан умумий ўрта таълим мазмуни "Таълим тўғрисида"ги қонун ҳамда "Кадрлар тайёрлаш миллий дастури" асосида босқичма-босқич янгилаб борилмоқда. Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 13 майдаги "Ўзбекистон Республикасида умумий ўрта таълимни ташкил этиш тўғрисида"ги 203-сонли Қарорига асосан таълим тизими мазмуни таркибий қайта қуриш ва тубдан янгилаш, таълим олувчиларнинг юксак тайёргарлилик даражаси малакаси, маданий ва маънавий-ахлоқий савиясининг сифатига нисбатан қўйиладиган зарур талабларни белгилаб берувчи давлат таълим стандартлари яратилди ва босқичма-босқич жорий этиб борилмоқда.

Меҳнат тарбияси унинг аҳамияти тўғрисида қомусий мутафаккир-ларимиз Ибн Сино, Фаробий, Нақшбандий, Кайковус, Навоий, Термизий каби алломаларимиз ўз асарларида меҳнат тарбиясини улуғлаб, ёшларни меҳнат қилишга, меҳнатнинг инсон фаолиятида ўрни ҳақида фикр билдиришган.

Меҳнат таълими унинг тараққиётига кўпгина олимлар ҳисса қўшган. Булар А.Варобьев, Н.Шодиев, Э.Чориев, У.Нишоналиев, О.М.Магзумов, Р.Мавлонова, О.Магдиев, К.Давлатов кабилардир.

1920 йил халқ маорифи ходимлари томонидан ўқитишнинг комплекс, бироз кейинроқ эса лойиҳа системаси пайдо бўлди:

лойиҳа системасига биноан математика, кимё, биология ва бошқа ўқув предметларига оид билим элементлари ўқувчиларга бериладиган меҳнат топшириқлари атрофига группалаш бошланди.

Масалан, боғда ўра қозиш топшириғини олган ўқувчилар уни бажариш учун қанча тупроқ чиқариб ташлашни ҳисоблашлари (математика), ўра контурини белгилашлари (чизмачилик), тупроқ характери билан тан олишлари (география) керак эди. Ўқув жараёнини бундай ташкил этишда ўқувчиларни фан асосларининг системали билимлар билан қуроллантиришни иложи йўқлиги мутлақо равшан.

1932 йилда бошланғич ва ўрта мактабларнинг ўқув режалари ва режими тўғрисидаги қарорида мактабларда фан асосларини предметли ўтиш ишланди, ўқув режасига бошқа ўқув предметлари билан бир қаторда меҳнат таълими ҳам мустақил предмет сифатида ўтила бошланди.

1937 йилда мактабларда мустақил ўқув предмети сифатида меҳнат таълими тугатилди. Чунки ўша вақтларда мактабнинг моддий базаси жуда ночор эди.

1952 йил меҳнат таълимига жамоатчилик эътибори қаратилди. Мактабларда политехник таълим ва меҳнат тарбиясини ривожлантиришни зарурлиги кўрсатилди.

1954 йилда меҳнат таълимини ўрта мактаб ўқув режасига ўсиб келаётган ёш авлодни камол топтириш воситаларидан бири сифатида киритилди.

Амалга оширилаётган ислохотлар натижаси сифатида барча ўқув предметлари, жумладан меҳнат таълимини ўқитиш мазмуни ҳам мукаммаллашиб бормоқда. Ушбу ўқув фанининг мақсади—ўқувчиларни ақлий ва жисмоний меҳнат турлари ва жараёнлари ҳамда касблар билан дастлабки таништириш, касб танлашга тайёрлаш, уларда меҳнатни қадрлашни, унинг жамиятдаги ўрнини билишни, меҳнатга қизиқиш ва меҳнатсеварликни шакллантириш орқали уларни касбгача тайёргарликларини амалга оширишдан иборат.

Ҳозирги заман шароитида меҳнат таълими ўзининг илмий, назарий ва амалий, моддий-техник, ижтимоий педагогик муаммоларини ҳал этишда, унинг анъанавий мазмунини ислоҳ қилишда қатор номутаносибликлар ва зиддиятли ҳолатлар содир бўлмоқда:

- янги ижтимоий, иқтисодий, сиёсий ва мафкуравий тузумда рўй бераётган туб ўзгаришлар билан меҳнат таълимининг илмий-услубий, педагогик ва моддий-техник жиҳатдан истиқбол талаблари даражасида мамурий таъминланишининг номутаносиблиги, ҳамда Республикада таълим жараёнининг моддий-техник таъминотини ишлаб чиқарувчи махсус корхоналарнинг етишмаслиги;

- меҳнат таълимини амалга оширишнинг асосий қисми бўлган умумтаълим бўғини билан узлуксиз таълимнинг бошқа бўғинлари-мактабгача тарбия, ўрта махсус ва олий таълим ҳамда кейинги босқичлари ўртасида ўзвийликнинг таъминланмаганлиги; меҳнат таълимининг ҳозирги кундаги анъанавий мазмуни, мақсади, шакли, воситалари ва услубларида республикамизнинг миллий, этник, ҳудудий, тарихий хусусиятлари ва шарқона тафаккур мезонларининг акс этмаганлиги;

- меҳнат таълимининг ўзига хос бўлган хусусиятларини ҳисобга олиб, уни амалга ошириш механизмларининг педагогик, психологик, физиологик ва дидактик асосларининг ишлаб чиқилмаганлиги;

- меҳнат таълимини бевосита амалга оширувчи юқори малакали мутахассис ходимлар тайёрлаш, карта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимининг ҳозирги ҳолати билан меҳнат таълими ўқитувчисига қўйилган замонавий талабларига мос эмаслиги;

- умумтаълим мактабларида амалга ошириладиган меҳнат таълимининг истиқбол йўналишлари билан педагогика олий ўқув юрларида тайёрланаётган педагог кадрлар касбий малака даражаларининг номутаносиблиги;

Меҳнат таълими бевосита амалга ошириладиган умумтаълим мактаблари ва ўрта маълумот берадиган янги турдаги таълим-тарбия муассасалари фаолиятида ўзвийликнинг ва ўзаро алоқаларнинг таъминланмаганлиги ва шу кабилар.

Давлат таълим стандартининг бош мезони - бу таянч ўқув режасидир. Халқ таълими вазирлиги томонидан ишлаб чиқилган тажриба-таянч ўқув режасида белгиланган ҳар бир ўқув фанидан давлат таълим стандарти лойиҳалари ишлаб чиқилди. Давлат таълим стандарти лойиҳалари асосида таянч ўқув режасида ажратилган дарс соатларидан келиб чиққан ҳолда ҳар бир ўқув фанидан синов дастурлари яратилди.

I – асосий масала бўйича назорат топшириқлари:

- 1.1.1. Таълим тўғрисидаги қонун қачон қабул қилинди?
    - А) 1996 йил 31 август
    - Б) 1997 йил 29 август
    - В) 1998 йил 29 август
  - 1.1.2. Меҳнат таълими фанининг мақсадини тушунтиринг.
  - 1.1.3. Меҳнат таълими фанини ривожлантиришда таъсир этадиган зиддиятли ҳолатларни санаб ўтинг.
- Кадрлар тайёрлаш миллий дастури неча босқични ўз ичига олади.
- А) уч босқични 1996-1999, 1999-2001, 2001-2005.
  - Б) уч босқични 1997-2001, 2001-2005, 2005 ва ундан кейинги йилларга мўлжалланган
  - В) уч босқични 1998-2001, 2001-2005, 2005 ва ундан кейинги йилларга мўлжалланган
- 1.1.4. Меҳнат таълими қайси йиллар ўқув режасига фан сифатида киритилди
    - А) 1920, 1932 йиллар
    - Б) 1932, 1952 йиллар
    - В) 1937, 1952 йиллар

2-асосий масала бўйича дарснинг мақсади:

Талабаларга меҳнат таълими фанининг мақсад вазифалари тўғрисида тушинчалар бериш.

Идентив ўқув мақсадлари:

- 2.1. Бошланғич синф меҳнат таълимининг мақсад ва вазифаларини гапириб берадилар.

2 – асосий масалани баёни:

Умумтаълим мактабларида ўқитиладиган меҳнат таълими фанининг мақсади-ўқувчиларни ақлий ва жисмоний меҳнат турлари, касблар билан дастлабки таништириш, касб танлашга тайёрлаш, меҳнатни кадрлаш, меҳнатга қизиқиш ҳамда меҳнатсеварликни шакллантириш орқали уларнинг касбгача тайёргарлигини 5-синф учун узвий боғланиш заминини тайёрлашдан иборат. Булар таълимий-тарбиявий ва ривожлантирувчи мақсадлар ҳисобланади. Уларда давлат таълим стандартларига асосланган йўналишлар мавжуд бўлиб, қуйидагича ифодаланади.

(Булар таълимий-тарбиявий ва ривожлантирувчи мақсадлар ҳисобланади)

Таълимнинг мақсади-ўқувчиларнинг баркамол шахс бўлиб шаклланишлари учун уларга меҳнат жараёнлари, касблар асосларини (технологиясини) ўргатиш, уларни касб танлаш билан уйғунлаштириш орқали уларнинг касбгача тайёргарлигига замин тайёрлашдан иборат.

Тарбиявий мақсад- ўқувчиларнинг меҳнат кўникмаларини эгаллашлари жараёнида меҳнат ва касбга муносабатларини юқори ахлоқий сифатларини, меҳнатсеварлик, инсонпарварлик ва тadbиркорликни шакллантиришдан иборат.

Ривожлантирувчи мақсад меҳнат ва таълим машғулоти жараёнида ўқувчиларга ақлий, жисмоний, ахлоқий, бадиий-эстетик тарбия ва таълим бериш орқали уларнинг баркамол шахслар бўлиб етишишларига ёрдам беришдан иборат.

Назорат мақсади-ўқувчиларнинг дастурда белгиланган билим кўник-маларини Давлат таълим стандартларига биноан ўзлаштириш ҳолатини дастлабки оралиқ ва якуний назорат қилишдан иборат.

Меҳнат таълими-ўқитувчи раҳбарлигида ўқувчилар томонидан бажа-риладиган ақлий ва жисмоний ҳаракатлар жараёнидан иборат бўлиб, якуний натижада уларнинг меҳнат қуроллари, воситалари ва жараёнлари ҳақидаги билимларини ҳамда маълум соҳадаги ишлаб чиқариш меҳнатини бажариш учун зарур бўлган амалий кўникма ва малакаларни эгаллашларига, онгли равишда касб танлашга ҳамда жамият ва шахс фаровонлиги йўлида меҳнат фаолиятига кўшилишларига имкон берувчи шахсей сифатларини ва тафаккурларини ривожлантиришга қаратилган ўқув фани.

- ўқувчиларда умуммеҳнат кўникма ва малакаларни шакллантириш, уларнинг қизиқишлари, касбий мойилликларига кўра, касб-хунар турларини танлашга асос бўладиган ҳислатларини, умуммеҳнат маданиятини шакллантириш ва ривожлантириш;

- мамлакат халқ хўжалигининг турли соҳалари, уларда ишлатиладиган техника ва технология тўғрисида билимлар бериш, меҳнат фаолиятининг турли соҳалари билан амалий меҳнат орқали яқинрок танишишларига имкон яратиш, уларни ҳаридоргир маҳсулотлар ишлаб чиқариш технологияларига ўргатиш;

- юқори синфларда меҳнат таълими ишчи мутахассисликларнинг касбий фаолиятида қўлланиладиган, турли хил асбоб-ускуналар, жиҳозлар, мосламалардан фойдаланишни ўргатиш; механизациялаштирилган ва электр-лаштирилган воситалар билан ишлашни; технологик билим ва малакаларни, меҳнат қонунчилиги, хавфсизлик техникаси, санитария-гигиена қоидалари асосларини ўргатиш;

- ўлчаш-текшириш асбобларидан фойдалана олиш, меҳнат амалиётини бажариш, олинган натижаларни қўйилган талаблар билан таққослаш орқали ҳулоса чиқаришга ўргатиш:

- халқ хунармандчилиги касбларини ўргатиш орқали халқнинг миллий руҳини, яшаш тарзини, анъаналарни тиклаш ва ривожлантириш;

- ўқувчиларни билимга интилиш ва меҳнатга муҳаббат, меҳнат кишисига нисбатан ҳурмат ҳиссини сингдириш, уларни жамоатчилик, Ватанга садоқат руҳида тарбиялаш;

- ўқувчиларни бозор иқтисодиёти қонуниятлари талаблари асосида сифатли, рақобатбардош истеъмол моллари, меҳнат маҳсулотлари етиштиришга ва етиштирилган маҳсулотларни истехмолчиларга етказиш восита-ларини ўргатиш, иш бошқарувчи унсурларини, ҳомийлик, ишбилармонлик сифатларини шакллантириб бориш ва ривожлантириш;

-меҳнат таълими ва касбгача тайёрлаш жараёнларида ахборот технологиялари ва компьютер техникаси, янги технология ва жиҳозларнинг қўлланилиши соҳаларини замонавий талаблар даражасида ва жаҳон тажрибаларига мос ҳолда ўрганишларини таъминлаш.

Меҳнат таълими ва касбларга йўналтириш жараёнлари олдига қўйилган юқоридаги вазифаларнинг бажарилишини назорат қилиш «Меҳнат таълими» давлат таълим стандарти орқали амалга оширилади.

Назорат топшириқлари.

- 1.1.1. Ўрта мактабларда ўқитиладиган меҳнат таълими фанининг мақсадини айтиб беринг.
- 1.1.2. Меҳнат таълими машғулоти жараёнида ўқувчиларга ақлий, жисмоний, ахлоқий, бадиий-эстетик тарбия ва таълим бериш орқали уларнинг баркамол шахслар бўлиб етишишларига ёрдам беришдан иборат, бунда қайси мақсад берилган.
  - а) таълимнинг мақсади
  - б) табиавий мақсад
  - в) Ривожлантирувчи мақсад
- 1.1.3. Ўқув режасида меҳнат таълим 1-4 синфларга ҳафтасига неча соат вақт ажратилган.
  - а) 1 соат
  - б) 2 соат
  - в) 3 соат
- 1.1.4. Ўқув режасида меҳнат таълими бир йилга неча соат берилган.
  - а) 32 соат
  - б) 33 соат
  - в) 34 соат
- 1.1.5. Бошланғич синф меҳнат таълими мазмунини айтиб беринг.
- 1.1.6. V-IX синфларда меҳнат таълими мазмунини сўзлаб беринг

2 Мавзу: Бошланғич синфларда меҳнат таълимини ташкил этиш ва унинг мазмуни мавзусидаги маруза машғулотнинг технологик харитаси

Т/р Босқич	Бажариладиган иш мазмуни	Амалга оширувчи масъул
1-босқич	<i>Дарс мақсади.</i> Бошланғич синфларда меҳнат таълимини ташкил этиш ва унинг мазмунини талабаларга тушинтириш. <i>Идентив ўқув мақсадлари.</i> А. Талабаларга бошланғич синфларда меҳнат таълимини ташкил этиш усуллари билан таништириш. Б. Талабаларга бошланғич синфларда меҳнат таълимини мазмуни билан таништириш.	Ўқитувчи
2-босқич	<i>Асосий тушунчалар.</i> Меҳнат, мазмун, иш турлари, жараён,	Ўқитувчи

	<p>меҳнат қуроллари, меҳнат,хунар. <i>Дарс шакли.</i> Гуруҳ ва микрогуруҳларда ишлаш. <i>Воситалар.</i> слайдлар. <i>Метод ва усуллар.</i> Кўргазмали, Оғзаки тушунтириш,Савол-жавоб суҳбат.</p>	
3-босқич	<p><i>Гуруҳда ишлаш.</i> Бошланғич синфларда меҳнат таълимини ташкил этиш ва унинг мазмунини тушунтириб беради.</p>	Талаба
4-босқич	<p><i>Мустақамлаш ва баҳолаш учун саволлар.</i> Бошланғич синфларда меҳнат таълимини ташкил этиш ва унинг мазмуни деганда нимани тушунасиз?</p>	Ўқитувчи-талаба
5-босқич	<p><i>Умумий якуний хулосалар чиқариш.</i> Мақсадга эришилганлиги ҳақида мулоҳаза юритилади. Мустақил иш топшириқлари сифатида таянч тушунча ва иборалар қўшимчаси билан берилади.</p>	Ўқитувчи

Ажратилган соат – 2

Машғулот тури – маъруза

Асосий масалалар

1.Бошланғич синфларда меҳнат таълимини ташкил этиш ва уни мазмуни.

Таянч ибора ва тушунчалар: Бошланғич касб-хунар, меҳнат малака,кўникма.

Идентив ўқув мақсадлари:

1.2.Бошланғич синфларда меҳнат таълимини ўқитишнинг ўзига хослигини гапириб берадилар.

1 - асосий масала буйича дарснинг максоди: бошланғич синфларда меҳнат таълимини ўқитишнинг мақсад ва вазифалари,мазмуни ,шакллари ҳақида тушунча бериш.

1 - асосий масаланинг баени:

1-4-синфдаги барча фанларни ўқитиш, ўқувчиларни меҳнат қилиш ва касб танлаши билан узвий боғлаб тайёрлашдан иборат.

1-4-синфда меҳнат таълими фани мазмуни шартли равишда умумий меҳнат таълими тайёргарлиги унинг мазмунига мавжуд бўлган касблар атрофлича маълумотлари билан танишилган ҳамда шу ёшга махсус тайёргар-лик қисмларидан иборат. Бу қисмлар ҳар бир дарс ва машғулотларнинг таркибига сингиб кетган бўлиб, уларни ўқитувчи ва услубчилар томонидан илмий услубий нуқтаи назаридан ҳисобга олган ҳолда, таҳмин қилиб бериш, меҳнат таълими машғулотларининг аниқ мақсадга йўналтирилган бўлишини таъминлаш учун зарур меҳнат таълими дарсларини 1-4-синфда умумий ва бадий меҳнат курси халқ амалий безак санъатлари соҳасидаги айрим касблар асослари билан таништиришни назарда тўтади. Бу курс бўйича машғулотлар мазмуни бажарилаётган меҳнат жараёнининг ажралмас қисми бўлган амалий эскизлар, жадваллар, расмлар, нақшлар ишлаш ва айрим дизайнерлик қоидаларини ўргатишдан иборат. Шу нуқтаи назарга асосланган ҳолда 1-4-синф меҳнат таълими ўқув фани таркибига қуйидаги курслари киради:

1. Умумий ва бадий меҳнат;
2. Амалий ишлар тайёрлаш тартиби технологик асослари.

Ушбу йўналишнинг ҳар бири юзасидан қуйидаги мавзулар бўйича ўзоро уйғунлаштирилган назарий билимлар берилади ва амалий иш кўникмалари шакллантирилади.

1. Материалшунослик асослари.
2. Асбоб-ускуналар ҳақида маълумот ва уларни ишлатиш усуллари.

3. Миллий хунармандчилик касблари бўйича умумий маълумотлар ва ўзоро турдош касблар бўйича дастлабки тайёргарлик ҳамда уларни 5-синфда ўзоро уйғунлаштирилган ҳолда интеграциялаштириб ўқитиш жараёнида амалга ошириб борилади. 1-4-синфда таълим олувчиларнинг ижтимоий дунёқарашларини кенгайтирган ҳолда олиб борилади. Улар касб-хунарни онгли равишда танлашга йўналтириладилар.

Ўқувчиларнинг билими ва кўникмаларига қўйиладиган талаблар :

1. Ўз – ўзига хизмат қўрсатиш бўйича

Ўқувчилар;

- ёзги ва қишки кийимларнинг вазифасини ;
- кийимга қараш тартибини ;
- нам бўлган устки, бош ва оёқ кийимини қуриштириш ва уларни тозалаш усулларини ;
- оёқ кийимини тузатишнинг оддий усулларини ;
- ўз кийимларини тузатишни ;
- кийимларига тугмача қадаш , илгак тикишни ва шу кабиларни қила олишлари керак.

2. Турли материаллар билан ишлаш бўйича;

Ўқувчилар;

- табиий материалларни;
- табиий материаллардан қаерда ва қандай фойдаланишни;
- табиий материалларга ишлов бериш усулларини
- табиий материални тўплаш ва сақлашни ;
- табиатни муҳофаза қилиш қоидаларини ;

3. Қоғоз ва картон билан ишлаш бўйича;

Ўқувчилар ;

- қоғознинг киши ҳаётидаги аҳамиятини;
- қоғознинг хусусиятлари; букланиши, ғижимланиши, йиртилиши, намлаш мумкин эмаслиги, силлиқлиги, чизиклиги, қалинлиги, пишиқлиги;
- қоғоз ва картон билан ишлашда фойдаланиладиган асбоблар ва мосламалар ; қайчи, бигиз, игна, мўйқалам, чизғич, ва хоказоларни;
- шахсий гигиена қоидаларини ;
- хавфсизлик техникасини ;
- асбобларни ишлата билишни ;

4. Газлама ва толали материаллар билан ишлаш бўйича ;

Ўқувчилар ;

- газламалар, уларнинг келиб чиқиши, хусусиятлари, нимага мўлжалланиши ҳақидаги маълумотларни ;
- иплар ҳақидаги маълумотларни ;
- тикишда ишлатиладиган асбоблар ва уларни сақлаш қоидаларини;
- хавфсизлик техникаси қоидаларини ;
- газламани андаза, квадрат ва тўғри тўртбурчак шаклидаги бичиқлар билан белгилай олишлари ;

4. Техник моделлаш бўйича

Ўқувчилар ;

- йўл ҳаракати қоидаларини ;
- “Конструктор – механик” нинг асосий мустаҳкамловчи деталларининг номини ва нима учун мўлжалланишини ;
- Техник ўйинчоқлардаги айрим деталларни бириктириш усулларини;
- Машина турларини фарқлашни ;

- “Конструктор” деталлари ва бошқа материаллардан техник буюмлар йиғишни билишлари керак.

5. Қишлоқ хўжалик меҳнати бўйича

Ўқувчилар ;

- уруғларни йиғиш ва сақлаш қоидаларини ;
- хона ўсимликларини парвариш қилиш қоидаларини ;
- бир йиллик манзарали ўсимликларни, хона ўсимликларини уруғдан ўстириш қоидаларини ;
- мактаб кўргазмасини жиҳозлашни ;
- хона ўсимликлари қаламчаларини тайёрлаш ва экишни ;
- хона ўсимликларини парвариш қилишни ;
- хона ўсимликларини ўстиришни билишлари керак.

1-4-синфда ўқувчиларни касбга йўналтириш ишлари маҳаллий ихтиёжлар ва имкониятлардан келиб чиққан ҳолда, шунингдек исдиқбол-ларини белгиловчи чамбарчас иборалар тавсиялари асосида ҳамда маҳаллий касб-хунар коллежлари ва академик лицейларнинг йўналишларини ҳисобга олган ҳолда ташкил этилади. 1-4-синф меҳнат таълими дарсларида ўқувчида касб турларига оид билим, кўникма ва малакаларни мактаб жойлашган худуддаги имконият ва эҳтиёжларни ҳисобга олган ҳолда танланадиган касб, асосида шакллантирилади. Ҳозирги шароитни ҳисобга олган ҳолда кўпроқ мактабларда меҳнат таълими машғулотларининг мазмуни асосида миллий хунармандчилик касблари йўналишида олиб борилади. Йирик саноат ишлаб чиқариш ривожланган худудлардаги мактабларда меҳнат таълими дарсларида ўқувчиларни шу саноат соҳасига оид замонавий касбларга йўналтириш икониятлари яратилиши лозим.

Ташкилий вазифалар. Меҳнат таълими бўйича назарий ва амалий машғулотлар учун ўқув хонаси ҳамда унда махсус иш жойи ташкил қилиш ва уларда хавфсиз ва қулай меҳнат шароитларини ташкил қилиш. Ўқувчиларни машғулотлар учун зарур материаллар хом ашёси, асбоблар билан таъминлаш масалалар механизмлари билан ишлашларни ташкил қилиш.

Умумий ўрта таълим мактабларининг ўқув режасида меҳнат таълими ўқув фанига 1-4 синфларда ҳафтасига 1 соатдан, 5-7 синфларда ҳафтасига 2 соатдан ва 8-9 синфларда ҳафтасига 1 соатдан, ҳаммаси бўлиб 4-8 соат вақт ажратилади.

Ўқувчиларни меҳнатга тайёрлаш жараёнида касб-хунарга йўналти-ришни янада кучайтириш, уларни замонавий ишлаб чиқариш асослари, ёғочга, металлга ва газламага ишлов бериш технологияси, пазандачилик асослари, қишлоқ хўжалик асослари, бадий меҳнат технологияси ва машина элементлари йўналишлари бўйича билим, кўникма ва малакаларни эгаллаш кўзда тутилади. Мактабларда меҳнат таълими мазмуни асосан қуйидаги йўналишларни ўз ичига олади.

1. I-IV синфлар кенг қўламда ишлатиладиган турли хил оддий материаллар (қоғоз, рангли қоғоз, картон турлари, калька, поралан, пеноплас, пахта ва матолар қийқимлари, пластилин, симлар ва бошқалар) билан таништириш улардан ўйинчоқлар ва оддий буюмлар ясаш, ҳалқ хунармандчилиги тўғрисида бошланғич тушанчалар бериш, ўқувчиларини ўз-ўзига хизмат кўрсатишга одатлантириш, уй-рўзгор буюмларининг кичрайтирилган нусхаларини моделлар, макетларни тайёрлашни, турли хил шакллар меҳнат таълими дарсларига ажратилган ўқув соатларини яна бир соатга ошириш мақсадга мувофиқдир, чунки 1 соат давомида ўқувчиларга бажарадиган ишлари тўғри-сида умумий назарий маълумотлар берилса, кейинги соатда эса айtilган иш ҳаракат усуллари амалда бажарилади, буюмларни ясаш усуллари, услублари ўрганилади.

3. V-IX синфларда меҳнат таълими ва касбларга йўналтириш 5 асосий йўналиш бўйича ташкил этилади ва 4-7 синфларда ҳафтасига 2 соат, 8-9 синфларда ҳафтасига 1 соат меҳнат таълими дарсларини ўқитилади.

1. Ёғочга ишлов бериш технологияси

2. Металлга ишлов бериш технологияси
3. Газламага ишлов бериш технологияси
4. Пазандачилик асослари
5. Қишлоқ хўжалик асослари.

Назорат топшириқлари.

- 1.1.5. Ўрта мактабларда ўқитиладиган меҳнат таълими фанининг мақсадини айтиб беринг ?
- 1.1.6. Меҳнат таълими машғулоти жараёнида ўқувчиларга ақлий, жисмоний, ахлоқий, бадиий-эстетик тарбия ва таълим бериш орқали уларнинг баркамол шахслар бўлиб етиштирилишига ёрдам беришдан иборат, бунда қайси мақсад берилган.
- а) таълимнинг мақсади
  - в) табиавий мақсад
  - с) Ривожлантирувчи мақсад
  - д) барча жавоб нотўғри
- 1.1.7. Ўқув режасида меҳнат таълим 1-4 синфларга ҳафтасига неча соат вақт ажратилган.
- а) 1 соат
  - в) 2 соат
  - с) 3 соат
  - д) 4 соат
- 1.1.8. Ўқув режасида меҳнат таълими бир йилга неча соат берилган.
- а) 32 соат
  - в) 33 соат
  - с) 34 соат
  - д) 35 соат
- 1.1.5. Бошланғич синф меҳнат таълими мазмунини айтиб беринг.
- 1.1.6. V-IX синфларда меҳнат таълими мазмунини сўзлаб беринг

3 Мавзу: Меҳнат таълими дарсининг мақсади ва вазифалари мавзусидаги мавзу машғулотининг технологик харитаси

Т/р Босқич	Бажариладиган иш мазмуни	Амалга оширувчи масъул
1-босқич	<i>Дарс мақсади.</i> Меҳнат дарсининг мақсади ва вазифалари талабаларга тушинтириш. <i>Идентив ўқув мақсадлари.</i> А. Талабаларга Бошланғич синфларда Меҳнат дарсининг мақсади ва вазифаларини амалга оширишнинг ўзига хос хусусиятлари билан таништириш. Б. Талабаларга умумтаълим мактабларида меҳнат таълими фанини ўқитилиши ҳақида маълумот бериш.	Ўқитувчи
2-босқич	<i>Асосий тушунчалар.</i> Меҳнат, ДТС, педагогика, иш турлари, жараён, меҳнат қуроллари, меҳнат, касб-ҳунар. <i>Дарс шакли.</i> Гуруҳ ва микрогуруҳларда ишлаш. <i>Воситалар.</i> слайдлар. <i>Метод ва усуллар.</i> Оғзаки тушунтириш, Савол -жавоб суҳбат.	Ўқитувчи
3-босқич	<i>Гуруҳда ишлаш.</i> Меҳнат дарсининг мақсади ва вазифаларини изоҳлаб беради.	Талаба

4-босқич	<p><i>Мустаҳкамлаш ва баҳолаш учун саволлар.</i> Меҳнат дарсининг мақсади ва вазифалари деганда нимани тушунасиз? Умумтаълим мактабларида Меҳнат дарсининг мақсади ва вазифалари ўқитилишини айтиб беринг.</p>	Ўқитувчи-талаба
5-босқич	<p><i>Умумий якуний хулосалар чиқариш.</i> Мақсадга эришилганлиги ҳақида мулоҳаза юритилади. Мустақил иш топшириқлари сифатида таянч тушунча ва иборалар қўшимчаси билан берилади.</p>	Ўқитувчи

Ажратилган соат – 2

Машғулот тури – маъруза

Асосий масалалар

1. Кичик синф ўқувчиларини қўл меҳнатига ўргатишнинг асосий мақсади ва вазифалари.

Таянч ибора ва тушунчалар: Бошланғич касб-хунар, меҳнат малака, кўникма.

Идентив ўқув мақсадлари:

1.2. Ёш авлодга таълим-тарбия бериш жараёнида меҳнатга муносабатларини билдирадидлар.

1 - асосий масала бўйича дарининг мақсади: бошланғич синфларда меҳнат таълимини ўқитишнинг мақсад ва вазифалари, мазмуни, шакллари ҳақида тушунча бериш.

1 - асосий масаланинг баени:

Мустақил ҳар тамонлама камолга етган баркамол инсон учун зарур бўлган маънавият қирралари иймон, эътиқод, ватанпарварлик инсонга чексиз муҳаббат дўстлик, садоқатлик, меҳнатсеварлик, миллий ғурур каби фазилатларини шакллантириш зарур.

Меҳнат дарсининг мақсади - шахснинг турмуш тарзига, меҳнат маданиятига қаратилган барқарор йўл йўриқни қарор топтириш, ижодий меҳнат қилишга, амалий, ахлоқий ва руқий тайёргарликини амапга ошириш, ўқувчиларни халқ хўжалигидаги мувоффақиятли меҳнат фаолиятида зарур бўлган ижодий қобилиятларни, ақлий, жисмоний фазилатларни ривожлантиришдир.

Меҳнат таълими ўзининг босқичларида болалар, ўсмирлар ва ёшларнинг ёши, функционал имкониятларининг ўзига хослиги, руқий ривожланиши, ижтимоий мавқиега мувофиқ равишда кўп томонлама йўналишга эга бўлиши лгаим. У қўйдагиларни тақозо этади.

- Меҳнатсеварликни тарбиялаш, меҳнат қилишга эҳтиёжни, унга онгли, ижодий муносабатда бўлишни, ўз маҳоратини доимо такомиллаштиришга интилийшни шакллантириш;

- Касбий фаолияти учун аҳамиятли бўлган психо-физиологик функцияларини, шахснинг касб-корлик жихатидан муҳим

бўлган умумий ва шахсий қобилиятларини ривожлантириш;

- Танланган фаолият соҳасига касбий фаолиятни кенг политехник билим доираси ва касбий ҳаракатчанлик билан бирга қўшган ҳолда шакллантириш;

- Бунёдкорлик фаолияти жараёнида ҳақиқий меҳнат муносабатларига кириши, жамоа меҳнатига ижтимоий тажриба тўшиш;

- Шахснинг барча соҳаларида маданиятни тарбиялаш;

- Замонавий иқтисодий билимларни эгаллаш, янгилик иқтисодий тафаккурни, омилкорликни шакллантириш, ҳақиқий иқтисодий фаолиятида иштирок этиш;

- Мустақилликни, ташаббускорликни тарбиялаш, муаммоли вазиятларни ижодий равишда хал қилишга ҳозирликни шакллантириш, ишлаб чиқаришни бошқарийшда онгли равишда ва фаол иштирок этиш.

Буюк алломаларимиз томонидан яратилган оғзаки ва ёзма ижодиёт авлоддан-авлодга ўтиб келаётган иймон-этикод сирларининг назарий ва амалий жиҳатлари ҳақидаги билимлар билан ёшларни қуроллантириш лозим.

Ўзбекистон Республикаси Олий мажлиси 1997 йил 29 августда қабул қилинган "Таълим тўғрисида"ги янги қонун ва "Кадрлар тайёрлаш миллий дастури" таълим соҳасидаги сиёсатимизни белгилаб берди. Узлуксиз таълимни ташкил этишни ривожлантириш принциплари узлуксиз таълимни ислоҳ қилиш, узлуксиз таълим тизими ва турлари масалаларини қамраб олган. Президентимиз И.А. Каримов таъкидлаганидек "Ҳар бир инсоннинг айниқса эндигина ҳаётга қадам қўйиб келаётган ёшларнинг онгига шундай фикрни сингдириш керакки, улар ўртага қўйилган мақсадга эришиши ўзларига боғлиқ эканлигини, яъни бу нарсалар уларнинг собит қадам, ғайрат, шижоатларига, тўла-тўқис фидокорлиги ва чексиз меҳнатсеварликларига боғлиқ эканлигини англаб етишлари керак".

Меҳнат таълимига ижодий ташаббуссиз ёндашиш меҳнатнинг ақлий ривожланиш омилига айлантормайди. Билимларни қўллашни талаб қилмайдиган, тафаккурни фаоллаштирмайдиган меҳнат фаолият ақлий қобилиятларни ўстирмайди.

- Меҳнат таълими у ёки бу меҳнат жараёнида белгиланган тартиб ва ҳаракатлар изчиллигига риоя қилиш кераклигини мунтазам тушунтириб бориш билан бирга бўладиган кўп марта машқ қилишлар натижасида таркиб топади. Умумтаълим мактабларининг юксак сифатини ҳамда мамлакатда амалга оширилаётган чуқур иқтисодий ва ижтимоий ислохотларни, ривожланган демократик давлат барпо этиш талабларига жавоб берувчи рақобатбардаш кадрлар тайёрланишини таъминлаш;

- мамлакатнинг ижтимоий ва иқтисодий тараққиёти истикболларидан, жамият эҳтиёжларидан, фан-техника ва технологиянинг замонавий ютуқларидан келиб чиқиб кадрлар тайёрлаш мазмунини тартибга солиш;

- таълим олувчиларнинг ҳуқуқий ва иқтисодий билимлари даражасини, шунингдек таълим жараёни самарадорлигини ошириш;

- Умумтаълим мактабларининг таълим жараёнини ва кадрлар тайёрлашнинг изчиллиги ва узлуксизлигини таъминлаш.

Назорат топшириқлари

1. Меҳнат деганда нимани тушинасиз?
2. Меҳнатга қандан муносабатда бўлиш керак?
3. Бошланғич синфларда қандай ишлар ўрганилади?
4. Қўл меҳнатига ўргатишда асосий мақсад нима?
5. Қўл меҳнати ишларига ижодий ёвдошувда нимага қаратиш кераклигини айтинг.
6. Меҳнат дарсларида иш қуролларини жойлаштиринг.

АДАБИЁТЛАР.

1. Таълим тўғрисидаги Ўзбекистон Республикасининг Қонуни (Баркамол авлод - Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. 1997 йач Т., "Шарқ" нашриёти)
2. Кадрлар тайёрлаш буйича миллий дастури. (Баркамол авлод-Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. 1997 йил Т., "Шарқ" нашриёти)
3. Р.А. Мавлонова, О.Т. Тўраева, К.М. Холиқбердиев "Педагогика" Т., "Ўқитувчи" 1998 йил
4. Х. Санақулов, М. Ҳайдаров "Бошланғич синфларда қозғалдан амалий ишлар" 1996 йил

4 Мавзу: Меҳнат таълимини ўқитишнинг шакл ва методлари мавзусидаги маруза машғулотнинг технологик харитаси

Т/р Босқич	Бажариладиган иш мазмуни	Амалга оширувчи
---------------	--------------------------	--------------------

		масъул
1-босқич	<i>Дарс мақсади.</i> Меҳнат таълимини ўқитишнинг шакл ва методларини талабаларга тушинтириб бериш. <i>Идентив ўқув мақсадлари.</i> А. Талабаларга бошланғич синфларда меҳнат таълимини ўқитишнинг шакл ва методларини таништириш. Б. Талабаларга умумтаълим мактабларида меҳнат таълими фанини ўқитилиши ва фан сифатида ҳақида маълумот бериш.	Ўқитувчи
2-босқич	<i>Асосий тушунчалар.</i> Меҳнат, ДТС, педагогика, иш турлари, жараён, меҳнат қуроллари, меҳнат, касб-ҳунар. <i>Дарс шакли.</i> Гуруҳ ва микрогуруҳларда ишлаш. <i>Воситалар.</i> слайдлар. <i>Метод ва усуллар.</i> Оғзаки тушунтириш, Савол -жавоб суҳбат.	Ўқитувчи
3-босқич	<i>Гуруҳда ишлаш.</i> Меҳнат таълимини ўқитишнинг шакл ва методларини амалга оширишнинг ўзига хос хусусиятлари изоҳлаб беради.	Талаба
4-босқич	<i>Мустаҳкамлаш ва баҳолаш учун саволлар.</i> Меҳнат таълимини ўқитишнинг шакл ва методлари деганда нимани тушунасиз?	Ўқитувчи-талаба
5-босқич	<i>Умумий якуний хулосалар чиқариш.</i> Мақсадга эришилганлиги ҳақида мулоҳаза юритилади. Мустақил иш топшириқлари сифатида таянч тушунча ва иборалар қўшимчаси билан берилади.	Ўқитувчи

Ажратилган вақт –4 соат
Машғулот тури –маъруза

Асосий кўриладиган масалалар

1. Меҳнат таълими методлари ҳақида тушунча бериш.
2. Меҳнат таълимида педагогик технологияларни қўллаш.

Таянч тушунча ва иборалар: метод, форма, мантиқий метод, кўрсатмалилик методи, машқ методи, муаммоли ўқитиш методи.

I –асосий масала бўйича дарснинг мақсади

Бошланғич синфларда меҳнат таълим методлари ва ўқитиш формаларининг умумий тавсифини тушунтириш.

Идентив ўқув мақсадлари

- 1.1. Ўқитиш методи сўзини тарифлайдилар.
- 1.2. Ўқитиш методларини санаб берадилар.

1-асосий масала бўйича ўқитувчининг баёни.

Ўқитувчининг ўқувчиларни билим, кўникма ва малакалар билан қуроллантириш ва ўқувчилар томонидан уларни ўзлаштириш усуллари ўқитиш методи деб юритилади. Ўқитиш методини дарс жараёнида қандай ва қайси турини қўллаб олиб боришига ўқитиш формаси дейилади. Ўқитиш форма ва методлари таълим тўғрисидаги қонун кадрлар

тайёрлаш миллий дастури фаннинг олдига ўқитиш форма методларини такомиллаштириш муаммоларини қўймоқда. Замонавий фан техника тараққиёти ўзгариб борган сари меҳнат таълими методларининг усуллари пайдо бўлмоқда масалан олдинги вақтда ўқитишнинг догматик ёд олиш усули бўлган ҳозирги кунда эса педагогик технолгиялар замонавий педагогик технологиялар муаммоли уқитиш ахборот технологиялари кириб келмоқда ўқувчиларга янги билимлар бериш кўникма ва малакаларини таркиб топтириш билимларни амалда қўллаш ҳозирги куннинг энг долзарб масалаларидан биридир.

Меҳнат кўникма ва малакаларни шакллантириш меҳнат методикасида жуда катта ўрин тўтади. Меҳнат таълими дарсларида амалий машғулотни бажариш купрок вақтни 80-85%ни таршқил этади.

Меҳнат таълими методларини бутун системасини 5 гурппага бўлиш мумкин. Улардан ҳар бири ўз навбатида бир қанча методларини ўз ичига олади.

I- оғзаки методлар.

II- Кўрсатмали методлар

III- Амалий методлар

IV- Муаммони ўқитиш методлари

V- Билимлар меҳнат кўникмалари ва малакаларини текшириш методлари.

Таълим методи деганда ўқитувчи ва ўқувчиларнинг биргаликдаги фаолият йўллари тушунилади. Буларнинг ёрдамида ўқувчилар билим, малака кўникма, касбий маҳоратларни эгаллашга эришадилар, ақлий ва жисмоний куч ва ижодий қобилият ривожланади.

Педагогикада таълим методларини синфга ва белгилашга бир хил ёндашиш мавжуд эмас. “Таълим методи” тушунчасининг мазмунини очиш тўғрисида баҳслар давом этмоқда. Баъзи олимлар методни белгилашда билиш манбаларининг хусусиятларини асосий деб ҳисоблайдилар, бошқалари ўқувчиларнинг тафаккуридаги ижодий фаоллик ва мустақиллик, айрим олимлар эса ўқувчилар фаолиятида таълимнинг турли босқичларидаги ҳарактеристикани муҳим деб ҳисоблайдилар ва шу кабиларни.

Лекин, кўпчилик ҳолларда таълим методлари ахборот манбаларига қараб классификация қилинади. Чунки улар асосида билим, кўникма ва малакалар шаклланади. Шунинг билан бирга ўқитувчи ва ўқувчиларнинг бу манбалардан фойдаланишдаги фаолияти ва ҳарактери ёки муносабатларига боғлиқдир (сўз, хиссий образ ва амалий фаолият). Шунинг учун ҳам касб таълимининг умумий методларини шартли равишда уч гуруҳга: оғзаки, кўргазмали ва амалий кабиларга (1-расм) бўлиш мумкин.

Оғзаки	Кўргазмали	Амалий
Оғзаки баён (ҳикоя, тушунтириш, маъруза)	Кўргазмали қуроллар намоиши	Усуллари бажариш бўйича машқлар, опера-циялар, комплекс ишлар
Сухбат	Меҳнат усулларини кўрсатиш	Мустақил ишлар
Ўқувчиларнинг техник адабиётлар билан мустақил иши	Ўқувчиларнинг мустақил кузатишлари	Тренажёрлар (машқлар)
Ёзма инструкция бериш	Ишлаб чиқариш экскурсиялар	Лаборатория амалий ишлари

Оғзаки методларга ўқув материалнинг ўқитувчи томонидан оғзаки баён қилинишига, ҳикоя, тушунтириш, суҳбат ўқувчиларнинг техник адабиёти билан мустақил ишлаши ёзма инструкция бериш, овоз ёзувчи телевидение кабилар киради.

Материални оғзаки баён қилиш - касб таълимида ҳикоя қилиш, тушунтириш, маъруза, суҳбат, ўқув материални оғзаки баён қилишнинг асосий методлари ҳисобланади.

Ҳикоя - ўқитувчи томонидан ўқув материални тартибли, мантиқий, изчил, нисбатан кенгроқ баён қилишда фойдаланилади. У пухта режа асосида тузилиши, материални баён қилишда ноаниқликка йўл қўймаслик учун барча деталлари билан тайёрланиши лозим.

Тушунтириш - ҳикояга яқин бўлган таълим методи ҳисобланади. Касб таълимида ҳикоя ва тушунтиришдан алоҳида ҳолда кам фойдаланилади. Масалаларни баён қилишда, масалан: машиналар, механизмлар тузилиши ёки технологик жараёнларнинг боришини баён қилишда кўпинча ҳикоя ва тушунтириш бирга қўшиб олиб борилади. Ҳикоя тушунтириш муваффақиятли ўтказилиши учун ўқитувчи ўқувчиларнинг амалий тайёргарлигини ҳисобга олган ҳолда етказиладиган материални қабул қила олишларини тасаввур қилиш керак. Бунинг учун ўқувчилар махсус технология, материалшуноснинг мавзулари бўйича қайси ўқув материални ўтганликларини билиш муҳимдир. Бундан ташқари, ўқитувчи ўқувчиларни йўлланма вақтида саволлар ёрдамида нималарни эшашларини текширади ва зарур билимларни улар хотирасида қайта тиклайди.

Ҳикоя ва тушунтиришга қуйидаги талаблар қўйилади:

1. Мазмуннинг тўғрилиги – ўқувчиларга айтиладиган фактлар ўқув дастурининг мазмунига мос келиши ва илмий асосланган бўлиши керак.
2. Материални ўзини оқлаган изчилликда баён қилиш - ўқувчиларни объект ёки жараён билан умуман таништириш, сўнгра уни таркибий қисмларга бўлиб ўргатиш.
3. Аниқлик ва исботлилик – таълимнинг мазмуни, одатда, ўқувчилар танишадиган назарий қоидаларни ва меҳнат усуллари бажариш қоидаларини қисқа, аммо аниқ ва ишончли асослаш имконини беради.
4. Баённинг эмоционаллиги – ўқитувчи мавзунини ўқувчиларга таъсирчан қилиб баён қилиши керак.
5. Ўқитувчининг нутқ маданияти, унинг ўқувчилар тушуна оладиган бўлиши – ўқитувчи суҳбатга тайёрланади, яъни ўқувчиларга тушунарли, ишнинг моҳиятини ақс эттирадиган саволларни танлайди ва уларни мақсадга мувофиқ тарзда жойлаштиради.

Маъруза – дастурдаги аниқ материал сифатида хулоса ва умумлашмани ўз ичига олган бирор масаланинг мазмунини изчил баён қилишдир. Материални баён қилишнинг маъруза (лекция) методидан фойдаланиш ўқув жараёнининг такомиллашишига имкон яратади. Маъруза ҳикоянинг янада ривожланган тури бўлиб, ҳар иккала ҳолда ҳам тушунтиришдан кенг фойдаланилади.

Дидактик мақсадларига кўра маърузанинг кириш, обзор, умумлаштирувчи турлари мавжуд. Улар ўз тузилиши, материални баён қилиниш усуллари, умумлаштириш ва хулосалашнинг характерига кўра бир-биридан фарқ қилади. Маърузада ўқув фаолиятини фаоллаштиришдан ташқари ёшларни ўқишни давом эттиришга ва тизимли равишда мустақил билим олишга яхшироқ тайёрланишга имкон беради. Чунки маърузалар билимнинг муҳим манбаи ҳисобланади.

Сухбат ҳикоя-тушунтиришдан шу билан фарқ қиладики, унда ўқитувчи фақат ўзи гапирибгина қолмай, ўқувчиларни ҳам фаол ишга жалб қилади. Сухбат таълим методи сифатида ўзининг асосий хусусиятлари – ўқувчиларнинг мавзунини ривожлантиришдаги бевосита иштирокидан келиб чиқадиган фазилатлари ва камчиликларга эга. Сухбатда ҳикоя методига қараганда ўқувчилар диққатини фаоллаштириш, улар тажрибаси ва билимини сафарбар қилиш осонроқ. Сухбат ўқув материални ўзлаштириш даражасини назорат қилиш, айрим ўқувчиларга шахсий ёндашиш имконини беради, билимларни мустаҳкамлашни енгиллаштиради. Бошқа томондан эса ўқувчилар билдирадиган фикрлар мавзунини изчил ривожлантиришни қийинлаштиради, асосий масаладан чалғитади. Бундан ташқари сухбат ҳикоя қилишга қараганда кўп вақт талаб қилади.

Овоз ёзувчи ва телевидение - телевидение дастурларига касб-ҳунар коллежларининг ўқувчилари учун эшиттириш ва кўрсатувлар кенг кўрсатилмоқда. Айниқса олимлар, ишлаб чиқариш илғорлари, касб-ҳунар коллежлари ўқувчиларига бағишланган чиқишлари қимматлидир. Машғулотларида овоз ёзиб олиш яна ҳам кенгроқ қўлланиши мумкин.

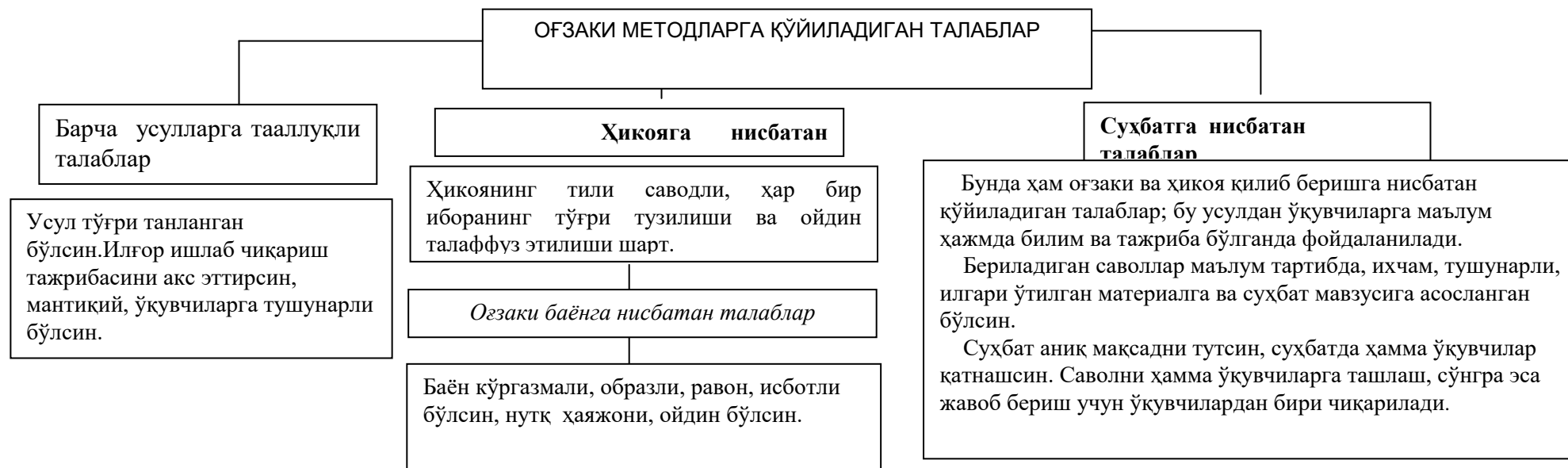
ОҒЗАКИ БАЁН ҚИЛИШ МЕТОДЛАР

Сўз – билим олиш манбаларидан бири бўлиб, ўқувчиларнинг билим олиш ва амалий фаолиятини йўналтириш, ўз олдида турган ишларнинг мазмунини, уларни ташкил этиш ва бажариш тартибини тушунтириб бериш воситасидир. Сўз ўқитувчига билимларни ўқувчиларга ўргатиш имконининггина бермасдан, ихтисос (касб) га қизиқишни тарбиялашга, ўрганилаётган факт ва ҳодисаларни таҳлил қилиш, умумлаштиришга ўргатишга, мустақил ўйлаб чиқиш ва ўрганиш учун ўқувчилар олдида саволлар қўйишга ҳам имкон беради.

Ҳикоя – ўқув материални жонли, образли қилиб баён қилиб беришдир. Ҳикоя ва назорат ўқувчиларнинг галдаги ишларига жипс боғланган бўлиши шарт. Ҳикояни дарс мавзусини қисқача умумлаштириб тамомлаш керак.

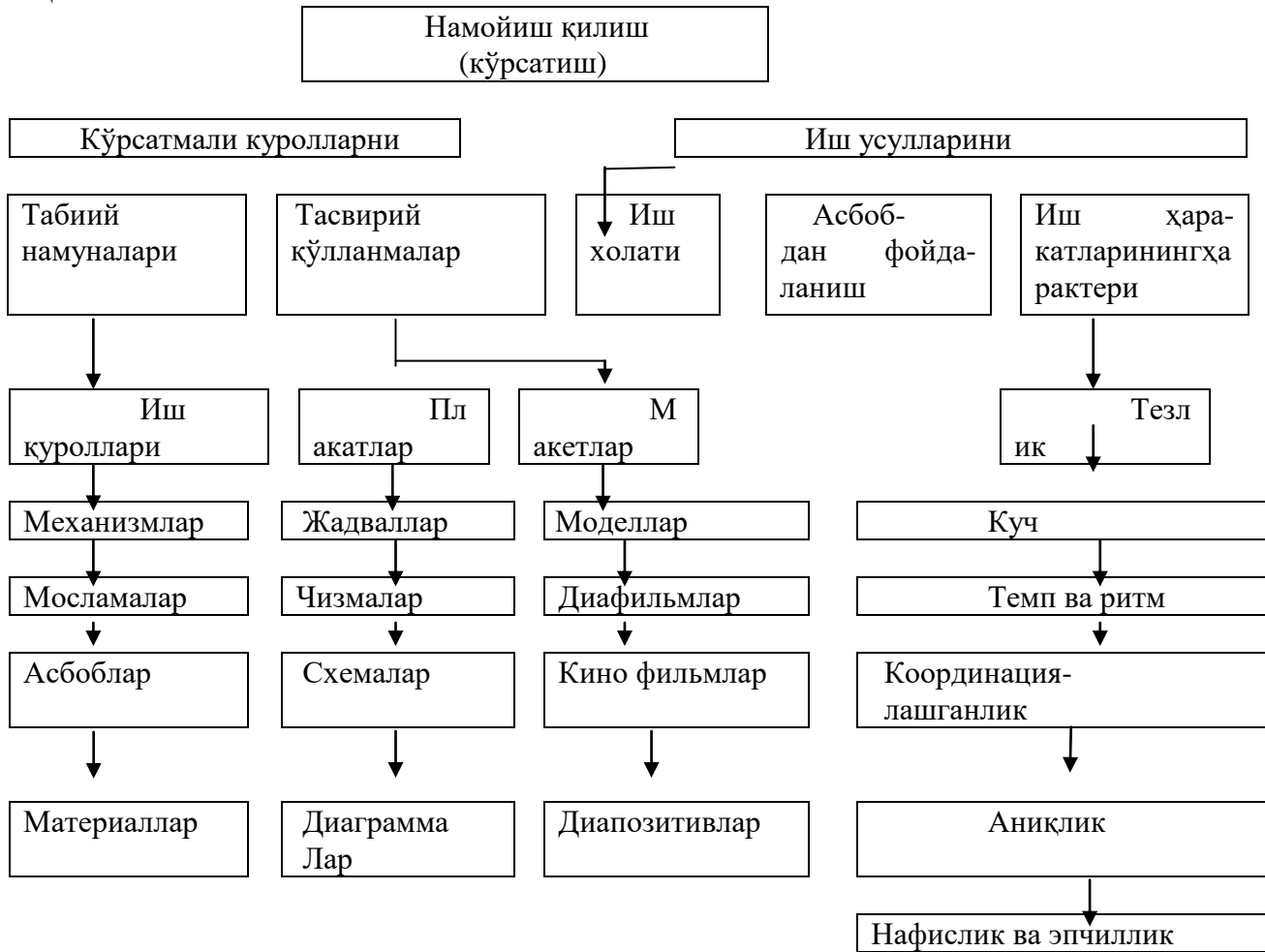
Ўқув материални оғзаки баён этиш – ҳақиқий материални изчиллик билан баён қилиб беришдир; ундан мақсад: қоида ва тушунчаларни очиб беришдир. Бунда фактларни таҳлили ва исботлаш катта ўрин олади. Ўқитувчи баёнида ёзмаларидан, ҳисоблашларидан фойдаланади, бундай галдаги ишнинг характери ойдинлаштирилади.

Сухбат – бунда ўқувчилар ўқитувчининг саволига жавоб беради ёки саволнинг мазмунига мувофиқ сўзга чиқадилар. Сухбатдан ўрганиладиган материал тўғрисида ўқувчиларда маълум ҳажмда билим бўлган ҳолларда фойдаланилади. Сухбат охирида ўқитувчи ўқувчиларнинг жавобларини умумлаштиради.

Кўргазмали методлар – бу кўрсатмали қурооларни намоиш (кўрсатиш) қилиш меҳнат усулларини кўрсатиш; ўқувчиларнинг мустақил кузатишлари; ўқув-ишлаб чиқариш экскурсиялари.

Кўрсатмали қурооларни намоиш қилиш (кўрсатиш) методи ёрдамида ўқувчиларда меҳнат ҳаракатларининг муайян ва аниқ образи шаклланади. Улар унга тақлид қиладилар ва ўз ҳаракатларини қиёслайдилар. Мазкур методнинг қўлланилиши касб таълимида кўргазмалик тамойилининг яққол намунаси бўлиб ҳисобланади. Касб таълими дарсларида кўрсатмали қурооларнинг турли хил ва шаклларида фойдаланиш ўқитувчининг тушунтиришларини яхши идрок қилиш ҳамда ўзлаштиришларга, малакаларнинг мустаҳкам шаклланишига ёрдам беради. Плакатлар, схемалар, моделлар, макетларнинг намоиш қилиш билан бир қаторда ҳаракатдаги иш қуроли, асбоблар, мосламалар хомашёлар, буюмларнинг намуналари ва ҳоказоларни кўрсатиш ҳам катта аҳамиятга эга.

Таълимнинг кўргазмали методлари.

Кўрсатмали қурооларни намоиш қилиш деганда ўрганилаётган объектни кўрсатмали-ҳиссий идрок этишга асосланган касб таълими методи тушунилади. Кўрсатмалилик методи ўқув материални баён қилиш жараёнида қуйидагиларни намоиш қилишни тақозо этади:

1. Натурал намуналар (тикув машиналари, механизмлар, мосламалар, андозалар, тайёр тикув буюмлари ва бошқалар).
2. Тёкис ва ҳажмдор қўлланмалар (плакатлар, схемалар, жадваллар, диаграммалар, макетлар, моделлар ва бошқалар).
3. Экранный қўлланмалар (диапозитивлар, слайдлар, ўқув кинофильмлари, электрон дарсликлар).

Кўрсатма қуроллар намоёиш қилинганда муайян изчиллик бўлишига ўқувчилар томонидан кузатилаётган объектни баён этилаётган материал мазмуни билан боғлашга эътибор берилади.

Натурал намуналар намоёиш қилинаётганда, агар йирик объектлар (тикув машиналар, тикув буюмлари, андозалар, мосламалар)дан иборат бўлса, касб таълими ўқитувчиси уларни кўрсатишни бевосита иш жойида олиб бориши мумкин.

Тёкис ва ҳажмдор қўлланмалар (улар, одатда, йирикроқ масштабда берилади)ни ўқитувчи бевосита иш жойидан туриб намоёиш қилиши мумкин. Ҳажмдор қўлланмаларнинг тузилиши соддароқ кўринишда бўлади, чунки унинг ички тузилиши ва ҳаракат жараёни кўрсатилганда осонроқ тушунилади.

Меҳнат таълими дарсларида экранли қўлланмаларни намоёиш қилиш баён қилинаётган материални яхши тушуниш ва ўзлаштириш имконини беради.

Меҳнат таълими дарсларида кўрсатиш методларидан самарали фойдаланиш бир қатор талабларга риоя қилиш билан боғлиқ:

1. Кўрсатма қуроллар намоёиш этилганда уларни барча ўқувчилар учун бир хилда кўринишини таъминлаш зарур.

2. Кўрсатма қурол ўқув материали мазмунининг энг муҳим белгисини акс эттирган бўлиши керак.

3. Кўрсатма қурол баён қилинадиган материал мазмунига тўла мос ҳолда кўрсатилиши лозим.

4. Ўқитувчи ўқувчиларнинг намоёиш қилинаётган жараёни яхши идрок қилишлари устидан аниқ раҳбарлик қилиш.

Меҳнат усулларини бажариб кўрсатиш – меҳнат усулларини, операциялар, жараёнлар ва уларнинг элементларини ўрганишда фойдаланиладиган касб таълими методини ифодалайди. Ўқувчилар янги меҳнат операцияларини ўрганишларида ўқитувчи ундан ўқувчилар ўзлаштириши зарур бўлган энг муҳим меҳнат усулларини ажратиб олиши керак.

Меҳнат усулларини кўрсатишни тўрт босқичга бўлиш мумкин:

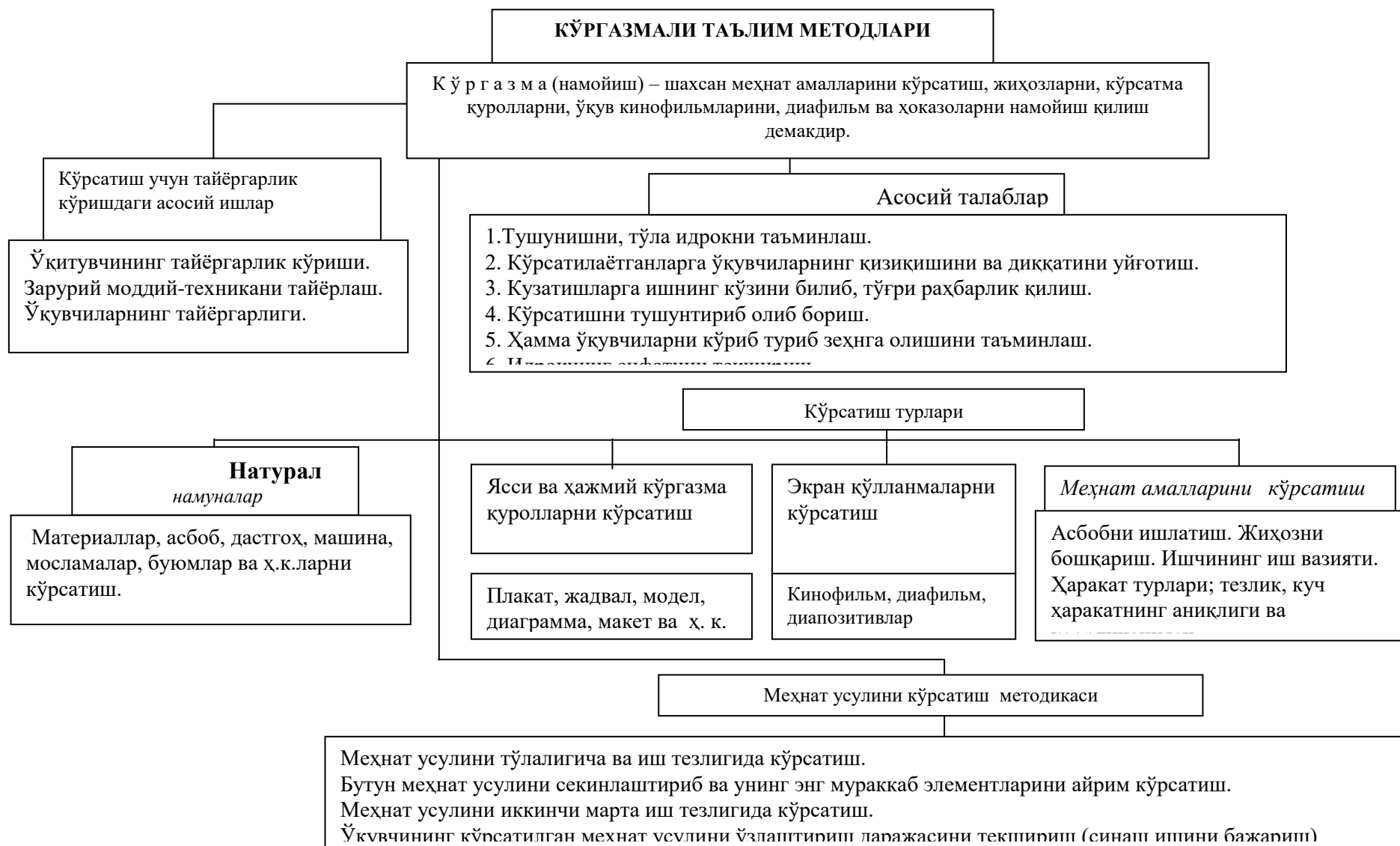
1. Меҳнат усулини ўқитувчи томонидан иш жойида кўрсатиш.
2. Меҳнат усулларини айрим элементлар (меҳнат ҳаракати ва амалий иш) га ажратиш ва уларнинг ҳар бирини сёкинроқ бажариб кўрсатиш.
3. Иш жойида меҳнат усулини такрор кўрстаиш.
4. Ўқувчиларга кўрсатилган меҳнат усулларининг қандай (уларнинг элементини) ўзлаштирганликларини синаб текшириб кўриш.

Мустақил кузатиш - ўқувчилар томонидан ишлаб чиқариш жараёни ва ҳодисаларни табиий шароитда бевосита идрок этишни таъминловчи касб таълими методи ҳисобланади. Мазкур методдан технологик ва меҳнат жараёнларининг боришини ўрганишда машиналар принципи ва уларнинг иш режимлари, тикув машиналарнинг ишидаги амчиликларни аниқлашда, меҳнат усуллари ва улар элементларини ўрганишда фойдаланиш мумкин. Ўқувчиларнинг мустақил кузатишини қуйидаги кўринишда ташкил этиш ва ўтказиш мақсадга мувофиқ бўлади:

1. Ўқитувчи томонидан кузатиш объектларини танлаш.
2. Кузатишга оид индивидуал топшириқларни тайёрлаш ва топшириш.
3. Бевосита кузатишни бажариш (кузатишни қай тарзда қайси тизим бўйича ва қандай изчилликда ўтказиш кераклиги ҳақида кўрсатма берилади).
4. Кузатиш натижаларини ёзма, график ҳисоботларда расмийлаштириш.

5. Кузатиш натижаларини жамоавий равишда муҳокама қилиш ва баҳолаш.

Ўқувчиларни *экскурсия*ларга тайёрлашда асосан экскурсия пайтида эътиборни нимага қаратишни, нималарни ёзиб ва чизиб олишларни тушунтиришдан иборатдир. Экскурсия пайтида хавфсизлик техника талабларни бажариш ва юриш туриш коидаларига риоя қилиш ҳақида ўқувчиларга пухта кўрсатма бериш керак. Экскурсиядан мақсад иш қуроллари, механизмлар, мосламалар, асбоблар ишлаб чиқариш технологиясини ўрганишдан иборат бўлган ўринларда ўқувчилар билан бирга илгаридан суҳбат ўтказиб уларни объектлар конструкциясини технологияси билан таништириш лозим.

Амалий методларга машқлар, инструктаж (йўлланма)лар, ўқув қўлланмалар билан ишлаш, лаборатория тажрибалари, касбий кўникма ва малакаларни шакллантириш киради.

Машқлар – касб-ҳунар таълими жараёнини тадқиқ қилиш ҳар бир янги операцияни қисқа муддатли (5-15 минутли) машқлардан бошлаш мақсадга мувофиқдир. Бу машқларни шартли равишда таълимий машқлар дейилади. Амалий ишларни бажариш жараёнида ўқувчилар ҳар хил буюмлар тайёрлар экан, меҳнат усуллари ва ҳаракатларини бажариш бўйича машқ қилишни давом эттирадilar. Бундай машқларни тайёргарлик машқлари дейилади.

Машқларга бир қанча дидактик талаблар қўйилади:

1. Машқлар учун моддий ўқув шароити яратилиши керак.
2. Машқлар ўқувчининг онгли фаолиятига асосланиши керак.
3. Машқлар ва уларнинг элементлари қийинлиги ортиб борадиган тартибда жойлаштирилади.
4. Машқлар давомида ўқувчилар ўз меҳнат ҳаракатларини назорат қилишлари керак.
5. Машқлар давомида ўқувчилар йўл қўйилган камчиликларни тезда бартараф этиш йўллари топиш керак.

Йўлланма – меҳнат фаолияти усуллари тушунтириш ва кўрсатиш ҳамда меҳнат фаолиятларини тўғри ва хавфсиз бажариш бўйича тасаввур ҳосил қилишга ва ўқувчиларнинг амалий фаолиятларини тўғри йўналтиришга қаратилади. Йўлланма дарсинг қисми (элементи)дир. *Йўлланма (инструктаж)га* қуйидаги дидактик талаблар қўйилади:

1. Йўлланма жараёнида таълимнинг ҳар хил методларидан фойдаланиш.
2. Йўлланма мазмунини ўқитувчи асослаши. Агар ўқитувчининг ўқувчилар олдида қўйган топшириғи уларга тушунарли бўлмаса, ўқувчилар уни бажариш шартини кўпинча бузадilar, чунки улар бу нимага олиб боришини билмайдilar. Шунинг учун ўқитувчининг ҳар бир талаби асосланиши керак.
3. Йўлланманинг тўлаллиги ва йўлланмани элементларга ажратиш. Меҳнат топшириғининг қийинлиги ва у қайси синфда бажарилаётганига қараб йўлланма бутун ёки ишнинг боришига қараб қисмларга ажратиб берилиши мумкин.
4. Йўлланмада шундай кўрсатмалар бўлиши керакки, ўқувчи улар ёрдамида ўз фаолиятларини назорат қила олиши керак.

Кириш, жорий ва якуний йўлланмалар бир-биридан фарқ қилади.

Янги операцияни ўрганиш бўйича *кириш йўлланмаси* операция характеристикасини; меҳнат усуллари меъёрий ва сёкинлаштирилган суръатларда бажариш қоидаларини намоиш қилишни; ўз-ўзини назорат қилиш белгиларини; аниқ меҳнат вазифасини ўз ичига олади.

Меҳнат усуллари бажаришдаги хатоларни тузатиш бўйича *жорий йўлланма*: ўқувчилар ишини тўхтатиш – хатога йўл қўйган ўқувчининг ишига эътибор бериш, ундан нотўғри ишланганлигининг сабабини тушунтириб беришини талаб қилиш, шу аснода ҳамма ўқувчилар билан суҳбат ўтказиш, ўқитувчининг хулосаси: ўқитувчининг тўғри усулларни кўрсатиши, хатога йўл қўйган ўқувчининг усуллари хотирада тиклаши, гуруҳга ишни давом эттиришга руҳсат беришдан иборатдир.

Якуний йўлланма сифатли бажарилган ва нотўғри қилинган буюмларни намойиш қилишни, ўқувчилар ишининг умумий харақтеристикасини, ўқувчилар йўл қўйган хатолар таҳлилини, ўқувчилар ишини баҳолашни ўз ичига олади.

Таълим жараёнида интерактив методлар, инновацион технологиялар, педагогик ва ахборот технологияларини ўқув жараёнида қўллашга бўлган қизиқиш, эътибор кундан-кунга кучайиб бормоқда, бундай бўлишининг сабабларидан бири, шу вақтгача анъанавий таълимда ўқувчиларни фақат тайёр билимларни эгаллашга ўргатилган бўлса, замонавий технологияларда эса, уларни эгаллаётган билимларни ўзлари қидириб топишларига, мустақил ўрганиб таҳлил қилишларига, ҳатто хулосаларни ўзлари келтириб чиқаришларига ўргатади. Педагог бу жараёнга шахснинг ривожланиши, шаклланиши, билим олиш ва тарбияланишига шароит яратади ва шу билан бир қаторда бошқарувчилик, йўналтирувчилик функциясини бажаради. Таълим жараёнида ўқувчи асосий фигурага айланади.

Интерактив методлар - бу жамоа бўлиб фикрлашдан иборат деб юритилади, яъни педагогик таъсир этиш усуллари бўлиб, таълим мазмунининг таркибий қисми ҳисобланади. Бу методларнинг ўзига хослиги шундаки, улар фақат педагог ва ўқувчиларнинг биргаликда фаолият кўрсатиши орқали амалга оширилади.

Бундай педагогик ҳамкорлик жараёни ўзига хос хусусиятларга эга бўлиб, уларга қуйидагилар киради:

ўқувчининг дарс давомида бефарқ бўлмастикка мустақил фикрлаш, ижод этиш ва изланишга мажбур этиши;

ўқувчиларни ўқув жараёнида билимга бўлган қизиқишларини доимий равишда бўлишини таъминлаши;

ўқувчининг билимга бўлган қизиқишини мустақил равишда ҳар бир масалага ижодий ёндошган ҳолда кучайтириши;

педагог ва ўқувчининг ҳаммиша ҳамкорликдаги фаолиятини ташкилланиши.

Педагогик технологиялар – педагогик технологиялар масалаларининг муаммоларини ўрганаётган ўқитувчилар, илмий-тадқиқотчилар, амалиётчиларнинг фикрича, педагогик технология - бу фақат ахборот технологияси билан боғлиқ, ҳамда ўқитиш жараёнида қўлланиши зарур бўлган ТСО – ЎТВ (таълим самарадорлигини ошириш), (ўқитишнинг технологик воситалари), компьютер, масофали ўқитиш ёки турли хил техникалардан фойдаланиш деб белгиланади. Педагогик технологиянинг энг асосий негизи - бу ўқитувчи ва ўқувчининг белгиланган мақсаддан кафолатланган натижада ҳамкорликда эришишлари учун танланган технологияларига боғлиқ деб ҳисоблаймиз, яъни ўқитиш жараёнида, мақсад бўйича кафолатланган натижага эришишда қўлланиладиган ҳар бир таълим технологияси ўқитувчи ва ўқувчи ўртасида ҳамкорлик фаолиятини ташкил эта олса, ҳар иккаласи ижодий натижага эриша олса, ўқув жараёнида ўқувчилар мустақил фикрлай олсалар, ижодий ишлай олсалар, излансалар, таҳлил эта олсалар, ўзлари хулоса қила олсалар, ўзларига, гуруҳга ва уларга баҳо бера олса, ўқитувчи эса уларнинг бундай фаолиятлари учун имконият ва шароит ярата олса, ана шу, ўқитиш жараёнининг асоси ҳисобланади. Ҳар бир дарс, мавзу ўқув фаниининг ўзига хос технологияси бор, яъни ўқув жараёнидаги педагогик технология - бу яқка тартибдаги жараён бўлиб, у ўқувчининг эҳтиёжидан келиб чиққан ҳолда бир мақсадга йўналтирилган, олдиндан лойиҳалаштирилган ва кафолатланган натижа беришига қаратилган педагогик жараён.

Ўқитиш жараёнида тарбияланувчиларга шахс сифатида қаралиши, турли педагогик технологиялар ҳамда замонавий методларни қўлланилиши уларни мустақил, эркин фикрлашга, изланишга, ҳар бир масалага ижодий ёндошиш, масъулиятни сезиш, илмий тадқиқот ишларини олиб бориш, таҳлил қилиш, илмий адабиётлардан унумли фойдаланишга, энг асосийси, ўқишга, фанга, педагогга ўзи танланган касбига бўлган қизиқишларини кучайтиради. Бундай натижага эришиш амалиётда ўқув жараёнида инновацион ва ахборот технологияларни қўллашни тақозо этади.

«Ақлий ҳужум» методи

Ақлий ҳужум - ғояларни генерация (ишлаб чиқиш) қилиш методидир. «Ақлий ҳужум» методи бирор муаммони ечишда ўқувчилар томонидан билдирилган эркин фикр ва мулоҳазаларни тўплаб, улар орқали маълум бир ечимга келинадиган энг самарали метод. Ақлий ҳужум методининг ёзма ва оғзаки шакллари мавжуд. Оғзаки шаклида ўқитувчи томонидан берилган саволга ўқувчиларнинг ҳар бири ўз фикрини оғзаки билдиради. Ўқувчилар ўз жавобларини аниқ ва қисқа тарзда баён этадилар. Ёзма шаклида эса берилган саволга ўқувчилар ўз жавобларини қоғоз карточкаларга қисқа ва барчага кўринарли тарзда ёзадилар. Жавоблар доскага (магнитлар ёрдамида) ёки «пинборд» доскасига (игналар ёрдамида) маҳкамланади. «Ақлий ҳужум» методининг ёзма шаклида жавобларни маълум белгилар бўйича гуруҳлаб чиқиш имконияти мавжуддир. Ушбу метод тўғри ва ижобий қўлланилганда шахсни эркин, ижодий ва ностандарт фикрлашга ўргатади.

Билдирилган фикрлар баҳоланмаслиги ўқувчиларда турли ғоялар шаклланишига олиб келади. Бу метод ўқувчиларда ижодий тафаккурни ривожлантириш учун хизмат қилади.

«Ақлий ҳужум» методи ўқитувчи томонидан қўйилган мақсадга қараб амалга оширилади:

1. Ўқувчиларнинг бошланғич билимларини аниқлаш мақсад қилиб қўйилганда, бу метод дарснинг мавзуга кириш қисмида амалга оширилади.

2. Мавзуни такрорлаш ёки бир мавзуни кейинги мавзу билан боғлаш мақсад қилиб қўйилганда –янги мавзуга ўтиш қисмида амалга оширилади.

3. Ўтилган мавзуни мустаҳкамлаш мақсад қилиб қўйилганда-мавзудан сўнг, дарснинг мустаҳкамлаш қисмида амалга оширилади.

«Ақлий ҳужум» методининг афзаллик томонлари:

- натижалар баҳоланмаслиги ўқувчиларни турли фикр-ғояларнинг шаклланишига олиб келади;

- ўқувчиларнинг барчаси иштирок этади;
- фикр-ғоялар визуаллаштирилиб борилади;
- ўқувчиларнинг бошланғич билимларини текшириб кўриш имконияти мавжуд;
- ўқувчиларда мавзуга қизиқиш уйғотиш мумкин.

«Ақлий ҳужум» методининг камчилик томонлари:

- ўқитувчи томонидан саволни тўғри қўя олмаслик;
- ўқитувчидан юқори даражада эшитиш қобилиятининг талаб этилиши.

«Ақлий ҳужум» методининг босқичлари:

Ўқувчиларга савол ташланади ва уларга шу савол бўйича ўз жавобларини (фикр, мулоҳазА) билдиришларини сўралади;

Ўқувчилар савол бўйича ўз фикр-мулоҳазаларини билдиришади;

Ўқувчиларнинг фикр-ғоялари (магнитофонга, видеотасмага, рангли қоғозларга ёки доскага) тўпланади;

Фикр-ғоялар маълум белгилар бўйича гуруҳланади;

Юқорида қўйилган саволга аниқ ва тўғри жавоб танлаб олинади.

«Ақлий ҳужум» методини қўллашдаги асосий қоидалар:

Билдирилган фикр-ғоялар муҳокама қилинмайди ва баҳоланмайди.

Билдирилган ҳар қандай фикр-ғоялар, улар ҳатто тўғри бўлмаса ҳам инобатга олинади.

Билдирилган фикр-ғояларни тўлдириш ва янада кенгайтириш мумкин.

«Кичик гуруҳларда ишлаш» методи

Кичик гуруҳларда ишлаш -ўқитувчи томонидан берилган маълум бир топшириқни ҳамкорликда бажариш учун ўқувчиларни кичик гуруҳларга ажратиб, берилган топшириқнинг ечиш йўлларини ишлаб чиқишни тақозо этувчи метод.

Ушбу метод қўлланилганда ўқувчи кичик гуруҳларда ишлаб, дарсда фаол иштирок этиш ҳуқуқига, бошловчи ролида бўлишга, бир-биридан ўрганишга ва турли нуқтаи-назарларни кадрлаш имконига эга бўлади.

Кичик гуруҳларда ишлаш методи қўлланилганда ўқитувчи бошқа ноанъанавий методларга қараганда вақтни тежаш имкониятига эга бўлади. Чунки ўқитувчи бир вақтнинг ўзида барча ўқувчиларни мавзуга жалб эта олади ва баҳолай олади.

«Кичик гуруҳларда ишлаш» методининг афзаллиги:

- ўқитиш мазмунини яхши ўзлаштиришга олиб келади;
- мулоқотга киришиш кўникмасининг такомиллашишига олиб келади;
- вақтни тежаш имконияти мавжуд;
- барча ўқувчилар жалб этилади;
- ўз-ўзини ва гуруҳлараро баҳолаш имконияти мавжуд бўлади.

«Кичик гуруҳларда ишлаш» методининг камчиликлари:

- кучсиз ўқувчилар бўлганлиги сабабли кучли ўқувчиларнинг ҳам паст баҳо олиш эҳтимоли бор;
- барча ўқувчиларни назорат қилиш имконияти паст бўлади;
- гуруҳлараро ўзаро салбий рақобатлар пайдо бўлиб қолиши мумкин.
- Гуруҳ ичида ўзаро низо пайдо бўлиши мумкин.

«Кичик гуруҳларда ишлаш» методини қўллаш босқичлари:

Фаолият йўналиши аниқланади. Муаммодан бир-бирига боғлиқ бўлган масалалар белгиланади.

Кичик гуруҳлар белгиланади. Ўқувчилар гуруҳларга 3-5 кишидан ўлинишлари мумкин.

Кичик гуруҳлар топшириқни бажаришга киришадилар.

Ўқитувчи томонидан аниқ кўрсатмалар берилади ва ўқитувчи томонидан йўналтириб турилади.

Кичик гуруҳлар тақдимот қиладилар.

Бажарилган топшириқлар муҳокама ва таҳлил қилинади.

Кичик гуруҳлар баҳоланади.

«Баҳс-мунозара» методи

Баҳс-мунозара - ўқувчиларни икки гуруҳга бўлган ҳолда, бирор мавзу бўйича ўзаро баҳс, фикр алмашинув тарзида ўтказиладиган ўқитиш методи.

Ҳар қандай мавзу ва муаммолар мавжуд билимлар ва тажрибалар асосида муҳокама қилиниши назарда тутилган ҳолда ушбу метод қўлланилади. Баҳс-мунозарани бошқариб бориш вазифасини ўқувчиларнинг бирига топшириш мумкин. Баҳс-мунозарани эркин ҳолатда олиб бориш ва ҳар бир ўқувчини мунозарага жалб этишга ҳаракат қилиш лозим. Ушбу метод олиб борилаётганда ўқувчилар орасида пайдо бўладиган низоларни дарҳол бартараф этишга ҳаракат қилиш керак.

Баҳс-мунозара методининг афзалликлари:

1. ўқувчиларни мустақил фикрлашга ундайди;
2. ўқувчилар ўз фикрининг тўғрилигини исботлашга ҳаракат қиладилар;
3. ўқувчиларда эшитиш қобилиятининг ривожланишига ёрдам беради.

Баҳс-мунозара методининг камчиликлари:

ўқитувчидан бошқариш маҳоратини талаб этади;

ўқувчиларнинг билим даражасига мос ва қизиқарли бўлган мавзу танлаш талаб этилади.

Баҳс-мунозара методини ўтказиш босқичлари:

Ўқитувчи мунозара мавзусини танлайди ва қатнашувчиларни таклиф этади.

Ўқитувчи «Ақлий ҳужум» методидан фойдаланиб, ўқувчиларга мавзу бўйича савол беради.

Ўқитувчи билдирилган ғоя ва фикрларни ёзиб бориш учун котиб тайинлайди. Бу босқичда ўқитувчи гуруҳ қатнашчиларига ўз фикрини билдиришга шароит яратиб беради.

Қатнашчилар билдирилган фикр ва ғояларни гуруҳлаштириб, уларни таҳлил қилишга ўтишади.

Таҳлил орқали қўйилган вазифанинг энг мақбул ечимини топишга ҳаракат қилинади.

Шуни таъкидлаш керакки меҳнат жараёнида умумий дидактик ҳарактерга эга бўлган кўпгина машғулотларга фойдаланади. Бироқ меҳнат усулларини амалга кўрсатиш меҳнат усуллари бажаришга оид машқлар амалий ишларни бажариш каби методлар фақат меҳнат таълимга хос бўлган методлар.

Назорат топшириқлари

- 1.1.1. Метод тушунчасига таъриф беринг.
- 1.1.2. Меҳнат таълими методларининг бутун системасини неча гуруҳга бўлиш мумкин.
- А) 3та системага
 В) 4та системага
 С) 5та системага
- 1.1.3. Меҳнат таълими методларининг бутун системаси гуруппаларга бўлинишини санаб беринг
- 1.1.4. Меҳнат таълими дарслари неча фоизи амалий ишни ташкил этади?
- А. 70-80%
 В. 75-85%
 С. 80-85%
- 1.1.5. Ўқитиш формаларининг изоҳланг?

5 Мавзу: Меҳнат дарсларида қўл меҳнатининг усуллари мавзусидаги маруза машғулотнинг технологик харитаси

Т/р Босқич	Бажариладиган иш мазмуни	Амалга оширувчи масъул
1-босқич	<i>Дарс мақсади.</i> Меҳнат дарсларида қўл меҳнатининг усулларини талабаларга тушинтириб бериш. <i>Идентив ўқув мақсадлари.</i> А. Талабаларга Бошланғич синф Меҳнат дарсларида қўл меҳнатининг усуллари билан таништириш. Б. Талабаларга умумтаълим мактабларида Меҳнат дарсларида қўл меҳнатининг усулларини фан сифатида ҳақида маълумот бериш.	Ўқитувчи
2-босқич	<i>Асосий тушунчалар.</i> Меҳнат, ДТС, педагогика, иш турлари, жараён, меҳнат қуроллари, меҳнат, касб-ҳунар. <i>Дарс шакли.</i> Гуруҳ ва микрогуруҳларда ишлаш. <i>Воситалар.</i> слайдлар. <i>Метод ва усуллар.</i> Оғзаки тушунтириш, Савол -жавоб сўхбат.	Ўқитувчи
3-босқич	<i>Гуруҳда ишлаш.</i> Меҳнат дарсларида қўл меҳнатининг усулларини амалга оширишнинг ўзига хос хусусиятлари изоҳлаб беради.	Талаба
4-босқич	<i>Мустақамлаш ва баҳолаш учун саволлар.</i> Меҳнат дарсларида қўл меҳнатининг усуллари деганда	Ўқитувчи- талаба

	нимани тушунасиз?	
5-босқич	<i>Умумий якуний хулосалар чиқариш.</i> Мақсадга эришилганлиги ҳақида мулоҳаза юритилади. Мустақил иш топшириқлари сифатида таянч тушунча ва иборалар қўшимчаси билан берилади.	Ўқитувчи

Ажратилган вақт –2 соат

Машғулот тури –маъруза

Асосий масалалар

1. Бошланғич синфларда қўл меҳнатига ўргатишни ташкил қилиш шакллари ва иш турлари.

Таянч ибора ва тушунчалар: машғулот, асбоб, қайчи, бигиз, нина, вазифа, изчилик, тажриба, материал, ,

1 - асосий масала бўйича дарснинг мақсади : Меҳнат дарсларида қўл меҳнатига ўргатиш ҳақида тушунча бериш, ҳамда уларни кўникма ва малакаларини шакллантириш.

Идентив ўқув мақсадлари:

- 1.1. Қўл меҳнатининг аҳамиятини тушунтириб берадалар.
- 1.2. Иш турлари усуллари санаб берадилар.

1 - асосий масаланинг баёни:

Қўл меҳнатига ўргатишда бошқа фанларни ўргатишда бўлганидек, ўқитишнинг хилма-хил усуллари кўллаб, улар ёрдамида ўқувчиларнинг билим, малака ва кўникмаларни эгаллаб олишларига, шунингдек билиш қобилиятларини ривожланишига эришилади.

Ўқувчилар баён этилаётган айнан буюм эмас, балки ўз сўзлари билан буюмни бажарилишини эшашлари талаб этилади. Бироқ, асосий ўринни ҳали ҳам намуна, тайёр кўргазма бўйича ишлаш эгаллайди. Ҳозирга замон мактаби дарснинг замонавийлигини оширди, такомиллаштиришда ва унга сайқал берди. Ўқитувчи дарсга тайёрлшар экан, ҳар бир тайёр мавзу мазкур дарс учун униинг мақсад ва вазифаларига мувофиқ келадиган ишни усул ва кўргазмали куролларни тайёрлайди,

Қўл меҳнати дарсларида одатда бир ёки икки асбобдан фойдаланнади, уларни эса навбатчалар таркатади. Столнинг устида диккатни чалгитадиган ҳеч қандай ортикча нарса бўлмаслиги керак.

Асбобларни, айникса кесувчи асбобларни чарм гилофда саклаган маъқўл. Ҳар бир гилоф асбобнинг маълум турига мўлжалланган булади. Навбатчи ўқитувчи асбобларни таркатишни доимо биринчи партадан бошлайди, бунда ўқувчилар тартиб ва тежамкорликка ўрганадилар.

Ҳамма фойдаланадиган асбоблар синф шкафларда сакланади, ишдан сўнг асбобларни ўқувчилар тозалаб ювиб, артиб навбатчи ўқувчига топширадилар.

Иш хонасида ўқувчиларга асбобларни ишлатиш ва саклаш коидаларини эслатиб турувчи плакат - эслатмалар осиглик бўлиши керак. Хавфсизлик техникасига коидаларига тўлик риоя қилиш бахтсиз ходисаларнинг олдини олувчи ишончли гаровдир. Асбобларни ишлатиш коидаларини ўқувчилар вақти-вақти билан такрорлаб туриши лозим. У ёки бу коидани тушунтиришда ўқитувчи нима учун айнан шундай қилиш керакли, бу коидаларга риоя қилинмаса қандай ходисалар руй бериши мумкинлигини ўқитириши лозим. Хавфсизлик техникасининг барча коидалари сўзсиз бажарилиши лозим.

Иш хоналарида ишлаш ва асбоблардан фойдаланиш бўйича коидаларни қуйидагича умумлаштириш мумкин.

1. Иш хонасига факат ўқитувчи рухсати билан кирилади.
2. Ҳар бир ўқувчи факат уз иш жойида ишлайди. Агарда иш жамоа равишда кшшнадиган булса, ўқувчилар уз мажбуриятларини яхши биладилар.
3. Иш факат ўқитувчининг рухсати билан бошланади.
4. Ишни бошлашдан олдин, иш жойингни тайёрла, асбобларни тўғри ва қўлай жойлаштириш: Унг қўл билан ушланадиган асбобларни унг томонга, чап қўл билан ушланадиганини чап томонга қўй. санчилаган, кесадиган асбобларни ҳеч қачон иккита асбоб орасига қўйма, уларни доимо уз жойига, уткир томонини нариги, дастасини узинг томонга қилиб қўй. Асбобларни уйнама, улар уйинчок эмас.
5. Иш вақтида иш жойингаи тартибли сакла.
6. Ўтмас ёки бузук асбоб билан ишлама.
7. Асбобни ишлатганда, уни ўқитувчи курсатганидек ушла.
8. Асбобларни асра, уларни тўғри, уз урнида ишлат, йшлатгандан сунг уларни тозалаб, ювиладиганларини ювиб, артадиганларини артиб қўй.
9. Нарсани, ҳар бир детални олдинги сафаргидан яхшироқ, чиройлироқ, тартиблироқ қилишга ҳаракат қил.
10. Ишни тугатдингми. иш жойингни тезда тозалаб тартибли қилиб қўй.

Турли асбоб ва ускуналардан фойдаланишда хавфсизлик техникаси қоидалари

Кайчидан фойдаланиш қоидалари..

1. Кайчини белгиланган жойда, белгиланган ҳолатда сакла.
2. Кайчини учини юкорига қилиб ушлама.
3. Кайчини очик холда қолдирма.
4. Кайчини юриб турганингда ишлатма
5. Кайчини факат ёпилган холда учидан ушлаб уртогинга узат.
6. Кайчини шлатаётганда кесилишнинг йуналиши ва материални ушлаб турган чап қўл бармоқларини қузатиб тур.
7. Яроксиз кайчини ишлатма, ўқитувчига топшир.

Бигиздан фойдаланиш қоидалари.

1. Бигизни уринсиз ишлатма.
2. Сирти силлик, сирғанчик қаттик предметларни бигиз билан тешма.
3. Тешиладигани предметни қўлингда ушлама, уни стол, таглик устига қўйиб теш.

Пичоқ билан ишлиш қоидалари.

1. Учи юмалоқ пичоқдан фойдалан.
2. Пичоқни ўқитувчи кўрсатганидек ишлат, кесганда қаттик босма.

Нинани ушлаш қоидалари.

1. Нинани ишлатни булгач, махсус нина ёстикчага санчибқуй.
2. Нинани ҳеч қачон оғзинга солма
3. Ишдан олдин ва ишдан кейин ниналарни санаб кўр, етишмаган ниналарни албатта топ.
5. Қоғоз ва картондан нарсаларни ясаганда биринчи тешиқни албатта бигиз билан тешиб ол.

Курилган чораларга қарамай синфда бахтсиз ҳодиса руй берса, ўқитувчи биринчи ёрдамни кўрсатиши ва мактаб врачини чақиритиши лозим. Иш хонаснда йод, бинт солинган аптечка бўлиши шарт.

Бошланғич синф қўл меҳнати дарслари учун ўқувчилар шахсий папкаларини қўлланилиши 1-3 синф ўқувчиларига қўл меҳнати дарсларини методик тўғри ташкил этиш ва уларни мунтазам утказиш имконини беради.

Бундай папкаларнинг қўлайлиги шундаки, унда ҳар бир ўқувчи дарс вақтида керакли ҳамма нарсаларга асбаблар, материаллар, буюмларга эга булади. Папка ўқувчиларга меҳнат маданияти малакаларини сингдиршида ёрдам беради. Шунунгдек. папка ўқувчиларда уз

иш жойларини ва меҳнат жараёнини уюштириш, кўникма ҳамда малакаларини шакллантиришга ҳам ёрдам беради. Бундай энг оддий меҳнат малакаларини ўқувчиларда биринчи синфдаги дастлабки қўл меҳнати дарсларидан бошлаб шакллантира бориш ва уларни аста-секин такомиллаштириш мақсадга мувофиқдир.

6 Мавзу: Бошланғич синфларда меҳнат дарсларининг олиб борилиши
мавзусидаги маруза машғулотнинг технологик харитаси

Т/р Босқич	Бажариладиган иш мазмуни	Амалга оширувчи масъул
1-босқич	<i>Дарс мақсади.</i> Бошланғич синфларда меҳнат дарсларининг олиб борилиши шакл ва методларини талабаларга тушинтириб бериш. <i>Идентив ўқув мақсадлари.</i> А. Талабаларга Бошланғич синфларда меҳнат дарсларининг олиб борилишини таништириш. Б. Талабаларга умумтаълим мактабларида меҳнат таълими фанини ўқитилиши ва фан сифатида ҳақида маълумот бериш.	Ўқитувчи
2-босқич	<i>Асосий тушунчалар.</i> Меҳнат, ДТС, педагогика, иш турлари, жараён, меҳнат қуроллари, меҳнат, касб-хунар. <i>Дарс шакли.</i> Гуруҳ ва микрогуруҳларда ишлаш. <i>Воситалар.</i> слайдлар. <i>Метод ва усуллар.</i> Оғзаки тушунтириш, Савол -жавоб суҳбат.	Ўқитувчи
3-босқич	<i>Гуруҳда ишлаш.</i> Бошланғич синфларда меҳнат дарсларининг олиб борилишини ўзига хос хусусиятларини изоҳлаб беради.	Талаба
4-босқич	<i>Мустаҳкамлаш ва баҳолаш учун саволлар.</i> Бошланғич синфларда меҳнат дарсларининг олиб борилиши деганда нимани тушунаси?	Ўқитувчи- талаба
5-босқич	<i>Умумий якуний хулосалар чиқариш.</i> Мақсадга эришилганлиги ҳақида мулоҳаза юритилади. Мустақил иш топшириқлари сифатида таянч тушунча ва иборалар қўшимчаси билан берилади.	Ўқитувчи

Ажратилган соат – 2

Машғулот тури – маъруза

Асосий масалалар

2. Меҳнат дарсларини умумий режалаштириш.
3. Мактабларда меҳнат дарсларини олиб борилиши.

Таянч ибора ва тушунчалар: машғулот, режалаштириш, дастур, вазифа, изчилик, чорак, амалиёт, тажриба, материал, мадел, хужалик меҳнати, хусусият, табиат, жараён.

1 - асосий масала бўйича дарснинг мақсади: Меҳнат дарсларини режалаштириш бўйича ўқувчиларга тушунча бериш, ҳамда уларни кўникма ва малакаларини шакллантириш.

Идентив ўқув мақсадлари:

- 1.3. Меҳнат дарсларининг аҳамиятини тушунтириб берадалар.
- 1.4. Меҳнат дарсларида маданий билимларни санаб берадилар.

1 - асосий масаланинг баёни:

Меҳнат машгулотларини мувафакиятли утиши меҳнат таълим ва тарбиясида самарали эришиш куп жихаттадан ишни тўғри режалаштиришга боғлиқ.

Меҳнат дарсларини хусусиятлари шундан иборатки болалар меҳнат ва политехника билимлари кўникма ва малакаларини хилма-хил Амалий ишларни бажариш узларига керакли ва ижтимоий аҳамиятга эга булган буюмларни тайёрлаш жараёни эгаллаб оладилар.

Ўқитувчининг асосий вазифаси ҳар чорак учун меҳнат дарсларини шундай режалаштиришдан иборатки, бунда ўқитувчи болалар томонидан ҳосил килинган билим, кўникма ва малакаларини изчиллик билан кенгайтириш ва марақкаблаштириш ишларни ва болалар жамоасини кундалиқ ҳаётида керак булган буюмлар тайёрлаш ва бошка ишларни бажариш билан бирга кушиб олиб боришни назарда тутсин.

тажриба ишни режалаштиришда маҳаллий шароитни, мактаб шароитни йилномада кизил билан белгиланган байрам ва дам олиш кунларини ва бошкаларни ҳисобга олиб курсатади.

Дастур буйича болалар меҳнатининг хусусиятларидан бири уларга фақат билим берибгина колмай, балки уларнинг маданий ахлоқ коидаларига хусусан батартибли, озодали ва бошкаларга ургатишдир. Шунинг учун ўқитувчининг биринчи кунларидан бошлабок кийим-бош ва оёқ кийимларига караш маданий хулқ-атвор коидаларига ургатиш машгулотларини режалаштириш зарур.

Болаларни ана шуларга ўргатиб, кейинчалик йил давомида ўргатиб, йил давомида ота-ноалар билан келишган холда, болалардан мактаб куйган вазифаларини бажаришларини катъий талаб қилиш керак.

Меҳнат дарсларини режалаштиришда маҳаллий об-ҳаво шароитларни, хусусан усимликларни усиш ва ривожланиш муддатларини этиборга олган холда кишлок хужалик меҳнати буйича баҳорги, ёзги, кузги машгулотлар утдказишнинг оптимал вактини аниқлаш, синфда ва мактаб ер участкасида утказилган машгулотларни навбатлаштириш режасини ҳисобга олиш зарур. Табиий шароитга караб, усимликлар устириш мавзусини истаган бошка мавзу билан, шу жумладан когоз ва картон билан навбатлаштириш мумкин. Маълумки, бир мавзулар болаларнинг техник конструкторлик кобиятларини устириш максадидангина эмас, балки математика табиатни урганиш, она тили ва бошка дарсларда қўлланиладиган курсатма курулларни тайёрлаш максадиди утилади.

Масалан кушиш ва айиришни ургатиш учун болаларга дидактик билимлар керак. Улардан баъзиларини хусусан санок материалларини меҳнат дарсларида билиб олиши мумкин.

Бундан когоз ва картон билан ишлаш, техник моделлаштириш ишларини, бошкалар билан навбатлаштириш зарур, деган хулоса чикатди.

Экскурсия утказишни урганилаётган материалга мувофиқ куйилган материални кузлаб режалаштириш керак.

Ўқитувчи меҳнат дарсларини режалаштиришда ҳам уз хусусиятларига кура бошка синфлардаги каби булади. Ўқитувчи аввал когоз мато билан ишлаш дарсларини, утиб булиб, кейин ҳар-хил материаллар билан ишланадиган дарсларни, шунинг декдастлаб техник меҳнат булимига, кейин эса кишлок хужалик меҳнати булимига оид дарсларни утмайди.

Ўқитувчи у ёки бу чоракда утиладиган меҳнат дарсида ишланадиган, ҳар кайси синф дастурида тавсия этилган буюмларни турмушдаги аҳамиятига караб танлаши фойдалидир. Бунинг учун болалар колективининг ва айрим болаларнинг ҳаётий эхтиёжларини кондирган буюм ёки буюмлар группасини танлаш маъқул.

Дидактика педагогиканинг таълим ва ўқитиш назарияси баён этиладиган муҳим қисмидир. Унда таълимнинг илмий асосланган мазмуни ўқитишнинг методлари ва ташкилий шакллари (кандай ўргатиш) берилади.

Ўқитувчи ёки уста фақат ўқитишнинг қонуниятларини билишгина эмас, балки уларни амалга ошириш учун қулай шароитларни яратиб бера олиши ҳам муҳим. Бунга айрим етакчи бошланғич қонуниятларни чуқур тушуниш ва уларни ўқув жараёнида қўллаш орқали эришилади. Бундай қонуниятлар дидактикада таълим тамойиллари ёки дидактик тамойиллар деб ном олган.

Дидактиканинг асосий тамойиллари қуйидагилардир. Таълимнинг қуйидаги тамойиллари мавжуд.

1. Таълим ва тарбия бирлиги
2. Таълимнинг илмийлиги
3. Таълимда тизимлилик ва изчиллик
4. Назария ва амалиёт бирлиги
5. Ёш индивидуал хусусиятларни ҳисобга олиш
6. Таълимнинг политехник хусусиятга эгаллиги
7. Онглилик ва фаоллик
8. Таълимда кўрсатмалилик
9. Билим, кўникма ва малакаларни ўзлаштиришнинг мустаҳкамлиги ва

пухталиги

Таълим ва тарбия бирлиги - таълим жараёнида ўқувчиларни тарбиялаш содир бўлади. Масалан: газламадан бирор буюмни бичишни ўргатишда, буюмни бичиш бўйича билимлар, кўникмалар ва малакалар ҳосил қилиш билан бирга газламадан тежамкорлик билан фойдаланишни ўргатиш билан иқтисодий тарбия шаклланади. Ёки тикув буюмига мослаб безаклар танлаб, сифатли тикишни ўргатиш билан ўқувчиларда бадиий тарбия, тикув машинасида ўтириб тикаётганда тикув машинасига қараш, созланган машина билан ишлаш, иш кийимига қараш, иш жойини батартиб бўлишига эътибор бериш орқали ахлоқий тарбия шаклланади. Касб таълими жараёнида ўтилатган катта ва кичик мавзуларнинг мазмунидан келиб чиқадиган тарбиявий томонларини тўғри белгилаш ва уни таълим билан бирга бир бутунликда амалга оширишни таъминлаш жуда муҳим ва ҳал қилувчи аҳамиятга эга.

Таълимнинг илмийлиги - бу тамойилни амалга ошириш ўқувчиларга илмий асосланган, тажрибада синалган, фаннинг энг янги ютуқларини ҳисобга олган техникавий маълумотларни етказишдир. таълими ўқитувчиси ўқув устахоналаридаги маълумотларда соф илмий терминлардан фойдаланиши, фанда қабул қилинган рамзий белгилар, формулалар, ўлчамларни қўллаши лозим.

Таълимда тизимлилик ва изчиллик - тизимлилик ва изчиллик таълимда маълум мантиқий изчиллик бўлиш зарурлигини билдиради, чунки билимлар ворислик характерига эга. Улар ўзидан олдинги материалга асосланади. Билим олишдаги тизимлилик назария ва амалиёт билан боғлиқ бўлган хилма-хил усулларни қўллашни тақозо этади. Чунончи: а) олинаётган билим билан ўқувчиларнинг шахсий тажрибаси ва кузатишларининг алоқаси; б) назария билан амалиётнинг алоқаси (корхоналарга экскурсия); в) турли масалаларни ҳал қилиш, назарий ҳамда амалий характердаги вазифаларни бажариш, технологик ҳужжатларни ишлаб чиқариш; г) корхоналарда, қурилишларда ва қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш амалиёти.

Назария ва амалиёт бирлиги - назарияни амалиёт билан боғлаб олиб бориш энг асосий ва етакчи тамойилдир. Касб-ҳунар таълими жараёнида кўпинча назарияни амалда қўллаш учун шароит яратилган. Ўқувчилар амалий фаолиятга тайёрлаш, назарий билимларни эгаллаш жараёнида бошланади. Назарий билимга эга бўлгандан сўнг, билимларни мустаҳкамлаш лаборатория иши ва амалий машғулотлар ўтказишда давом

эттирилади.

Ёш индивидуал хусусиятларни ҳисобга олиш - касб таълими бўйича ўқув материални мазмуни фан ва техник тараққиётини ҳозирги даражасига мос равишда ўқувчиларга тушунарли бўлиши керак. Бундан ташқари, ўқувчиларни жисмоний тайёргарлигини ҳам назарда тутиш керак.

Дарс мавзулари ўқувчиларга мос ва тушунарли бўлиши учун:

а) ўтирилган мавзунинг маъноси ва ҳажми, амалий машғулоти ўқувчилар тайёргарлигига, жисмоний ривожланганлигига ва ёшига мос бўлиши керак;

б) мавзулар соддадан мураккаблашиб бориши керак, шунингдек, ўқувчилар билим доирасини янгиликлар билан тўлдириб бориши зарур;

в) айрим ўқувчиларга индивидуал ёндашиш керак, чунки ўқувчиларнинг айримлари янги мавзунини осон тушунса, айримлари қийинчилик билан тушунадилар;

г) кўргазма қуроллардан тўғри ва ўринли фойдаланиш.

Таълимнинг политехник хусусиятга эгаллиги - назарияни амалиёт билан боғлаб ўтишда политехник тамойил асосий ролни ўйнайди. Коллеж устахоналаридаги касб таълимининг мазмуни, яъни машиналар, механизмлар, асбобларнинг тузилиши, ишлаш принциплари, шунингдек, технологик жараёнлар, меҳнат усуллари ва амалий мағшулотларнинг бажариш йўллари ҳақидаги техникавий маълумотлар политехник характер касб этади.

Онглилик ва фаоллик ўқувчиларнинг онглилик ва фаоллик тамойилини шундай йўлга қўйиш заруриятини ифода этадики, бунда ўқувчилар ўқув вазифаларини аниқ тушунадилар. Билимларни фаол ўзлаштириб, қўллаб, воқеа ва ҳодисаларни мушоҳада этадилар, улар орасидаги муҳим боғланишларни оча оладилар. Ўқишга онгли муносабатларда бўлиб, вазифаларни бажаришда мустақил бўладилар. Билим, малака ва кўникмаларнинг ўқувчилар томонидан онгли эгалланиши учун назарий ва ишлаб чиқариш таълимининг доимий алоқаси зарур. Ўқувчилар онглилигининг олий шакли назарий материални ўзлаштириш, синфда устахона ёки лаборатория, ишлаб чиқаришда, иш вазифаларини бажаришда кўрсатадиган ижодий фаоллигидир.

Фаоллик - бу ўқув жараёнида юзага келадиган вазифаларни онгли мақсадга мувофиқ бажаришга интилишнинг намоён бўлишидир. Ўқувчиларни билим, малака ва кўникмаларни фаол эгаллашга рағбатлантирувчи турли усуллар мавжуд. Ўқувчилар билимларни эгаллаш бўйича ҳеч қандай қийинчиликсиз, иштиёқ билан ишлайдиган жараён энг юксак мақсад ҳисобланади.

Таълимда кўрсатмалилик - бу тамойил ўқувчиларнинг меҳнатга оид ўқув материалларини ўрганилаётган нарса ва ҳодисаларни жонли идрок этиш, ўзлаштиришни назарда тўтади. Касб таълими дарсларида ишлаб чиқариш корхоналарига уюштирилган саёҳатлар, меҳнат усуллари, плакатлар, схемалар, жадваллар, буюм намуналарини кўрсатишдан, ўқув кинофильмлари, диафильмларни намойиш қилишдан кўрсатма воситаси сифатида фойдаланиш мумкин.

Билим, кўникма ва малакаларни ўзлаштиришнинг мустаҳкамлиги ва пухталиги

Мазкур томонлари шундай ўқув жараёнини такозо этадики унда ўқувчилар ўзларининг бўлажак фаолиятлари учун зарур бўладиган билим, малака ва кўникмаларни иложи борица асослироқ эгаллайдилар: уларни хотирада қайта тиклай оладилар ҳамда назарий ва амалий вазифаларни ҳал этишда фойдаланадилар.

Билим, малака ва кўникмаларни мустаҳкам эгаллашда ўзлаштирилган малака ва кўникмаларга қайта мурожаат этиш, уларга янги нуқтаи назар билан қараб аниқлик киритиб, янги далиллар билан бойитиш муҳим аҳамиятга эга. Ҳар бир машғулотда янги материални ўтилган материал билан боғлаш учун такрорлаш ўтказиш, машғулот охирида эса эгалланган материалнинг асосий масалалар бўйича обзор қилиш мақсадга мувофиқдир. Такрорлаш вақтида далил ва мисоллардан фойдаланиш, ўрганилган

материални янада чуқурроқ таҳлил қилиш муҳимдир. Амалда дидактиканинг барча томони бир-бири билан яқин алоқада бўлган ҳолда юзага чиқади. Улар аниқ материал ва таълим шароитини ҳисобга олган ҳолда ижодий қўлланилиши зарур.

Назорат топшириклари

- 1.1. Меҳнат дарсларининг аҳамиятини тушунтириб Беринг.
- 1.2. Ўқитувчи меҳнат дарсларини қандай режалаштири керак
- 1.3. Ўқитувчи амалий ишларни режалаштиришда нималарни ҳисобга олиш зарур.
  - А. Болаларни ишлаш фаолиятларини
  - Б. ўқувчиларни дарсга кизиқишларини
  - С. Маҳаллий шароитни

2- асосий масала буйича дарсининг мақсади:

Мактабларда меҳнат дарсларини олиб бориш буйича ўқувчиларга тушунча бериш ва уларни кўникма ва малакаларини шакллантириш.

Идентив ўқув мақсадлари:

2.1. Мактабларда меҳнат дарсларини олиб бориш буйича ўқувчиларга тушунча берадилар.

2- асосий масаланинг баёни .:

Бошланғич синфларда меҳнат таълимига тайёрлаш дастури болаларни ҳар томонлама камол топтиришга аклий ва жисмоний, ахлоқий ва эстетик, иқтисодий ва экологик билимларини шакллантиришга ва тарбиялашга қаратилган бўлиб ўз олдига қўйидаги мақсадларни қуяди.

- а) Болаларнинг меҳнат тажрибасини уларнинг кишиларнинг ишлаб чиқариш фаолияти тўғрисидаги билимларни кенгайтириш, меҳнатсеварлик, меҳнатга ва меҳнат кишиларига муносиб муносабат руҳида тарбиялаш;
- б) Меҳнат малакаси, меҳнат маданияти асосларини, ўз иши ва ўртоклари ишнини режалаштириш ва ташкил қилиш малакаларини ривожлантириш.

Дастурда туртга асосий иш турлари бор.

1. Қоғоз ва картон билан ишлаш.
2. Турли материаллар билан ишлаш.
3. Газлама (тикиш ва бичиш) билан ишлаш.
- 4-Техникага моделлаш.
5. Кишлоқ хўжалиги меҳнати.

Ўз-ўзига хизмат кўрсатиш бўлими ўзларининг кийим-кечакларига ва турар жойларига қарашни, нонушта, тушлик ва кечки овқат учун дастурхон тузашни ўз ичига олади. Бу дарсларни йил бошида утказиш тавсия этилади, бундан мақсад ўқитувчиларни ва ота-оналарни йил давомида болаларнинг олган билимларини қандай қўллаётганликларини ва синфда навбатчилик қилганда ўз-ўзига хизмат кўрсатиш, уйда ота-оналарига ёрдам беришларига имкон беришдир.

Техникага оид меҳнат бўлими меҳнатнинг қуйидаги турларини: қоғоз ва картон билан ишлаш, мато билан ишлаш, турли хил материаллардан пластилин, табиий ва органик материаллар сомон, куритилган барглари, патлар, чиғонок, лой, кум, цемент, ёғоч, юмшоқ сим, тунука ва бошқа материаллар билан ишлашни ўз ичига олади.

Болаларга буюмларни яшаш тартиби ҳақида, яъни йиғиш, ишлов бериш тўғрисида, ишлатиб кўриш хато ва камчиликларни йўқотиш ҳақида иш урнини ташкил қилиш ва бошқалар тўғрисида тасаввур ҳосил бўлади. Бу элементларнинг барчаси кейинчалик моделлар ва техникавий уйинчоқлар тайёрлашда қўлланилади, умумлаштирилади, болаларнинг ижодий фикрини ўстиради, Тўпланган меҳнат тажрибасини теварак-атрофдаги техника билан боғлашларига ёрдам беради.

Қишлоқ хўжалиги меҳнати бу дарсларда ўқувчилар синфдаги жонли табиат бурчаги ва мактаб тажриба х,овлисида ўсимликларни ўстиришга, кўпайтиришга ва парваришлагга оид ишлар билан шуғулланадилар.

Меҳнат таълими дастури талаблари кўйидагиларни ўз ичига олади.

1. Буюмларни кундалик учун зарурлиги.
2. Нарса-буклаш ёки ишни бажариш жараёнида болаларга бериш мумкин бўлган дастурда кўрсатилган билим ва малакаларнинг мазмундорлиги.
3. Барча ўқувчиларни дарсда банд қилиш имконияти. Меҳнат таълимининг янги дастурлари, методлари ва ташкилий шакллари асосида ишлаб чиқилади. Меҳнат дастурларида меҳнат маданиятининг малака ва кўникмалари акс эттирилган бўлиб, унга қараб мактаб ўқувчиси, ўқитувчиси ва мактаб фаолиятига баҳо берилди. Ўқитувчи ўқувчиларнинг у ёки бу хусусиятларини, меҳнат иаданиятининг таркибий қисми бирлигини ҳисобга олганда дастур тузиб чиқади.

Меҳнат дарсининг мақсади - шахснинг турмуш тарзига, меҳнат маданиятига қаратилган барқарор йўл йўриқни қарор топтириш, ижодий меҳнат қилишга, амалий, ахлоқий ва руқий тайёргарликини амалга ошириш, ўқувчиларни халқ хўжалигидаги мувоффақиятли меҳнат фаолиятида зарур бўлган ижодий қобилиятларни, ақлий, жисмоний фазилатларни ривожлантиришдир.

Меҳнат таълими ўзининг босқичларида болалар, ўсмирлар ва ёшларнинг ёши, функционал имкониятларининг ўзига хослиги, руқий ривожланиши, ижтимоий мавқиега мувофиқ равишда кўп томонлама йўналишга эга бўлиши лгаим. У кўйидагиларни тақозо этади.

- Меҳнатсеварликни тарбиялаш, меҳнат қилишга эҳтиёжни, унга онгли, ижодий муносабатда бўлишни, ўз маҳоратини доимо такомиллаштиришга интилийшни шакллантириш;
- Касбий фаолияти учун аҳамиятли бўлган психо-физиологик функцияларини, шахснинг касб-корлик жихатидан муҳим бўлган умумий ва шахсий қобилиятларини ривожлантириш;
- Танланган фаолият соҳасига касбий фаолиятни кенг политехник билим доираси ва касбий ҳаракатчанлик билан бирга кўшган ҳолда шакллантириш;
- Бунёдкорлик фаолияти жараёнида хақиқий меҳнат муносабатларига кириши, жамоа меҳнатига ижтимоий тажриба тўшиш;
- Шахснинг барча соҳаларида маданиятни тарбиялаш;
- Замонавий иқтисодий билимларни эгаллаш, янгича иқтисодий тафаккурни, омилкорликни шакллантириш, ҳақиқий иқтисодий фаолиятида иштирок этиш;
- Мустақилликни, ташаббускорликни тарбиялаш, муаммоли вазиятларни ижодий равишда хал қилишга ҳозирликни шакллантириш, ишлаб чиқаришни бошқаришда онгли равишда ва фаол иштирок этиш.

Назорат топшириқлари.

1. Бошланғич синфларда қандай иш турлари мавжуд?
2. Иш унумини оширишда нималарга эътибор берилиши зарур?
3. Мустақил ишларнинг босқичларини айтинг?
4. Меҳнатга оид мақоллардан намуналар келтиринг.
5. Меҳнат таълимига касб-хунар тарбиясига қаратилган талабларни айтинг.

АДАБИЁТЛАР.

1. Р.А.Мавлонова, О.Т.Тўраева, К.М.Холиқбердиев "Педагогика" Т., "Ўқитувчи" 1998 йил
2. Воробьев А.Ш. "Конструкторлик ва моделлештириш" Т., "Ўқитувчи" 1989 йил

3. Н.Гушкин. В.Р.Хилтунин. "Меҳнатэнг яхши тарбиячи". Т.1988Й.
4. Мавлонова.Р.А. "Бошланғич синф меҳнат дарсликлари". Т. 1996Й.

**7 Мавзу: Меҳнат дарсларида ўқув жараёнини ташкил этиш
мавзусидаги маруза машғулотнинг технологик харитаси**

Т/р Босқич	Бажариладиган иш мазмуни	Амалга оширувчи масъул
1-босқич	<p><i>Дарс мақсади.</i> Меҳнат дарсларида ўқув жараёнини ташкил этиш шакл ва методларини талабаларга тушинтириб бериш.</p> <p><i>Идентив ўқув мақсадлари.</i></p> <p>А. Талабаларга Бошланғич синф Меҳнат дарсларида ўқув жараёни билан таништириш.</p> <p>Б. Талабаларга умумтаълим мактабларида меҳнат таълими фанини ўқитилиши ва фан сифатида ҳақида маълумот бериш.</p>	Ўқитувчи
2-босқич	<p><i>Асосий тушунчалар.</i> Меҳнат, ДТС, педагогика, иш турлари, жараён, меҳнат қуроллари, меҳнат, касб-хунар.</p> <p><i>Дарс шакли.</i> Гуруҳ ва микрогуруҳларда ишлаш.</p> <p><i>Воситалар.</i> слайдлар.</p> <p><i>Метод ва усуллар.</i> Оғзаки тушунтириш, Савол -жавоб суҳбат.</p>	Ўқитувчи
3-босқич	<p><i>Гуруҳда ишлаш.</i> Меҳнат дарсларида ўқув жараёнини ташкил этиш методларини амалга оширишнинг ўзига хос хусусиятларини изоҳлаб беради.</p>	Талаба
4-босқич	<p><i>Мустаҳкамлаш ва баҳолаш учун саволлар.</i></p> <p>Меҳнат дарсларида ўқув жараёнини ташкил этиш деганда нимани тушунасиз?</p>	Ўқитувчи-талаба
5-босқич	<p><i>Умумий якуний хулосалар чиқариш.</i></p> <p>Мақсадга эришилганлиги ҳақида мулоҳаза юритилади.</p> <p>Мустақил иш топшириқлари сифатида таянч тушунча ва иборалар қўшимчаси билан берилади.</p>	Ўқитувчи

Ажратилган соат – 2

Машғулоти тури – маъруза

Асосий масалалар

1. Меҳнат таълимини ташкил этиш жараёни.
2. Меҳнат таълимини ташкил этиш дидактик системаси.

Таянч ибора ва тушунчалар: машғулоти, режалаштириш, дастур, вазифа, изчилик, чорак, амалиёт, тажриба, материал, мадел, хужалик меҳнати, хусусият, табиат, жараён.

1 - асосий масала бўйича дарснинг мақсади: Меҳнат дарсларини режалаштириш бўйича ўқувчиларга тушунча бериш, ҳамда уларни кўникма ва малакаларини шакллантириш.

Идентив ўқув мақсадлари:

- 1.1. Меҳнат таълимини ташкил этиш жараёнини тушунтириб берадалар.
- 1.2. Меҳнат таълимини ташкил этиш дидактик системасини санаб берадилар.

1 - асосий масаланинг баёни:

Меҳнат фанидан ўқув жараёнини ташкил қилиш ўқувчиларни муайян меҳнат малакаси ва кўникмалари билан қуроллантиришгагина хизмат қилиб қолмай, балки уларнинг ақлий ва ижодий қобилиятларини ўстириш ва уларда меҳнатга муносабатини

тарбиялашда ҳам жуда муҳим аҳамиятга эга бўлган меҳнат дарслари ғоят зарурдир. Ўқитувчининг ўз фанини яхши билиши ўқувчиларнинг муваффақият билан ўқитишнинг энг муҳим шартларидан биридир.

Ўз фанини яхши билган ўқитувчи бирор буюм нарсани тайёрлаш усулини маҳорат билан тушунтириш ва кўрсатиб бера олади, бу эса меҳнат амалларини ўқувчи тўғри идрок этишни таъминлайди. Ўқитувчи шу муносабат билан дарсга пухта тайёргарлик кўриши, болаларга кўрсатадиган буюм нарсани ўқитувчининг ўзи олдиндин тайёрлаб кўриши лозим, чунки буюм нарсани тайёрлаш давомида қийин иш усулларини қўллашга тўғри келиб қолиши мумкин. Агар ўқитувчининг ўзи нарсаларни олдиндан тайёрласа ўқувчиларга уни тайёрлатишнинг хийла мукаммалашган метод ва усулларини кўзда тутган бўлади.

Ҳар бир дарс ўқувчиларнинг билим ва малака доираларини кенгайтириши ҳамда мустаҳкамлаши, уларда барқарор ижобий кўникма ва одатлар ҳосил қилишга ёрдам бериши лозим.

Дарс вазифасини фақат билим бериш ва кўникма ҳосил қилишдан иборат қилиб қўймаслиги балки тарбия бериш ва камол топтириш вазифалари билан органиқ боғлаб олиб бориш ҳам зарур.

Шунинг учун ҳам ўқитувчи ўзи ўқитаётган билимини билиши лозим. Бу эса бирор мавзуга тайёрлана туриб, ўқитувчи мазкур дарс материали асосида ўқувчиларнинг ахлоқийликнинг қандай ғояларини англашга олиб келажагини диққат, фикрлаш, хотира, тасаввур, иродани ривожлантириш ва бошқа шу қабилар соҳасида шахс сифатини қандай камол топтиришга эришишини аниқ тасаввур қилмоғи лозим.

Агарда болалар яхши ёритилмаган синфда, ёшига мос келмайдиган кўпол, оғир асбоблар билан ишласалар, бу уларнинг иш натижаларига жуда ёмон таъсир кўрсатади. Меҳнат маданияти малакалари кўп маротаба такрорланадиган машқлар натижасида ҳосил бўлади, бунда машқлар давомида ҳар бир машқ жараёнида ўрнатиладиган тартиб ва иш ҳаракати изчиллигини систематик суъратда тушунтириш бериш зарурияти билан бирга қўшиб олиб борилади. Таълим системаси деб, амалий кўникма ва меҳнат малакаларини тўғри таркиб топишини, касбий фаолиятга тайёрлашни таъминлайдиган ўқув материалининг мақсадга мувофиқ структурасига, уни ташкил этиш ва изчиллигига айтилади.

Меҳнат таълими ўзаро боғланган икки қисмдан иборат:

- а) назарий билим;
- б) ишлаб чиқариш таълими.

Ишлаб чиқариш таълими ва назарий таълими олиб боришда бир-биридан фарк қиладиган, лёкин ўхшашликлари ҳам бор. Таълимнинг бу 2 хил тури ҳам таълим мазмунини ажратиш, унинг қисмларини гуруппалаш, уларни ўрганиш изчиллигини белгилаш зарурлиги билан боғлиқдир. Бундай ажратиш принциплари ва гуруппалаш тартиби ўқитишнинг одатда ишлаб чиқариш таълими системасининг қайси биридан қўлланишига боғлиқ бўлади.

Предмет системаси, операция, операция-предмет системаси, моторлик машқ системаси, операция-комплекс бошқа системалар

Касб-хунар таълимида 6 та система маълум:

1. Буюм системаси.
2. Операция системаси.
3. Операция буюм системаси.
4. ММТ системаси ёки моторли машқ системаси.
5. Операция комплекс системаси.
6. Конструкцион-технологик системаси.

Дастлаб **буюм (предмет) системаси** пайдо бўлган. Бу системага ўқувчи ўзи ўзлаштираётган меҳнат -касб учун тегишли бўлган буюмларни тайёрлаган. Бунда буюмлар мураккаблиги ортиб борган.

Тайёрлаш жараёни дидактик жиҳатдан алоҳида операцияларга ажратилмаган. Ўқувчи айрим меҳнат усулларини бажариш қодалари билан махсус танишмаган, фақат ўқитувчининг иши ва бошқа ҳаракатларини такрорлашга интиланган. Бундай таълим натижасида ўқувчиларни таниш буюмни тайёрлаш учун ўз билим ва малакаларидан фойдалана олмайдилар, ҳар бир янги буюмни тайёрлаш жараёнида ишни қайтадан ўрганишга мажбур бўладилар. Мазкур системанинг асосий камчилиги ана шундан иборат. Буюм (предмет) системаси ҳунармандчилик ишлаб чиқариш усулини акс эттирган ва XIX асрнинг 2-чи ярмигача кенг қўлланилган.

Операция системаси бўйича ўқитишда ўқувчилар ўзлари эгаллайдиган касбнинг мазмунини ташкил қилувчи меҳнат операцияларини ўрганишган. Шу сабабли улар ҳар қандай буюмни тайёрлаш бир хил операциялардан иборат, бундан фақат операцияларнинг бажарилиш тартиби ва ишлов беришнинг аниқлигига қўйиладиган талаблар бир-биридан фарқ қилади, деган тушунчага эга бўлишган. Шундай қилиб, операция системаси ўқувчиларни буюм тайёрлашга боғлаб қўймай, касб доирасидаги умумий билим, амалий кўникма ва малака билан қуроллантирган. Таълимнинг буюм системасига нисбатан операция системасининг афзаллиги ана шудир. Операция системаси ёрдамида ишлаб чиқариш технологиясини тушуниш учун шарт-шароитлар яратади, таълимни янги изчил (оддий операциялардан мураккаб операцияларга) ташкил қилиш имконини беради, меҳнат кўникмаларини ва малакаларини шакллантиришда, асосий операцияларни ўзлаштириб олишга ижобий таъсир кўрсатади.

Операция системасининг камчилиги шундан иборатки, операциялар умуман ўқув буюмлари тайёрлаш жараёнида ўзлаштирилади, яъни ўқувчилар меҳнати унумли меҳнат характерида бўлмайди. Натижада уларнинг ишга қизиқиши сусаяди. Операция системаси операцияларни бажариш билан буюмлар тайёрлашни узиб қўяди.

Операция-предмет системаси – XIX асрнинг 90-йилларида С.А. Владимирский томонидан таклиф этилган. Бу система ўқувчилар томонидан меҳнат операцияларини ўйлаб, танланган буюмларни тайёрлаш жараёнида ўрганишни кўзда тўтади. Буюмлар танлашда катта эътибор берилади, биринчи буюмни тайёрлашда энг енгил 3-4 операциялар, бошқаларни тайёрлашда эса мураккаброқ операциялар ўзлаштирилади.

Операция-предмет системанинг ютуғи ўқувчи ўз меҳнати натижасини кўради, операцияларни ўзи танлайди. Камчилиги: машғулотнинг биринчи дарсиданоқ ўз ичига бир неча операциялар олган буюмлар тайёрлаш ўқувчиларда бу операцияларнинг мазмуни ҳақида тўғри тасаввур бўлмаслигига олиб келарди. Шунинг учун ҳам система кенг тарқалмоқда.

Моторли-машқ системаси (ЦИТ системаси) - 20-йиллар охирида Марказий меҳнат институти ишлаб чиққан ва шу туфайли ММИ системаси деб ҳам аталувчи мотор-машқ системаси тарқалди. Бу система жиддий камчиликка эга. Мотор-машқ системаси бўйича ўқитиш ўқувчилар кўникма ва малакаларни онгли ўзлаштиришни назарда тутмасди. Кўникмаларни шакллантириш махсус аппаратлар ва ҳақиқий меҳнат жараёнини эслатадиган машқларни қўллаш билан амалга оширилди. Кўп марта такрорлаш натижасида мушакларни маълум ҳаракатларни онгнинг иштирокисиз ҳам бажаришга “ўргатиш” мумкин, деб фараз қилинган. Таълимда бундай ёндошиш маъқулланмади ва тез уни рад қилинди. Мотор-машқ системасининг ютуғи шундаки, унда меҳнат ўқув ва маллакаларини шакллантиришнинг дидактик жиҳатдан асосланган, психофизиологик қонуниятларга мос келадиган кетма-кетлиги: меҳнат усули – меҳнат операцияси – меҳнат жараёни биринчи марта ишлаб чиқилган ва қўлланилган.

Бу системада ўқувчиларга касб таълими бериш беш даврга бўлинади:

1. Асосий меҳнат фаолияти ва ҳаракатларини ўзлаштириш бўйича машқ машғулотлари.

2. Меҳнат усуллари ўзлаштириш бўйича машқлар.
3. Меҳнат операцияларини бажаришга доир ўрганиш машқлари.
4. Ўқувчиларни махсус танланган буюмлар устида илгари ўзлаштирилган меҳнат операцияларини операциялар комплексига бирлаштиришга ўрганиш.
5. Мустақил давр, бунда ўқувчилар айна касбга доир характерли бўлган буюмларни тайёрлайди.

Операция-буюм мотор-машқ тизимларининг камчиликлари ва ютуқлари ўрганилиб, **операция-комплекс системаси** юзага келди. Бу системага асосан ўқувчи аввал 2-3 та кетма-кет операцияларни ўзлаштиради, сўнг шу операцияни ичига олган комплекс ишларни бажаради. Меҳнат операцияларини ўзлаштириш ва уларни комплекс ишларда қўллаш таълимнинг 1-босқичидаги асосий вазифадир. Иккинчи босқичда ўқувчилар ишлаб чиқаришдаги унумли меҳнатга қўшиладилар. Масалан, кийим тикишда қўлланиладиган барча турдаги енгни, ёқани, майда қисмларини тикишни ўргатиб бўлингандан сўнг уни кийимда қўллаш бажарилади. Камчилиги: ўқувчи ўзининг ишининг натижасини жуда узоқ вақтдан сўнг кўради. Натижада қизиқиш сусаяди.

Ҳозирги вақтда ўқув устахоналарида амалий ишни бажариш жараёнида операция-буюм системасидан фойдаланилади, чунки операцияни алоҳида ўрганиш режалаштирилган ва дастурда кўрсатилган буюм хилини маҳаллий шароитга қараб ўзгартириш мумкин.

Меҳнат таълими дидактик системаларини такомиллаштириш

Кейинги йилларда ўқув устахоналарида **конструкцион-технологик система** бўйича машғулотлар ташкил этилади. Бу системанинг етакчи ғояси ўқувчиларни ижодий фаолиятини оширишдан иборатдир. Ўқувчи бирор буюмни тайёрлашдан аввал унинг лойиҳаси ва ишлов бериш жараёнини амалга ошириши керак бўлган шароитга олиб кирилади. Ўқувчи бирор кийимни тикиш учун аввал ўлчов олиши, асос чизмасини чизиши, андоза тайёрлаши, моделлаштириш, андозани газламага жойлаштириб, буюмни бичиши ва тикиш каби мураккаб жараённи бажаради. Бу жараённи бажаришда ўқувчиларни ижодий фаолиятлари ортиб боради. Ўқувчиларни ижодий фаолиятларини ортиши учун яратиладиган ҳамма нарсалар зўр бериб меҳнат қилишини тақозо этади.

Назорат топшириқлари

1. Ўқувчиларни меҳнатга тайёрлаш қандай амалга оширилади.
2. Меҳнат хоналари ташкил қилиш усуллари.
3. Дарс нечта босқичда амалга оширилади.
4. Меҳнат дарсларида иш ўрнини қандай ташкил этиш кераклигини айтинг.
5. Меҳнат хоналари ва иш жиҳозларини вазифаларини айтинг.

АДАБИЁТЛАР.

1. Х.Санақулов, М.Ҳайдаров "Бошланғич синфларда қоғоздан амалий ишлар" 1996 йил
2. Р.А.Мавлонова, Горохова, Оглуадинова О, "Меҳнат таълим методикаси" Т., "Ўқитувчи" 1986 йил
3. Шумулевич Н.М. "Қоғоздан техник моделлар яшаш" Т., "Ўқитувчи" 1989 й
5. Мавлонова.Р.А. "Бошланғич синф меҳнат дарсликлари". Т. 1996й.

8 Мавзу: Бошланғич синфларда меҳнат таълимидан амалий ишлар

мавзусидаги маруза машғулотнинг технологик харитаси

Т/р Босқич	Бажариладиган иш мазмуни	Амалга оширувчи масъул
1-босқич	Дарс мақсади. Бошланғич синфларда меҳнат таълимидан амалий ишлар мавзусини талабаларга тушинтириб бериш.	Ўқитувчи

	Идентив ўқув мақсадлари. А. Талабаларга Бошланғич синфларда меҳнат таълимидан амалий ишлар шакл ва методларини таништириш. Б. Талабаларга Бошланғич синфларда меҳнат таълимидан амалий ишлар бажаришни умумтаълим мактабларида қўллаш ҳақида маълумот бериш.	
2-босқич	Асосий тушунчалар. Меҳнат, ДТС, педагогика, иш турлари, жараён, меҳнат куруллари, меҳнат, касб-хунар. Дарс шакли. Гуруҳ ва микрогуруҳларда ишлаш. Воситалар. слайдлар. Метод ва усуллар. Оғзаки тушунтириш, Савол -жавоб суҳбат.	Ўқитувчи
3-босқич	Гуруҳда ишлаш. Бошланғич синфларда меҳнат таълимидан амалий ишларни бажаришнинг ўзига хос хусусиятларини изохлаб беради.	Талаба
4-босқич	Мустаҳкамлаш ва баҳолаш учун саволлар. Бошланғич синфларда меҳнат таълимидан амалий ишлар деганда нимани тушунасиз?	Ўқитувчи-талаба
5-босқич	Умумий якуний хулосалар чиқариш. Мақсадга эришилганлиги ҳақида мулоҳаза юритилади. Мустақил иш топшириқлари сифатида таянч тушунча ва иборалар қўшимчаси билан берилади.	Ўқитувчи

Ажратилган соат – 2

Машгулот тури - маъруза

Асосий масалалар

1. Меҳнат таълимини ташкил этиш жараёни.
2. Меҳнат таълимини ташкил этиш дидактик системаси.

Таянч ибора ва тушунчалар: машгулот, режалаштириш, дастур, вазифа, изчилик, чорак, амалиёт, тажриба, материал, мадел, хужалик меҳнати, хусусият, табиат, жараён.

1 - асосий масала бўйича дарснинг мақсади: Меҳнат дарсларини режалаштириш бўйича ўқувчиларга тушунча бериш, ҳамда уларни кўникма ва малакаларини шакллантириш.

Идентив ўқув мақсадлари:

- 1.1. Меҳнат таълимини ташкил этиш жараёнини тушунтириб берадалар.
- 1.2. Меҳнат таълимини ташкил этиш дидактик системасини санаб берадилар.

1 - асосий масаланинг баёни:

Меҳнат таълими дарсларида ўқувчилар ижтимоий ишлаб чиқариш меҳнатига тайёрлашнинг илк босқичларини ўрганадилар. Биринчи синфда ўқувчилар энг аввало фақат дарс машгулотларидагина эмас, балки бошқа дарсларда ҳам тўқнаш келадиган материаллар билан танишадилар. Қоғоз ва картон билан ишлаш, газламага дастлабки ишлов бериш, турли материаллар билан ишлаш, ўз-ўзига хизмат кўрсатиш ҳамда уй-рўзгор меҳнати ва шу қабилар билан танишадилар. Амалий ишлар жараёнида ўқувчиларда меҳнатсеварлик, материалларни тежамли сарфлаш, меҳнатга ижодий ендошиш, табиатга эҳтиёткорлик билан муносабатда бўлиш, меҳнат маданиятини тарбиялаш, уларга айрим касблар ҳақида тушунчалар бериб борилади.

Ўқувчиларга меҳнат тарбияси беришнинг асосий вазифаларидан бири ўқувчиларда материалларга ишлов бериш кўникмаларини ҳосил қилиш вауларга шунга мувофиқ билимларни беришдир. Бу иш биринчи синфдан бошлаб босқичма-босқич амалга ошириб борилади, чунки ўқувчилар ҳали энг оддий буюмларни тайёрлаш операцияларни эслаб қолишга қодир эмаслар.

Ҳосил қилинган кўникмалар такрор машқ қилишлар натижасида такомиллашиб боради. Хатога йўл қўймаслик учун ўқувчиларни ўз-ўзини назорат қилишга одатлантириш лозим. Топшириқларни бажариш жараёнида йўл қўйилган хатоларни ўзлари топиб уни тузатмагунларича ҳамда бажарилган ишларнинг тўғрилигига ишонч ҳосил қилмагунларича ўқувчилардан ишни қабул қилмаслик лозим.

Амалий топшириқларни бажариш жараёнида янги кўникма ва малакалар ҳосил қилинади. Бунинг учун кўл асбобларидан фойдаланишнинг ўзига хослигини, материалларни хусусиятини, ясалаётган буюмлар хусусиятини билиш катта аҳамият касб этади.

Бошланғич синфларни кўл меҳнатига ўргатиш кўйидаги иш турларига бўлинади.

1. Қоғоз ва картон билан ишлаш.
2. Турли материаллар билан ишлаш. а) Аппликация ва мозайка ишлари. в. Лой ва пластилин билан ишлаш. с) Табиий материаллар билан ишлаш
3. Қоғоз ва картон билан ишлаш.
4. Газлама билан ишлаш.
5. Лойихалаш ва моделлаш ишлари.
6. Қишлоқ хўжалик ишлари.

Дарс бошида ўқитувчи бирор мавзу бўйича суҳбат олиб борар экан, бу буюм қандай мақсадларда, яъни қаерда ишлатилишини тушунтиради, сўнгра ўқувчилар тайёрланаётган ҳар бир буюмни амалда қўллайдилар.

Буюмни тайёрлаш усулларини ўқитувчи синф доскасига осиб қўйилган йўлланма ҳаритасидан ёки техник воситалардан фойдаланиб кўрсатади. Шундан сўнг у ишни бажариш тартиби ва усулларига тегишли саволларни бериб, материални такрорлайди ва буюмни ўқувчилар билан биргаликда тайёрлашга ўтади.

Юқоридагилар келиб чиқиб, меҳнат таълимидан амалий ишлар тузилиши кўйидаги тартибда олиб борилади.

1. Ўқувчилар олдига меҳнат топшириғининг мақсади ва мавзусини қўйиш:
  - а) дарсларда бажаришга мўлжалланган буюм ёки ишнинг ўқувчилар ҳаётининг ёки бу томони эҳтиёжларини қониқтиришдаги аҳамияти;
  - б) белгиланган ишни яхши бажариш учун қандай янги билим ва кўникмаларни эгаллаш лозимлигини кўрсатиш.
2. Иш ўрни, асбоб-ускуна, материал, намуна, доскадаги чизмаларнинг тайёрлигини текшириш, ишни яхши ва уюшган ҳолда ташкил этишга ёрдам берувчи қонун-қоидаларни эслатиш.
3. Бажариладиган меҳнат вазифаларини олдиндан режалаштириш:
  - а) намуна, қисм ва деталлар миқдорини таҳлил қилиш, керакли материалларни, берилган ўлчовларни тайёрлаш;
  - б) буюм тасвири ва унинг деталларини намунадан таниш, тушуниш, барча ўлчовларни ва ишчи чизиқларини топиш ва ўқиш, яъни ишни буюмни тайёрлаш учун қандай ҳаракатларни амалга ошириш, қандай асбобларни ишлатиш, меҳнат ҳаракатларини кетма-кет бажариш тартибини аниқлаш.
4. Материални намуна, берилган ўлчовлар бўйича белгилаб чиқиш. Ўқувчиларни белгилаш тартибини билишлари ва уни доскада белгилаш босқичларини бажараётган ёки буюмни кўрсатиб тушунтираётган ўқитувчи билан бир вақтда бажарилиши лозим.

5. Белгилаш ишларини бажариш. Деталларни тайёрлаш, деталларни мослаш ва унинг барча деталларини йиғиш, деталлардан буюмни йиғиш жараёнида; буюм ва унинг деталларига ишлов бериш жараёнида зарур бўладиган билим ва кўникмаларни эгаллаш.

6. Ҳаракатланаётганда текшириш, хато ва камчиликларни тузатиш, ишни баҳолаш.

7. Дарсга яқун яшаш, янги вазифалар кўйиш.

Меҳнат таълимида амалий иш машғулотлари ташкил қилишнинг бу тартибидан ўқитувчи мазкур дарс учун белгиланган аниқ буюм ёки ишнинг хусусиятларини назарда тутиб фойдаланади.

Амалий ишлар жараёнида ўқувчиларда меҳнатга қизиқиш ва муҳаббат сингдириб борилади. Меҳнатга қизиқишнинг муҳим талабларидан бири ишланадиган буюмни тўғри танлашдир. Ўқувчилар тайёрланадиган нарсаларни нимага кераклиги, қаерда ишлатилишини

билишлари керак.

Бу иш турларини барчаси бошланғич синфларда кўл меҳнати жараёни ўқувчилардаги касб танлаш ишларига қаратилган.

Ўқувчилар ишлаётган материашарга тежамкорлик билан муносабатда бўлишлари, ўз ишларини режалаштира билишлари, материални тежамкорлик билан сарфлашлари, вақддан унумли фойдаланишлари, ўқитувчи кўрсатмасига амал қилишлари, шу билан бирга иш жойини тоза ва озада саклашлари, машғулотдан сўнг синфни тозалаб кўйишлари керак.

Барча фанларда қўлланилгани каби меҳнат дарсларида ҳам таълимнинг кўрсатмали воситаларидан фойдаланилади. Жумладан, меҳнат дарсларида турли хил намуна, расм, схематик намуна, турли предметларнинг моделлари, шунунгдек техника воситаларидан фойдаланилади.

Назорат топшириқлари

1. Ўқувчиларни меҳнатга тайёрлаш қандай амалга оширилади.

2. Меҳнат хоналари ташкил қилиш усуллари.

3. Дарс нечта босқичда амалга оширилади.

1. Меҳнат дарсларида иш ўрнини қандай ташкил этиш кераклигини айтинг.

2. Меҳнат хоналари ва иш жиҳозларини вазифаларини айтинг.

АДАБИЁТЛАР.

1. Х.Санакулов, М.Ҳайдаров "Бошланғич синфларда қоғоздан амалий ишлар" 1996 йил

2. Р.А.Мавлонова, Горохова, Оглуадинова О, "Меҳнат таълим методикаси" Т., "Ўқитувчи" 1986 йил

3. Шумулевич Н.М. "Қоғоздан техник моделлар яшаш" Т., "Ўқитувчи" 1989 й

5. Мавлонова.Р.А. "Бошланғич синф меҳнат дарсликлари". Т. 1996й.

9 Мавзу: Бошланғич синф меҳнат дарсларида ўқувчиларни иқтисодий билим тушунчаларини шакллантириш

Ажратилган соат – 2

Машғулот тури – маъруза

Асосий масалалар.

1. Меҳнат дарсларида иқтисодий тарбиянинг аҳамияти .

2. Иқтисодий тарбияда тежамкорлик ва унинг меҳнат таълимидаги аҳамияти

Таянч тушунча ва иборалари: иқтисод, тежамкорлик, ривожланиш, ислоҳат, тамойил, мафкура, муносабат, маданият, қурилиш, серкирра, мустақиллик шарофати.

Асосий масала бўйича ўқитувчининг мақсади:

Ўқувчиларга меҳнат дарсларида иқтисодий билим бериш ва уларни кўникма ва малакаларини шакиллантириш.

Идентив ўқув мақсадлари:

1. Меҳнат дарсларида иқтисодий билимни тушунтирадilar.
2. Иқтисодий тарбиянинг аҳамиятини айтиб берадилар.

1-асосий масаланинг баёни:

Тарбия мазмуни ва маданиятини англаш ҳамда тушуниш борасида талабаларга кўйилган мақсад вазифаларда иқтисодий тарбиянинг бош мақсадини Ўзбекистон Республикаси президенти И.А. Каримов куйидагича белгилайди «жамиятимиз ҳаётдан ҳал этилувчи масалалар ичида малумот олишда тарбия тизимини кардинал тарзда қайта қуриш бўйича қонун лойиҳалари янги давр талаб даражасига кўтариш имкониятларини бериш билан бирга яхши ривожланаётган келгуси авлодни тарбиялашдан иборатдир», -деб бежиз тақидланмаган.

Бешта асосий қоида Ўзбекистон давлат қурилиши ва иқтисодиётини ислоҳ қилиш дастурларининг ўзагидир. Уларнинг моҳияти куйидагича:

биринчидан, иқтисодий ислохатлар ҳеч қачон сиёсат ортида қолмаслиги керакки бирор мафкурага бўйсиндириши керак эмас. Бунинг маъноси шуки иқтисодиёт сиёсатдан устун туриши керак. Ҳам ички, ҳам ташқи иқтисодиёт муносабатларини мафкурадан ҳоли қилиш керак ;

иккинчидан, давлат боши ислохатчи бўлиши лозим. У ислохатларнинг устивор йўналишларини белгилаб бериши, ўзгартиришлар сиёсатини ишлаб чиқиши ва уни изчиллик билан ўтказиши, жаҳолатпараслар ва консерваторлар қаршилигини бартараф этиш шарт;

учинчидан, қонун-қоидаларга риоя этиш устивор бўлиши лозим. Бунинг маъноси шуки демократик йул билан қабул қилинган янги конституция ва қонунларни ҳеч итисносиз ҳамда ҳурмат қилиши ва уларга оғишмай риоя этиш лозим;

тўртинчидан, аҳолининг демографик таркибини ҳисобга олган ҳолда кучли ижтимоий сиёсатни ўтказиш. Бозор муносабатларини жорий этиш билан бир вақта холини ижтимоий ҳимоялаш юзасидан олдини таъсирчан чоралар кўрилиши лозим. Бу бозор иқтисодиёти йўлидаги энг долзарб вазифа бўлиб, келди ва бундан кейин ҳам шундай вазифа бўлиб қолади;

бешинчидан, бозор иқтисодиётига ўтиш энг объектив иқтисодий қонунларнинг талабларини ҳисобга олган ҳолда, ўтмишдаги “иқтисодий сакрашалар”, сиз яъни эволюцион йўл билан, пухта ўйлаб, босқичма – босқич амалга оширилиши керак. Шу ислохатлар беш тамоилнинг таълимий ва тарбиявий асосида иқтисодий маънавият, маънавият бошқарув, маънавий-ҳуқуқий, ижтимоий-маънавий бозор муносабати маънавияти турадики, улар ёш авлодни мустақилликнинг келажаги учун ҳар томонлама баркамол тарбиялашда муҳим аҳамиятга эгадир. Шунини алоҳида таъкидлаш керакки, ислохатларнинг беш тамойили

таълим-тарбия, диалектик бирликда, яни уйғун ҳолда олиб бормоқда. Ислохатларнинг иккинчи босқичида миллий маънавиятни юксалтириш йўлида амалга оширилаётган тарихий ишлар шу фикримизнинг яққол далилидир. Аждодларимиз энг аввало маблағни яъни ҳалол ва пок йўл билан топиш тўғрисида ўғит беришган. Шунингдек шу маблағни тўғри сарфлаш ҳақида сабоқ беришган. Иқтисодий тарбия асосида куйидаги фикрлар мавжуд.

Дарҳақиқат, пешона тери билан жамғарилган пул нотўғри харж этилса, ортикча исроф қилинса, бу моддий қашшоқликка етаклайди.

1. **Тарбия мақсадининг реал ёки воқелиги.** Бугунги кунда реал мақсад- бу инсонни ҳар томонлама камол топиши, унинг қобилияти ва ундаги талан-оллоҳберган илоҳий куч.
2. **Иқтисодиётда ходимларнинг биргаликдаги фаолияти.**

Иқтисодиётда ходимларнинг биргаликдаги, ҳамкорликдаги фаолияти натижасида кўзланган мақсадга эришиш шубҳасиздир. Шунингдек иқтисодиётда инсонларнинг биргаликдаги фаолияти туфайли тажрибалар ортади ва такомиллашади.

3. **Ўзини-ўзи англаш.** Инсон ҳаётининг турли-туман мўжизалари, чексиз ҳолатларига, этиқодли иқтисодчи, демократик нуқтаи назардан қаттиқ ишонган ҳолда қараши, шахс тарбиясини шакиллантиришнинг юксалишини ифода этади. Иқтисодий тарбия назариясида инсоннинг ўзини-ўзи англаши билан бирга фуқаролик бурчини ҳис этган ҳолда профессионал ҳамда ахлоқий томондан ўзини тутиши зарур.
4. **Тарбиянинг шахсий йўналиши .** Бутун тарбия касб-ҳунар коллежининг марказида дастурий тадбирлар эмас, балки инсоннинг ўзи ва унинг олий мақсади туради. Ҳаётда ёшларнинг нималарга қизиқиши
5. **Ихтиёрийлик.** Инсон ўзининг ихтиёрий эркин тарбия ғоялари ва намуналари моҳитини англаб етиши лозим. Масалан: Чингиз Айтматовнинг асли касби врач. Аслида уни ёзувчи сифатида бутун жаҳон танийди.
6. **Жамоатчилик йўналиши.** Қаерда ва қачон тарбия яхши йўлга қўйилган бўлса, инсоннинг ҳаётидаги энг муҳим ва бош бўлган учта йўналишни белгилайди: ҳаётда фуқаролик, ишчи-ходим, оилага меҳрибон бўлиши керак.
7. **Фуқаролик.** Фуқаролик маъсулияти ва мажбурияти – бу аввалом бор биринчидан, Ватан мамлакат олдида маъсулиятни ҳис этиши ва уни амалда кўрсатиши, иккинчидан жамият олдидаги муқаддас бурчи, учинчидан ота-оналар олдидаги маъсулиятни ҳис эта билиш бу ҳам қарз ҳам фарздир.

Назорат топшириқлари.

- 1.1.1. Иқтисодий билим нима эканлигини тушунтириб беринг.
- 1.1.2. Иқтисодий тарбияга нималар киради.
- 1.1.3. Иқтисодий тарбиянинг асоси неча қисмга бўлинади.
  - А. 6та
  - В. 4та
  - С.2та
  - Д.5та
- 1.2.1. Иқтисодий тарбиянинг қандай аҳамияти бор.
- 1.2.2. Иқтисодий тарбиянинг вазифалари нималардан иборат.

2. **Асосий масала бўйича ўқитувчининг мақсади:** Ўқувчиларга тежамкорлик ҳислатларини сингдириш ҳақида тушунча бериш, уларни кўникма ва малакаларини шакиллантириш.

Идентив ўқув мақсадлари:

- 2.1. Иқтисодий билим тушунчаларида тежамкорлик ҳақида гапирадилар.
- 2.2. Тежамкорликка нималар киришини санаб ўтадилар.
- 2.3. Иқтисодий билим тушунчасида тежамкорликнинг аҳамиятини айтадилар.

2-асосий масаланинг баёни:

Тежамкорлик моддий ва иқтисодий фаровонлик манбаларидан биридир.

Тежамкорликда хикмат кўп. Бу хикмат оила ҳаётида ҳам, давлат хазарасини бойитиб, халқ фаровонлигини оширишда ҳам катта аҳамиятга эгадир.

Демак ёшларда тежамкорлик одобини тарбиялаш, уни таркиб топтириш иқтисодий-маънавий аҳамият касб этади. Тарбиянинг бу соҳаси келажаги буюк давлатнинг равнақи ва тарақиётига замин ҳозирлайди.

Шунингдек меҳнат, тежамкорлик тўғрисидаги халқ мақоллари, шарқ мутафаккирларининг хикматли сўзлари болалар онгига янги мазмун болалар онгига сингдирилиб борилади. Умуман олганда, ўзбек тарбияшунослигида меҳнат тежамкорлик касб-ҳунарга ўргатиш бола камолатини бош омили сифатида талқин этилган, улар

орқали болалар меҳнاتини қадрлашга ўргатилган. Масалан: “Дўланани кўрганда тоғ қисмдан чиқмасин ” мақолида машаққатли меҳнат орқасидан бунёдга келган нарсанинг қадр қимматини бил, уни ардоқла, тежа нес нобуд қилма деган фикр мужассам.

10 Мавзу: Меҳнат дарсларида иш унумини ошириш усуллари.

Ажратилган соат – 2

Машғулот тури – маъруза

Асосий масалалар.

1. Меҳнат дарсларида иқтисодий тарбиянинг аҳамияти .
2. Иқтисодий тарбияда тежамкорлик ва унинг меҳнат таълимидаги аҳамияти

Таянч тушунча ва иборалари: иқтисод, тежамкорлик, ривожланиш, ислоҳат, тамойил, мафкура, муносабат, маданият, қурилиш, серкирра, мустақиллик шарофати.

Асосий масала бўйича ўқувчининг мақсади:

Ўқувчиларга меҳнат дарсларида иқтисодий билим бериш ва уларни кўникма ва малакаларини шакиллантириш.

Идентив ўқув мақсадлари:

1. Меҳнат дарсларида иқтисодий билимни тушунтирадилар.
2. Иқтисодий тарбиянинг аҳамиятини айтиб берадилар.

1-асосий масаланинг баёни:

Кичик ёшдаги ўқувчиларни билим, малака, кўникмаларни ривожлантириш, ижодий меҳнатга, мустақил фикрлашга ўргатиш, касб-хунарга йўналтириш, илмий дунёкараши кенгайтириш, мактабий фикрлашга ўргатиш муҳим муоммолардан биридир.

Шундай экан бошланғич синфларда ўқувчиларни ижодий меҳнатга ургатиш, ижодий қобилиятларини шакллантиришда меҳнат дарсларининг урнн жуда каттадир. Ўқувчиларни меҳнатга ижодий тайёрлаш меҳнат таълимининг муҳим вазифаларидан биридир. Меҳнат ўқувчиларнинг чуқур ва мустақам билимлар билан қуроллантиради. Ўқувчиларни танлаган касбига кизиштириш. меҳнаткаш кишиларга хурмада булишга тарбиялади,

Ўқувчиларни иш унумини ошириш, чуқур билим эгаллаш, ижодий қобилиятларини ўстириш масалалари меҳнат таълими дарсларида ҳал этилади. Ҳар бир дарс ўқувчиларни диққатини, хотирасини, қийёслаш билишини, фикр юритишни, асосий нарсани ажратишни, ҳулоса ва умумлаштиришни, ўз ишини режалаштиришни, уни керакли суъратда амалга оширишни, ўз-ўзини назорат қилиш вазифаларини ўз ичига олади.

Ўқувчиларини меҳнат дарсларида иш унумини ошириш икки босқичда олиб борилса мақсадга мувофиқ булади.

Биринчи босқич- меҳнат машғулотларининг аниқлиги, асослиги, унинг бола кизиқишига, истиъдодига ва қобилиятига мос келиши.

Бунда ўқувчиларнинг ёш хусусиятлари, кизиқишлари, имкониятларини ҳисобга олиш муҳим аҳамият касб этади. Ўқувчиларни меҳнатнинг маълум турига булган майл ва кизиқишни уз вақтида аниқлаш ва уларга меҳнат малакаларини севаган машғулотларидатакомиллаштиришга ёрдам бериш жуда муҳимдир. Меҳнат таълимида ўқувчиларнинг диққат эътиборини:

- асбоб-материалларни саклаш қоидаси ҳамда жойлаштириш тартибига:
- иш жойини тугри жихозлашга:
- материаллардан тежамкорлик билан фойдаланиш усуллари:
- иш ҳаракати меъёри ва суъратига:
- иш сифатини таъминловчи омилларга:

Беришда олинган аниқлик ва тозалликка риоя қилишга:

- буюмни чиройли килиб бешишга жалб килиб бориш керак.

Иккинчи босқич- Укувчиларга жамоатчилик, ижодий ташаббускорликга, меҳнат кишиларини ва меҳнат натижаларини хурмат қилишга, меҳнат жавобгарликни ҳис этиш хусусиятларини сингдириб бориш зарур.

Укувчиларни меҳнат дарсларида иш унумини ошириш учун уларни онгнга, дунёсига меҳнат орқали таъсир этишиииз муҳим урин эгаллайди. Бунда меҳнатнинг тарбиявий кучи укувчининг меҳнатга муносабатига куя жихатдан боғлиқдир. Иштиёк ва кизиқиш билан қилинаётган меҳнат мажбуран қилдирилатган меҳнатга нисбатан болаларнинг онгнга, ҳиссиёти ва иродасига кучлироқ таъсир этади. Шунинг учун укувчилар бирор ижодий меҳнатга киришишларидан олдин педагог уқитувчилар зиммасига қуйидаги шартларни амалга ошириш талабларни қуйилади:

- ясаётган буюм ёки предметнинг зарурлигини тушунтириш:

- уни қуллаш урни ва мақсадини тушунтириш:

- яшаш усуллари ва жараёнини тушунтириш:

Болалар тайёрлаган нарсалар уз урнида қулланилиши ҳам катта аҳамиятга эгадир. Улар уз меҳнатларининг фойдалилигини хурганларида, уларда уз меҳнатларининг натижасидан қониқиш, яна қандайдир фойдали, яхшироқ нарсани ҳосил қилишга интилиш пайдо булади. Уларда уз қобилиятларини ишонч, нарсаларга эҳтиёткорлик билан муносабатда бўлиш ҳиссиёти уйғомади, чунки болалар атрофдаги нарсаларни қандай меҳнатэвазига яратилганлигини англайдилар.

Дарс мазмунига қўйиладиган муҳим талаблардан бири дарсларни хзёт билан чамбарчас алоқадор бўлмоғи лозим.

Ўқувчиларни фаоллаштириш айниқса ўқитишнинг замонавий босқичи шароитларида анчагина мураккабдир. Шунунг учун ўқувчиларнинг ўқув фаолиятларини фаоллаштиришга ёрдам берувчи восита ва усуллари танлаш ўқитишнинг доимо диққат марказида бўлиши шарт.

Ўқувчиларнинг иш унумини ошириш ва ижодий фаолиятларини бир қатор усуллар воситасида фаоллаштириш мумкин, бу усулларни баъзилари билан таништирамиз:

1. Бутун синфга таклиф этилган муайян ижодий ишда ўқувчининг иложи борича мустақил ишлаш ҳиссасини таъминлаш.

2. Бир мақсадда ўқитишнинг алоҳида ва умумий шакллари бириктириш усуллари билан бирга махсус таркатма материалларидан фойдаланиш. 3. Фаолият турлари ўрганшшётган материал билан тўғри муносабатни таъминлаш.

4. Дастур материали асосида дарсда зеҳилилик, диққат, тасаввур ва шу қабиларни текшириш ҳамда шакллантириш мақсадида ўзига хос конкурслар утказиш.

Меҳнат дарсларининг муҳим хусусияти шундаки, укувчилар меҳнат ва политехник билим, қуникма ва малакаларни хилма-хил амалий ишларни бажариш, узларига керак бўлган ва ижтимоий фойдали аҳамиятга эга бўлган предметлар яшаш жараёнида эгаллайдилар.

Дарс вазифасини фақат билим бериш ва қўникма ҳосил қилишдан иборат қилиб қўймаслиги балки тарбия бериш ва қамол топтириш вазифалари билан боғлаб олиб бориш ҳам зарур.

Шунунг учун ҳам ўқитувчи ўзи ўқитаётган билимини билиши лозим. Бу эса бирор мавзуга тайёрлана туриб, ўқитувчи мазкур дарс материали асосида ўқувчиларнинг ахлоқийликнинг қандай ғояларини англашга олиб келажагини диққат, фикрлаш, хотира, тасаввур, иродани ривожлантириш ва бошқа шу қабилар соҳасида шахс сифатини қандай қамол топтиришга эришишини аниқ тасаввур қилмоғи лозим.

11 Мавзу. Бошлангич синф меҳнат фани буйича синфдан ташқари вазифалар мазмуни ва ташкил этиш усуллари.

Ажратилган соат – 2

Машгулот тури – маъруза

Асосий масалалар

1. Синфдан ташқари ишларнинг вазифалари мазмуни.
2. Синфдан ташқари ишларнинг шакллари.
3. Мохир куллар тугарагини утказиш усуллари.

Таянч тушунча ва иборалар: индивидуал, ташаббускор, коллектив, ижодий, оғзаки баён.

1 - асосий масала буйича уқувчининг максоди: Бошлангич синфда синфдан ташқари ишларнинг максад, вазифалари уқувчиларни бадиий ижодий қобилиятларини ривожлантириш кизиқишини устиришдан иборат.

Идентив уқув максадлари:

- 1.1. Синфдан ташқари ишларнинг мазмунини таърифлайди.
- 1.2. Синфдан ташқари ишларни ташкил этиш усуллари санаб утадилар.
- 1.3. Синфдан ташқари ишларнинг ҳозирги кундаги аҳволига баҳо берадилар.

1 - асосий масаланинг баени

Синфдан ташқари ишда ҳам меҳнат таълимида қуйиладиган вазифалар қуйилди. Бирок бунда уларни бажариш учун қушимча шарт-шароитлар мавжуд. Синфдан ташқари иш ихтиерий булади. Шунинг учун бундай ишга жонбоз ташаббускор уқувчилар жалб этилади.

Шу туфайли синфдан ташқари иш жаранида меҳнат таълимининг асосий вазифаларини бажариш буйича яхши натижаларга эришилди. Одатда синфдан ташқари ишда уқувчилар фаолияти самарали булади. Мактабнинг турмуш билан алоқаси кундан кунга мустаҳкамланиб бормоқда. Синфдан ташқари ишлар уқувчилар узларининг мустақилликлари ва ташаббускорликларини намойиши эта оладиган уларга жамият фойдаси учун ташкил этилган меҳнатнинг гузаллиги ва қувончини жамоанинг кучни ҳис этишларига ердан берадиган янги шакл ва усуллари аниқланмоқда.

Ҳозирги кунда наққошлик қулолчилик мохир куллар. Уқувчилар билан олиб бориладиган синфдан ташқари иш мактабнинг бутун таълим тарбиявий ишининг ажралмас қисми бўлиб у болани ҳар томонлама ривожланиш дарсларида эгаллаётган билимларини амалда қуллашга ердан берувчи муҳим воситадир. Меҳнат таълими буйича синфдан ташқари техник меҳнат дарсларининг давоми қушимчасидир. Синфдан ташқари иш эса билимларни кенгрок қуллаш ҳамда чуқурлаштириш имконини беради. Шу билан бирга синфдан ташқари иш дарсда бериладиган материални айнан такрорламаслиги керак, у синфдаги ишдан узининг уйин кизикарли характердалиги билан ажралиб туради. Синфдан ташқари иш ихтиерий бўлиб ҳафтасига 1,5 соатдан ошмаслиги керак.

Синфдан ташқари иш уқувчиларга ишнинг узларига қупрок еккан узларини қупрок кизиктирган турини танлашлари учун имкон яратади. Фақат синфдан ташқари ишларда уқувчиларнинг индивидуал ижодий қобилиятлари еркинрок намоён булади. Бу ерда улар исталган иш билан шугулланишлари қуйилган максадга эришиш учун керак бўлган ва кучни сарфлашлари мумкин.

Назорат топшириклари

1.1.1. Синфдан ташкари ишларнинг мақсадини айтинг.

1.1.2. Синфдан ташкари иш бир ҳафтада бир марта бўлиб неча соатдан ошмаслиги керак?

- а) 2.30 с
- в) 3 с
- с) 3.30 с
- д) 4 с

1.2.1. Ҳозирги кунда меҳнат фани бўйича қандай синфдан ташкари ишларни ташкил этилганлигини биласиз?

- а) мохир куллар, ганчкорлик, меъморчилик
- в) кулолчилик рассомчилик богбончилик
- с) кулолчидлик дехкончилик стол ва стуллар яшаш.

1.2.2. Синфдан ташкари иш ихтиерий бўлиб унга куйидаги укувчилар жалб қилинади?

- а) кизикувчан, пассив, уртача билимга эга бўлган.
- в) пассив, уртача билимга эга бўлган.
- с) уртача ташаббускор укувчилар.
- д) барча жавоб тугри.

1.2.3. Синфдан ташкари ишнинг ҳозирги аҳолига баҳо беринг.

2 - асосий масала бўйича укувчининг мақсади: синфдан ташкари ишларнинг шакллари. Талабаларга синфдан ташкари ишларнинг шакллари оммавий тугарак индивидуал турлари билан таништириш.

Идентив укув мақсадлари.

- 2.1. Синфдан ташкари оммавий иш шаклларини таснифлайдилар.
- 2.2. Мохир куллар еш табиатшунослар тугарагида қилинадиган ишларни ажратиб курсатадилар.
- 2.3. Синфдан ташкари индивидуал иш шаклини изоҳлайдилар.

2 - асосий масаланинг баени

Синфдан ташкари ишларнинг шакллари жуда кўпдир. Жумладан, оммавий иш, тугарак иши, индивидуал иш.

1. Оммавий иш - бу турига ҳар хил кечалар меҳнат фани бўйича ясаган бажарилган ишларни кўргазмали ифода этиш меҳнат фахрийлари билан учрашув касб-хунар тугрисида суҳбат утказиш экскурсиялар касб хунар тугрисида керакли маълумот олиш учун яқин атрофдаги завод фабрикаларга еки оддий корхона ишлаб чиқариш муассаларига чиқариш кўргазмаларига укувчиларнинг қилинган ишларини таҳлил қилиш.

2. Тугарак ишлари - мохир куллар бунга масалан каштачилик кизлар билан биргаликда угил болаларга наққошлик сир-асрорларини ургатиш лойдан нарсалар хунармандчиликни ургатиш қугирчок театри еки еш табиатшунослар қувнок устоҳона ва ҳокозоларни ташкил этиш мумкин.

3. Индивидуал яъни бир киши билан қилинадиган ишлар қилди бунга коллективия туплаш техникаси билан мустақил шугулланиш мумкин.

Бошлангич синфлардаги тугарак иши қуйи синф укувчиларини умумий ривожлантириш айниқса ўқишнинг турмуш билан алоқаси нуқтаи назаридан жуда муҳим ва кераклидир. Мохир куллар қугирчок театри наққошлик кулолчилик тугараклари айниқса катта аҳамиятга эга бўлиб тугаракларда угил ва кизлар бир хил қизиқиш билан шугуллана оладилар. Ҳар бири ўз қизиқиши қучи ва имкониятларига яраша иш билан қуйи синф

укувчиларини умумий ривожланиши айникса укишнинг турмуш билан алоқаси нуктаи назаридан жуда муҳим ва кераклидир.

Назорат топшириклари

2.1.1. Синфдан ташкари ишларнинг шаклларига нималар киради?

- а) синфдан ташкари ишлар.
- в) оммавий оғзаки баен
- с) индивидуал тугарак иш оммавий
- д) барча жавоб тугри

2.1.2. Синфдан ташкари ишларнинг индивидуал шакллари.

- а) кечалар экскурсиялар
- в) коллекция туплаш, техника билан мустиқил шугулланиш.
- с) еш табиатшунослар кечалар.
- д) мохир куллар кувонук устахона.
- е) барча савол тугри.

2.1.3. Синфдан ташкари ишнинг оммавий шакллари куйидагиларни уз ичига олади.

- а) коллекция туплаш мохир куллар
- в) еш табиатшунос коллекция туплаш.
- с) кечалар мусобакалар экскурсия
- д) мохир куллар коллекция туплаш.
- е) барча савол тугри.

2.2.1. Синфдан ташкари ишнинг индивидуал шаклида неча укувчи катнашиши мумкин?

- а) бутун синф
- в) 20 укувчи
- с) 15 укувчи
- д) 10 укувчи
- е) 1 укувчи

2.2.2. Синфдан ташкари ишнинг кайси шакли мавжуд.

- а) мажбурий
- в) мажбурий ихтиерий
- с) ихтиерий
- д) барча жавоб тугри

3 - асосий масала буйича укутувчининг максоди: мохир куллар тугарагини утказиш усуллари. Укувчиларга меҳнат ва меҳнат кишиларига муҳаббати-ни сингдириш конструксиялаш фикрини уйғотишдир.

Идентив укув максадлари

3.1. Мохир куллар тугарагининг вазифасини таърифлайдилар.

3.1. Мохир куллар тугарагида килинадиган амалий ишларни санайди.

3.3. Тугаракда килинадиган амалий ишларнинг бир-биридан фарқини ажратади.

3 - асосий масаланинг баени

Тугарак ишини шундай ташкил этиш куйи синф укувчиси ҳам узининг ижодий фикрини амалга ошириш имконига эга булсин. Тугарак учун албатта алоҳида хона керак булади.

Мохир куллар тугарагидаги материаллар ва асбоблар 1-3 синф укувчиларининг ешларига жисмоний ривожланишига мувофиқ булиши зарур.

Мохир кулар тугарагида укувчилар куйидаги амалий ишларни бажариши лозим.

1. Табиатшунослик,математика,узбек тили фанлари буйича кургазмали укув куролини тайерлаш.
2. Китобларни тузатиш ва муковалаш.
3. Турли коллекстияларни жихозлаш.
4. Синф хонаси коридорини безаш учун нарсалар ясаш.
5. Фанерадан турли шакллар киркиш.
6. Егочни куйдириб ва уйиб нарсалар ясаш.
7. Лойдан нарсалар ясаш.
8. Табиий материалдан кургазмалар янги йил арчаси учун нарсалар ясаш.
9. Конструкстияси мураккаб булмаган хилма-хил харакатланувчи моделлар приборлар макетлар ясаш.

10. мактаб ва уй жихозларини ясаш.

Мохир куллар тугарагида ишлаб чикаришга табиат кучогига уюштириладиган экскурсияларнинг ахамияти каттадир.

Тугарак рахбарининг вазифаси болаларга факат киркиш кесиш елимлаш эмас балки укувчиларга материал нимадан ва кандай ясалганлигини тушунтириб беради. Тугарак режаси рахбар одатда синф рахбарлари ташкилотчи билан хамкорликда бир йилга тузади. Режага тугарак кайси иш тури билан шугулланиш ва шу иш турлари буйича кандай амалий ишлар амалга оширилиши кайд этилади. РЕжадаги ишлар оддийдан мураккабга утишни таъминлаш учун кийинлик даражасига кура жойлаштирилади. Режада экскурсиялар хал этилади. Тугарак режасини мактаб директори тасдиклайди.

Назорат топшириклари

3.1.1. Тугарак рахбари синф рахбари ва биргаликда режани канча вақтга тузилади?

- а) 1 ойга
- в) 2 ойга
- с) 5 ойга
- д) 8 ойга

3.1.2. Тугарак режасини ким тасдиклайди?

- а) илмий булим мудир
- в) директор муовини
- с) тасдиклаш шарт эмас
- д) тугри жавоб йук

3.2.1. Тугарак рахбари ким билан биргаликда тузишни аникланг?

- а) директор
- в) директор муовини
- с) илмий булим мудир
- д) тугри жавоб йук.

3.2.2. Тугаракда кандай методлардан фойдаланиш мумкин?

- а) инструктаж хикоя
- в) жазолаш
- с) барча жавоб тугри

12 Мавзу. Бошлангич синф меҳнат дарсларида аппликация ишлари.

Ажратилган соат – 2

Машгулот тури – маъруза

Асосий масалалар

1. Аппликация (коплама) хакида тушунча.
2. Геометрик шакл аппликациялари.

Таянч тушунча ва иборалар: геометрик, орнамент, сюжет, тасвирлаш, декортив, фон, флористовка, предметлар.

1 - асосий масала буйича уқитувчининг максоди.

Талабаларга аппликация тарихи аппликация хақида тушунча беришдан иборатдир.

Идентив укув максадлари.

- 1.1. Аппликация тарихини сузлаб берадилар.
- 1.2. Аппликация маъносини таърифлайдилар.
- 1.3. Аппликациядан бошлангич синфларда фойдаланишнинг хозирги ахволи.

1 - асосий масаланинг баени.

Аппликация тасвирлаш техникасининг турли формаларини қирқиш ва уларни фон тарзида қабул қилинган материаллар ҳисобига мустаҳкамлашга асосланувчи туридир.

Аппликация тушунчаси хусусиятлари ва фактура материалларига қура хилма-хил бажарилиши техникасининг ухшашлиги билан бирлашган бадий асарларни яратиш усулларини уз ичига олади. Хар бир материал аппликациясининг бажариш техникасига жиддий таъсир қурсатувчи хусусиятларига эга масалан коғоз лимон дарахтлар пустилоклари фонга турли елимлар билан епиштирилади.

Аппликация - бадий асарларни яратишнинг энг содда ва осон усулидир. Бунда тасвирнинг асоси сакланади. Бу аппликациядан факат безаш максодидагина қурғазмали қуроллар турли уйинлар учун қулланмалар уйинчоқлар байроқлар сувинерлар деворий газеталар стендлар қурғазмалар ва кастюмларни тайерлаш эмас балки картина пано нақшларни ва шу қабиларни яратишда ҳам кенг қуллаш имконини беради.

Декоратив аппликация - у нақш гулларидан ташкил топиб алоҳида-алоҳида тасвирлар шох қузикорин қуш машина одам уй ва шу қабилардан таркиб топувчи предметли ходиса ҳаракатлар уйғунлигини акс эттирувчи сюжетдан иборат булиши мумкин.

Аппликация 2500 йил муқаддам қучманчи халқларда пайдо булган. Аппликация билан қийим бош турар жойлар безатилган. Бу ишда улар тери муйна намотдан фойдаланилган.

Аппликация турлари халқларда материаллардан тайерланган. Масалан, еқутлар аппликация ишида пустилокдан фойдаланишга буялган пустилокдан қилинган аппликациялар улар утовларини безашган.

Газмолдан аппликация материали сифатида анча кейинроқ фойдаланила бошланди. Газмол парчаларини фон хизматини утовчи материалга тикиб нақш яратилган. Газмолдан ясалган аппликация билан қийим бош уй-рузгор предметлари безатилган.

Хозирги кунда аппликация халқ санъатида жуда кенг тарқалган.

Аппликациянинг энг еш тури флористикадир. 1960 йилда дунеда 1-рассом флористатнинг жамияти ташкил этилди.

Аппликация билан шугулланиш уқувчиларни гармоник ривожланишида қатта аҳамиятга эга. Аппликация ижодни ривожлантиришга ердам беради фантазияни бойитади қузатувчанликни диққат ва тасаввурни активлаштиради иродани тарбиялайди рангни сезишни устиради.

Машгулотга уқувчилар олдиндан тайергарлик қуришади. Хар бир машгулот охирида уқувчилар кейинги машгулотда қерак буладиган нарсаларни езиб оладилар. Уқувчилар ишлаётган материалларга тежамқорлик билан муносабатда булишлари уз ишларини режалаштира билишлари материални тежамқорлик билан сарфлашлари вақтидан тугри фойдаланишлари ва иш жойини тозо саклашлари қерак. Барча иш турларини альбомнинг унг варагига бажариш тавсия этилади. Елим билан ишлашда хул ва қурук латта булиши озим. Хул латта қулга юққан қлейни артиш учун қуруги елимланаётган тасвирларни устидан босиш учун ва ортиқча қлейни артиш учун қерак.

Аппликация ишида асосий материалга коғоздир дазмолланган ва қрахмалланган газмол булақларидан ҳам фойдаланиш мумкин. Бу материаллар билан бир қаторда сомон қуритилган усимлик уруг данак ва шу қабилардан ҳам фойдаланилади.

Назорат топшириклари

1.1.1. Аппликация бундан неча йил мукаддам кучманчи халкларда пайдо булган.

- а) 2100 й
- в) 2200 й
- с) 2300 й
- д) 2400 й

1.1.2. Қайси халкларда ҳозирги кунда аппликациядан миллий кийим безашда фойдаланилади?

- а) рус тожик
- в) япония арабистонда
- с) корест бурят д) барча жавоб тугри

1.2.1. Нечанчи асрга келиб коғоздан аппликация ривожланди?

- а) XI
- в) XII
- с) XIII
- д) XIV

1.2.2. Аппликацияни таърифланг ҳозирги кунда қандай ахволда сузлаб беринг.

2 - асосий масала буйича уқитувчининг максад

Талабаларга геометрик шаклли аппликация турлари унинг бажа рилиши ва лаборатория машгулотида бажаришдан иборат.

Идентив уқув максадлар.

2.1. Геометрик шаклли аппликацияни таърифлайди.

2.2. Геометрик шаклли аппликацияни қандай гуруҳларга ажратиш мумкин айтиб беради.

2.3. Геометрик фигуралардан предметли аппликацияларни тушунтиради.

2 - асосий масаланинг баени

Бажарилиш техникасига кура аппликациянинг энг оддий турларидан бири геометрик аппликациялардир. 1-3 синфлар уқувчилари геометрик шаклли аппликацияларни бажаришда қуйидаги билимларни эгаллайдилар.

1. Геометрик шаклар: квадрат тугри бурчак учбурчак айлана коғоз булагидан ва улчов асбоблари ердамида ҳосил булиши ҳақидаги мавжуд билимларни мустаҳкамлайдилар.

2. Бадиий дидни устирадилар. расм дарсларида доира квадратда орнаментлар тузиш буйича олинган билимларни чуқурлаштиради.

3. Айрим предметларни деталма-детал таҳлил қилиб геометрик шаклларни тугри идрок этишни тугри урганадилар. Масалан, арча бир-бирига учбурчак ухшайди еки юк машинаси турли улчамдаги тугри бурчаклардан гилдираги айланадан айланмадан ташкил топган.

4. Болаларнинг қупи узунасига қундалангига қисман ва қатлам икки қисми қиркишнинг тугри қисмига тенг қисмларига қабиле тушунчалари мустаҳкамланади.

5. Болалар ранглар уйғунлигини тугри танлашни урганадилар.

Уларда эстетик дид тарбияланади.

Қуп рангли аппликацияларни қиркиш анчагина мураккаб иш булиб тасвирларни қисмларга ажратиш билан алоқадордир. Бу турдаги аппликацияларни бажаришда фонни танлаш муҳимдир. Фон ифодаланади-

ган предметлар рангидан очроқ булиши керак. Ана шунда предмет худди буртиб тургандек еркин қуринади. Ҳаммаси уйланган қомпазхияга боғлиқ. Фонда жойлашадиган деталлар ранги ҳам шундай тананади, деталларнинг табиий жойлашиши ва улар улчамларининг уйғунлигига эътибор бериш керак.

Бу ишларни бажаришнинг бир неча усуллари мавжуд. Айрим деталлар қонтурларни олдиндан белгиламай қирқилади. Айрим деталлар эса белгиланган натура эскизлари буйича қирқилади. Аппликациянинг ифодалигига қонлилигига эришишнинг усуллари

куп. Айрим деталларнинг таг кисмида кесиклар килиниб елимлашда бошка когоз куйилади.

Декоратив аппликация узининг орнаментлилиги шаклининг умумлашганлиги ранги билан ажралиб турувчи тасвирлардир. Ранг еки шартли булиши шарт. Когоздан килинадиган декоратив аппликация кенг кулланилади. Аппликациянинг бу тури билан табрик телеграмалар таклифномалар альбом ва шшу кабилар безатилади.

Сюжетли аппликация компазхиясига кура оддий ва мураккаб булиши мумкин. Мураккаб сюжетли аппликация эртактлар хикоялар ва шу кабиларга иллюстрация сифатида ясалади. Агарда сюжет оддий булса тасвирларни олдиндан белгиланмай кркиши мумкин.

Мураккаб сюжетли аппликация хам сюжет танлашдан бошланади.

Агарда сюжетни укувчининг узи уйлаб топган булса бу расм чизиш малакасига эга булса унда овал сюжетнинг расми сунгра расмлар деталлари чизилади ва киркиб олинади. Айрим деталлар турли рангдагир когозлардан киркилади. Мавзули аппликация маълум мазмунини акс этириш лозимлиги у бадий асар учун иллюстрация аппликация плакат булиши мумкин. Бадий мавзу ликастия иши предмети формасини асосий пропорстияларини кисмларнинг узаро алокасини манзаранинг ва нарсаларнинг хажмини рангини соя ва еруглик тушаётган томонини муносиб ранг бериб курсатиш кабиларни ифодалаш керак.

Назорат топшириклари.

2.1.1. Геометрик накш элементларига нималар киради?

- а) барг дарахт
- в) сарик ранг
- с) жониворлар
- д) кушлар

2.1.2. Геометрик шакли аппликацияларни кандай турдаги аппликацияларга ажратиш мумкин?

- а) предмет
- в) сюжетли
- с) декоратив
- д) орнамент
- е) инструктаж

2.2.1. Геометрик шакли аппликацияни таърифланг.

2.2.2. Геометрик аппликация бадий дидни устиради. Расм дарсларида доира квадратда орнаментлар тузиш буйича олинган билимларни чуқурлаштиради.

13 Мавзу: Бошлангич синфларда кишлок хужалик мехнати дарсларининг мазмуни ва уларни утказиш методикаси

Ажратилган соат – 2

Машгулот тури - маъруза

Асосий масалалар

1. Талабаларга кишлок хужалиги мехнати хакида тушунча бериш.
2. Тахлил этиш ва утказиш усуллари тушунтириш

Таянч ибора ва тушунчалар: резавор, кишлок хужалиги, илдиз поя, жонли табиат, декоратив усимликлар, фикус, камелия.

1 - асосий масала буйича укутувчининг максади

Талабаларга кишлок хужалик мехнати хакида тушунча бериш ташкил этиш ва утказиш усуллари тушунтириш.

Идентив укув мақсадлари.

1.1. Бошлангич синфда кишлоқ хужалиги меҳнати ташкил этишни таърифлайди.

1.2. Кишлоқ хужалиги меҳнати дарсида синфда қилинадиган ишларни мазмунини тушунтиради.

1-асосий масаланинг баени

Меҳнат таълими дастурининг кишлоқ хужалиги ва энг қуп тарқалган гул декоратив сабзаёт мева ҳамда резавор мева усимликларини устириш ҳақидаги билимлар мазмунини белгилаб беради.

1-синф укувчилари жонли табиат бурчагида хона усимликларини парвариш қиладилар. Мактаб гулхонасида улар гуллар устирадилар йирик уругли бир йиллик усимликларни парвариш қиладилар. Экинзорда қучат экиб уни авайлаб устирадилар. Резавор мева боғидаги ишларда қатнашадилар ҳазонларни туплайдилар туқилган меваларни териб оладилар.

Мактаб экинзори ва гулхонаси жонли табиат бурчаги ва резавор мева боғидаги ишларни биргалиқда ташкил этиш укувчиларнинг усимликлар ҳақидаги билимларини қуниқма ва малакаларини такомиллаштириш имконини яратади. Дастур экинзорда назарда тутган иш ҳажми ва иш тури меҳнат операстияларини бажарилиши мураккаблигига қура одатда гулхонадаги иш ҳажми ва турларидан фарқ қилмайди.

Қатта шаҳарлардаги мактабларда болаларнинг меҳнатлари мактаб ховлисини туман мактаб ойлашган декоратив қуқаламзорлаштиришга қаратилган бўлиши мумкин. Уқитувчига укувчиларнинг меҳнатларини мактаб участкасида гул декоратив усимликларни устириш билан чеклаш ҳуқуқи берилган. Бу экинлар мисолида дастурда назарда тутган билим ва меҳнат малакаларини бериши мумкин.

Қичиқ мактаб ешидаги болалар кишлоқ хужалиги меҳнати беришнинг асосий вазифаси укувчиларда меҳнатни севишга яхши муносабатини усимликлар туғрисида маълумот беришга топтиришдан иборатдир. Болалар бир қатор кишлоқ хужалиқ ишларини бажаришни урганиб усимликларни устиришнинг оддий малакаларини эгаллабгина қолмай балқи муҳим кишлоқ хужалигига меҳнатни севишлари жамоа бўлиб меҳнат қилишни қуйилган мақсадга қатъият билан эришишни урганиб олишлари қерақ. Болаларнинг тажриба ишларига жалб этилиши табиатга илмий билимга қизикишни уйғотади ва устиради уларда синчиқовлик ҳамда қузатувчанликни ривожлантиради. Дастур жонли табиат бурчагида ҳам мактаб участкасида ҳам усимликлар билан утқазиладиган тажрибаларнинг тахминий мавзусини тавсия этади. Уқитишнинг биринчи йилида кишлоқ хужалиги меҳнати дарсларининг вазифаларидан бири укувчиларни усимликларнинг уругдан уруггача усиши уругдан қуқайиши билан танишадилар.

Уруг учун намлик зарур. Уругдан илдиз поя барғлар гунчалар гуллар ва мевалар пайдо бўлади. Болаларда уругга бўлажак усимликнинг қуртаги тарзида юзага қелган қизикишни қуқлаб қувватлаш муҳимдир. Меҳнат дарсларини синфда ҳам мактаб участкасида ҳам муваффақиятли утқазишнинг асосий шарти барқа болаларнинг иш билан банд бўлишидир. Шунинг учун ҳам бу дарсларга тайерланишда меҳнат жараенида болаларни уюштириш йулларини пухта уйлаб қичиш лозим.

Агарда синфда 30 тадан ортиқ укувчи бўлса синфни икки гуруҳга ажратиш мақсадга мувофиқдир. Масалан: синфга ажратилган жойда уруг экиш билан банд бўлса иккинчиси болаларга яхши таниш бўлган ишни муस्ताқил бажаради. Кейинги дарсда группалар урин алмашади. Укувчиларни мактаб участкасига олиб қичишда уларга хатти-ҳаракат қоидаларини эслатиш лозим. Йулакда югурмасдан ҳаракат қилинса утлар оек остида топталмайди. Айниқса ҳасқаш қетмон қабди дехқончилик асбоблари дуч қелган жойга ташланса утган одамнинг оекгига урилиб жароҳатланиши мумкин.

Агарда кишлоқ хужалиги экинларини парвариш қилиш иши уларнинг усиш ва ривожланиши болалар томонидан муқтазам қузатилишини ташкил этмаса кишлоқ

хужалиги меҳнатининг билим бериш борасидаги аҳамияти йукка чиқиши мумкин. Бола уйлашни урганиши учун уни фақат предметга асосий нарсани томоша қилишга эмас балки кура билишга ҳам ургатиш лозим.

Назорат топшириқлари

1.1.1. Бошланғич синфда кишлоқ хужалиги дарсида укувчилар қандай ишлар билан шуғулланадилар?

- а) коғоз картондан макетлар ясайди
- в) газлама билан ишлайди
- с) турли макетлардан макет ясайди
- д) автомобил моделлари ясайди

1.1.2. Кишлоқ хужалиги макети дарсларида укувчилар синфда нима ишлар қилишади?

- а) мусобақа уйнайдилар
- в) парталарни тозалайдилар
- с) кургазмали курол ясайдилар
- д) макетлар ясайдилар

1.1.3. Кишлоқ хужалиги дарсида қилинадиган ишларни таҳлил қилиб беринг.

1.1.4. Кишлоқ хужалиги меҳнати утишадан мақсад нима?

1.1.5. Кишлоқ хужалиги меҳнати дарси дастурида неча соат курсатилган?

- а) 1-синфда 5 с
- в) 2-синфда 6 с
- с) 3-синфда 7 с
- д) 3-синфда 8 с
- е) 2-синфда 9 с

2 - асосий масала буйича укитувчининг мақсади:

Талабаларга кишлоқ хужалиги меҳнати дарсини утқизиш усулларини ургатишдан иборат.

Идентив укув мақсадлари.

1.1. Кишлоқ хужалиги меҳнати дарслари учун календарь тематик режа тузадилар.

2.2. Кишлоқ хужалиги меҳнатини мазмунини сузлаб берадилар.

2.3. Кишлоқ хужалигини утқизиш усулларини такрорлайдилар.

2 - асосий масаланинг баени.

Дарс мавзуси: "Укув тажриба участкасида ишлаш" Дарсининг мақсади: 1. Укувчиларни мактаб участкасида ва синф учун ажратилган жой билан таништириш.

2. Мактаб участкасидаги асосий усимликлар билан таништириш.

Дарсида ишлатиладиган асбоблар: каскаш, белкурак, замбил, челак ва ахлатни олиб бориб ташлаш учун саватлар.

Дарс мазмуни.

1. кишлоқ хужалик меҳнат ва одам табиатини қандай узгартириш ҳақида кириш суҳбати.

2. Мактаб участкаси билан танишиш. Унинг таркибий қисмлари гулхона сабзавот участкаси резавор мева боғи дархтзор зоология бурчаги.

Болалар мактаб участкасининг бир қисмидан иккинчисига утар эканлар усимликларни қуриб чиқадилар уларнинг номларини ташқи тузилишлардаги ухшашлик ва фарқларини айтадилар. Масалан, резавор мева боғида болалар мевали дарахтлар ва резаворли буталарни сабзавот участкасида илдизмеваларни помидор билан кеслайдилар.

Йул-йулақай юкори синф укувчиларининг резавор мева боғ экинзор дарахтзорни парвариш қилиш ишларини кузатадилар.

3. Дарсларнинг амалий қисми.

Болаларда укув тажриба участкасида нималарни курганликларини қурилган гул ва усимликлар номлари суралади.

Кузатишларнинг умумий мавзуси куз келиб кунларнинг совуши емгирнинг бот-бот егиши дарахт ва буталарнинг кузги либоси дастлабки совуклардан очик жойдаги усимликларнинг сулиши совукдан сакланиш кабилардир.

Болаларда меҳнатнинг ҳар хил турлари атрофдагиларнинг килаётган меҳнатлари ҳар кимнинг узига топширилган иш билан машғуллиги тугрисидаги тасаввурини шаклланиши учун атрофдагилар меҳнатини кузатишни ташкил этиш мақсадга мувофиқдир.

Дарс мавзуси: хона усимликларини парвариш қилиш ойининг охирларида утказилади.

Дарснинг мақсади:

1. Болаларнинг хона усимликлари ҳақидаги билимларини аниқлаш.
2. Болаларда усимликларнинг уларни ҳар бир қисмининг тузилиши усимликларнинг усиши ривожланиши ва қупайиши ҳақида дастлабки тасаввурларини шакллантириш.
3. Хона усимликларини парвариш қилиш ҳақида қоидалар билан таништириш. тупрокни юмшатиш барглари поясини ортиш ва ювиш тувак тагликни артиш ва ювиш.

Дарснинг жиҳозлари:

Калин баргли хона усимликлари учун тоғоралар илик сув тупрокни юмшатиш учун туплар тоза латта мачолка.

Дарснинг мазмуни.

Синфда бор булган хона усимликлари ҳақида кириш суҳбати. Бу дарсда укувчиларни усимликларнинг шакли уларнинг асосий қисмлари билан таништирилади.

Дастлабки дарсларда укувчиларнинг диққати фақат усимликларнинг ташки тузилишига қаратилганди. Энди уларни усимликларни айрим турларининг функсиялари билан таништириш вақти келди. Усимликка илдиз нима учун керак? Усимликка поя нима учун керак?

Суҳбат якунида усимликларнинг усиши учун зарур булган шароитлар тупрок об-ҳаво сув ҳақидаги болалар тасаввурларини аниқламоқ керак.

Уқитувчи синфдаги барча хона усимликларининг барча қисмлари илдиз поя барглари яъни аниқ қуринадиган қисмларини навбатма-навбат қуриб чиқишини тақлиф қилади. Болалар усимликлар ва улар қисмларининг номларини айтадилар.

Турли усимликлар турлича парваришни талаб қилади барча усимликларнинг яхши усиши учун уларнинг хусусиятларини билиш керак.

Масалан, алоэ иссиқлик ва еругликни жуда ектиради плюш эса еругликни тушмайдиган жойда ҳам бемалол усаверади.

Уқитувчи болаларни усимликларни парвариш қилиш буйича ишларни ташкил этади уларни барг ва пояларни намланган латта ва мачалка билан артиш тупрокни махсус таёкча билан намлатиш усимликларни сугориш гултувак ва тагликни ювиш усуллари билан таништиради.

Маълум микдордаги усимликларни болаларнинг кичик группасига бириктириш ва бу группага мазку операстияларни навбатма-навбат бир хона усимлиги билан утказишни топшириш мумкин.

Дарс якунида болаларнинг диққатини кум-кук булиб яшнаган усимликка албатта жалб қилиш мумкин.

Дарснинг мавзуси: Тажриба март ойининг бошларида утказилади.

Дарснинг мақсади:

1. Болаларни пиезбошидан пиез устириш билан таништириш.
2. Пиезбоши қучат яшиқлар ва гул тувақларига утказиш усуллари курсатиш.
3. Пиезнинг усиши ва ривожланишига еруглик иссиқлик ва намликнинг таъсирини тажриба билан таништириш.

Дарснинг бориши:

1. Усимликларни қупайтириш усуллари пиезбошининг тузилиши ҳақида кириш суҳбати.

2. Кучат

Тупрокнинг тозалигини аниқлаш уни тозалаш. Яшиқ тагини майда килиш тупрок солиш. Тупрокни текислаш ва зичлаш. Чизгич ва кучат таекачаси ердамида тупрок устини узунасига ва кундаланг разметка килиш. Чизиклар кесишган жой пиез ва экиладиган жой булади. Каторлар ораси ва каторлардаги пиезлар орасидаги масофа тахминан 6 см булади.

Дарснинг мавзуси:

Бахорнинг илк келишини тиник осмон ва ниш отиб чиқаетган майсаларни кузатиш. Тол ва теракдан новдалар киркиб олиниб улар сувли идишга солинади. Бир неча кундан сунг бу новдаларда куртаклар пайдо булади. Укитувчи болаларга новдаларни диққат билан кузатиб боришини куртаклар барг езиши биланок узига бу нарсанинг дархол маълум килишини тайинлайди. Шишалардаги новдалар унданги куртаклар раси тадрижий равишда чизилиб борилади. Сунгра болалар экан нарсаларида руй берган жараенни кузатишлари асосида суҳбатлар олиб борилади.

Назорат топшириклари

2.1.1. Кишлоқ хужалик меҳнат дарсларида укув тажриба участкасида ишлаш ва хона усимликларини парвариш килиш мавзуларининг бир-биридан фарқини ажратиб беринг.

2.1.2. Усимликлар нималар орқали нафас ва озука моддалари олади?

- а) пояси орқали
- в) илдизи орқали
- с) барглари орқали
- д) куртак гунча орқали

2.2.1. Усимликлар усиши учун нималар зарур?

- а) тупрок об-хаво сув
- в) тупрок емгир
- с) тупрок емгир
- д) тупрок кумлик
- е) барча жавоб тугри

2.2.2. календарь тематик режани ким тасдиқлайди.

6-СЕМЕСТР

1 Мавзу: Ўқувчиларни касб-хунарга қизиқтиришда мутафаккирлар меросидан фойдаланиш

Ажратилган соат – 2

Машгулот тури - маъруза

Асосий масалалар

1. Ўзбек халқ тарбияшунослиги ва меҳнат тарбияси .
2. Мутафаккирларнинг меҳнат тарбияси ҳақидаги фикрлари..

Таянч тушунча ва иборалар: Маориф, арбоб, анъана, янгибозор, шахс, казиш, найза, гоя, шарк ,анжуман, андоза, зехн, хис, фикр.

1- асосий масала буйича уқувчининг мақсади:

Ўқувчиларга ўзбек халқ тарбияшунослиги ва меҳнат тарбияси ҳақида тушунча бериш, куникма ва малакаларини шакиллантириш.

Идентив уқув мақсадлари:

- 3.1.Тарбияшунослик ҳақида тушунча барадилар.
- 3.2. .Ўзбек халқ ижодиётида меҳнат тарбиясининг урнини курсатадилар.

1-асосий масаланинг баени:

Халқ тарбияшунослиги деганда оддий меҳнаткаш халқ яратган ва авлоддан авлодга утиб келаётган тарбия борасидаги қарашлар,гоялар, тажрибалар,урф-одат ва анъаналарнинг мажмуаси тушуналади. Бу халқнинг узи яратган топишмоқ, матал,мақол, эртак,латифава дostonларда уз ифодасини топган.

Ўзбек халқ тарбияшунолигида меҳнат тарбияси ва касб-хунар эгаллаш бола камолатининг бош омили сифатида талкин қилинади. Бу омиллар болаларга меҳнат ва меҳнат ахлини кадрлашга, касб-хунарни эгаллашга ургатади. Ўзбек халқ мутафаккири, халқ маорифи арбоблари ва маърифатпарвар шоирларнинг меҳнат,касб-хунар тугрисидаги қимматли фикрларнинг биз учун ахамиятли томони шундан иборатки, улардан ёш авлодни меҳнацеварлик руҳида тарбиялаш воситаси сифатида мактабларда кенг фойдаланиш мумкин.

Халқимиз асрлар давомида яратган саноксиз дурдоналари орасида меҳнацеварлик ва касб-хунар урганиш мавзусига оид мақоллар хали салмоқли урин тутуди. Буларда халқ турли масаллар, ухшатишлар воситаси билан ёшларни меҳнатни севишга ундайди.

Шунингдек халқ тарбияшунослигининг нодир ёдгорликлари саналган «Алпомиш», «Гуругли», «Рустамхон», «Кундуз билан Юлдуз» каби бошқа дostonларда ҳам меҳнат ахли ва хунармандларнинг муъжизалар яратишга қодирлиги улугланади. Бу дostonлардаги турли хунар эгаларининг меҳнат фаолиятлари тасавирланган эпизодларни уқиган киши халқ меъморчилик, наққошлик, тоштарошлик, заргарлик билан шугулланувчи кишиларга, дехончилик, чорвачилик , овчилик ва бошқа касб захматқашларига қатта хурмат билан қараганлиги, бу соҳаларда ҳам қобилатли ва уз қасбининг мохир усталари етишиб чиқишини орзу қилганлигини билиб олиш қийин эмас.

Хулоса шуки, ўзбек халқ оғзаки ижоди материалларида меҳнат тарбияси ва касб-хунар таълими ҳақида гап юритилар экан, уни амалга оширишда халқимиз қадим замонлардан бери қулланиб келаётган ва синовдан утган, ҳозиргача уз ҳимматини йуқатмаган усул ва воситалар ақс этирилган. Халқ тарбияшунослигидаги меҳнат тарбияси ва касб-хунар таълимини урганиш ва уларнинг мактаб тарбиявий ишлардаги услуб ва вситалар билан уйғунлаштириш тарбиявий ишимизнинг самарадорлигини оширишда муҳим омилардан бири сифатида хизмат қилган булар эди. Бунинг учун халқ тарбияшунослигида меҳнат тарбияси ва касб-хунар таълимига доир материаллардан дарс ва дарсдан талшқари тарбиявий ишлард, болани меҳнат севарлик руҳида тарбиялаш ва қасбга йуналтириш

мавзусидаги суҳбатлардан фойдаланиш буйича методик тавсиялар ишлаб чиқиш айна муддаодир. Халқ тарбияшунослигидаги меҳнат тарбияси ва касбга йуналтириш гоյларини ёш авлодимиз онгига сингдириш, уларни халқ оммасининг илгор меҳнат ва хунармандчилик анъаналарига бефарқ карамасликка ургатиш уқитувчиларнинг муқаддас бучидир.

Назорат топшириклари:

1.1.1. Узбек халқ орасида меҳнат тарбиясининг қандай аҳамияти бор.

- а) Меҳнат тарбияси, ушиб келаётган ёш авлодни меҳнацевар, комил инсон килиб тарбиялашдан иборат.
- в) Меҳнат тарбияси ёш авлодни кучли, курқмас килиб тарбиялашдан иборат.
- с) Меҳнат тарбияси уқувчиларни бирлашишга, жамоа булиб ҳаракат килишга ундайди.

1.1.2. Узбек халқ тарбияшунолиги деганда нимани тушунасиз. Фикрингизни ифодалаб беринг.

1.2.1. Меҳнат тарбияси, халқ ижодининг қайси жанрида уз ифодасини топади.

- а) фақат топишмоқ, эртак жанрида
- в) дostonлар ва шеърларда
- с) Меҳнат тарбияси халқ ижодининг ҳамма жанрида уз ифодасини топган .

1.2.2. Топишмоқларда нима учун меҳнацеварлик ҳақида фикр юритилади.

- А) Топишмоқларнинг жавоби оддий булиши учун .
- В) Бошқа мавзулар кенг берилмагани учун.
- С) Болаларни аклини шақиллантириш, мустаҳкамлаш ва эзгуликка чорлаш учун.
- Д) Топишмоқлар тез эсда қолиши учун.

2- асосий масала буйича уқитувчининг мақсади:

Талабаларга мутафаккирларнинг мероси ҳақида тушунча бериш ва уларнинг қуниқма ва малакаларини шақиллантириш.

Идентив уқув мақсадлари:

- 2.1. Мутафаккирлар ижодидаги меҳнат тарбиясини тушунтириб берадилар .
- 2.2. Алломаларнинг меҳнат тарбияси ҳақидаги фикрларини курсатадилар

2-асосий масаланинг баени:

Буюқ мутафаккирларнинг меҳнат тугрисидаги халқ мақоллари ва ҳикматли сузлари болалар онгига, дунёқарашига ижобий таъсир курсатади.

“Авестода ”инсонда олий мавжудод сифатида меҳнат қилиш, моддий ноз-нематлар яратиш ва ишлаб чиқариш, қобилияти мавжуд. Инсон бу қобилиятни ишга солмас экан, у инсоний қиёфасини йукотади, ваҳшилашади , ёвузлашади. Иккинчидан меҳнат инсодаги инсониликни курсатади, унинг маънавий хатти-харакатини ва хулқ атворини баҳолашда асосий мезон булиб хизмат қилади.

Демокрит (эр. ав.460-370) уз асарларида «таълим меҳнат асосидагина гузал нарсаларни ҳосил қилади » деб курсатиб утади ва тарбия ишида меҳнатнинг роли жуда катта эканлигини тақидлайди. Демокрит доимо меҳнат қилиб туришни талаб қилади. «Меҳнатга одатлана борган сари меҳнат енгил булиб қолади » дейди.

Аристотель (эр.ав.384-322.) болаларга аклий тарбия билан жисмоний меҳнат тарбиясини беришини таъқидлайди: бунда у болаларни ҳаддан ташқари чарчатиб қуймаслик кераклигини айтиб, уларнинг организими мустаҳкамланиб олгунча енгил ишлар билан шугуллантиришни тавсия қилиди. Аристотельнинг фикрича, меҳнат

тарбияси боланинг ирода, хулк одатлари ва куникмалари, истеъдодининг таркиб топишида мухим роль уйнайди.

Уша вақтларда хунармандларнинг оиласи ва устахоналарида болаларни шогирд қилиб олиб бориш хунар ургатиш расм була бошлади. Шогирдлар меҳнат қилишни шу меҳнат жараёнинг узибда урганар эдилар, улар меҳнат куникмаларини эгаллаб, чаккон ва эпчил ишлайдиган булиб қоладилар.

Урта осиеда купчилик дехонлар ва хунармандларнинг угиллари учун ёзувни билиш ва савод чиқариш ортикча нарса деб қаралган. Хунар тугрисидаги билимлар одатда, мактабда уқитилмасдан, балки, якка шогирдлик тартибида уқитилар эди.

Қасб деярли одатда углига мерос булиб утарди, стехларда қисб ургатишнинг баъзи бир тизими вужудга келган эди. М: этикдуз дастлаб уз углини шогирд қилиб олар ва қасбини ургатар эди.

Шундай қилиб, меҳнат ва қасб ургатиш бола шахсининг ри вожи учун зарур булган мухим педагогик масала сифатида олдинга суриладики, бунда эртак қахрамонларининг ҳеч бири фақат меҳнацевар ва маълум бир қасбни эгаллабгина қолмасдан, балки илмли, жисмоний соғлом ва маънавий қамолатга эришган ахлоқий пок кишилар сифатида тасвирланади. Шундай экан, ёшларнинг ақл идрокли, фаҳм-фаросатли тадбиркор ва мохир хунарманд булиб етишишларининг бош омили таълим-тарбия ҳамда хунар урганишлари оқибатида таркиб топган маънавий фазилатлар ва жисмоний қамолатнинг мажмуаси дедқаралмоғи керак.

Назорат топшириқлари:

2.1.1. Урта осиеда феодализм даврида хунар тугрисидаги билимлар қандай урганилар эди.

- а) Болалар узлари уқиб билиб олар эдилар.
- в) Шогирдлик тартибида уқитилар эди.
- с) Мактабларда урганар эди.

2.2.1 “Доимо меҳнат қилиб туришни ” талабқилади, “меҳнатга одатлана борган сари меҳнат енгил бувиб қолаверади ” қайси алломанинг асарида берилган.

- а) “Авестода ” берилган
- в) Платоннинг асарларида берилган
- с) Демокритда тулик берилган
- д) Аристотель асарларида берилган

2.2.2. Аристотель яшаган вақтларни топинг .

- а) 384-322
- в) 460-370
- с) 427-347

2 - мавзу: Меҳнат дарсларининг ишланмасини тузиш

Асосий саволлар

1. Меҳнат таълими бўйича ДТС ни мақсади ва вазифалари.
2. Меҳнат таълими йўналишларининг мазмуни ва моҳияти.

Мавзуга оид таянч тушунча ва иборалар: ДТС, ўқув дастур, таълим йўналишлари, таълимий тарбиявий мақсад.

Мавзуга оид муаммолар:

1. Сизнингча, меҳнат таълими бўйича ДТС қандай мақсадга йўналтирилган. ДТС ни ўрнини бошқа давлат қонуни эгаллаш мумкинми?
2. 1-4 синф меҳнат таълими ўқув фани таркибига қуйидаги курслари қиради:
  - а) Умумий ва бадий меҳнат: б) Умумий технология асослари. Сизнинг фикрингизча бу курслар қаторига қандай қўшимча курслар киритиш мумкин?

1-асосий савол бўйича дарснинг мақсади: меҳнат таълими фани бўйича ДТС нинг мазмунини тушунтириш. Талабаларни ДТС ни мазмунини ўрганишга қизиқиш уйғотиш. Уларни изланишга йўналтириш.

Идентив ўқув мақсадлари:

- 1.1. Меҳнат таълими бўйича ДТС ни тўғрисида тушунча бера олади.
- 1.2. Умумий ва бадиий меҳнат йўналишини изоҳлайди.

2 – асосий саволнинг баёни:

Ўрта мактабда ўқитиладиган меҳнат таълими фанининг мақсади-ўқувчиларни касбгача тайёргарлигини 5-синф учун узвий боғланиш заминини тайёрлашдан иборат.

1-4-синфдаги барча фанларни ўқитиш, ўқувчиларни меҳнат қилиш ва касб танлаши билан узвий боғлаб тайёрлашдан иборат.

1-4-синф меҳнат таълими ўқув фани таркибига қуйидаги курслари киради:

4. Умумий ва бадиий меҳнат;
5. Умумий технология асослари.

1-4-синфда ўқувчиларни касбга йўналтириш ишлари маҳаллий ихтиёжлар ва имкониятлардан келиб чиққан ҳолда, шунингдек исдиқболларини белгиловчи чамбарчас иборалар тавсиялари асосида ҳамда маҳаллий касб-хунар коллежлари ва академик лицейларнинг йўналишларини ҳисобга олган ҳолда ташкил этилади.

Умумий ўрта таълим мактабларининг ўқув режасида меҳнат таълими ўқув фанига 1-4 синфларда ҳафтасига 1 соатдан, 5-7 синфларда ҳафтасига 2 соатдан ва 8-9 синфларда ҳафтасига 1 соатдан, ҳаммаси бўлиб 4-8 соат вақт ажратилади.

Муҳокама учун асосий саволлар:

1. Бошланғич синф меҳнат дарсларида умумий ва бадиий меҳнат курси бўйича айрим касблар билан таништиришни ҳозирги кун талабларига тўғри келадими?
2. Бошланғич синф меҳнат дарсларида касблар бўйича дастлабки тайёргарликни амалга ошириш тўғри келадими?

Мавзу бўйича ечимини кутаётган илмий муаммолар:

1. Бошланғич синф меҳнат дарсларида турли хил материаллардан нарсалар яшаш технологияларини ишлаб чиқиш.
2. Бошланғич синфларда ҳам тадбиркорлик, ишбилармонликни ташкил қилиб моддий манфаатдор бўлиш ҳозирги кун талабларига тўғри келадими?
3. Ҳозирги шароитни ҳисобга олган ҳолда маҳаллий эҳтиёжлар ва имкониятлардан келиб чиқиб миллий хунарамандчиликни ташкил қилиш.

1-амалий машғулот: Бошланғич синф меҳнат таълими бўйича ДТС нинг мазмун ва моҳияти

Дарснинг мақсади: Талабаларни бошланғич синф меҳнат таълими бўйича ДТС нинг мазмун ва моҳияти билан таништириш, талабаларда қизиқиш уйғотиш, билим кўникмаларини шакллантириш.

Идентив ўқув мақсадлари

- 1.1. Меҳнат таълими бўйича ДТС ҳақида тушунтиради.
- 1.2. Умумий ўрта таълим мактабларининг бошланғич синфларда меҳнат таълимини ташкил қилишнинг ўзига хос хусусиятларини изоҳлайди.

Керакли жиҳоз ва материаллар: ДТС, ўқув дастури, дарслик, маъруза, қўлланмалар.

Ишни бажариш тартиби:

- 1) Бошланғич синф меҳнат таълими бўйича Давлат таълим стандарти нима учун зарур эканлигини ўрганиш.
- 2) Меҳнат ўқитиш методикасининг йўналишларини ўрганиш.

- 3) Бошланғич синф меҳнат дарсларида қандай материаллардан фойдаланиш кераклигини аниқлаш.
- 4) Бошланғич синф меҳнат дарсларида ўқувчиларни касбга йўналтириш шакллари аниқлаш.
- 5) Меҳнат таълими жараёнида ўқувчиларга ақлий, жисмоний, ахлоқий, бадиий-эстетик тарбия ва таълим бериш усуллари аниқлаш.

Асосий адабиётлар:

1. Воробьев А. Меҳнат таълими ва касб танлашга йўллаш методикаси. –Тошкент: Ўқитувчи. 1980
2. Мавлонова Р. ва бошқалар. Меҳнат таълими методикаси. – Тошкент: Ўқитувчи. 1986. Мавлонова Р. Меҳнат 3- синф ўқувчилари учун дарслик. Тошкент: Меҳнат 1993 йил.
3. Мавлонова Р. Меҳнат 4-синф ўқувчилари учун дарслик. – Тошкент Меҳнат. 1995

Қўшимча адабиётлар:

- 1 Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. - Т.: Ўзбекистон. 2001.
- 2 Митронин В.П., Максимов А.В. Методика и организация проведение конкурсов профессионального мастерства в ПТУ сельского профиля. -М.: Вўсх. 1990.
- 3 Муравьев Е.М. Творческие проекты по технологии обработки металлов: (5-й кл.) //Ж. Школа и производство. 2001.
- 4 Муранов Б.И. Ҳозирги шароитда ёшларнинг касбий тайёргарлиги жараёнида халқ хунармандчилигининг ўрни // Ж. Проблема и профессионального образования. -Т.Фан. 1996.

1-4 -синф дастури материалнинг мазмуни

Асосий саволлар

1. Бошланғич 1-4 синф меҳнат таълими дастури ҳақида тушунча.
2. 1-4 синф меҳнат дарсларида бажариладиган иш турлари.

Мавзуга оид таянч тушунча ва иборалар: дастур, меҳнат турлари, қоғоз, картон,газлама, техник моделлаш.

Мавзуга оид муаммолар:

1. Бошланғич синф меҳнат ўқитиш методикасининг номлари: а) умумий ва бадиий, б) умумий технология асослари йўналишларига сизнингча яна қандай қўшимча, йўналаш киритиш мумкин?
2. 1-4 синф меҳнат таълимини ташкил қилиш, такомиллаштириш ва ривожлантиришнинг тизимини нима деб биласиз?
3. Бошланғич 1-4 синф дастурида берилган меҳнат йўналишлари ҳозирги кун талаблари яна қандай қўшимча қилиш мумкин?

1 – асосий савол бўйича дарснинг мақсади: талабаларга бошланғич синф меҳнат таълими дастурининг тузилиши, мазмуни ва йўналишларини, дарсни ташкил қилиш усуллари тушунтириш, қизиқтириш, йўналтириш.

Идентив ўқув мақсадилари:

- 1.1. Меҳнат таълими дастури ҳақида тушунча беради.
- 1.2 Меҳнат таълими йўналишларини бир-биридан фарқлайди.

1 –асосий саволнинг баёни:

1-4 синфда меҳнат таълими дарсларидаги таълим тарбиявий вазифалар умумий ўрта таълим мактабларидаги меҳнат таълимининг умумий вазифаларидан келиб чиқиб куйидаги машғулот турлари жараёнида амалга оширилади.

1. Умумий ва бадиий меҳнат
2. Умумий технология асослари.

1-4 синф ўқувчилари қозғош ва картонни чизиклар бўйича қирқиш ва буқиш ва шу каби операцияларни бажаришни ўрганадилар. Айни бир пайтда улар деталларни турли усулларда бириктириш ва мустаҳкамлашни машқ қиладилар.

Газмол билан ишлаш. Бу машғулотлар билан болаларни натурал ипак ва жун толали материалларни тўқимачилик саноати маҳсулотлари намуна расм чизма ва берилган ўлчамлар бўйича андоза бичиб олиш билан илк бор таништиришни ўз ичига олади.

Техник моделлаш машғулотларида намуна расм ва чизмалар берилган ўлчам конструктор наборининг деталлари ёки турли материалларни қўллаб оғзаки тасвирлаш бўйича техник ўйинчоқлар моделлар ва макетлар тайёрлаш назарда тутилади.

Қишлоқ хўжалик меҳнати бўйича машғулотларда 2-синф ўқувчилари кузда ўқув тажриба участкасида ўстирилган ўсимликларнинг уруғларини тўплайдилар, ўтган йил давомида участкада қилган ишларига яқун ясайдилар мактаб кўрғазмаси учун экспонентларни ажратадилар. Шундан сўнг ўқувчилар ўқув тажриба участкасидаги ўзларига тегишли бўлган ерни қишга тайёрлайдилар яъни уни ўсимлик қолдиқларидан тозалайдилар. Табиий ва минерал ўғитлар соладилар ерни чопадилар. Бу ишлар жараёнида улар шахсий гигиена қоидаларига риоя қиладилар.

Куз ойларида 1-4 синф ўқувчилари хона ўсимликларини нур ва иссиқликка мослаб жойлаштириш билан танишадилар уларга сувни тўғри қўйиш тупроқни юмшатиш ўғитлаш гултуваклар ҳамда дераза тоқчаларини ювишни ўрганади.

Баҳорда ўқувчилар ўсимликларнинг қаламчаларини тайёрлаш ва экиш уларни парвариш қилишни ўрганадилар. Шундан сўнг ўқувчилар илдиз олган қаламчаларни гултувакларга экадилар.

Баҳорда 1-4 синф ўқувчилари билан ажратилган ерда қатта ва маъсулиятли иш олиб борилади. Ўқувчилар ўзларига ажратилган ерни экинга тайёрлар эканлар ерни қайта чопадилар хаскаш билан текислайдилар. Эгат олиб қатор ораларини белгилайдилар.

Ишнинг кейинги босқичи-илдиз мевалар ва бир йиллик гул декоратив ўсимликларнинг номлари билан танишиш ва уларни экишга тайёрлашдир. Сўнгра ўқувчилар бу ўсимликларнинг уруғини сепиш ва уларни парвариш қилишни ўрганадилар. Бу иш жараёнида ўқувчилар маданий экинлар ниҳолларини бегона ўтлардан фарқлашни ўсимликларни туғри сугориш тагини юмшатиш ва шу қабиларни ўрганиб олишлари керак.

Табиий материал билан ишлаш алоҳида қизиқиш уйғотади. Ўқувчилар лой пластилин ва табиий материаллардан қушлар жониворлар эртақ иштиокчиларининг шаклларини ясайдилар.

4 синфда меҳнат таълими дарсларида ўқувчилар 1,2,3 синфларда эгалланган малака ва кўникмаларидан фойдаланиб хилма-хил шаклларини ясайдилар кенгроқ доирадаги янги билим ва кўникмаларини эгаллайдилар. Бу малака ва кўникмалар уларга ишларида ёрдам беради, конструкторлик техник кўникма ва қобилиятлар асосини ривожлантиради уларнинг политехник билим даражаларини кенгайтиради ўсимликлар ҳаёти табиатини муҳофаза қилиш каби тасаввурини ривожлантиришга ёрдам беради.

Муҳокама учун асосий саволлар:

1. Бошланғич синф меҳнат таълими дастурида бе44дрилган иш турлари нималарни ўз ичига олади?
2. 1-4 синф меҳнат дарсларида бажарилган макет моделлардан кўрғазмалар ташкил қилиш мақсадга мувофиқ бўладими?
3. Умумий ўрта таълим мактабларида меҳнат таълими дарслари ҳозирги кун талаби даражасида ташкил этиляптими?
4. Таълим ислохатларига таянган ҳолда меҳнат таълимини самарадорлигини ошириш учун қандай ишларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ?

Мавзу бўйича ечимини кутаётган илмий муаммолар:

1. Бошланғич синф меҳнат хоналарига қўйиладиган талабларни лойиҳасини ишлаб чиқиш.
2. Бошланғич синф меҳнат дарсларини янги педагогик технологиялар ва ахборот технологиялар воситасида такомиллаштириш йўлларини илмий асослаш.
3. Бошланғич синф меҳнат дарсларида миллий хунармандчилик асосида ўйинчоқлар ассартиментини кўпайтиришни жорий қилиш методикасини такомиллаштириш.
4. Бошланғич синф ўқувчиларига техник моделлаштириш жараёнида оддий электрлаштирилган ҳаракатли ўйинчоқлар макетини такомиллаштириш усулларини яратиш.

2-амалий машғулот: Меҳнат таълими бўйича 1-4 синфлар дастури материалнинг мазмуни

Дарсинг мақсади: Талабларда бошланғич синф меҳнат дарсларида ҳар хил макетлар яшаш технологиясини тушунтириш, қизиқтириш, уларда ишлаш кўникмаларини шакллантириш.

Идентив ўқув мақсадлари:

- 2.1. Макетлар тайёрлаш учун рангли қоғозлар танлай олади.
- 2.2. Макетларни кетма-кетлик ва тайёрлаш кўникмасига эга бўлади.

Керакли жиҳоз ва материаллар: рангли қоғозлар, қалам, резинка, альбом варағи, картон, қайчи, келей, қоғоз.

Ишни бажариш тартиби:

1. Макет тайёрлаш учун бирор тасвир ёки расм танлаб олинади. Бу расм жонворлар, қуёнча, кучукча, қушча ёки гул, мева, полиз, экинлари бўлиши мумкин.
2. Танлаб олган расмга мос рангли қоғозлар танлаб олиш.
3. Танланган расмга мос картон олинади, картон оқ қоғоз билан клейланади.
4. Рангли қоғозлардан макетни кетма-кетлик билан бажаради.
5. Бажарган ишни картонга жойлаштирилади ва клейланади.
6. Бажарилган макетга мавзу қўйилади.

Асосий адабиётлар:

Воробьев А.И. Меҳнат политехника таълими дидактикаси. – Тошкент.: Ўқитувчи, 1992. 92-112 бетлар.

1. Воробьев А. И. ва бошқалар. Меҳнат таълими. – Тошкент: Ўқитувчи, 1992. 112-115 бетлар.
2. Меҳнат таълимдан умумий ўрта таълим мактаблари учун давлат таълим стандартлари. «Таълим тараққиёт»; IV махсус сон 1999.
3. Воробьев А. и. Меҳнат таълими ва касб танлашга йўллаш методикаси. –Тошкент: Ўқитувчи. 1980. 140-150 бетлар.
4. Мавлонова Р. ва бошқалар. Меҳнат таълими методикаси. – Тошкент: Ўқитувчи. 1986. 88-90 бетлар.
5. Мавлонова Р. Меҳнат 3- синф ўқувчилари учун дарслик. – Тошкент: Меҳнат 1993, 43-62 бетлар.
6. Мавлонова Р. Меҳнат 4-синф ўқувчилари учун дарслик. – Тошкент Меҳнат. 1995, 161-165 бетлар.

Қўшимча адабиётлар:

1.	Платов В.Я Деловье игра: разработка, организация и проведение: Учебник. - М.: Профиздат. 1991..
2.	Попов Г.Х. Ўқувчининг шахсий ишини ташкил этиш. - Т.: Ўқитувчи. 1992.
3.	Пошшаҳўжаева Т.М., Абдурахмонова Ш. Хизмат кўрсатиш меҳнати. 7-синф учун ўқув қўлланма.-Т.: Ўқитувчи. 1994.- 112 б.

3 Мавзу. Апликация ва мозайка билан ишлаш дарсларини ташкил этиш методикаси. 4 соат

Дарсинг мақсади: Талабларни апликация ва мозайка ишларининг мазмун ва моҳияти билан таништириш, талабаларда қизиқиш уйғотиш, билим кўникмаларини шакллантириш.

Идентив ўқув мақсадлари

- 1.3. Талабларни апликация ва мозайка ишлари ҳақида таништиради.
- 1.4. Умумий ўрта таълим мактабларининг бошланғич синфларда меҳнат таълимини ташкил қилишнинг ўзига хос хусусиятларини изоҳлайди.

Керакли жиҳоз ва материаллар: ДТС, ўқув дастури, дарслик, маъруза, қўлланмалар.

Ишни бажариш тартиби:

- 6) Бошланғич синф меҳнат таълими бўйича Давлат таълим стандарти нима учун зарур эканлигини ўрганиш.
- 7) Меҳнат ўқитиш методикасининг йўналишларини ўрганиш.
- 8) Бошланғич синф меҳнат дарсларида қандай материаллардан фойдаланиш кераклигини аниқлаш.
- 9) Бошланғич синф меҳнат дарсларида ўқувчиларни касбга йўналтириш шакллари аниқлаш.
- 10) Меҳнат таълими жараёнида ўқувчиларга ақлий, жисмоний, ахлоқий, бадиий-эстетик тарбия ва таълим бериш усулларини аниқлаш.

Асосий адабиётлар:

4. Воробьев А. Меҳнат таълими ва касб танлашга йўллаш методикаси. –Тошкент: Ўқитувчи. 1980
5. Мавлонова Р. ва бошқалар. Меҳнат таълими методикаси. – Тошкент: Ўқитувчи. 1986. Мавлонова Р. Меҳнат 3- синф ўқувчилари учун дарслик. Тошкент: Меҳнат 1993 йил.
6. Мавлонова Р. Меҳнат 4-синф ўқувчилари учун дарслик. – Тошкент Меҳнат. 1995

Апшшқация тасвирлаш техникасининг турли формаларини қирқиш ва уларни фон тарзида қабул қилинган материаллар ҳисобига мустаҳкамлашгаасосланувчи туридир.

Бу апликациядан фақат безаш мақсадларида кўрғазмалар қуроллар, турли ўйинлар учун қўлланмалар, ўйинчоклар, байроқлар, сувенирлар, деворий газегалар, стендлар ва хакозаларни безашда ишлатилади.

Апликация билан шуғулланиш ўқувчиларни гармоник ривожлантиришда катта аҳамиятга эга. Апликация ижодни ривожлантиришда катта ёрдам беради тасаввурни бойитади, кузатувчанлик ва диққатни фаоллаштиради, иродани тарбиялайди, чамалаш ва рангни сезишни ўстиради.

Апликация ишини бажаришда асосий эътибор унинг умумий кўринишига қаратилиши керак. Яхши ўйланган композиция, яъни тасвирлаш лозим бўлган нарсаларни жойлаштириш аптошқациянинг муваффақиятининг гаровидир.

Тасвирлаш лозим бўлган нарсалар ёрдамда фигура ва нарсаларнинг ҳолати аниқланади, тасвирланган ҳодисаларнинг уйғунлигига эришилади. Тасвирнинг барча деталлари, ҳатто энг кичиклари ҳам қўғоздан қирқилади, уларни чизмаслик керак.

Тайёрланган деталлар елимланадиган сатх, **яъни** фонга жойлаштирилади ва ўйланган тасвир ҳосил қилинади, агарда бу тасвир маъқул бўлмаса деталлар бошқача жойлаштирилади. Деталларни ёпиштиришда жойни адаштирмаслик учун уларнинг ўрнини қалам билан белгилаб қўйилади. Мисол тариқасида энг оддий геометрик шакл - квадратни олиб, унинг алмашилини ҳосил қилиш учун турли ҳолатларда жойлаштириб кўрамиз. Ишни бошлаш учун марказни топиш, симметрия ўқини ўтказиш ва элементларни шунга кўра жойлаштириш лозим.

Иш мавзу ва фикрни танлашдан бошланади. Кўпинча очиқ тондаги қўғоз ва фон танланади. Апшшқация мўлжалланган тасвир ва элементлар микдори қўғозни танлашни

белгилайди. Тасвир устида шиланганда асосий эътибор танланган мавзунинг мазмунига, керакли материаллар, уларнинг ўлчамлари, рангларини танлашга қаратилади. Тасвир ҳажмига кўра энг катта элемент асосий тематик элемент бўлиши керак.

Намуна тарикасида 1-синф ўқувчилари 8 - Март учун табрикнома ясашлари мумкин. Бу ишда болалар андоза билан ишлайдилар, тахлаш ва симметрик қирқишни эслайдилар, чамалаш кўникмаларини синайдилар ва рангли қоғоздан ингичка ок ва сариқ тўғри чизикларни қирқадилар. Қуёш учун квадрат қўздан доира киркса бўлади. Болалар ясаган гуллар турлича бўлиши мумкин. Новдалар ҳам кўлда қирқилади.

Сухбатни ўқитувчи "8 Март куни" ҳақида олиб боради ва буида совға масаласини эслатиб ўтади. Энг яхши совға ўз кўли билан ясаган совғадир, Сухбатни меҳрибон бувижонларими онажаонларимиз, опа-сингилларимиз ҳақида бўлиши мумкин.

Шундан кейин намуна кўриб чиқилади, унинг элементлари, иш усуллари, керакли материаллар аниқланади ва ишнинг бориши белгиланади.

1. Табрнкнома учун қоғоз тайёрланиб у иккига букланади;
2. Кўк рангдаги қоғозга тўғри бурчак чизилади, унинг ўлчами узунасига, табрикнома устининг узунлигидан 1 см кам, энига эса энининг яримидан 2см атрофида каттарок;
3. Кўк қоғоздан қирқилган тўғри бурчак таклифноманинг устига ёпиштирилади, бунда кўк қоғоз таклифномани бўяшда ҳалаюг бермаслиги учун букиш чизигининг чап томондан озгина жой қолдириб ёпиштирилади;
4. Энди куёш ва унинг нурлари учун ёй қирқилади. Бунинг учун ква 1рат шаклдаги қоғозни керакли ўлчамда қирқилади;
5. Намуна асосида куёш нури қирқилади;
6. Оч кўк ва жигар ранг қоғоздан иккита шох қирқиб, намунадагидек ёпиштирилади;
7. Гуллар қирқиб ёгштирилади.

Иш ижодий тарзда бўлганлиги учун ўқувчилар гулларни шохларга ўзлари мустақил жойлаштирадлар. Баргларни ўқитувчи тарқатган андоза бўйича қирқадилар. Табрнкноманинг ички томони нақш билан безатилиб, табрик сўзи ёзилади.

Мозаика монументал декоратив саънат турларидан биридир. Турли даврларда ва турли мамлакатларда мозаика қўлланиладиган материалга кўра ҳам, нақў ва расмларига кўра ҳам ўзига хос хусусишларга эга бўлган. Ўрта Осиё мадрасалари, мачитлар, ҳукмдорларнинг саройлари мозаика билан безатилган. Мозаика ҳозирги кунда монументал саънатга айланган. Мозаика билан биноларнинг • ташқи қисмлари, деворлар ва халқ, амалий саънати асарлари безатилади. Мозаика ишларида ойна,сапол плиталаридан офдаланилади. Лоасда рангли кўзгу парчаларидан ажойиб мозаика асарлари яратилади, улар қуёшда бир-бирига кўшилиб ва порлаб, шодлик кайфиятини яратади.

Мозаика бу расм сатҳида айрим-айрим парчалар (қоғоз, ойна, сапо, гул тожибарглари, тухум пўсти ва шу кабилар) кўйиб чиқишдир.

- 1.Тухум пўстидан мозаика ишларини бажариш учун ювиб кўритилган тухум пўсти мўйкалам ёрдамида акварел бўёқлари билан керакли рангларга бўялади.
2. Бўёк қурнғандан кейин тухум пўстини танланган расмга кўра майда ва йирик бўлақларга бўлинади.
- 3.Тухум пўстидан моаика килишда шундай тасвирни танлаш кержки уларнкнг контурлари мумкин қадар гекис ва майда зғрибугрилари бўлмаслкг керак.
4. Коитур кора қоғоз орқали ўтказилади ёки шаблондан айлантриб чизилади.
5. Аввал расм сатхининг бир қисмига слим суртилади. У ерга тухум пўсти териб сшшлади, кейин иккинчи қисмига ҳам шу тартибда давом эттирилади.
6. Ортикча елим тоза латта билан артиб тозаланади, пўст яхшироқ ёпишиши учун устидан секнн босиб кўймлади.

Бундай иш одатда энг оддий контурлардан бошланади. Кейинроқ контурлар анчамураккаблашади.

Турли мева ва сабзавот, полиз экинларининг уруғлари, данак. балик тангалари, чиганок, майда тошлар билан хилма-хил мозаика ишларини бажариш мумкин

- САВОЛЛАР.** 1. Апликация ишларида нималарга эътибор бериш керак.
2. Мозаика қандай саънат тури.
3. Мозаика ишларидан нималар яратилади.

ТОПШИРИҚЛАР.

1. Апликация ишларидан намуна келтиринг.
2. Мозаика ишларидан намуна келтиринг.

АДАБИЁТЛАР.

1. П-Магзумов. "Ўқувчиларнинг меҳнатга тайёргарлик бўйича билим ва кўникмалари сифати". Т. 1994 й.
2. Х-Санакулов, М.Ҳайдаров "Бошланғич синфларда қоғоздан амалий ишлар" 1996 йил
3. Р.А.Мавлонова, Горохова, Оглуздина О "Меҳнат таълими методикаси" Т, "Ўқитувчи" 1986 йил
4. Шумулевич Н.М. "Қоғоздан техник моделлар яшаш". Т., "Ўқитувчи" 1989 й
5. Воробьёв А.Ш. "Конструктррлик ва моделлаштириш" Т.,
6. Мавлонова.Р.А. "Бошланғич синф меҳнат дарсликлари". Т. 1996Й.

ҚОҒОЗДАН АППЛИКАЦИЯ ВА УНИНГ ТУРЛАРИ

Апликация - бадиий асарлар яратишнинг эиг содда ва осон усулидир. Бу апликациядан фақат безаш мақсадларидагина кўрғазмапи қоғозлар турли ўйинлар учун кўлланмалар, уйинчоқлар, байроқчалар, суверинлар, деворий рўзномалар, стендлар, кўрғазмалар ва костюмларни тайёрлашдагина эмас, балки картина, пано нақшларни ва шу кабштрни яратишда ҳам кенг кўллаш имконини беради.

Апликация тасвирлаш техникасининг турли формаларини қирқиш ва уларни фон тарзида қабул килинган материаллар ҳисобига мустаҳкамлашга асосланувчи туридир. Апликация 2500 йил муқаддам кўчманчи халқларда пайдо бўлган. Агтгтликация билан кийим-бош, турар жойлар безатилгал. Апликация ишида асосий материал қоғоздир, дазмолланган ва крахмалланган газлама булакчаларидан ҳам фойдаланиш мумкин. Бу материаллар билан бир қаторда самон кўритилган ўсимликлар уруғи - данак, барглар шу кабилардан ҳам фойдаланадилар.

Қоғознинг ялтирайдиган мрамар, босма гул тушурилган-бархат, кумуш ва бронза, расм солиш ва чизмачилик қоғози навлари апишқация учун яроқлидир.

Апишқация ишлари доимо хотирада сақпаниши ҳақида мажбурий коида сифатида бажарилиши лозим бўлган изчилликда адо этилади. Энг оддий апликациялар бу геометрик фигуралардан қилинган апишқациялардир.

Апликацияда аввал эскизи тузилади, сўнгра керакли деталлар ўлчами ва миқдори хисобланади. Деталларни тайёрлаб маълум тартнбда жойлаштирилади ва ёпиштиришни кайси деталдан бошлаш кераклиги аниқланади. Сўнгра тайёрланган материаллар бир-бирига ёпиштирилади.

ГЕОМЕТРИК ШАКЛЛИ АППЛИКАЦИЯЛАР

Бажарилиш техникасига кўра апликациянинг энг оддий турларидан бири геометрик шаклли апишқациялардир.1 ва 3 синф ўқувчилари геометрик шаклли апликацияни бажаришда кўйидаги билимларни эгаллайдилар.

1. Геометрик шакллар: квадрат, тўғри бурчак, учбурчак, айлзняи когоз бўлагидан ва ўлчов асбоблари ёрдамида ҳосил бўлиши ҳаққаагн мавжуд билимларни мустаҳкамл айдил ар.
2 Бадиий дидни ўстиради, расм дарсларида полоса, доира, квадратда орнаментлар тузиш бўйича олинган билимларни чуқурлаштирадидлар.

3. Айрим предметлари деталма-детал таҳлил қилиб геометрик шаклларни тўғри идрок этишни ўрганадилар.
4. Болаларни "кўп, кам, узунасига, кўнгаланганга, қисм ва қатлам, икки қисмга киркиш, тўрт қисмга, тенг қисмларга" каби тушунчалари мустаҳкамланади.
5. Болалар ранглар уйғунлиги тўғри танлашни ўрганадилар. Уларда эстетик дид тарбияланади. Геомтерик шаклли аппликацияларни ҳам декоратив-орнамент, предмет, сюжетли аппликацияларга ажратиш мумкин.

ГЕОМЕТРИК ФИГУРАЛАРДАН ПРЕДМЕТЛИ АППЛИКАЦИЯ.

Болаларни предметларни фазовий идрок этишини ривожлантириш керак. Буни атрофимизни ўраб турган нарсалар: уй, арча, дархт, машина, идиш-товоқ, жониворлар, гуллар ва шу кабиларни у ёки бу даражада геометрик шакллар билан ифодалаш мумкин.

Рангли қоғозлардан олинган доиралар ва уларнинг қисқичи билан аппликация бўйича жуда кўп геометрик ишларни бажариш мумкин. Доираларни хар бирини шундай жойлаштириш керакки, пуфак каби оддий шаклларни бажаришни 1-синфданок бошлаш мумкин. 2-3 синфларда муркаброқ ва атрофлича тасаввурни., бадиий эришиш йўлида катъиятлик, тартиблик тарбияланади.

Уюшқоқлик билан ишлаш кўрсатмаларига риоя қилиш, ташаббускорлик кўрсатиш кўникмалари шаклланади. Ўқувчилар тайёрлаган аппликациялар она тили ва математика дарслари учун ажойиб дидактик матсриал, ўқувчилар нутқини ўстириш воситаси бўлиши, уларнинг предметлар шакли, ранги, фазода жойлашиши ҳақидаги тушунчаларини бойитишга хизмат қилиши мумкин.

КЎП РАНГЛИ АППЛИКАЦИЯ

Кўп ранги аппликацияларни киркиш анча мураккаб иш бўлиб, тасвири қисмларга ажратиш билан алоқдордир. Бу турдаги аппликацияларни бажаришда фонни танлаш жуда муҳимдир. Фон ифодаланган предметлар рангидан очроқ бўлиши керак. Ана шунда предмет худди бўртиб тургайдек ёрқин кўринади. Ҳаммаси ўйлаган арга боғлиқ. Фонда жойлашган деталлар ранги ҳам шунга қараб иланади, деталларнинг табиий жойлашиши ва ўлчамларининг

уйғунлигига эътибор бериш керак. Бу ишларнинг бажаришнинг бир неча усуллари мавжуд: айрим деталлар олдиндан белгиламай қирқилади. айрим деталлар эса белгиланган эскизлар бўйича қирқилади.

Кўп рангли аппликациялардан бир декоратив аппликациялардир. Декоратив аппликация - яқш гуллардан ташкил топиб, алоҳида-алоҳида тасвирланган ҳодиса ҳаракатлар уйғунлигини акс этгарувчи манзаралардан иборат бўлиши мумкин.

Декоратив аппликацияларни болалар китоб, ойнома ва бошқа материллардан олишлари, айрим элементларни кўлда яратишлари мумкин. Шарк нақши аппликациясининг бу тури учун бой материал ҳисобланади. Декоратив аппликация бир ва кўп рангли бўлиши мумкин.

Шаклига кўра орнаментал чексиз ва чекланган бўлади. Чексиз орнаментда уни ташкил этувчи айрим элементлар ритмик ёки симметрик алмашилиб туради. Бу элементларнинг ранги, шакли бир хил бўлиши мумкин.

Чекланган орнамент бир шакл - квадрат, тўғри бурчак, доира, овал, ва шу кабилар ичига жойлашади ёки эркин компановка қилинади. Ундаги элементлар ҳам худди шундай фазовий уйғунликда бўлиши керак.

БАДИЙ АППЛИКАЦИЯ.

Мавзули ишларни яратиш фақат меҳнатга эмас, балки бадиий тайёргарликни ҳам талаб қилади. Меҳнат таълими дарсларида аппликация ишларини бажарилиш техникаси ўрганиладн.

Рангдор сурат аппликация мавзусининг элементларини ўқувчилар ту-рли байрамларга бағишланган (табрикномалар, очик хат муковасини, йўл белгилари) ишларини бажарадилар. Иш мавзу ва фикр -ганлишидан бошланади. Кутнча очик тондаги қоғоз фон

тарзида танланади. Алпликацияга қаратилган асарнинг яратилиши ва элементлар микдори коғозни ташлашни белгилайди. Асарни яратиш устида ишлаган асосий эътибор танланган мавзунинг мазмунига, керакли материаллар, уларнинг ўлчамлари, ранглари танлашга қаратилади.

Асарни яратиш хажмига кўра энг катта элемент асосий мавзу элементни бўлиши мумкин. Буклаш йўли билан ясаладиган курсатмали курсатма ва уларнинг ясалиши йўллари.

4 Мавзу: Қоғоз ва картон билан ишлаш дарсларини мазмунини ташкил этиш методикаси мавзусидаги маъруза машғулотивнинг технологик харитаси

Т/р Босқич	Бажариладиган иш мазмуни	Амалга оширувчи масъул
1-босқич	Дарс мақсади. Қоғоз ва картон билан ишлаш дарсларини ташкил этишнинг мақсад, вазифалари, мазмунини талабаларга тушинтириш. Идентив ўқув мақсадлари. А. Талабалар бошланғич синфларда қоғоз ва картон билан ишлаш дарсларини ташкил этишни айтиб берадилар. Б. Талабалар бошланғич синфларда қоғоз ва картон билан ишлаш дарсларини ўтказиш методикасини тушинтирадилар.	Ўқитувчи
2-босқич	Асосий тушунчалар. қоғоз ва картон жараён, меҳнат куруллари, меҳнат, касб-хунар. Дарс шакли. Гуруҳ ва микрогуруҳларда ишлаш. Воситалар. Кампютер, слайдлар. Метод ва усуллар. Кўргазмали, Оғзаки тушунтириш, Савол - жавоб суҳбат.	Ўқитувчи
3-босқич	Гуруҳда ишлаш. Қоғоз ва картон билан ишлаш дарсларини ташкил этишнинг мақсад, вазифалари, мазмунини амалга оширишнинг ўзига хос хусусиятлари изоҳлаб беради.	Талаба
4-босқич	Мустақамлаш ва баҳолаш учун саволлар. Қоғоз ва картон билан ишлаш дарсларини ташкил этишнинг мақсад, вазифалари, мазмунини деганда нимани тушунасиз? Қоғоз ва картон турларни айтиб беринг.	Ўқитувчи- талаба
5-босқич	Умумий якуний хулосалар чиқариш. Қоғоз ва картон билан ишлаш дарсларини ташкил этишнинг мақсад, вазифалари, мазмунини ҳақида мулоҳаза юритилади. Мустақил иш топшириқлари сифатида таянч тушунча ва иборалар қўшимчаси билан берилади.	Ўқитувчи

Ажратилган соат – 4

Машғулот тури - маъруза

Асосий масалалар

1. Қоғоз ва картон билан ишлаш дарсларини мазмунини ташкил этишнинг мақсад ва вазифалари.
2. Қоғоз ва картон билан ишлаш дарсларини мазмунини ташкил этиш методикаси .
Таянч ибора ва тушунчалар: Қоғоз, картон, мазмун, ташкил этиш, елимлаш, буклаш.

1 - асосий масала бўйича дарснинг мақсади: Талабаларга қоғоз ва картон билан ишлаш дарсларини мазмунини ташкил этишнинг мақсад ва вазифалари тушунтириш .

Идентив ўқув мақсади

1.1. Қоғоз ва картон билан ишлаш дарсларини мазмунини ташкил этишнинг мақсад ва вазифалари тўғрисида тушунча берадилар.

1.2. Қоғоз ва картон билан ишлаш дарсларини мазмунини ташкил этиш методикасини таърифлайдилар.

1 - асосий масаланинг баени.

Биринчи синфда ўқувчилар энг аввало факат меҳнат дарси машғулотларидаги эма, балки бошқа дарсларда ҳам дуч келадиган материаллар билан ҳам танишадилар. Бу анжомлари дафтарлар, китоблар, ўқув қўлланмалари^{дир}

Қоғоз ва картон билан бошланғич меҳнат дарсларида энг кўп қўлланадиган материаллардир. Таълим жараёнида ўқувчилар турли қоғозларнинг жисмоний хусусиятлари ранги, қалинлиги, зичлиги, сиёҳни шимиши хусусияти, сатҳининг характери силлиқ, ғадур-будурлиги билан танишадилар. Баъзи нарсаларни тайёрлашда болалар елимдан фойдаланадилар. Демак, болалар 1-синфдаёқ тайёр елимларнинг асосий хусусиятлари: ёпишқоклиги, сақланиши, елимлашни ўрганишлари керак. Одамлар асрлар давомида ўз хотираларини суякка, тошга, ҳайвонлар терисига битик қилиб келди. Фикрларнинг илк шакли мўйян шартли белгилар билан ифодалангандир. Дастлабки китоблар қоялар бўлиб, ибтидоий одамлар ўнга овчилик қуроля-роқлари, ўрмон ва саҳрода яшовчи ҳайвонларнинг расмларини ўйиб ишлаганлар. Ёзувнинг дастлабки системаси пиктография дейилади. «Пиктос» грекча, расм демақдир. Бироқ айна бир расмнинг ўзи турли ходисаларни баён қилиши мумкин. Кейинчалик одамлар ёзувни амалда қўллашга ҳаракат қилганлар. Масалан, Дажла ва Фрот водийларида лой кўп бўлиб, одамлар илк сақифани лой пластинкадан тайёрлаб, унинг юмшоқ сатҳига учи ўткирланган қамиш билан узайтирилган учбурчак шаклидагн белгиларни қўйшган. Ёзувнинг бу усули миҳхат деб аталган. Белгилар билан тўлган тахтачалар хумдонларда пиширилиб ясси ғишт саҳифалар пайдо бўлган, улардан сопол китоблар тузилган, албатта, уларнинг саҳифалари бирлаштирилмаган яшиқларга жойланган. Осурия подшоҳи Ашурбанипал, эрамиздан олдинги VII асрда ўз пойтахтида сопол китобларнинг катта кутубхонасини ташкил этган бўлиб, бу китоб намуналари бизгача етиб келган. Қадим Ҳиндистонда ёзувлар пальма баргларига битилган. Пальма япроқларини қуритиб, улардан эскиз пластинкалар қирқиб олиниб кейин туш билан ёзилган, бу пластинкалар сўнг бирбирига мустаҳкамланиб, жилди яхши силлиқланган тахтачалардан қилинган, устига безак берилиб китоб холига келтирилган. |

Новгород руслари қайин пўстларида ёзишган. Белгилар суяк стержень билан тешиги юкорига қилиб қўйилган, ундан чизимча ўтказилиб стержень ҳатто белбоғга осиб юрилган, Бундай китоблар бизгача етиб келган бўлиб, кутубхоналарда сақланмоқда.

Қадимий греклар мум китобларни ихтиро қилишган, бу яхши текисланган тахтача ўртасидан квадрат қийилган бўлиб, у сариқ ёки қора мум билан тўлдирилган. Ёзувда эса пўлат чўпдан фойдаланилган. Бир учи ўткир пўлат чўп билан ёзишган бўлса, иккинчи думалоқ учи билан ёзилган нарсени ўчиришган. Бир бири билан бириктирилган тахтачалардан китоблар ясалган, китоб жадвал ёки саҳифаларнинг қулайлиги шундаки, улардан узоқ муддат бемалол фойдаланиш, ёзувни ўчириш ва қайта ёзиш жуда осон бўлган.

Мисрликлар ёзиш материалларини нилдан олганлар. Нил водийси ботқоқликларида ҳамишга ўхшаш ўсимликлар мўл бўлиб, қадим Рим халқи уларни папирус деб атаганлар. Силлиқ, пояси баргсиз бу ўсимликнинг бўйи 4 метрга етарди.

Ёзув куроли учун поя барглاردан тозаланиб, унинг ўртасидаги юмшоқ ғовак ўзак олинарди. Ундан узун юпка пластинкалар қирқилиб тик холда тахланарди, сўнгра хўл барг ёпиштирилиб, прессланарди, улар қурнғач сирти пемза билан сайқалланарди. Папирус синувчан бўлиб, уни тиклаш мумкин эмасди, шунинг учун мисрликлар уларни бирбирига елимлаб ўраганлар. Булардан қилинган энг катта китоб Британия музейи кутубхонасида сақланади. Бир неча минг йиллар давомида папирус ягона ёзув материали бўлиб келган унда асосан мисрликлар, греклар, римликлар фойдаланиб келганлар. Папирус ўрамлари цилиндрсимон кутиларга солиниб, кутубхоналар тоқчаларида сақланган.

Фергамент китоб тахминан эрамизнинг III асрда Кичик Осиёдаги қадимий шаҳар Пирамида пайдо бўлган. У ҳайвонлар терисидан тайёрланган, бу анчагина мураккаб ва кўп меҳнат билан бажарилган. Тери махсус эритмада намланган, чўзилган, қуритилган, кейин қирилган, сайқал берилган ва текисланган. Бир китоб учун бутун бир пода мол сўйилган. Тери китоб папирусга нисбатан бир неча афзалликларга эга бўлиб, унинг иккала томонида бемалол ёзиш мумкин, бундан ташқари олдинги ёзилган текстни ўчириб ва янгисини ёзиш мумкин бўлган. Пергаментдан ҳозирги кунда ҳам айрим китоблар тайёрланади. Бир неча дафтардан иборат китобни римликлар кодекс деб аташган, Тайёрлаш жараёнининг мураккаблиги, материалнинг қимматлиги учун пергамент унчалик кенг тарқалмаган.

Эрамиздан V аср муқаддам Узоқ Шарқ мамлакатларида шойига ёзиш расм бўлган. Бу кам қимматбахо материал бўлиб, маданият ривожлана борган сайин ёзиш учун арзон материалга талаб орта борган. Олимлар қоғозни биринчи марта ипак намати тайёрланаётган вақтда пайдо булган деб тахмин қиладилар. Бамбукдан қоғоз тайёрлаган устанинг номи бизга номаълум. Бамбук тозалаб, майдалаб қирқилиб бир неча кун оҳакка бўктириб пиширилган, кейин совитилиб, уни майдалаб епишдоқ бутқасимон масса пайдо бугўнга қадар сув қушиб аралаштирилган. Бу бўтқасимон масса махсус қовузга ботирилиб, тезда қайтиб олинган, тўрсимон тортилган иплар устида юпка қатлам ҳосил бўлади. Сўнгра улар пресс остига қуйилиб суви сиқиб чқарилгандан кейин долган юпка қоғоз варағи иссиқ печда қуритилган. Қоғозни турда чўқинди қолдириш усулида тайёрлаш ҳозирги кундаги қоғоз тайёрлаш жараёни асосида ҳам бор.

Анчагина пишиқ, арзон хом ашёдан тайёрланадиган қоғоз барча мамлакатларда кенг қўллана бошланди.

Бироқ қоғозни тайёрлашнинг бу жараёни жуда унумсиз эди, қоғозга талаб эса борган сари ортарди. Кейинчалик хом ашёни майдалашда ўғир ўрнига тегиримон тошидан фойдаланила бошланди, шунинг учун ҳам Қоғоз тайёрлайдиган корхоналар % Қоғоз тегиримонлари деб атала бошланди.

Европада XV асрда китоб босиб кашф этилиши билан Қоғозга талаб янада ортиб, мавжуд ишлаб чиқариш бу талабни қондиришга ожизлик қиларди.

XVII асрда Голландияда роль кашф этилди, унинг ишлаб чиқариш унумдорлиги анчагина юқори эди. Роль тўсиқ билан ажратилган овал шаклидаги ванна эди. Ваннанинг бир қисмида пичоқли барабан, унинг тагида эса пичоқлардан қилинган планка жойлаштирилганди. Ваннага латтапутга солиб, устидан сув қуйса барабан айланиб, сувни узлуксиз ҳаракатга келтириб пичоқлари билан латтани майдалаб қоғоз массасини ҳосил қилган. Бироқ қуйиш ишлари қўлда бажарилган. Қоғоз тайёрлашда XVIII аср француз Никола Луи Робер кашф этган самочерка — биринчи қоғоз машинаси инқилоб. Бу машина валикка ўрнатилган мис тўр бўлиб, қоғоз массали чан остида тўхтовсиз айланиб турган. Чандаги қоғоз сузиб олувчи рилдирак ёрдамида мис турга солинган, натижада сув оқиб кетиб, турда толаларнинг юпка роллами қолган. Турнинг горизонтал қисмининг охирида валик бўлиб, қоғоз лентага ўралган. Тайёр қоғоз лента валикдан олиниб қуритилган.

XIX асрда саксониялик тўқувчи Келлер биринчи бўлиб, қоғоз тайёрлашда энг арзон хом ашё — ёғочни майдалаш усулини топди. Ёғочни майдалашда у доимо қўллаб туриладиган чарх топишдан фойдаланди. 1844 йилда ёғоч массасини майдалайдиган машина—дефибрерни курди. Ёғочдан қилинган қоғознинг латтадан қилинган қоғозга нисбатан пишиқлиги камроқ бўлиб ёруғлик таъсирида хиралашарди. Ёғоч массада целлюлозани ажратишга фақат 1857 йилда инглиз химиги Ф. Хаутан муваффақ бўлди.

У ёғоч массасига қайноқ каустик сода эритмаси билан ишлов берди. Қоғоз массаси ёғоч целлюлоза ва тўлдиргичлар (бур, бўёқ моддалари, елим)дан иборатдир. Целлюлоза қанчалик кўп бўлса, қоғознинг сифати шунча говори бўлар эди.

Қоғоз ишлаб чиқариш хом ашёси қоғоз ишлаб чиқаришда ёғоч, похол (сомон) ип, газлама, эски ишлатилган қоғоз (макулатура) хом ашё ҳисобланади. Ип, газламадан асосан қоғознинг қимматбаҳо ва махсус навларини ишлаб чиқаришда_ фондаланилади. Похолдан картон, ўрам қоғозлари тайёрланади. Макулатура турли навдаги қоғозларни тайёрлашда яхши хом ашё ҳисобланади. Похол ва асосан ёғочдан қоғоз ишлаб чиқаришнинг асосий хом ашёси булган целлюлоза тайёрланади.

Қоғоз тайёрлашнинг технологик жараёни. қоғоз ишлаб чиқариш мураккаб технологик жараён бўлиб, унда турли хом ашё ва химикатлар ишлатилади. Целлюлоза қоғоз комбината турли корхоналар комплекси бўлиб, у ёғоч омбори, қоғоз фабрикаси, смола ва ёғоч заводини ўз ичига олади. Қоғоз смола комбинатлари дарё ва гуллар қирғоғига қурилди, чунки қоғоз ишлаб чиқаришда сув кўп талаб қилинади, бундан ташқари ёғочни окизиш ҳам қулайдир. Комбинатга келган рулалар узунлиги 1 метр 20 см ёки 1 метру 25 см қилиб кам қилади, улар баланс деб аталиб пўстлоқ қилувчи аппаратларга ўтади. Улар чанли сувда айланиб туради. Барабан айланар экан, балансларни қобиғига ва бирбирига ишқаланишга мажбур қилади. Шу йўсинда улар пўстдан ажралади ва пўстлар қобиқлари оралиғидан ўтиб кетади.

Таркибида клетчатка фоизи кўп бўлган қорақарағай целлюлоза тайёрлашда "энг яхши хом ашё ҳисобланади. Баланслар майдалаш машиналарида пайрариқларга айлантирилади, улар махсус машиналарда сараланиб қайнатиш қозони тепасидаги бункерга узатитади, бу ерга пиширадиган кислота ва бўр келиб тура;: Кислота одатда олтингугурт колчеданидан тайёрланади. Пайраха қозонда 7 — 10 соат давомида 135 — 150° ҳароратда қайнатилади. Шундан сўнг масса таги тўрсимон ховузга чиқарилади, у ерда сув оқими билан турли аралашма қуйкалардан тозаланади. Шундан сўнг махсус машиналарда йирик зарралари ажратиб олиниб, суюлтирилади ва ховузларда сақланади. Целлюлозани жўнатиш қулай бўлиши учун у прессланади, куритилади ва листлист қилиб кирқилиб, упаковка қилинади.

Қоғоз массаси янада ингичкароқ толаларга ажратиш учун махсус аппаратдан такроп ўтказилади. Майдалаш баъзан бир суткадан ортиқ давом этади, тола қанчалик ингичка бўлса, улар бирбирига шунчалик яхши бирикади, демак қоғознинг нави ҳам, сифати ҳам юқори бўлади. Массага турли химиявий моддалар билан ишлов берилади, ранг учун қалин (оқ лой) турли бубвчи моддалар, пишиқроқ бўлсин учун канифоль елими қушилади. ҳар бир қоғоз нави уз тайёрланиш рецептига эгадир. Тайёр қоғоз массаси қувурлар орқали аралаштириладиган қовузга ўтади, йулиулакай у керакли даражада амалга оширилади: масса яна майдаланади ва керакли моддалар қушилади ҳамда у қоғоз (қилувчи машинага ктказилади. Бундай машина эни 6—8 м, узунлиги 100—120 м булган каттагина конвейердир, бундай машиналар суткасига 400 т Қоғоз чиқаради. Жуда майда тешикли охири йўқ металл тур валикларда минутига 500 м тезликда ҳаракат қилади. Қоғоз масса металл турга узлуксиз тушиб, у билан бирга ҳаракатда бўлади. Тур устида аппаратларнинг бутун бир системаси бўлиб, улар сиқилган ҳаво оқими ёрдамида қоғоз массасидаги сувни сиқиб олади. Нам қоғоз массаси сукно устига ўтади. Сукно қоғозпи икки валик опасига олиб киради. Бир қатор пресслардан сўнг қоғоз толаси қайноқ вдитувчи цилиндрларга ёпишиб утади. қоғозни силлиғлаш учун у совуқ мис цилиндрлари ва чўян валлар орқали

ўтказилиб полга туширилади, машинанинг бу қисми глезер дейилади. Сўнги босқич қоғозни рулонларга ўраш ва истеъмолчиларга жўнатишдир.

Қоғоз ва картоннинг саноат ва турмушда қўлланиши. Қоғозга китоб ва газеталар босилади, ундан ёзишда фойдаланилади. Ҳозирги кунда қоғознинг хилмахил навлари ишлаб чиқилиб, ундан фақат турмушда эмас, балки саноатда ҳам фойдаланилмоқда.

Фан ва маданият беқиёс ривожланган давлатларда ишлаб чиқарилаётган қоғознинг ярмидан кўпроғи босиладиган газета ва ёзиладиган қоғозлардир. Қоғозлар турли товарларни (озик-овқат маҳсулотлари, яшиқлар, упаковка қоплари) упаковка қилиш ва ўраш учун ҳам сарфланмоқда.

Техникада қоғознинг махсус нави ва картондан кенг фойдаланилади. Телеграф лентаси, фотосурат қоғоз, электр ўтказмайдиган қоғоз шулар жумласидандир. Қоғоз массаси ва асбест аралашмасидан асбестли ўтга чидамли картон, гипс билан аралашмасидан эса курук штуркатурка листлари тайёрланади.

Оддий қоғоз сувда намланади ва осон йиртилади, ундан тайёрланган фибра — жуда пишиқ ва енгил матеиал бўлиб, ундан ғилофлар, чамадонлар ва шу кабиларни қилишда фойдаланилади. Қоғоз массасидан турли уйинчоклар, хоналар безаклари, махсус модда сингдирилган, нам ўтказмайдиган қоғоздан сут мақсулотлари учун тара, музқаймоқ стаканларини тайёрлашда фойдаланилади.

Ҳар йили қоғознинг энг янги навлари яратилмоқда. Махсус электрохимик қоғознинг кашф этилиши туфайли ойнинг орка томонини суратга туширишга муваффақ бўлинди.

Қоғоз ва картоннинг классификацияси. Қоғоз ва картон фақат полиграфия саноатидагина эмас, балки халқ хўжалигининг ҳамма тармоқларида ҳам кенг қўлланилади. Целлюлоза қоғоз саноати қоғоз ва картоннинг икки юзга яқин турини ишлаб чиқаради. Юқорида айтиб ўтилганидек техникада қоғознинг телеграф ва магнитланган магнитофон ленталари, фото сезгир қоғозлар, электр ўтказмайдиган қоғозлар, нам ўтказмайдиган фибра ва шу каби хилмахил турларидан кенг фойдаланилади. Кооздан қурилишда ҳам кенг фойдаланилади. Масалан, қоғоздан ғишт, тўсиқлар учун плиталар тайёрланади.

Қоғозга китоблар, газеталар босилишини, ўнга ручка, калам билан ёзилишини барча ўқувчилар яхши билдилар. Шунинг учун меҳнат таълими ўқитувчиси болаларнинг кўпроқ эътиборини болалар қоғознинг турмушда тез-тез учратадиган ёки қўл меҳнати дарсларидаги фойдаланадиган турларига жалб қилиши лозим.

1. Газета қоғоз- энг арзон ва кўп тарқалган қоғоз туридир. Сифатига кўра унчалик пишиқ эмас, намликни ва елимни яхши сингдиради.

2. Ёзув қоғоз— сатхи силлик, елим сингдирилган, намликни камроқ сингдиради. Нарсаларни конструкциялаш, муковалаш, картондан ясалган нарсаларни елимлашда жуда қулай.

3. Чизмачилик қоғоз — энг пишиқ ва қалин қоғоз. Латтадан тайёрланади, унинг олий нави қўлда қуйилади. Ундан карнавал маскалари, лито ва шу кабиларни ясашда фойдаланилади.

4. Расм Қоғоз — 2 номерли бўлиб, тўлиқ целлюлозадан тайёрланади, олий навига 25 % латта қўшилади. Қўл меҳнати дарсларида, шунингдек чизмалар чизишда фойдаланилади.

5. Рангли ва жилоли қоғоз меҳнат дарсларида кенг қўлланиб, аппликация, муковалаш ишларида фойдаланилади. Турли наборларда чиқарилади.

6. Елимланган қоғоз— жило берилган қоғоз бўлиб, бир томонига елим суртилган қўл меҳнати дарслари учун жуда қулай.

7. Рангли жилд Қоғоз — турли рангларда буялган, жило берилган рангли қоғознинг ўрнини босиб, қўл меҳнат дарсларида кенг қўлланилади.

8. Шагрень нақшдор Қоғоз- муковасозликда ва тайер нарсаларнинг устидан ёпиштиришда, арча ўйинчотқларини ясашда фойдаланилади.

9. Гул қоғознинг ранги ва гули турлича бўлиб муқовалаш, нарсаларнинг устидан елимлаш, безаш ишларида кенг фойдаланилади.

10. Калька Қоғозга -шаффофлик бериш учун мум ва мой сингдирилади. Яхши, сифатли калька қоғознинг хатто тозаланган жойида ҳам туш ёйилиб кетмаслиги керак. Калька қоғоз театрларда арча ўйинчоқлари яшаш, сахнани безаш, расмларни қайта тушириш ишларида ишлатилади.

Миллиметрли қоғоз — сатхи босма тўр шаклида тайёрланади.

Фильтр қоғоз — елимланмаган қоғоздир.

Картон қоғоз деб- 1 кв. м 250 граммдан ортиқ бўлган қоғозга айтилади.

Оқ картон — уни қирқиш осон, ўзи унчалик пишиқ эмас, тез синади. Бу картон елимни кўп шимади, кўпинча елимдан шишади ҳам. Унда майда нарсаларни муқовалашда фойдаланиш мумкин.

Сариқ картон -оқ картондан кўра пишиқроқ, эгилувчан, яхши қирқилади. Елимдан шишмайди. Турли ишларда фойдаланилади.

Кул ранг картон — оқ ва сариқ картондан пишиқроқ, қирқиш қийин. Пичоқ картон массасидаги қумдан тез ўтмаслашади. Картоннинг бу навидан ўта пишиқликни талаб қилувчи нарсалар тайёрланади.

Рангли картон — юпка эгилувчан, сатки турли рангда жило берилган, ишлов бериш осон ва кўриниши чиройли. Ундан хажми кичик нарсалар, папкалар, муқовалар тайёрлаш маъкул. Унинг устидан бошқа нарса ёпиштиришга ҳожат йуқ.

Қоғозни стандартлаш. Саноатда стандартлаш катта аҳамиятга эгадир. Стандарт деганда маҳсулотнинг маълум сифатини, у ёки бу буюмнинг маълум ўлчамлари белгиланишини тушунилади. Қоғоз саноатида ҳам

қоғознинг ўлчами ва навлари стандартлашгандир. Ёзув қоғоз сотувга 250 ва 500 варақдан қилиб упаковка қилинган ҳолда чиқарилади, у катан ёки бир чизик қилиб чизилган ёки умуман чизилмаган бўлади. Бир чизик ёки катан қилиб чизилган қоғозлардан маълум ўлчамга ва маълум вараққа эга бўлган дафтарлар чиқарилади. Ёзув қоғоз бир-биридан таркибидаги қоғоз массаси, қалинлиги, оғирлиги ва бошқа хусусиятларига кўра фарқланувчи тўрт навда чиқарилади. Ёзув қоғознинг олий нави 0, қолганлари мувофиқ **тарзда 1, 2, 3, номерларига эгадир.**

Қоғоз ва картоннинг асосий хусусиятлари. Курук ҳолдаги қоғоз нисбатан пишиқ материалдир. қоғоз навига кўра сувда ивийди, юмшоклашади, пишиқлиги йуқолади. қоғоз яхши тахланади, агарда букланган жой яхшилаб силлиқланган бўлса, қоғоз шу шаклни сақлаб, олдинги ҳолига қийинлик билан қайтади, бунда букланишдан хосил бўлган чизиклар сақланиб қолади. Сув, клейстер, суюқ елимга намланганда у чузилади, Қурилганда киришади, қоғоз узунасига қараганда кўндалангига кўпроқ чўзилади.

Қоғоз тайёрлашда кўпгина миқдордаги толалар узунасига жойлашади, шунинг учун ҳам қоғоз кўпроқ кенгайди кўндаланг йуналишда ўралади,

Қоғоз осон тортилади, энига нисбатан бўйига яхшилаб букланган жойдан осонроқ йиртилади. қоғоз яхши ёнади. Уни фақат елим билан эмас, балки клейстер билан ҳам ёпиштириш мумкин. қоғозни пичоқ қайчида осонлик билан қирқиш мумкин.

Қоғоз силлиқлигига маҳсус ишлов бериш — қоғоз массасини қайноқ цилиндрсимой валлар орқали ўтказиш ёки уни елим ва лакли буёқ билан коплаш билан эришилади.

Қоғознинг айрим навлари сиёх билан ёзишга яроқли, бўёқ учун яроқсиз бўлади. Қоғознинг бу хусусиятларига ўнга маҳсус канифоль желатин, елим, глинозем бериш орқали эришилади. Ёзув қоғозга елим сингдирилган бўлиб, сиёх ёйилиб кетмайди, газета қоғои эса босмаҳона буюғининг чуқур ботмаслигига мосланган бўлиб, сиёх унда ёйилиб кетади. Қоғознинг маҳсус ишлов берилган навларидан бошқалари ҳаво ва сувни ўтказилади.

Ушлаганда қаттиқ, эгилмайдиган қуринган картон нам текканда шишади, юмшаб ёки бўшашиб, чидамсиз бўлиб қолади. Картон навига кўра эгилувчан ва синувчан булади. Бир

томонига қоғоз ёпиштирилган картон қоғоз ёпиштирилган томонига қайишади. Картон узунасига ҳам, кўндалангига ўам бир хил кесилади. Уни йиртиш қийин. Картон ёнади. Аммо қийинлик билан махсус эритма сингдирилган картонлар ёнмайди.

Қоғозни бўяш усуллари. Кўпинча қўл меҳнати дарсларида ишни бажариш учун керак булган рангдаги қоғоз топилмай қолади. Тайёрланадиган нарсанинг чиройли чиқиши эса танланган рангга боғлиқдир. Шунинг учун ўқитувчи қоғозни бўяш малакасини мукамал эгаллаган бўлиши ва уни ўқувчиларига ўргатиши лозим.

Қоғозни бўяшда қуйидаги бўёқ ва мосламалардан фойдаланилади.

Акварель бўёқ лар — сувда эритилади, тубиклардаги акварель бўёқ лардан фойдаланиш жуда қулай.

Анилин бўёқ лар билан газлама, қоғоз, картон яхши бўялади. Бу бўёқ порошок ҳолда сотилиб иссиқ сувда осон эрийди. Мойбўёқ ларнинг тайёр аралаштирилганини олиш лозим. Қуюқ пастасимонидан фойдаланиш мумкин, улар алифмой билан суюлтирилади.

Қуюқ бўёқ ларнинг энг яхшилари тоза, очиқ рангдагилари бадий бўёқ лар дейилиб тубикларда сотилади. Бўёқ танлашда фақат уларнинг рангигагина эмас, балки хусусиятларига ҳам эътибор бериш керак.

Қизил бўёқ лардан, — темирли сурикни, белилани, рухлисини, сариқ рангдан, рухли кронни, яшилини, хром оксидини, кўкиш ультрамаринни олиш керак.

Мой бўёқлар секин қурийдиди, уларнинг қуришини тезлатиш учун 100 г бўёқ қа 2 г атрофида махсус сикатив эритмаси қуйилади. Агарда бўялган сатҳ хаддан ташқари ялтироқ бўлмаслиги талаб қилинса, бўёқ қа озгина скипидар аралаштирилади. Мойбўёқ лар оғзи зич ёпиладиган тунука банкаларда сақланади. Мойбўёқ қуриб қолмаслиги учун унинг устига алифмой ёки сув қуйиб қуйилади.

Елимли бўёқ ёки гуашда картон яхши бўялади, бироқ бу бўёқлар қуёш нурида тезда аннийди.

Қоғозни «сачратиб» бўяш ҳам мумкин. Буниг учун акварель бўёқ суюлтирилади ва ўнга тиш чўткасини ботириб олинади. Қоғозни устида чап қўлда эски тароқ ёки майда металл турни ушлаб туриб унинг устидан бўёқ ботирилган тиш чўткаси юргизилади, Натижада қоғознинг устини бўёқ майда хол тарзида қоплайди. Бўяшни турлича амалга ошириш мумкин, яъни аввал бир рангни, кейин иккинчи рангни сачратиш мумкин. {қоғознинг устига силуэт қуйиб, бўёқ сачратилса, силуэт олинганда Қоғоз устида оппоқ расм ҳолати, агарда трафарет қуйилса ок қоғозга рангли расм пайдо бўлади. Бўяшнинг бу усулида пульверизатордан фойдаланиш мумкин.

Мойбўёқ билан бўяш. Мойбўёқ билан бўяш бир тонли ва мармарсимон бўлиши мумкин.) ҳар иккала ҳолатда ҳам бўёқ бир хил тайёрланади. Мойбўёқ керосин билан қаймоқ даражасигача суюлтирилиб, бўяш амалга ошириладиган идишдаги сувга қуйилади. Бир тонли бўяшда бир хил рангдаги бўёқ дан фойдаланилади. Сув устига қуйилган бўёқ таёқча билан оҳиста аралаштирилади, бунда бўёқ сув устида юпка рангли қатлам (плёнка) хосил қилиши керак қоғоз ана шу қатлам устига оҳиста қуйиб олинади. Қоғоз қуритилгач дазмолланиб, сўнгра ўнга рангсиз спиртли лак суртилади. Агар қоғоз мармарсимон рангга бўяладиган бўлса, идишдаги сувга бир неча хил бўёқ солиниб, оҳиста аралаштирилади.

Шаффоф рангдаги, қоғозни тайёрлаш учун оддий ёзув қоғознинг хар иккала томонини керосин (ўсимлик мойи ёки бошқа ёғлар)га ботириб ундаги ортиқча ёғлар қуруқ тампон билан артиб олинади. Қоғоз мойни кўп шимиб олмаслиги учун уни газета ёки ўрашга мўлжалланган қоғоз ўртасига қуйиб унинг устидан илиқ дазмол юритилади. Бундай қоғоз қўл меҳнати дарсларида кальканинг ўрнини бемалол боса олади. Мураккаб уйинчоқларни ясашда қоғозга тез ёнишдан сақловчи модда сингдирилади. Сувга чидамли қоғозни эритилган иссиқ мум ёки мумнинг парафин билан аралашмасини сингдириш орқали олинади.

Назорат топшириқлари

- 1.1. Қоғоз ва картон билан ишлашни бошланғич синфларда мақад ва вазифаларини айтиб беринг.
- 1.2. Қоғоз ва картон билан ишлашни мазмунини тушинтиринг
- 1.3. Қоғознинг неча хил нави мавжуд
А) 1 Б) 2 В) 3 С) 4
- 1.4. Қоғоз турларини санаб беринг

5 Мавзу: Турли ва табиий материаллар билаи ишлаш дарсларлни ташкнл этиш методикаси
мавзусидаги маруза машғулотнингтехнологик харитаси

Т/р Босқич	Бажариладиган иш мазмуни	Амалга оширувчи масъул
1-босқич	Дарс мақсади. Турли ва табиий материаллар билаи ишлаш дарсларлни ташкнл этиш методикаси мақсад, вазифалари, мазмунини талабаларга тушинтириш. Идентив ўқув мақсадлари. А. Талабалар турли ва табиий материаллар билаи ишлашга нималарни ўз ичига олишини айтиб берадилар. Б. Турли ва табиий материаллар билаи ишлаш дарсларлни ташкнл этиш методикаси мақсад, вазифалари, мазмунини тушинтирадилар.	Ўқитувчи
2-босқич	Асосий тушунчалар. турли ва табиий материаллар, куритилган баргллар, гуллар, полиз экинлари- қовун, тарвуз, ковок уруглари, мевалар — олча, урик, шафтоли данаклари, балиқ тангалари, қанотлари, жухори ва маккажухсри сўталари, пахта чаноғи, ёнғоқ пўсти. Дарс шакли. Гуруҳ ва микрогуруҳларда ишлаш. Воситалар. Кампютер, слайдлар. Метод ва усуллар. Кўргазмали, Оғзаки тушунтириш, Савол - жавоб суҳбат.	Ўқитувчи
3-босқич	Гуруҳда ишлаш. Турли ва табиий материаллар билаи ишлаш дарсларни ташкил этишнинг мақсад, вазифалари, мазмунинини амалга оширишнинг ўзига хос хусусиятлари изоҳлаб беради.	Талаба
4-босқич	Мустақамлаш ва баҳолаш учун саволлар. Турли ва табиий материаллар билаи ишлаш дарсларни ташкил этишнинг мақсад, вазифалари, мазмуни деганда нимани тушунасиз? Турли ва табиий материаллар турларни айтиб беринг.	Ўқитувчи- талаба
5-босқич	Умумий якуний хулосалар чиқариш. Турли ва табиий материаллар билаи ишлаш дарсларни ташкил этишнинг мақсад, вазифалари, мазмуни ҳақида мулоҳаза юритилади. Мустақил иш топшириқлари сифатида таянч тушунча ва иборалар қўшимчаси билан берилади.	Ўқитувчи

Ажратилган соат – 4

Машғулот тури - маъруза

Асосий масалалар

1. Турли ва табиий материаллар билаи ишлаш дарсларлни ташкнл этишнинг мақсад, вазифалари, мазмуни.

2. Турли ва табиий материаллар билаи ишлаш дарсларни ташкил этиш.

Таянч ибора ва тушунчалар:

1 - асосий масала бўйича дарснинг мақсади: Турли ва табиий материаллар билаи ишлаш дарсларни ташкил этишнинг мақсад, вазифалари, мазмунини тушунтириш .

Идентив ўқув мақсади

1.1. Турли ва табиий материаллар билаи ишлаш дарсларни ташкил этишнинг мақсад, вазифалари, мазмуни тўғрисида тушунча берадилар.

1 - асосий масаланинг баени.

Ўзбекистон табиий ресурслар, фойдали қазилмалар, металл ва қотишмалар, пластмассалар, ёғочлар ва ўсимликларга бой ўлкадир. Республикаимизнинг бу табиий бойликлари саноатда, турмушда фойдаланадиган хом ашё бўлиши билан бир қаторда меҳнат дарсларида бажариладиган ишлар учун керакли материал бўлиб ҳам хизмат қилади. Ўқувчиларни илк ёшлигидан бошлаб болаларда она табиатга кизикиш ва мухаббатни, уйдагн гузалликларни кура билишни тароиялаш қрак. Табиий матернаплар билан ишлаш уларни табиатни

кузатишга мажбур қилади. Кузатишлар эса бадий ижодий қобилиятларни, конструкторлик гоясини, тушунчаларнинг аниқлигини уйғотади.

Турли табиий материаллар билан ишлаш, турлича ишлов берклишини, турли асбоблардан фойдаланишни талаб қнади ва уларни ишлатиш билим, қуникма, малака;[арини беради.

Турли табиий материа^ларни 1уплаш уқитувчи қуйган мақсадга боглик булади. Уқувчилар қуриб қикилган ва батафснл мухокама қилинган ёки узлари уйлаб топган тасвир учун материал туплайдилар.Ва аксннча, аввал қандайдир материални туплаб, қсийн қандай иш бажаришни аниқлашлари керак.Табиий материалларни уқувчилар дастлаб уқитувчи рахбарлигида сайр вақтида туплайдилар. Табиний материлларни тулаш жараёнида уқувчилар атрофдаги усимликлар дунёси, хаи^оратлар билан танишадилар, дарахтлар, гуллар навларини, номларини, шаклларини, табиий материаллии қачон ва қандай туплаш ва қандай саклаш лозимлигини билиб оладилар. Табиатни қуриқлаш ва ўнга эҳтиётқорона муносабатда булиш, уни асраш масалаларига алоҳида эътибор бериш хар бир уқувчининг бурчидир.

Меҳнат дарсларида табиий материаллардан: қуритилган баргалар, гуллар, полиз экинлари-қовун, тарвуз, қовок уруглари, мевалар — олча, урик, шафтоли данаклари ва шу қабилар: балик тангалари ва қанотлари, жухори ва маққажухсри суталари, пахта қаноги, ёнгоқ пусти ва шу қабиларда» кенг фойдаланилади.Табиий материлларнк туплаётган хар бир уқувчи табиий материалларни тартиблн йигиш ва тайёрлаш лозимлигини билиши, барг т>'плаш жараёнида дарах^лар, буталар шохини қуполлик билан синдириш, гул ва шу қабиларни уйламасдан туплаш табиатга нисбатан вахшийлик эканлигини ёдда тутиши лозим. Гулларни қул билан синдириб булмайди, акс холда пояси зарарланиши мумкин.

Усимликларни туплашда газета, гербарий папкаси, қайчи, пахта булиши керак. Газета дафтарсимон тахланиб, орасига материаллар тартиб билан жойланади.

Қуришиб олишга муджалланган усимликлар хар қандай намликдан холи булиши керак, акс холда усимлик қуритилгандД унда доғларнинг изи қолади. Қуритилаётган усимликнинг табиий рангини асраб қолишнинг энг муқим шарти, уларни шамол утиб турадигак жойда, елвизакда, қуёш нурида тез қуришиб олишднр. Усимликларни қуришиб 3 суткадан ошмаслиги керак.

Гербарий рамақаларида қуришиб. ["ербарий рамақаларида қуришилган усимликларнинг қупчилиги узининг табиий рангини саклаб қолади. Бунда усимлик юмшок қогоз ёки газета орасига солиб қуйилади.Хар бир варақ қогоз ва усимлик уртасига яна бир неча қават қогоз ёки газта қуйилади. чунки қуришилаётган усимлик узидан қамлик қикаради. Шундан сўнг папка иқкита турсимон рамақ уртасига қуйилиб,очик ҳавога қуйилади. Агарда ҳаво харорати қечқурун ва қечаси жуда пасаядиган булса, қуритилаётган усимлик иссиқ ва

курук жойга олиб кирилади. Прессда куритиш. Орасига усимлик солинган когозлар гербарин папкаси урнига иккита фанер листлар уртасига жойланиб, огир нарса бостириб куйилады. Огрилик прессга канча усимлик жойлаштирилганига боглик булады. Майда нозик усимликлар кам огирликни ва куритиш учун камрок вактни талаб килади. 2-3 соатдан сўнг когоз алмаштирилады. Куритиш шу усулда давом эттирилады.

Иссик дазмол билан куритиш. Иссик дазмол билан одатда барглар, поялар, майсалар куритилады. Кават-кават газета ёки юмшок когоз орасига усимликни куйиб, устидан дазмол юргизилади. Сўнгра устки каватидаги газетани олиб, куритилаётган усимлик шамоллатилады ва курук жойга сурилады, сўнгра газета ёпиб яна дазмолланди. Усимлик 2-3 минутда курийди ва у узининг табиий рангини йукотмайди. Агарда куритилган усимлик кутарилганда узининг танасинн ушлаб турса, у яхши куритилган хисобланади. Агар у синиб майдаланиб кетса, демак, у ортикча куритиб юборилган хисобланади.

Металл ва котишмалар. Металл сузи грекча ердан казиб оламан деган мазмунда булиб, у дастлаб кон, казилма, деган маъноларни англатади. Кадимги дунё халклари факат олтин, кумуш, мис, калай, кургошин, темир, симоб каби 7 та металлнигана билишган.

Меҳнат дарсларида металл ва қотишмалардан ҳам фойдаланадилар. Металлар ўзларининг техник хусусиятлари: мустаҳкамлиги, қатгиклиги, эгилувчанлиги, иссиқлик ва электр ўтказиши, сувга бардошлилиги, эрувчанлиги ва чўкувчанлик хусусиятларига эга. Уқувчилар рангли металл ва кора металл турларини билишлари керак.

Кора металл - темирнинг углерод билан қотишмаси ва озроқ мивдордаги кремний, марганец, фосфор, олтингугурт ва бошқа элементлар аралашмасидан иборат бўлады. Буларга: Пўлат, чўян, темир, тунука ва фольга киради. Рангли металлга - мис, алюмин, кўрғошин, жез, калай ва бошқа металллар ва уларнинг қотишмалари киради.

Металл билан ишланадиган асбоблар: Тахта қилинган металлни қирқишда махсус тувука кайчилари керак бўлады. Симни ўткир омбир билан фольгани кайчи билан қиркилады. Металларни мустаҳкамловчи ва бошқа ишларда болға, эгов кабн асбоблар қўлланилады. Металлга ишлов бернишда хавфсизлиги техникаси қоидаларига риоя килиш зарур

Сим билан ишлаш. Турли хил нарсаларни ясашда хилма-хил симлардан фойдаланиш мумкии. Сим тўқиш ва ўриб олиш учун ярклидир. Қатгик пўлат ёки алюмин симдан техник моделлашда бир катор деталларни ясашда фойдаланилады. Бу симдан арава, автомобиль ўқлари, сув парраги, ўйинчоклар ва шу кабиларни тайёрлашда фойдаланилады. Ишлаб чиқарилаётган силшар диаметри 0,005 дан 17мм гача бўлады. У асосан думолок кесимли бўлады, Бирок квадрат, олти киррали. трапециясимон ёки овал шаклидаги симлар ҳам бўлады. Симлар турли мақсадларда: электр, радио, телефон симлари, пружиналар, михлар, электродлар, ингичка парма, мусика асбоблари учун торлар ясаш ва шу кабилардан фойдаланилады.

Пластмассаляр. Пластмассапар суъний олинадиган модца бўлиб, саноатимиз пластмассадаи турли предметларни ва капрон, нейлон, органик ойна, паралон, полиэтилен ва шу каби хилма-хил тўкималарии ишлаб чиқаради. Пластмассаляр жуда енгил ва шу билан бирга букилувчан ва эластикдир. Айрим пластмассаляр ўта мустаҳкам бўлиб иссиқлик ва электрни яхши ўтказади, кислоталарга бордошлидир. Пластмассага ишлов беришда деярли чнқинди бўлмайди. Меҳнат таълими амалий машхулотларида топилиши осон бўлган пластмассалярдан ва ишлаб чнқариш чиқиндкларидан фойдаланилады. Булар: органик шиша, паралон, пенопласт, линолеум, эбонит, капрон, текстолитдир. Органик шиша - Органик шиша оддий шиша сингари шаффоф, аммо синмайдиган суъний пластмассадыр. Органик шишани аралаш, эгиш ва елимлаш мумкин. У турли рангларга бўялады.

Паралон - Суъний йўл билан олинадиган материал бўлиб, ғоввак тузилишга эга, усти юмшок, жуда енгил, яхши бўялады, сув таъсир этмайди. Паралонни газламага, қоғозга ва кўпгина материалларга ёпиштириш мумкин.

Пенопласт - Анчагина пишиқ, жуда енгил, оқ рангдаги материал. Уидан кемасоалик, самолётсозлик, курилиш ва электроника ҳамда бошкаларда фойдаланилади.

Линолеум - Курилишда кенг қўлланилади. Бу турли смолалар, алифмой, майдапанган пўкак, турли бўёвчилар ва бошқа материаллар аралашмасидак олинган суъний материалдир. Линолеумнинг қалинлиги 2,5 ммдан 3ммгача бўлади.

Ёғоч — энг кўп тарқалган материл бўлиб, ўқувчилар машғулотларда кўп тарқалган дарахт турлари билан танишиб чиқишлари керак.

Қарағай - кўп тарқалган ишлов бериш осон дарахтдир. У унчалик қаттиқ эмас, аммо пишиқ, ёриш, аралаш осон, толалари бўйлаб рандаланади.

Қорақарағай — яхши ишланади, унинг ёғочи оқ ранг баъзан сарғиш бўлади. Қорақарағай тузилишига кўра қарағайдан юмшоқ ва енгил. Бирок қорақарағайда бутокдар кўп куриганда ёршиб кетади.

Қайин ~ Қарағайга нисбатан пишиқроқ ва оғирроқ, бирок осон аррланади ва рандаланади, қайин ёкимли қизғиш товланувчан оқ-сарик рангда бўлади.

Эиан - ёғочи қаттиқ, у пишиқ ва зич ҳамда оғир, чиройли жигар рангга эга.

Токтерак - асосан майда буюмлар ясашда фойдаланилади. Ёғочи юмшоқ анчагина енгил.

Фанера - Ёғочдан шпонлар қишнади, фанерани мана шу шпонлар - ёғочнинг пайраха қилинган юпқа қатламлари елимлаб ясалади.

Мозаика - бунинг учун юпқа ёғоч пластинкалардан тасвир йиғилади ва кейин уларии асосга елимлаб, устцдан лак ёки политра берилади.

Лой - Лой нарсалар ясашдаги асосин материал ҳисобланади, чунки у исталган жойда топилади, арзон ва қайишқоқдар. Нарсалар ясаладиган лойда бошқа нарсалар тош, кум ва шу кабилар бўлмаслиги керак. Чунки иш қўлда бажарилади. Шунинг учун иш бошлашдан олдин лойни текшириб кўриш керак. Лой ширали ва ширасиз бўлади. Ширасиз лойнинг таркибида куп кум бўлиб, унда ёпишқоқлик хусусияти ёмон бўлади. Лойни аралашмалардан тозалаб, устига сув кўйиб, 5-6 соат сақланади. Сўнгра суви тўкиб, қўлга ёпишмақдиган қуюқроқ хамир ҳолатига кепгунча яхшилаб ишланади.

Пластлин - нарсалар ясашда қўлланиладиган материалдир. У суъний пластик масса бўлиб, лойдан ҳеч қачон қуримаслиги ва доимо ишлатишга тайёрлиги билан фаркланади. Пластлиннинг х.ар хил -оддий ва мураккаб турлари бўлиб уни тайёрлашни бир нечта усуллари бор.

Биринчи вариант - тоза қуюқ лойга глицерин кўшиб бир турли масса ҳосил бўлгунча аралаштирилади. Глицерин тайёрландиган масса қўлга ёпишмайдиган ҳолатга келгунча кўшилади.

Иккинчи вариант - куритилган тоза лой майда қилиб туюлади ва ўнга вазелин кўшиб, қўлга ёпишмайдиган қуюқ масса ҳосил бўлганча аралаштирилади. Пластлинга керакли рангдаги қурук бўёқ массасини кўшиб ва пухта аралаштириб бўяш мумкин.

Учунчи вариант - 1 қисм тўпроғига 1/5 қисм илитилган мум қамда пластилин қўлт ёпишмайдиган даражага етгунча глицерин кўшиб аралаштириладн.

Металл сўзи грекча ерданқазиб оламан деган мазмунда бўлиб, у дастлаб кон, қазилма , деган маъноларни англатади. Қадимги дуне халқлари фақат олтин, кумуш, мис, қалай, темир, симоб каби 7 хил металнигина билишган.

Кейинчалик химиявий тадқиқот методлари ривожлана борган сари металлар сони ҳам ортиб борди. Машинасозлик ва қотишмалардан машинасозлик, қишлоқ хўжалиги, транспорт ва турмушда кенг фойдаланилади. Ўқувчилар металл рангли ва қора металл группаларини билиш керак.

Қора металлар темирнинг углерод билан қотишма ва озрок микдордаги кремний, марганец, фосфор ва бошқа элементлар аралашмасидан иборат бўлади.

Таркибидаги углеводороднинг микдорига кўра қора металл чўян ва қора металл пўлатга бўлинади.

Пўлат – бу чўянни турли усулларда ишлаб чиқариладиган таркибида

2 дан камрок углеродли темир қотишмасидир.

Амалий машғулотларни ўтказиш жараёнида ўқувчилар пўлат ва қотишманинг қора ва оқ туника, фельга, станиоль, юпка поласа қилинган пўлат, сим каби турлар билан танишадилар. Шунинг учун уларнинг айрим хусусиятларини билиши керак.

Туника- бу юпка юмшоқ пўлат тахта бўлиб, таркибида углерод кам, шўнга кўра у юқори эгилиувчанликка эга бўлсада, унчалик пишиқ ва қаттиқ бўлмайди. Икки тамонига юпка қалай қопланган тунука – оқ туника дейилади. У силлик, ялтирок, тоза сатҳга эга бўлади.

Қалай қатлами туфайли бундай туника зангламайди. Бундай химоя қатлами бўлмаган туника қора туника дейилиб у занглайди.

Фельга – металнинг жуда юпка прокат қилинган листи, қалинлиги 0,1 ммдан кам. станиоль фельга таркибига кўра қалай ва алюминийнинг жуда юпка прокат қилинган қотишмаларининг махсус туридир. Станиоль фельга билан биргаликда электр асбобларда кенг қўлланилади.

Рангли металлларга мис, алюмин, кўргошин жез ва бошқа металллар уларнинг қотишмаси киради. Ўқувчилар амалий машғулотлар жараёнида дуч келадиган айрим рангли металллар тафсилоти:

Мис – қизғиш рангдаги металл, электр ва иссиқликни яхши ўтказади. Мис асосан электр саноатида электр симларни тайёрлашда қўлланади. Эритилган мис 0,5% ига яқиндан мис қотишмалари тайёрланади.

Алюминий – бу кумушсимон рангдаги юмшоқ, енгил, кайишқок металлдир. Ўнга кўл асбоблари билан ишлов бериш осон. Нуқсони унчалик қмасидан фойдаланилади.

Металл билан ишлаганда қўлланиладиган асбоблар: тахта қилинган метални қирқишда махсус тунука қайчилари керак бўлади. Симни жағи ўткир омбир билан, фольга ва станиоль оддий қайчи билан қирқилади. Соат циферблати учун сим, муқова ишларида сим исканжа, табиатшунослик, математика, она тили дарслари учун ясалган қўлланмаларни мустахкамловчи деталлар ва бошқа ишларда кўшимча болға, эгов каби асбоблар ҳам керак бўлади.

Сим билан ишлаш ва ундан ўйинчоклар яшаш: Турли майдонда майда-чуйда нарсаларни яшашда хилма-хил ишлардан яшаш мумкин.

Қаттиқ пўлат ёки алюминий симдан техник моделлашда бир қатор деталларни яшашда фойдаланилади. Бу симдан арава, автомобиль уклари, сувпарраги, юмшоқ ўйинчоклар ва шу кабиларни тайёрлашда фойдаланилади.

Ишлаб чиқарилаётган симларнинг айрим хусусиятлари ҳақида маълумотлар. Чиқарилаётган симларнинг диаметри 0, 005 Қ 17 мм гача бўлади. Симлардан турли мақсадларда : электр, радио, телефон, пуржиналар, музика асбоблари учун торлар яшаш ва шу кабилардан фойдаланилади.

Симдан тайёрланадиган нарсалардан турли мақсадларда фойдаланиш мумкин. Симдан ясаладиган ҳар қандай ўйинчок бир бўлакдан ҳеч қандай қирқишларсиз, улашларсиз ясалиши керак. Айрим бўлақлардан факат безаш мақсадларида фойдаланилади. Ишни оддий нарсаларни яшашдан бошлаган маъкул.

Симлардан жумбоклар яшаш. Сим жумбоклари бир-бирига бириккан сим фигурадан иборат бўлиб, уларни бутунлигини ва ташки қуринишини бузмай, яъни симларни синдирмай ва эгмай бир-биридан ажратиш керак. турли деталлари уз мулжаллаган жойига катгий мувофиқ риоя қилиш керак.

Сим жумбокларини яшашда болға, жағи ўткир, жағи ясси ва жағи юмалоқ омбир керак бўлади. Симни барча контурлар бўйича расмга аниқ мувофиқ қиладиган қилиб қирқиш қийин.

Ҳар бир сим жумбокда факат фигураларни қандай ажратиш йўлинигина эмас, балки кейин уларни бириктира билиш ҳам муҳимдир.

Назорат топшириклари:

3.1.1. Чиқарилаётган симларнинг диаметри 0,005 дан 17 мм гача бўлади. Жавоб тўғрими?

- А) тўғри
- В) қисман тўғри
- С) нотўғри

3.1.2. Бошланғич синфларда қандай симлардан фойдаланилади?

3.1.3. Бошланғич синфларда симлардан қандай ўйинчоқлар ясалади?

Симдан жумбоқларни ясада ўртача катталиқдаги 1,5– 6 мм симлардан фойдаланилади.

- А) тўғри
- В) қисман тўғри
- С) нотўғри

3.2.3. Қандай омбурлар сим билан ишлаганда керак бўлади?

**6-Мавзу: Пластин ва лой билан ишлаш дарслари ташкил этиш методикаси
мавзусидаги маруза машғулотнинг технологик харитаси**

Т/р Босқич	Бажариладиган иш мазмуни	Амалга оширувчи масъул
1-босқич	Дарс мақсади. Пластин ва лой билан ишлаш дарслари ташкил этишнинг мақсад, вазифалари, талабаларга тушинтириш. Идентив ўқув мақсадлари. А. Талабалар пластин ва лойни тайёрлаш технологияси тўғрисида тушинча берадилар. Б. Пластин ва лой билан ишлаш дарслари ташкил этиш мақсад, вазифалари, мазмуни, усуллари ҳақида тушинтирадилар.	Ўқитувчи
2-босқич	Асосий тушунчалар. Пластин, лой, мевалар — олча, урик, ёнғоқ пўсти. Дарс шакли. Гуруҳ ва микрогуруҳларда ишлаш. Воситалар. Кампютер, слайдлар. Метод ва усуллар. Кўргазмали, Оғзаки тушунтириш, Савол - жавоб суҳбат.	Ўқитувчи
3-босқич	Гуруҳда ишлаш. Пластин ва лой билан ишлаш дарслари ташкил этишнинг мақсад, вазифалари ҳақида сўзлаб беради.	Талаба
4-босқич	Мустақамлаш ва баҳолаш учун саволлар. Пластин ва лой билан ишлаш дарслари ташкил этишнинг мақсад, вазифалари, мазмуни деганда нимани тушунасиз? Талабалар пластин ва лойни тайёрлаш технологияси тўғрисида тушинча берадилар	Ўқитувчи- талаба
5-босқич	Умумий якуний хулосалар чиқариш. Талабалар пластин ва лойни тайёрлаш технологияси, дарсларни ташкил этишнинг мақсад, вазифалари, мазмуни ҳақида мулоҳаза юритилади. Мустақил иш топшириқлари сифатида таянч тушунча ва иборалар қўшимчаси билан берилади.	Ўқитувчи

Ажратилган соат – 2

Машгулот тури - маъруза

Асосий масалалар

1. Пластилин ва лой билан ишлаш дарслари ташкил этишнинг мақсад, вазифалари.

Таянч ибора ва тушунчалар: Пластилин, лой, мевалар — олча, урик, ёнғоқ пўсти.

1 - асосий масала буйича дарснинг мақсади: Пластилин ва лой билан ишлаш дарслари ташкил этишнинг мақсад, вазифаларини, мазмунини тушунтириш.

Идентив ўқув мақсади

1.1. Пластилин ва лой билан ишлаш дарслари ташкил этишнинг мақсад, вазифаларини, мазмуни тўғрисида тушунча берадилар.

1-асосий масаланинг баени:

Меҳнат дарсларида лой, пластилин, мум каби материаллардан фойдаланиб, улардан турли уйинчоқлар, хайвонлар, кушлар, эртақ қахрамонлари ясалади. Уйинчоқ-декоратив амалий санъатнинг энг қадимий турларидан бўлиб, қадим асрлардан лойдан ясалган нарсалар бизгача етиб келган.

Республикамызда саноат ва маданиятнинг ривожланиб боришига кўра ўйинчоқларнинг ассортименти уларнинг оброзлари йилдан-йилга бойиб бормоқда. Уйинчоқлар ясаладиган материаллар ўта хилма хилдир. Бироқ афзаллик лойга берилади. Лой нарсалар яшашда асосий материал ҳисобланади, чунки у исталган жойда топилади, арзон ва қайишқокдир.

Нарсалар ясаладиган материалда чет предметлар тош, қум ва шу кабилар бўлмаслиги керак. Чунки иш қўлда бажарилади. Шунинг учун иш бошлашдан олдин лойни тайёрлаш керак бўлади. Топилган лойни нарсалар яшашга яроқли ёки йуқлигини олдиндан текшириш керак.

Лой ширали ва ширасиз бўлади. Ширасиз лойнинг таркибида кўп қум бўлиб унда ёпишқоқ хусусияти ёмон бўлади.

Лойни аралашмалардан тозалаб устига сув қуйиб 5-6 соат сақланади, сўнгра сувини тўқиб қўлга епишмайдиган қуюкрок хамир ҳолатига келгунча яхшилаб ишланди.

Тайёр лойни целофан ёки плёнка қопчаларда сақланади ва дарсга фойдаланишга тайёр лой сифатида келтирилади.

Пластилин нарсалар яшашда қўлланиладиган бошқа материалдир. Ундан асосан кичик моделларни яшашда фойдаланилади. У сунъий пластик масса бўлиб лойдан ҳеч қачон қуримаслиги ва доимо ишлатилишига тайёрлиги билан фарқланади. Пластилиннинг ҳар хил оддий ва мураккаб турлари бор уни тайёрлашнинг бир неча рецептори бор.

Нарсалар яшашда ишлатилладиган асбоб ва мосламалар. Лой билан ишлаганда асосан оддий асбоблар пичоқ оддий конструкциядаги ёғоч ва металллар учлилардан фойдаланилади. Уларни қизитиш ҳамда йугон мис алюмин еки темир симдан тайёрлаш мумкин. Циркуль, циркуль-пантограф, мерка, чизгич ва бурчаклар каби ўлчов асбоблари моделларни чизиш ва ўлчаш ишларида керак бўлади.

Мольберт-бу оддий ёғоч тагликни устахона бемалол яшаш мумкин. Ўлчами 20x30 еки 25x25см булган фанера органик шиша ёки бошқа материаллардан тайёрланган тагликлардан ҳам фойдаланиш мумкин.

Тайёр нарсалардан чанглари йўқотиш лой парчаларини супуриб ташлаш, нарсани солиш ва ўнга нарсалар суртиш жараёнида ҳар хил мўйқалам керак бўлади. Диаметри 2-3смли ва 1,5смли мўйқаламлар бўлиши мақсадга мувофиқдир.

Лойдан нарсалар яшаш усуллари. Лой ва пластилин билан ишлаганда керак бўладиган қодалар.

1. Юмалоқлаш - бу парча лойдан шар яшаш ўнга олча, олма кабилар шаклини беришдир.

2. Бир бўлак лойдан кафтда айлана ҳаракатлар билан шар яшаш.

3. Шар яшаш сўнгра узунасига ҳаракатлар билан уни тухум устун кабиларга айлантириш.

4. Яссилаш - шарикдан ясси ясалади, кўлнинг ҳолати доимо ўзгариб туради.

5. Чўзиш - шарикнинг бир қисми чўзилади.

6. Суриш (ямаш) буюмнинг айрим қисмларини ўзаро бириктириш.

Шуни кайд этиш лозимки, Ўзбекистон иссиқ иқлим шароитида нарсалар яшаш бўйича амалий машғулотларни лойдан бажарган маъқул чунки пластилидан ясалган нарсалар иссиқдан ўз шаклини тез йўқотади.

Ишни оддий предметлар: сабзавот меваларни яшашдан бошлаш керак. Тайер намуна ёки расм бўйича ишлашни таклиф этиш мумкин.

Ўқувчилар нарсалар яшаш усуларини эгаллаб олганларидан сўнг ўйинчоқ бадиий безакли декоратив идишларни яшашга ўтишлари мумкин.

Папье - маше. Гижимланган қоғоз демакдир. Бундай қоғоздан клейстр билан лой ва пластилидан ясалган тайёр модель бўйича форма елимланади.

Папе-машедан тайёрланган ўйинчоқлар мактаб ўқув инвентлари ҳар хил лойдан нарсалар яшашнинг осонлиги билан ажралиб туради.

Папе-машье билан ишлаш жараёни ўқувчиларда меҳнат малакаларининг шаклланишига турли асбоб ва материаллар билан ишлаш кўникмаларини ривожланишига ёрдам беради.

Папе-машье билан ишлаганда стекалар ломсет елим пишириш учун идиш тайер махсулотни бўйаш учун бўёк муйқаламлар керак бўлади. Иш қоғозни тайёрланишидан бошланади. Бунинг учун газета ва ўраш қоғозлари керак бўлади. Қоғоз номланади бироқ ивиб кетмаслиги керак. Бир идишда газета ва иккинчи идишда ўраш қоғози туради. Шундан кейин ясаладиган форма тайёрланади.

Пиёла фанера устига тўнтариб қўйилади. Ўнга юпқа қоғоз ёғ суртилади. Шундан кейин намланган палоскаларга клестер суртиб бирин-кетин куруқ томонини пиёлага қилиб биттадан оралатиб бир-бирига кўндаланг бир лента 2-сига етадиган қилиб қўйиб чикилади.

Полоскаларнинг эни 1-2 см узунлиги эса пиёланинг иккала томонига етиб фанера устига тушиб турадиган бўлиши керак. Бундай қоғозлар икки қатлам қилиниб очик жойларни қолдирмай қоғозни навбатлаб елимланади. Шундан кейин яна икки уч қатлам ёпиштирилади бироқ энди полоскалар эмас балки қоғоз парчалари ёпиштирилади.

Қоғоз албатта кўлда йиртилиши керак. Шундай қилинса елимланган қоғоздан бир меёрдаги текис қатлам ҳосил бўлади.

Назорат топшириқлари:

1.1.1. Лой неча хил бўлади?

а) икки хил

в) уч хил

с) тўрт хил

1.1.2. Лойни неча соат ачитиш керак?

а) 3-4 с

в) 4-5 с

с) 5-6 с

1.1.3. Лойнинг пластилидан фарқини сўзлаб беринг.

1.1.4. Пластилин лойдан авзаллик томонларини айтинг.

2.1.1. Нрсалар яшашда ишлатиладиган асбоб ва мосламаларни санаб утинг.

2.1.2. Қандай ўлчов асбоблари ишлатилади.

2.1.1. Лой ва пластилин билан ишлаганда керак бўладиган қоидаларни санаб беринг

2.1.2. Қоидаларни бир-биридан фарқини айтинг.

2.2.2. Папе-машье яшаш қоидаларини такрорлайдилар.

7 Мавзу: Бошланғич синфларда газламалар билан ишлаш методикасини ташкил этиш усуллари мавзусидаги маруза машғулотнингтехнологик харитаси

Т/р Босқич	Бажариладиган иш мазмуни	Амалга оширувчи масъул
1-босқич	Дарс мақсади. Бошланғич синфларда газламалар билан ишлаш дарсларини ташкил этиш усуллари талабаларга таништириш. Идентив ўқув мақсадлари. А. Талабалар бошланғич синф меҳнат дарсларида газламалар билан ишлаш технологияси тўғрисида тушинча берадилар. Б. газламалар билан ишлаш методикасини ташкил этишнинг мақсад, вазифалари, мазмуни, усуллари ҳақида тушинтирадилар.	Ўқитувчи
2-босқич	Асосий тушунчалар. Газлама, толали материал, игна, ип, андоза, қайчи Дарс шакли. Гуруҳ ва микрогуруҳларда ишлаш. Воситалар. Кампютер, слайдлар. Метод ва усуллар. Кўргазмали, Оғзаки тушунтириш, Савол - жавоб суҳбат.	Ўқитувчи
3-босқич	Гуруҳда ишлаш. Газламалар билан ишлаш усуллари ташкил этишнинг мақсад, вазифалари ҳақида сўзлаб беради.	Талаба
4-босқич	Мустаҳкамлаш ва баҳолаш учун саволлар. Газламалар билан ишлаш методикасини ташкил этишнинг мақсад, вазифалари, мазмуни деганда нимани тушунасиз?	Ўқитувчи-талаба
5-босқич	Умумий якуний хулосалар чиқариш. Газламалар билан ишлаш методикасини ташкил этишнинг мақсад, вазифалари, мазмуни, мазмуни ҳақида мулоҳаза юритилади. Мустақил иш топшириқлари сифатида таянч тушунча ва иборалар қўшимчаси билан берилади.	Ўқитувчи

Ажратилган соат – 2

Машғулот тури – маъруза

Асосий масалалар

1. Газламалар ҳақида тушунча бериш.
2. Газламаларнинг ишлатилиш хусусиятлари..

Таянч тушунча ва иборалар: Газлама, ип, игна, тола, мато, мослама, тахлама, кислоталар, хосса, табиий ва кимёвий, жараён.

1 - асосий масала буйича ўқитувчининг мақсади: талабаларга газламалар ҳақида тушунча бериш, ҳамда уларнинг қўникма ва малакаларини шакллантириш.

Идентив ўқув мақсадлари:

- 1.1. Газламаларнинг аҳамиятини гапириб берадилар.
- 1.2. Газламаларнинг турларини турларини ажратадилар.

1 - асосий масаланинг баёни.

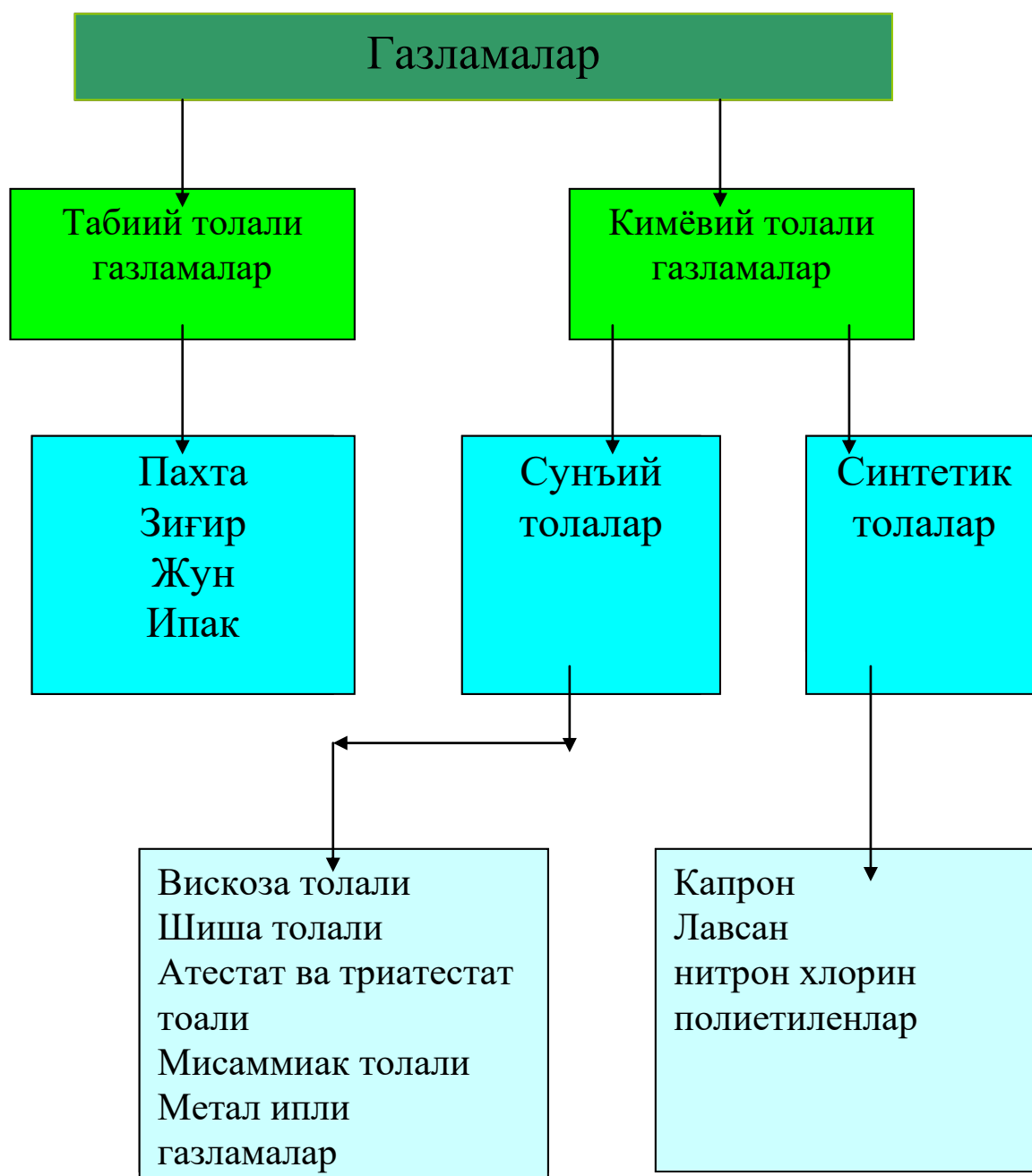
Ҳозирги вақтда бошланғич синф ўқувчиларга, газламалар ҳамда, тикувчиликни ўргатишнинг асосий вазифаларидан бири — уларни келажакда бичиш тикиш, чок турлари, газламаларни бир-биридан ажратиш ва мохир чеварлар қилиб тарбиялашдан иборат.

Республикамиз мустақилликка эришгандан кейин турли хил кўринишдаги кийим-кечаклар тикиш учун ҳар хил газламалар, тикувчиликда ишлатиладиган ғалтак ипларни асосан тўқимачилик саноёти етказиб беради.

Тикувчилик жараёнида ишлатиладиган матолар толавий таркибига кўра 2 га бўлинади. **1. Табиий. 2. Кимёвий толали** газламаларга бўлинади.

1. Табиий толали газламаларга- пахта, зиғир, жун, ипак толаларидан олинадиган газламалар киради.

Зиғир — поянинг луб қисмидан олинадиган тола бўлиб, таркибида 80% целлюлоза ва 20% бошқа аралашмалар бўлади. Лигнин моддаси борлиги учун зиғир толаси пахтага караганда анча пишиқ бўлади. Зиғирнинг хоссалари пахтаникига ўхшаш: гигроскопиклиги 12%, намни тез шимади ва тез қуриydi, иссиқни яхши ўтказади, пай-паслаб кўрилганда қўлга совуқ уннайди, кислота ва ишқорлар таъсири худди пахтага таъсирига ўхшайди. Қизиган дазмол таъсирига яхши чидайди, пахтага ўхшаб ёнади. Зиғир ўсимлигидан яна мой ҳам тайёрланади. Уни саноатда қайта ишлаш ўйли билан хар-хил махсулотлар олинади.

Пахта — ғўза деб аталадиган ўсимлик уруғини қоплаб турадиган ингичка толалар бўлиб, тўқимачилик саъноат ининг асосий хом-ашёси ҳисобланади. Кимёвий таркиби жиҳатидан пахта деярли тоза целлюлозадан иборат. Пишган пахта толасининг 95—96% целлюлозадан; 4—5% турли аралашмалар — мой, мум, бўёқ ва минерал моддалардан иборат. Пахта толасининг гигроскопиклиги анча юқори. Пахта намни тез шимади ва тез қуриydi. Толаси суюлтирилган кислоталар таъсирида ҳам емирилади, кислоталар узок таъсир қилиб турган ип-газлама қуритилгандан ксйин хўлланса папирос қоғозидек йиртилиб кетаверади. Концентратсияланган сульфат кислота тасирида пахта толаси кўмирга айланади. Совуқ ўювчи ишқорлар толаларни шиширади, натижада бурамадорлиги йўқолади, сирти силлиқланади, ипакка ўхшаб товланади, пишиқлиги ортади, бўялувчанлиги яхшиланади. Қайноқ ўювчи ишқорлар ҳаво кислород иштирокида пахта целлюлозасини оксидлантиради ва толанинг пишиқлигини камайтиради. Кимёвий тозалашда қўлланиладиган органик эритгичлар таъсир қилмайди. Ёруғлик таъсирида пахта пишиқлигини аста-секин йўқотади. 150°C да дазмоллаганда қуруқ пахта толалари ўзгармайди, ҳарорат бундан ошганда бир оз сарғаяди, қўнғир тусга киради ва 250°C да кўмирга айланади. Пахта толалари сарғиш аланга бериб ёнади, кулранг кул ҳосил қилади. Пахта толали газламалар куйдирилганда куйган қоғоз ҳиди келади.

Жун — жунли ҳайвонларнинг тери қатламидаги шохсимон ўсим-талардир. Республикамизда қўй, туя, эчки, қорамол ва куён жуни кенг миқёсда ишлатилади. Кимёвий таркибида оксиллар мавжуд. Гигроскопиклиги юқори, намни тез шимиб, секин қуриydi. Хўллаб дазмоллаганда чўзилувчанлигини ўзгартира олиш ва киришиш хусусиятига эга бўлгани учун жунни дазмоллаб қисқартириш, чўзиш, декатировка қилиш мумкин. Кийимни кимёвий тозалашда қўлланиладиган барча органик эритгичлар таъсирига жун яхши чидаydi. Жун кислоталар билан ҳам, ишқорлар билан ҳам таъсирлашиши мумкин. Қуруқ жун толалари 110°C ва ундан юқори ҳароратда пишиқлигини йўқотади. Ёруғликка чидамлилиги пахта ва зиғирга нисбатан юқори. Ёнаётганда аланга таъсирида толалари бир-бирига ёпишиб қолади, алангадан чиқарилгандан сўнг ёнишдан тўхтаydi, толалар учиди қора шарчалар ҳосил бўлади, куйган пат ҳиди келади.

Табиий ипак — ипак қурти ўрайдиган ингичка ип. Ипак толали газламалар таркибида ҳам оксиллар бор. Нормал шароитда толаларнинг гигроскопиклиги 11%. Кимёвий турғунлиги жиҳатдан табиий ипак жундан афзал. Суюлтирилган кислота ва ишқорлар, кийимларни кимёвий тозалашда ишлатиладиган органик эритмалар табиий ипакка таъсир қилмайди. Табиий ипак фақат концентратсияланган ишқорларда қайнатилганда эрийди. Бўялган табиий ипак толаларига сув узок таъсир этганда оқиш доғлар ҳосил бўлади ва тикувчилик буюмларининг кўркамлиги бузилади. Табиий ипак толалари 110°C дан юқори ҳароратда пишиқлигини йўқотади. Қуёш нурлари таъсирида бошқа табиий толаларга қараганда тезроқ емирилади. Табиий ипак худди жўнга ўхшаб ёнади.

2.Кимёвий толали газламалар иккига: сунъий ва синтетик толали газламаларга бўлинади. Сунъий толали газламалар табиий толаларни қайта ишлаш орқали олинади. Бу ишловларда толаларнинг ғижимланувчанлиги, киришувчанлиги, куяга қарши чидамлилиги, ташқи кўриниши сингари айрим хоссалари яхшиланади. Вискоза толали, мисаммиак толали, атестат ва триатестат толали, шиша толали ва металл ипли газламалар сунъий толали газламаларга мисол бўла олади.

Синтетик толали газламалар эса табиатда тола сифатида учрамайдиган оддий моддаларнинг молекулаларини бириктириш йўли билан олинади. Уларга капрон, лавсан, нитрон хлорин, полиэтиленлар киради.

Агар **лавсанли** жун газламаларни хўлланган латта қўйиб 200°C гача қиздирилган дазмол билан дазмолланса, газламанинг айрим жойлари киришади, кетмайдиган доғлар пайдо бўлади.

Капрон газламаларга қизиб кетган дазмол тегиши билан эриб кетади.

Атестат толали газламаларга қизиган дазмол текканда кетиши қийин бўлган ялтироқ доғлар пайдо бўлиши мумкин.

Нитрон толали кўйлакли газламалар ип ёки сунъий тола аралашган жун газламаларга қараганда кам эзилади. Шундай газламалардан дазмоллаб ҳосил қилинган тахламлар, фақат кийганда эмас, балки ювиб, кимёвий тозаланганда ҳам ўз хусусиятини ўзгартирмайди. Тахлама ёки зийларни букиб дазмоллашда нотўғри дазмолланиб, букилиб қолган жойини тузатиб бўлмаслигини ёдда тутиш зарур.

Атестат, триатестат толали ипак газламалар эзилмайдиган, ювилганда кам киришадиган ва тез қурийдиган газламалар бўлгани учун кўп дазмоллашни талаб қилмайди.

Трикотаж полотнолар юмшоқ, эластик бўлгани учун ёпишиб турганда ҳам ҳаракатга ҳалақит бермайди. Улар гигиеник жиҳатдан ҳаво ўтказувчан, намни шимувчан бўлади, лекин трикотажни тикиш вақтида тўқима петлялар сўкилиб кетиши мумкин. Бир кават тўқилган трикотаж буралиб кетиши натижасида уни тикиш анча қийин.

Ўқувчиларни ёдда тутишлари учун чарм ҳақида қисқача маълумот.

Бошланғич синф ўқувчилари шуни ёдда тутишлари кеакки, бирор буюмга ишлов бериш жараёнида унинг безатилишига катта аҳамият бериш зарур. Буюмларни тайёрлаш учун кўп ҳолларда табиий чармлар ишлатилади. Табиий чарм — бу ҳайвонлар, судралиб юрувчилар ва баъзан балиқ терилари ҳисобланади. Ҳар хил механик, физик, биологик ва кимёвий таъсирлар натижасида ўз хусусиятларини ўзгартириб юборади. Чармларни қуйидагича синфлаш мумкин:

- териси ишлатиладиган ҳайвонларнинг ёшига кўра;
- терига ишлов бериш усулига кўра;
- терини бўйаш усулига кўра.

Қуйида айрим терилар ҳақида маълумот берилган:

Сафян — эчки терисини ошлаш ёрдамида олинади.

Велюр — устки қатламида айрим нуқсонлари бўлган терилардан тайёрланади. У хром билан ошланган бўлиб, терининг юза қисми бархатга ўхшатиб махсус силлиқланган.

Замш — шимол буғуси, ёвойи эчки ва ҳоказо ёғ қатламли териларини ошлаш ёрдамида тайёрланади. Унинг ўнг томони зич бархатли бўлиб, момиклиги ва жилвираши кўринмайди, юмшоқ ва сувни ёмон шимадиган чарм ҳисобланади.

Сагрэн — ўсимлик моддалари ёрдамида ошланган қўй ёки эчки териларидан олинган юмшоқ чарм ҳисобланади.

Лайка — эчки, қўй, ит териларидан ошлаб олинган чармлар.

Териларни ошлаш жараёнида алюминли квассалар, туз, ун ва тухумнинг сариғи ишлатилади. Бу чармлар юмшоқ ва юпқа бўлгани учун қўлқоплар тайёрланади. Сифатли чармлар олиш учун аввал терилар чиритмай сақланади, сўнгра юнг қисмлари олиб ташланади, ошланади, мой шимдирилади ва бўялади.

Назорат топшириқлари

1.1. Тикувчилик жараёнида ишлатиладиган матолар толавий таркибига кўра нечага бўлинади.

- А. Табиий ва кимёвий толали газламалар.
- В. Сунъий ва синтетик толали газламалар.
- С. Тиниқ ва дағал толали газламалар.
- Д. Фақат табиий толали газламаларга бўлинади.

1.2. Табиий толали газламаларга нималар киради.

- А. Синтетика, капрон, лавсан.
- В. Жун, пахта, зиғир, ипак.
- С. Шойи, капрон, трикотаж.
- Д. Духоба, шойи, лавсан.

1.3. Кимёвий толали газламаларга нималар киради.

- А. Шойи, капрон, лавсан, трикатаж.
- В. Жун, пахта, зиғир, ипак.
- С. Майин бўлган газламалар.
- Д. Духоба, шойи, лавсан.

1.4. Чарм асосан нималардан олинади.

- А. Синтетик толаларни қайта ишлаш орқали олинади.
- В. Табиий толаларни қайта ишлаш орқали олинади.
- С. Мол, қўй, эчки, от терисидан олинади.

1.5. Синтетик толали газламаларнинг аҳамиятини тушунтириб беринг.

2 - асосий масала буйича ўқитувчининг мақсади: талабаларга газламаларни ишлатилиш хусусиятлари ҳақида тушунча бериш, ҳамда уларнинг кўникма ва малакаларини шакллантириш.

Идентив ўқув мақсадлари:

- 1.1. Газламаларнинг хусусиятлари ҳақида гапириб берадилар.
- 1.2. Газламаларнинг пардозланишини тушунтириб берадилар.

2 – асосий масаланинг баёни.

Газламалар толавий таркибидан ташқари пардозланишига қараб ҳам синфларга ажратилади: оқартирилган, бўялган, гулбосилган.

Айрим газламалар махсус пардоздан ўтказилади. Гижимланувчанликка қарши қилиб гижимланмайдиган, сув юкмайдиган, ёнишга ва чиришга чидамли қилиб пардозланади. Тикувчиликда ишлатиладиган газламалар кўйлаклик, костюмлик, палтолик, плашлик ва ҳоказо учун мўлжалланган хилларга бўлинади. Кийим тикишда газлама толавий таркиби, хоссалари ҳисобга олиними лозим.

Бошланғич синф меҳнат дарсларида газламаларни бўяш жараёни ҳам ўргатилади. Газламаларни бўяш усуллари турлича бўлади. Уларни оддий, табиий усулларда бўяш, ҳамда саноатда бўяш усуллари ўргатилади.

Тўқув станоатидан олинган газламаларни ташқи кўриниши, хоссаларини яхшилаш, товар кўринишида бериш жараёнлари пардозлаш деб аталади. Пардозлаш жараёнларида жуда кўп ва мураккаб ишлар бажарилади, яъни тук куйдириш, оҳорини кетказиш, қайнатиш, оқартириш, мерсеризатсиялаш, тук чиқариш, бўяш, гул босиш, аппретлаш.

Пардозлашнинг бир босқичи бўяш бўлиб, газламани бўяш — бу бирор рангдаги яхлит текис тус бериш учун газламага бўёвчи моддаларни сингдириш жараёнидир.

Бўёқлар табиий ва синтетик бўлади. Газламаларни бўяш учун, асосан, тошқўмирдан олинандиган синтетик бўёқлар ишлатилади. Бўёқлар майда кукун ва пасталар тарзида ишлаб чиқарилади. Бўёқнинг ранги, ёркинлиги, ёруғлик, нам, ювиш, ишқаланиш таъсирига чидамлилиги ҳамда газламаларнинг кимёвий таркибига ва молекулаларнинг структурасига боғлиқ бўлади.

Газламани бўяшдан олдин бўёқлар сувда эритилади. Бўяш жараёни қуйидаги босқичларни ўз ичига олади: сувдаги бўёқнинг толаларнинг ташқи сиртига шимилиши; бўёқнинг толага сингиши; бўёқнинг толада ўрнашиб қолиши. Бўёқнинг хили ва бўяш усули газларнинг толавий таркибига, бўёқнинг хоссаларига, газламаларнинг бўялиш хусусиятига қараб танланади. Астарлик газламаларни ишқаланиш ва тер таъсирига чидамли бўёқлар илан, устки кийимлик газламаларни ёруғлик, намлик, қуруқ ва ҳўл ишқаланиш таъсирига чидамли бўёқлар билан бўяш лозим.

Бўяшнинг камчиликлари. Газлама структурасининг нотекислиги, қайнатиш ва оқартиришда газлама яхши тайёрланмаганлиги, бўёқ ресепти ва бўяш режимининг бузилиши, бўяш жиҳозларининг носозлиги натижасида газламалар бўялганда қуйидаги нуқсонлар учраши мумкин: чала бўялганлик, ҳар хил туслилик, белгилар, доғлар, холлар, оқиш жойлар ва бошқалар. Газлама навини аниқлашда турли ўлчамдаги ҳар хил доғлар

ҳам ҳисобга олинади. Тикувчилик буюмининг кўринадиган жойларида доғлар бўлишига йўл қўйилмайди, кийимларнинг кўринмайдиган жойларидаги доғлар ҳисобга олинмайди.

Газламаларни уй шароитида бўяш.

Уй шароитида ҳам газламалар рангини бўяб ўзгартириш мумкин. Маиший кийимлар, кўтариб ушлаб юрилувчи сумкалар, аппликацияларни тайёрлаш учун ишлатиладиган газламаларнинг ранги чиқиб кетмаслиги учун уларни бўяш қонунқоидаларига риоя қилиш керак. Бўяшни бошлашдан олдин газламаларни қандай толалардан ташкил топганлигини аниқлаб олишимиз керак. Бунинг учун газлама танда ва арқоқ ипларидан суғуриб, гугурт билан ёқиб кўрилади. Пахта, зиғир, вискоза иплари бир текис, ёрқин ёниб, куйган қоғоз ҳиди келади. Атестат шойи тез ёнади, ундан уксус ҳиди келади, ип учларида тўқ рангли шарчалар ҳосил бўлади. Капрон ва нейлон ёнади, юмшоқ шарчалар ҳосил бўлади. Жун ва табиий ипак толалари ёмон ёнади, куйган калласуяк ҳиди келади, қаттиқ қора шарчалар қолдиқ бўлиб қолади.

Ёндириб, ҳидлаб кўрилган газламанинг тола таркибига қараб бўёқ турлари танланади. Пахта, зиғир ва вискоза толали газламалар, шойи ва жун газламалар учун мўлжалланган бўёқ турлари мавжуд. Синтетик ва Атестат толалардан ташқари барча газламаларга мўлжалланган бўёқлар ҳам бор. Оқ газламалар бўёқ рангига мос рангда бўёлади, бошқа рангдаги газламалар эса бошқа ранглари ҳосил қилади.

Газламанинг бўялиш сифатига шубҳа пайдо бўлса, газлама бўлагини иссиқ бўёққа солиб бўяб кўрилади. Бўёқ эритмасини тайёрлаш учун эмил бутун сирли идишдан фойдаланиш зарур. Бўяладиган газлама аввал илиқ сувда ҳўллаб олинади, текисланиб бўёқли эритмага солинади.

Газлама эски ва доғлари бор бўлса, улар бўялгандан сўнг ҳам қолиши мумкин. Кийимларни бўяшдан олдин металл тугмача ва илгакларни сўкиб олиш керак, акс ҳолда улар зангли доғларни ҳосил қилади.

Бўёқ эритмаларини тайёрлашда кўрсатмаларга тўлиқ риоя қилиш керак. Газламани бўяшнинг кенг тарқалган усулларида бири мойбўёқ (акварел ва гуаш)ларда бўяш. Бундан ташқари кундалик рўзғорда ишлатиладиган озиқ-овқат маҳсулотлари қолдиқларидан, калий перманганат эритмасидан, зелёнка (бриллиант) эритмасидан, синка ва ҳоказолардан фойдаланиш мумкин.

1. Газламаларни пиёз пўчоғида бўяш усули:

4 та пиёз пўчоғини 3 стакан сувга солиб, ранги чиққунча газда ўртача оловда қайнатилади, сўнгра газдан олиб озгина (қўл куймайдиган қилиб) совитилади, икки қават докадан сузиб ўтказилади. Газлама бўлагини пиёз пўчоғининг сувига солиб, 5—10 дақиқа ушлаб турилади. Газламани сувдан олиб, қаттиқ сикмасдан хона ҳароратида қуритилади. Қизғиш-сарик ранг ҳосил бўлади.

2. Газламани лавлаги пўчоғида бўяш усулр.

1 та ўртача лавлаги пўчоғини 2 стакан сувга солиб, қайнатиб олинади. Ундан сўнг газдан олиниб озгина (қўл куймайдиган қилиб) совитилади, икки қават докадан сузиб ўтказилади. Газлама бўлагини лавлаги пўчоғининг сувига солиб, 5—л беш дақиқа ушлаб турилади. Газламани сувдан олиб, қаттиқ сикмасдан хона ҳароратида қуритилади. Сиёҳранг-қизил илан киради.

3. Лимон пўчоғида бўяш усули: бу усулда 2 та лимон пўчоғининг устига 2 стакан сув солиб, газда қайнатиб олинади, сўнгра газдан олиб озгина (қўл куймайдиган қилиб) совитилади, икки қават докадан сузиб ўтказилади. Газлама бўлагини лимон пўчоғининг сувига солиб, 5—10 дақиқа ушлаб турилади. Газламани сувдан олиб, қаттиқ сикмасдан хона ҳароратида қуритилади.

Оч сарик ранг ҳосил бўлади.

4. Апельсин пўчоғида бўяш усули: Бу усул ҳам юқорида кўрсатилган усуллардагидек бажарилади. Апельсин пўчоғини тозалаб, устига 2 стакан совуқ сув қуйиб, қайнатиб олинади. Сўнгра газдан олиб озгина (қўл куймайдиган қилиб) совитилади.

Апелсин пўчоғи сиқиб олиб ташланади, суви икки қават докадан сузиб ўтказилади. Газлама бўлагини апелсин пўчоғининг сувига солиб, 5—10 дақиқа ушлаб турилади. Газламани сувдан олиб, қаттиқ сиқмасдан хона ҳароратида қуритилади.

5. Газламани қизил сабзи ёрдамида бўяш усули: бунинг учун 4 та қизил сабзининг шарбатини чиқариб, унда газламани 5—6 дақиқа ушлаб турилади. Газламани шарбатдан олиб, қаттиқ сиқмай хона ҳароратида қуритилади.

6. Газламани маргансовка (калий перманганат) эритмасида бўяш усули: бунинг учун 2 стакан илиқ сувга 3 чой қошиқ маргансовка (калий перманганат) кукуни солинади. Қошиқ ёрдамида яхшилаб аралаштирилади. Эритмага газламани солиб, 5—6 дақиқа ушлаб турилади. Газламани сувдан олиб, қаттиқ сиқмай хона ҳароратида қуритилади.

7. Синкда бўяш усули: бу усулда 2 стакан сувга 2 чой қошиқ синка солинади. Қошиқ ёрдамида яхшилаб аралаштирилади, эритмага газламани солиб, 5—6 дақиқа ушлаб турилади. Газламани сувдан олиб, қаттиқ сиқмасдан хона ҳароратида қуритилади.

Назорат топшириқлари

2.1. Газламаларни бўяш усуллари неча хил бўлади.

- А. Уларни оддий, табиий , ҳамда саноатда бўяш усуллари мавжуд.
- В. Кимёвий ва синтетик усуллари мавжуд.
- С. Пардозлаш йўли билан бўялади.
- Д. Барча жавоблар тўғри.

2.2. Пардозлаш деб нимага айтилади.

- А. Чиройли безак беришга айтилади.
- В. Бўяш усулларига пардозлаш дейилади.
- С. Газламаларни ташқи кўриниши, хоссаларини яхшилаш, товар кўринишида бериш жараёнлари пардозлаш деб аталади.
- Д. Барча жавоблар тўғри.

2.3. Газламалар уй шароитида қандай бўялади.

- А. Табиий нарсалар ёрдамида бўялади.
- В. Пиёз пўстлоғи, лавлаги, лимон, сирка, синка ва бошқалар ёрдамида бўялади.
- С. Фақат кимёвий йўл билан бўялади.
- Д. Уй шароитида бўяб бўлмайди.

2.4. Газламаларни бўяш усуллари амалда қўллаб кўрсатинг.

Адабиетлар руйхати.

1. Воробьев А. И. ва бошқалар. Меҳнат таълими. – Тошкент: Ўқитувчи, 1992. 96-132
2. Мавлонова Р. ва бошқалар. Меҳнат таълими методикаси. – Тошкент: Ўқитувчи. 1986.
3. Мавлонова Р. Меҳнат 3- синф ўқувчилари учун дарслик. – Тошкент: Меҳнат 1993, 40-52
4. Мавлонова Р. Меҳнат 4-синф ўқувчилари учун дарслик. – Тошкент меҳнат. 1995, 45-65

Мавзу 8. Бошланғич синф ўқувчиларини юмшоқ ўйинчоқ ясаш дарсларини ташкил этиш методикаси мавзусидаги маруза машғулотнингтехнологик харитаси

Т/р Босқич	Бажариладиган иш мазмуни	Амалга оширувчи масъул
1-босқич	Дарс мақсади. Бошланғич синф ўқувчиларини юмшоқ ўйинчоқ тикишга ўргатиш усуллари талабаларга таништириш. Идентив ўқув мақсадлари. А. Талабалар бошланғич синф ўқувчиларини юмшоқ ўйинчоқ тикишга ўргатиш усуллари тўғрисида тушинча берадилар.	Ўқитувчи

	Б. Бошланғич синф ўқувчиларини юмшоқ ўйинчоқ тикишга ўргатишнинг мақсад, вазифалари, мазмуни, усуллари ҳақида тушинтирадилар.	
2-босқич	Асосий тушунчалар. Ўйинчоқ турлари, ассортимент, газлама, толали материал, игна, ип, андоза, қайчи Дарс шакли. Гуруҳ ва микрогуруҳларда ишлаш. Воситалар. Кампютер, слайдлар. Метод ва усуллар. Кўргазмали, Оғзаки тушунтириш, Савол - жавоб суҳбат.	Ўқитувчи
3-босқич	Гуруҳда ишлаш. Бошланғич синф ўқувчиларини юмшоқ ўйинчоқ тикишга ўргатиш усуллари ҳақида сўзлаб беради.	Талаба
4-босқич	Мустаҳкамлаш ва баҳолаш учун саволлар. Бошланғич синф ўқувчиларини юмшоқ ўйинчоқ тикишга ўргатишнинг мақсад, вазифалари, мазмуни деганда нимани тушунасиш?	Ўқитувчи- талаба
5-босқич	Умумий якуний хулосалар чиқариш. Бошланғич синф ўқувчиларини юмшоқ ўйинчоқ тикишга ўргатиш мазмуни ҳақида мулоҳаза юритилади. Мустақил иш топшириқлари сифатида таянч тушунча ва иборалар кўшимчаси билан берилади.	Ўқитувчи

Ажратилган соат – 2

Машгулот тури – маъруза

Асосий масалалар

1. Меҳнат дарсларида юмшоқ ўйинчоқлар тикишнинг аҳамияти.
2. Юмшоқ ўйинчоқларни тикиш тартиби.

Таянч тушунча ва иборалар: Газлама, ип, игна, тола, мато, мослама, андоза, қолип, кийким, ўлчам, ёғоч таёқ, мис сим, чарм бўлаклари.

1 - асосий масала буйича дарснинг мақсади: талабаларга меҳнат дарсларида юмшоқ ўйинчоқлар тикиш ҳақида тушунча бериш, ҳамда уларнинг кўникма ва малакаларини шакллантириш.

Идентив ўқув мақсадлари:

- 1.1. Юмшоқ ўйинчоқлар тикишнинг аҳамиятини тушунтирадилар.
- 1.2. Юмшоқ ўйинчоқлар тикишда қўлланиладаган чок турларини ажратадилар.

1 - асосий масаланинг баёни.

Ўйинчоқ болалар ўйинлари учун яратилган махсус претметдир. Юмшоқ ўйинчоқ билан турли ёшдаги болалар шуғулланишлари мумкин. Бошланғич синф ўқувчиларини юмшоқ ўйинчоқ тикишга ўргатишнинг асосий мақсади- уларни меҳнатсевар, ижодкор, мустаҳкам ирода эгаси қилиб тарбиялашдан иборат.

Юмшоқ ўйинчоқ тикиш жараёнида болаларнинг ижодкорлик фаолияти ривожланади ҳамда, уларнинг қўллари ҳаракатга келиб боради. Ўйинчоқлар болаларни эстетик завқини оширади. Уларни келажак ҳаётга бошлаб боради. Болалар ўйинчоқлар орқали ҳаёт билан танишиб борадилар. Унинг кечилмаларини ўйинчоқлар мисолида кўрадилар. Меҳнат дарсларида юмшоқ ўйинчоқ тикиш чуқур ўргатиб борилади.

Юмшоқ ўйинчоқни ясашни, унинг ясаш технологияси услубини тайёр шаблон асосида бошлаш мумкин. Ўйинчоқ андоза асосида тайёрланишига қараб, ўқувчиларнинг интилишларини, ғояларини рағбатлантириши керак. Ўйинчоқ тайёрлашнинг бошланғич

поғонасидаёқ ўқувчиларга маълум бир ғояларни амалга оширишни ўргатиши керак. Шундагина ўзлари қизиқарли ўйинчоқни тайёрлай оладилар. ўқувчилар тайёр андозалардан ҳам ўзлари янги ўйинчоқ моделини яратишлари мумкин.

Ўқувчилар меҳнат дарсларида дастлаб чок турлари ва каштачилик ҳақида ҳам билимга эга бўладилар. Чок турлари ҳар хил бўлиб юмшоқ ўйинчоқ тикиш жараёнида катта аҳамиятга эга. Ўқувчилар юмшоқ ўйинчоқ тикиш учун занжирча чок, петлия чок, кўринмас чок, сув чок ва бошқалардан фойдаланилади. Ўқувчилар юмшоқ ўйинчоқ тикиш учун каштачилик намуналаридан ҳам кенг фойдаланади. Юмшоқ ўйинчоқни қорнига, бошига, кулоқларига кашталар билан безатилади.

Ўқувчилар меҳнат дарсларида юмшоқ ўйинчоқ тикишни ўрганиш билан биргаликда уларга газлама қолдиқларидан унумли фойдаланишнинг аҳамияти ҳақида ҳам тушунча бериб борилади. Ўқувчиларга асосан юмшоқ ўйинчоқ тикишни унумли фойдаланишни йўл-йўриқларини ўргатиб борилади.

Ёшларга газлама қоидақларидан тайёрланадиган буюмларни ўргатиш орқали уларга нафақат билим берилади, балки иқтисодий тарбия ҳам бериб борилади. Газлама қолдиқлари билан ишлаш, бир томондан, исрофгарчиликнинг олдини олса, иккинчи томондан, ёшларни сабртоқатга, назокатга, бўш вақтдан унумли фойдаланишга ундайди. Тайёрланаётган буюмнинг бадиий ечимини ҳал қилиш орқали эса уларда ижодкорлик қобилиятлари ривожланади.

Фақатгина газлама қолдиқларидан эмас, балки эски кийилмайдиган кийимлардан ҳам уй рўзғор учун кўплаб фойдали буюмлар тайёрлаш мумкин. Бундай буюмларни безашда палто, жикет, кўйлак, мехли кийимлар бичиқларидан қолган газлама, чарм ва замш бўлақларидан фойдаланиш мумкин. Бой фантазия ва ижодий ёндошиш орқали бундай ишда ҳамма материал қолдиқлари ўз ўрнини топади.

Ўйинчоқ тайёрлашда, энг аввало, картондан андоза тайёрланади. Бичишдан аввал андозани калка қоғозига тушириб қирқиб олинади. Сўнгра қалинроқ қоғозга ёки картонга, керакли ўлчамга ўтказилади. Андоза деталларини жойлаштиришда бир-бирига жуда яқин қўймаслик керак. Ҳар бир тайёр деталга номи ва неча дона бичиш кераклиги ёзиб кўрсатилади. Масалан, тана қисми — 2 дона, кулоқ 4 дона. Ҳар бир ўйинчоқ модели андозаси алоҳида конвертларда сақланиши лозим. Андозалар қийшайиб ва букланиб қолмаслиги конверт ҳажми андоза ҳажми билан бир хил бўлиши керак. конверт устига ўйинчоқ номи ёзиб қўйилади. Ўйинчоқнинг сифатли чиқиши моделнинг ҳар бир детал андозаси тўғрилигига боғлиқ бўлишини ёдда тутиш лозим.

Юмшоқ ўйинчоқ тикиш учун турли газлама ва материаллар керак бўлади. Ўйинчоқларга газлама танлашда рангига, толавий таркибига, қалин-юпқалигига эътибор беришлари лозим. Юмшоқ ўйинчоқ учун иложи борича янги газлама ёки аввалдан ювиб, дазмолланган сатин, бархат, штапел, чит, жунли, мўйнали газламалар тавсия этилади. Куйида иш жараёнида керак бўладиган материаллар келтирилган:

- Сунъий мўйна (табиий мўйнадан фойдаланилмагани маъқул).
- Табиий ва сунъий (иложи борича чўзилмайдиган) газламалар.
- Ҳар турли лента, тасма, тўр, резинка ва бошқа майда безаклар.
- Оқ, қора ва турли рангдаги чарм (табиий ёки сунъий) ёки клеёнка бўлақлари.
- Ўйинчоқлар ичини тўлдириш учун пахта, синтепон, синте-пух, поролон ва бошқа материаллар.
- Турли ўлчамдаги тугмачалар, мунчоқлар, ишлатилмай-диган бижутерия (зирак, тақинчоқ)лар,
- Мустаҳкам ғалтак иплар (газлама рангига мослаб олинади).
- 1,5—2,0 см қалинликдаги алюмин ёки мис симлар (ўйинчоқ қисмларини бириктириш учун).
- ПВА елими.
- «Момент» елими.

- Ҳайвонларни ифодаловчи ўйинчоқлар учун тукли бумазае, сунъий ва табиий жун газламалар.

Тана юзасининг кўринишларини тасвирловчи кўғирчоқ ўйинчоқлари учун шифон, волта, сунъий толали шойи газламалар; юз қисми учун оч пушти, оч жигарранг газламалар, кийимлари учун рангли газламалар ишлатиш тавсия этилади. Сочлар учун сунъий ва вискоза ипларидан фойдаланиш мумкин. Тикиш учун тайёрланган ўйинчоқни ичи пахта ва бошқа материаллар билан тўлдирилади. Бош қисмини безатиш учун тугмача, мунчоқ, ялтироқ чарм ёки клеёнка ишлатилади.

Назорат топшириқлари

1.1. Ўқувчиларга юмшоқ ўйинчоқлар тикишнинг қандай аҳамияти бор.

А. Ўқувчиларнинг маънавий дунёсини бойитади.

В. Ўқувчиларни билимдон бўлишга чорлайди.

С. Ўқувчиларни меҳнатсевар, ижодкор, мустаҳкам ирода эгаси қилиб тарбиялашдан иборат.

Д. Барча тарбияларни мужассамлантиради.

1.2. Юмшоқ ўйинчоқлар тикишда қандай газламалардан фойдаланилади.

А. Тоза ювиб дазмолланган газламалар ишлатилади.

В. Янги газламалардан фойдаланилади.

С. Эски оҳари чиққан газламалардан фойдаланилади.

Д. Барча нарсалардан фойдаланса бўлади.

1.3. Юмшоқ ўйинчоқлар тикишда қандай безаклар керак бўлади.

А. Ўйинчоқни безаш учун чарм бўлақларидан фойдаланилади.

В. Сим ва жилка ипларидан фойдаланилади.

С. Асосан лента, тасма, тўр, резинка ва бошқалардан фойдаланилади.

Д. Рангли қоғозлар ва ҳайвонлар териларидан фойдаланилади.

Е. Барча жавоблар тўғри.

1.4. Юмшоқ ўйинчоқларга нималар киради.

А. Резина тўпи, айиқча, сумкачалар.

В. Юмшоқ айиқча, қуёнча, кучукча, қуёнча.

С. Шахмат, шашка, стулча ўйинчоғи.

Д. Тўлиқ жавоб берилмаган.

1.5. Ўйинчоқлар иштирокида халқ масалларидан келтиринг.

2 - асосий масала буйича ўқитувчининг мақсади: талабаларга меҳнат дарсларида юмшоқ ўйинчоқлар тикиш тартиби ҳақида тушунча бериш, ҳамда уларнинг кўникма ва малакаларини шакллантириш.

Идентив ўқув мақсадлари:

2.1. Юмшоқ ўйинчоқлар тикишда қандай асбоблар ишлатилишини ажратадилар.

2.2. Юмшоқ ўйинчоқлар тикишни босқичларга ажратадилар.

2 - асосий масаланинг баёни.

Ўйинчоқ тикиш учун керакли асбоблар

Меҳнат дарсларида юмшоқ ўйинчоқлар тикиш учун асбоб ва жихозлар керак бўлади.

- Турли катта-кичикликдаги игналар тўплами — ўйинчоқ деталларини бир-бирига тикиб улаш учун, кўз, оғиз, бурун ва ҳоказоларни тасвирлаб тикиш учун ишлатилади.

- Қайчилар — мўйнали газламаларни бичиш учун учи бир оз қайрилган ўткир, қолган газламаларни бичиш учун учи тўғри ва катта қайчилар ишлатилади.

- Узун бигиз.

- Омбурлар симларни текислаш ва кесиш учун ишлатилади.

- Дазмол — газлама бўлақларини текислашда ишлатилади.

- Ёғочли, темирли таёқча — ўйинчоқлар ичини пахта ва бошқа қолдиқлар билан тўлдиришда ишиатилади,
- Тикув машинаси — ўйинчоқ деталларини бириктириш учун ишлатилади.
- Рангли, оддий қаламлар, мўйбўёқлар — расм чизиш учун, мўйқаламлар — қоғозда графлк ишларни чизишда, ўйинчоқ эскизиарини тасвирлашда ишлатилади.
- Бўр (тикувчиликда ишлатиладиган оқ ва рангли бўрлар) ва совун қолдиқларидан ўйинчоқ деталларини бичишда фойдаланилади.
- Тикувчиликда ишлатиладиган тўғагич.

Ўйинчоқлар ичини тўлдириш.

Ўйинчоқлар ичини тўлдириш учун пахта, поролон, синте-пон, синтепух каби хажмли материаллардан фойдаланиш мумкин. Ушбу материалларнинг айримларида камчиликлар бор. Поролон бир қанча вақт ўтгач, бўлақларга бўлиниб кетиб, заҳарли моддалар чиқаради.

Пахта ўзининг экологик тозалигига қарамай, вақт ўтиши билан ёпишиб қолади ва ўйинчоқ ташқи кўринишини бузади. Синтепух жуда қулайку, аммо топилиши қийинроқ.

Шунинг учун ўйинчоқлар ичини синтепон билан тўлдириш тавсия этилади, улар қанча узун ва ингичка бўлса, шунча яхши бўлади.

Ўйинчоқ ичига дон-дун, пластмасса қирқимлари қолдиқлари каби сочилувчан материаллардан фойдаланиб тўлдирилса, қувноқ ва кулгили ўйинчоқлар ҳосил бўлади.

Тайёр бўлган детални ўнгига ағдариб, қалам ёки таёқча ёрдамида, жуда ҳам зичламасдан, аммо бир текис тўлдирувчи материал билан тўлдирилади. Агар қўл, оёқ каби деталлар ичида симлар бўлса, тўлдирувчи материал билан тўлдириш вақтида улар ўртада қолиб кетиши ва детал юзига чиқиб қолмаслиги керак.

Газламани бичилиши. Андоза газламанинг тескари томонига жойлаштирилади ва бўр (совун, қалам) да эҳтиёткорлик билан нечта бичиш лозим бўлса, шунча чизиб чиқилади. Жуфт деталлар доимо қоида бўйича бичилишини унутмаслик керак. Тукли, мўйнали газламаларнинг тук йналиши андозада кўрсатилган стрелка йўналиши билан бир хил бўлишига алоҳида эътибор берилади. Мўйнадан тикиладиган ўйинчоқ деталлари, асосан, мўйна қоидиқларидан ва лахтак бўлақларидан бичилади. Андоза деталиарини бичишда энг аввал катта деталлар жойлаштирилади. Мўйна бўлагининг биттасига андоза сиғмаса, уларни толавий таркиби, тузилиши, ранги ва туклари йўналиши бўйича тўғирлаб, икки уч бўлагини бирлаштириб тикиб олинади.

Бичишда газлама қалин-юпқалигига қараб чок ҳақи ташланади. Драп, велюр каби газламаларда чок ҳақи 0,5 см гача, юпқа газламадан (чит, сатин) тикиш учун эса 0,5—1,0 см чок ҳақи қолдирилади. Барча деталлар чизиб олиниб, андозалардаги белги чизиклар тушириб олингач, яна бир текшириб чиқилади. Барча жараёнлар тўғри бажарилган бўлса, деталларни эҳтиёткорлик билан қирқиб олинади. Еслатма: Мўйнани кичик маникюр қайчисида фақатгина газлама асосидан, тукига зарар етказмасдан бичиш қулай; чок ҳақи кўпинча 0,3—0,5 см қолдирилади.

Юмшоқ ўйинчоқ тикишда ишлатиладиган чок турлари ўйинчоқнинг ташқи кўриниши, асосан, тикиладиган чок сифатига боғлиқ. Юмшоқ ўйинчоқ тайёрлашда газлама турига қараб қўл ва машина чокларидан фойдаланиш мумкин. Ўйинчоқлар тикишда тўғри чок, игна олдинлатилган чок, йиғма чок, қавиқ чок, босма чок, сиртмоқсимон чоклардан фойдаланилади.

Бичиқ деталларининг ички чокларини бирлаштириш учун игна олдинлатилган чок туридан фойдаланилади. Чокни тортиб, пишиқ ва майда қавиқ билан тикилади. Тикилган бўлақлар чокнинг пишиқлигини текшириш учун уларни ҳар томонга тортиб кўрилади; улар орасида тешиқлар бўлмаслиги керак. Силилувчан газламаларни бирлаштиришда безак чоклари сифатида ўрама қавиқдан фойдаланиш мумкин. Мўйнали бўлақларни бирлаштиришда чеккаларидан айлангириб тикилади. Тикиб тайёрланган, ўнгига ағдарилган, ичи тўлдирилган ўйинчоқ бўлақларини бирлаштиришда кўринмас чок

туридан фойдаланилади. Ўйинчоқлар ичини тўлдириш учун пахта, поролон, синтепон, синтепук каби ҳажмли материаллардан фойдаланиш мумкин. Ушбу материалларнинг айримларида камчиликлар бор. Поролон бир қанча вақт ўтгач, бўлақларга бўлиниб кетиб, заҳарли моддалар чиқаради. Пахта ўзининг экологик тозалигига қарамай, вақт ўтиши билан ёпишиб қолади ва ўйинчоқ ташқи кўринишини бузади. Синтепук жуда қулайку, аммо топилиши қийинрок.

Шунинг учун ўйинчоқлар ичини синтепон билан тўлдириш тавсия этилади, улар қанча узун ва ингичка бўлса, шунча яхши бўлади. Ўйинчоқ ичига пластмасса қирқимлари газлама қолдиқлари каби сочилувчан материаллардан фойдаланиб тўлдирилса, қувноқ ва қулгили ўйинчоқлар ҳосил бўлади.

Тайёр бўлган детални ўнгига ағдариб, қалам ёки таёкча ёрдамида, жуда ҳам зичламасдан, аммо бир текис ва дўмбоксимон тўлдирувчи материал билан тўлдирилади. Агар қўл, оёқ каби деталлар ичида симлар бўлса, тўлдирувчи материал билан тўлдириш вақтида улар ўртада қолиб кетиши ва детал юзига чиқиб қолмаслиги керак.

Андоза ўлчамини ўзгартириш. Кичкина ёки каттароқ ўйинчоқ тикиш учун андоза ўлчамини ўзгартириш мумкин. Катталатишга берилганда, барча деталлар катталаштириши кўзда тутилади. Бунинг учун барча деталларни катакларга бўлиб олинадилар ва катакларни тенг миқдорда катталаштириб, андоза чизиқларини мослаштириб чизиш йўли билан катталаштириш мумкин.

Айиқча

Айиқча ўйинчоғини тайёрлаш учун бизга қуйидаги материаллар керак бўлади: жигарранг духоба — бош, қулоқ, тана, қорин, қўл ва оёқлар учун;

* малиаранг (оч жигарранг) духоба — бурун ва қулоқлар учун;

* ўртача ўлчамдаги қора мунчоқлар — бурун ва кўзлар учун;

* сўлакча учун ёрқин рангли чит;

* ёрқин рангли лента — боғлаш учун;

* пахта ёки синтепон — ўйинчоқ ичини тўлдириш учун.

Айиқча деталларини бичиш:

Бичиқ деталлари жигарранг духобадан қуйидаги деталларни бичиб олинадилар: -1детал — бош — 2 дона;

- 2детал — ана — 2 дона;

- 3детал — қорин — 2 дона;

-4детал — пешона — 1 дона;

-5детал — қулоқ — 2 дона;

-6 детал — сўлакча — 1 дона;

- 7детал — оёқ — 2 дона.

- 8детал — қўл — 4 дона;

9детал — оёқ ва қўллар учларига ёстиқча — 4 дона;

Малларанг духобадан:

* 10детал — бурун — 2 дона;

Маълумки, меҳнат дарсларида, юмшоқ ўйинчоқ яшаш узок ўтмишдаёқ мавжуд бўлган. Бу юмшоқ ўйинчоқ яшаш, болалар камолоти ва маънавий бойлигининг битмас-туганмас хазинасидир. Юмшоқ ўйинчоқ яшаш унинг турмуш тажрибалари асосида юзага келган бўлиб, меҳнат жараёни билан чамбарчас боғланган. Юмшоқ ўйинчоқ яшаш билан болалар мактабгача тарбия ёшидан бошлаб таниша бошлайдилар.

Яна бир нарсани алоҳида таъкидлаб ўтиш лозимки, кичик ва ўрта ёшдаги болалар ўйинчоқлар яшашни шавқ-завқ билан ўқишади, ўйинчоқлар ҳақида эртақ, қўшиқ, ва топишмоқлар ўқийдилар.

Ўйинчоқ яшаш халқимиз ижодининг энг қадимги ва бой жанрларидан биридир. Ўйинчоқлар яшаш одатда халқнинг урф-одатлари, руҳияти ҳамда ахлоқий-эстетик қарашларини ўзида мужассамлаштирган бўлади. Ўйинчоқ яшашда бир неча хил белгилари яширин, сирли ҳолда берилди ва ҳар бир белгилари тагида жавоб ётади.

Ўйинчоқлар халқ урф-одатларининг маҳсулидир. Ўйинчоқлар халқ ҳаётининг деярли барча масалаларида ўз ифодасини топган.

Умуман ўйинчоқлар инсоннинг ташқи дунёни кузатиши, унинг турли-туман ходисаларга бўлган муносабат ва мушоҳадаларининг ифодасидир. Ўйинчоқлар кўпинча ижодий хусусиятга эга бўлиши, қофияланиши ўқувчиларни қизиқтиради.

Ўйинчоқлар ясалиши турлари, тили ва бадий хусусиятлари ҳақидаги тушунчани мустаҳкамлаш мақсадида ўқитувчи томонидан тайёрланган, алоҳида андозани ўқувчиларга кўрсатиш ва дафтарга кўчириб олишни тавсия қилиш ўринлидир.

Назорат топшириқлари

2.1. Юмшоқ ўйинчоқ тикиш учун игналар нима учун керак бўлади.

- А. Деталларни бир бирига бириктириш учун керак бўлади.
- В. Андозаларни кесиб тахлаш учун керак бўлади.
- С. Ўйинчоқ ичини тўлдириш учун игналар керак бўлади.
- Д. Ўйинчоқ тикиш учун игна керак бўлмайди.

2.2. Ёғочли ва темир таёқчалар нима учун ишлатилади.

- А. Ўйинчоқларни тик холда сақлаш учун ишлатилади.
- В. Ўйинчоқларнинг ичини пахта ёки бошқа нарсалар билан тўлдириш учун ишлатилади.
- С. Андозаларни текислаш учун ишлатилади.
- Д. Барча жавоблар тўғри.

2.3. Юмшоқ ўйинчоқларни тикилиш тартибини бажариб беринг.

2.4. Ўйинчоқларни андозаларга ажратишни кўрсатиб беринг.

2.5. Юмшоқ ўйинчоқ тикиш учун қандай газламалардан фойдаланилади.

- А. Шойи, атлас, капрон.
- В. Мўйнали матолар, жунли матолар, духоблар ва бошқалар.
- С. Чит, шойи, капрон.
- Д. Барча жавоблар тўғри.

Адабиетлар руйхати

1. Меҳнат таълимдан умумий ўрта таълим мактаблари учун давлат таълим стандартлари. «Таълим тараққиёт; IV махсус сон 1999.
2. Мавлонова Р. ва бошқалар. Меҳнат таълими методикаси. – Тошкент: Ўқитувчи. 1986. 17-37 бетлар.
3. Мавлонова Р. Меҳнат 3- синф ўқувчилари учун дарслик. – Тошкент: Меҳнат 1993, 40-52 бетлар.

Мавзу: 9 Бошланғич синфларда конструкторлик ва моделлаштириш дарсларини ташкил этиш ва ўтказиш мавзусидаги маруза машғулотнингтехнологик харитаси

Т/р Босқич	Бажариладиган иш мазмуни	Амалга оширувчи масъул
1-босқич	<p>Дарс мақсади. Бошланғич синфларда конструкторлик ва моделлаштириш дарсларини ташкил этиш ва ўтказиш ҳақида талабаларга тушинтириш.</p> <p>Идентив ўқув мақсадлари.</p> <p>А.Талабалар бошланғич синфларда конструкторлик ва моделлаштириш дарсларини ташкил этиш ҳақида тушинча берадилар.</p> <p>Б.Конструкторлик ва моделлаштириш дарсларини ташкил этиш ва ўтказишнинг мақсад, вазифалари, мазмуни,усуллари</p>	Ўқитувчи

	ҳақида тушинтирадилар.	
2-босқич	Асосийтушунчалар. Ҷўйинчок турлари,ассортимент,газлама,толали материал,игна,ип,андоза,қайчи Дарс шакли. Гуруҳ ва микрогуруҳларда ишлаш. Воситалар. Кампютер,слайдлар. Метод ва усуллар. Кўрғазмали, Оғзаки тушунтириш,Савол - жавоб суҳбат.	Ўқитувчи
3-босқич	Гуруҳда ишлаш. Бошланғич синфларда конструкторлик ва моделлаштириш дарсларини ташкил этиш ва ўтказиш усуллари ҳақида сўзлаб беради.	Талаба
4-босқич	Мустақкамлаш ва баҳолаш учун саволлар. Моделлаштириш дарсларини ташкил этиш ва ўтказишнинг мақсад, вазифалари,мазмунни деганда нимани тушунаси?	Ўқитувчи- талаба
5-босқич	Умумий якуний хулосалар чиқариш. конструкторлик ва моделлаштириш дарсларини ташкил этиш ва ўтказишмазмунни ҳақида мулоҳаза юритилади. Мустақил иш топшириқлари сифатида таянч тушунча ва иборалар қўшимчаси билан берилади.	Ўқитувчи

Ажратилган соат – 4

Машғулот тури - маъруза

Асосий масалалар

1. Конструкторлик ва моделлаштириш дарсларининг мақсад ва вазифалари.
2. Конструктор набордан модел ясаш.

Таянч ибора ва тушунчалар: модель конструктор набор макет нусха тасвир детал автомобиль модели курилиш машиналари.

1 - асосий масала буйича дарснинг мақсади: талабаларга техник моделлаштириш дарсларини мақсад ва вазифаларини тушунтириб изохлаб бериш.

Идентив ўқув мақсади

- 1.1. Машина турлари тўғрисида тушунча берадилар.
- 1.2. Модель макетини таърифлайдилар.

1 - асосий масаланинг баени.

Претметнинг натурал катталашаган ёки кичрайтирилган масштабдаги ҳажмли тасвири **модель** дейилади. Моделлар фақат турли механизмларнигина эмас, балки халма-хал претметларни: геометрик жисм, ер рельефи шакллари, одам ва жониварлар танаси қисмлари, ўсимликларни ҳам тасвирлайди.

Модель претметнинг барча ўзига хос хусусиятлари унинг ранги, сатҳининг кўриниши, ўлчамлари қисмлари мутоносиблигини аниқ такрорлаши мумкин. Бошланғич синфларда одатда нусхалар тайёрланмайди. Мактабда ясаладиган моделларнинг асосий тури претметни соддалаштирилган схематик кўринишда ифодолочи модель схемадир.

Ҳаракатланувчи моделлар **ишловчи моделлар** дейилади. Бундай моделлар фақат инсон яратган иншоот ва қурилмаларнигина эмас, балки табиий объектларни ҳам ўз ичига олади.

Макет- тематик комплекснинг содалаштирилган, ўта мураккаблантирилган, асосан объектларни ташқи кўриниши ва улар қисмларини мутоносибларини кўрсатувчи моделлардир. Бу ҳажми кичрайтирилган ҳажмли тасвирдир.

Моделлар ва макетларни ясаш жараёни меҳнат малакалари, турли материалларга ишлов бериш, монтаж ишлари малакасини мустахкамлаш воситаларидан бири бўлиб хизмат қилади. _

Техник моделлашдан олдин у ҳақда умумий тасаввурга эга бўлиш кифоя қилмайди бунинг учун бўлажак моделни ҳар бир қисмнинг ўлчамини улар муносабатини аниқ тасаввур қилиш керак. Агарда ўқувчилар объектни натурада кузатиб унинг қандай қисмлардан таркиб топганлигини кўриб умумий тасаввурга келсалар жуда яхши бўлади. Бироқ ҳар қандай ҳолатда ҳам моделни тайёрлашда ўқувчилар олдида ё макет намуна, ё фотосурат туриш керак.

1-синфда ўқувчилар мувофик тажриба ва малакасиз хотира асосида унчалик мураккаб бўлмаган макетлари ясашлари расм модель чизма бўйича ўзларининг қандайдир ижодий масалаларни ҳал этишлари материал танлашлари иш тартибини бириктириш усуллари кабиларни белгилашлари мумкин.

2-синф ўқувчилари намунасиз бурчак чизгич циркульдандан фойдаланиб тайёр чизма бўйича ишларни бажара оладилар. 3-синф ўқувчилари берилган ўлчам ва техник шарт ёки қонунларини мустақил бажара олишлари керак. Техник моделлашнинг дастлабки дарсдан бошлаб ўқувчилар техникада ўлчовлари миллиметрда олиб боришни эгаллаб олишлари керак. Мактаб таълими дарсларида мураккаброк ва махсус моддий техника безашни талаб қилувчи моделларни тайёрлаш учун вақт ҳам имконият ҳам етишмайди.

Техник моделлаш бўйича машғулотлар "Мохир кўллар" тўғарагида давом эттирилади, бу ерда ўқувчилар ўзлари учун қизиқарли бўлган ишларни танлашлари мумкин.

Техника моделлаш бўйича ишларда чизгич бурчак циркуль кайчи пичоқ керак бўлади. Ҳар бир партага 1 таги юмалоқ идиш бўлиш керак. Бу асбоблар ўқитувчининг асбоблар шкафида сақланади. Бундан ташқари қирқиш тешиш елимлашда тагига қўйиладиган тахтачалар ҳам керак.

Дастлабки моделлаш ишларида қалин, қоғоз турли формадаги картон қутичалар ғалтаклар тунуки парчалари сим думалоқ моделчилари ишлатадиган резинка.

Ўқитувчи дарсида ўзини дарсда дадилрок тутуши иш учун нималар керак бўлиши ишлов бериш усуллари аниқ тасаввур қилишлари учун аввало модель намунасини унинг чизмасини аввало ўзи тайёрлаб кўриши керак. Ўқувчилар моделини оғзаки баён асосида ясаганликларидан ҳам намуна, ўқувчилар ишни қиёслаш учун керак бўлади. Агарда иш учун қандайдир майда металллар керак бўладиган бўлса улар доимо запасда бўлиши ўқувчиларнинг ўзлари дарсда ясаган қутичаларида сақлаши мумкин.

Айрим деталларни ўқувчилар ёғочдан ясашларини ёки муваффақиятли новдаларни топишлари мумкин. Баъзи ишлар учун айрим деталларнинг шаблонлари керак бўлади. Масалан: болалар олдинги машғулотларида юк машинасини ясаган. Кейинги машғулотларида эса экскаватор ёки юк машина моделини ясашда айрим деталлар учун мавжуд бўлган шаблонлардан фойдаланса бўлади.

Агарда детал чизилгач уларнинг шаблонлари картондан ясаб ўқитувчи шкафида сақласа яхши бўлади.

НАЗОРАТ ТОПШИРИКЛАРИ:

1.1.1.Техник моделлаштириш жараёнида ўқувчилар қандай наралардан танлаш керак.

- а) Қурилиш, кишлок хўжалик, турмуш, энергетика.
- в) Ҳарбий қурилиш
- с) Рельсли сувости транспорти

1.1.2.Қандай материаллардан автомобиль макетлари тайёрлаш мумкин.

1.1.3.Техник моделлаштириш дарсларида ўқувчилар қандай хислатларини

намойиш эта билишлари керак.

1.1.4. Предметнинг натурал катталашган ёки кичрайтирилган масштабдаги хажмли тасвири модель дейилади. Шу жавоб тўғрими?

- а) Тўғри
- в) Қисман тўғри
- с) Нотўғри

1.2.1. Макет деб нимага айтилади.

2-асосий масала буйича ўқитувчининг мақсади: талабаларга конструктор наборлар тўғрисида тушунча бериш, турлари билан таништириш автомобиль қурилиш транспортларини аҳамияти тўғрисида маълумот бериш.

Идентив ўқув мақсадлари.

2.1. Конструктор наборлари тўғрисида тушунча берадилар.

2.2. Моделлашда ишлатиладиган асбоблар тўғрисида тушунча берадилар.

2-асосий масаланинг баёни

Ўқувчиларнинг конструкторлик кўникмаларини ривожлантиришни назарда тутган ҳар бир техник моделларни яшаш учун турли конструкторларнинг пластмасса метал ёғоч конструктор кенг тарқалган махсус конструкторлардир. Ҳар бир конструкторда мавжуд металллардан яшаш мумкин бўлган объектларнинг техник расмлари деталлар рўйхати объектни қандай яшаш ҳақидаги кўрсатмалар беради. Бу деталлардан ўқувчилар моделнинг ўз намуналарини яшаш мумкин.

Расм билан ишлашга болаларни секин-секин ўргатиш керак. Болалар у ёки бу моделни танлаганларидан сўнг ўнга қандай деталлар қанча керак булиши бириктириш жойлари у ҳаракат қиладиган еки тургун булиши аниқланади. Бириктириш мураккаб бўлган ҳолларда клюг ва атверка ердам бериши керак. Конструктор билан бўладиган иш энг аввало ярим уйин ярим меҳнат характеридаги қизиқарли машғулотлардир. Ўқувчилар конструктор билан ишлар эканлар деталларни бириктириш усулларини унинг нималарга мўлжалланганинг номини билиб оладилар. Машина моделлари билан танишадилар. Уларни қисмлари турларини айтиш ва ҳаракат формаларини билиб оладилар.

Оддий механизмлар билан амалий танишадилар. Металл конструктор билан ишлаш болаларнинг техник ижодиётларини тасаввурини ривожлантиради. Конструкция қилиш техник таффақурни зехнлиликни ижодий фикрларни амалга оширишда мустақилликни ўстиради.

1-3 синфдаги автомобилларни конструкциялаш бўйича ишни гуруҳ қисмига бошқа материаллар қўшиб конструкциялашдан бошлаш керак. Бу ўринда болалар машиналарнинг ташқи кўриниши такрорлайди.

Мамлкатимизда қурилиш йилдан-йилга авж олмоқда. Ҳар йили миллионлаб кв.м. турар жой янги саноат ва қишлоқ хўжалик объектлари фойдаланишга топширилмоқда. Буларнинг барчаси фақат катта ҳаракатларни эмас балки катта пулни талаб қиладди. Бундай ишлардан машиналар одамлар меҳнатини енгилаштиради. Болалар чигирни ишлаш усулини тушуниб олгандан сўнг экскаватор ёки кўтарма кран моделини яшашга киришади. Моделлар аввало гугурт қутиларида кейинчалик чизма ва шаблон қоғоз ёки картондан ясалади. Қурилиш материални конструкторлаш ишининг методикаси қуйидагилар:

- а) деталларни уларнинг улчами ва муносабатини аниқлаш.
- б) олдин конструкция қилинган моделлар билан киеслаб у ўхшашлигини аниқлаш.
- в) керак бўладиган материалларни аниқлаш.
- г) иш қандай бажарилади тайёр моделдан ёки чизмадан техника расми ёки фотосуратдан ёки чизмали мустақил чизиш.
- д) йиғиш тартибни аниқлаш.

Назорат топшириклари

- 2.1.1. Қандай конструктор тури кўп тарқалган?
  - а) қоғоздан картондан чўяндан
  - в) пластмасса метал ёғоч конструктор.
  - с) қоғоздан пласмассадан.
- 2.1.2. Автомобильнинг асосий вазифаси нималардан иборат.
- 2.2.1. Автомобиль рама қисми қандай вазифани бажаради.
- 2.2.2. Автомобиллар ишга кўра қандай турларга ажратиш мумкин.
  - а) транспорт махсус
  - в) транспорт енгил
  - с) юк ташувчи
- 2.2.3. Қурилиш машиналарининг вазифаларини изоҳланг.

Адабиётлар руйхати

1. Воробьев А. И. ва бошқалар. Меҳнат таълими. – Тошкент: Ўқитувчи, 1992. 96-132 бетлар.
2. Меҳнат таълимдан умумий ўрта таълим мактаблари учун давлат таълим стандартлари. «Таълим тараққиёт; IV махсус сон 1999.
3. Воробьев А. и. меҳнат таълими ва касб танлашга йўллаш методикаси. –Тошкент: Ўқитувчи. 1980. 14-18 бетлар.
4. Мавлонова Р. ва бошқалар. Меҳнат таълими методикаси. – Тошкент: Ўқитувчи. 1986. 17-37 бетлар.
5. Мавлонова Р. Меҳнат 3- синф ўқувчилари учун дарслик. – Тошкент: Меҳнат 1993, 40-52 бетлар.
6. Мавлонова Р. Меҳнат 4-синф ўқувчилари учун дарслик. – Тошкент меҳнат. 1995, 45-65 бетлар.

**Амалий машғулотларни ташкил этиш бўйича кўрсатма ва тавсиялар мавзусидаги
маруза машғулотнингтехнологик харитаси**

Т/р Босқич	Бажариладиган иш мазмуни	Амалга оширувчи масъул
1-босқич	Дарс мақсади. Амалий машғулотларни ташкил этиш бўйича кўрсатма ва тавсиялар ҳақида талабаларга тушинтириш. <i>Идентив ўқув мақсадлари.</i> А.ТалабаларАмалий машғулотларни ташкил этиш ҳақида тушинча берадилар. Б. Амалий машғулотларни ташкил этишнинг мақсад, вазифалари, мазмуни, усуллари ҳақида тушинтирадилар.	Ўқитувчи
2-босқич	Асосийтушунчалар. режалаштириш, тақвим режа, канспект Дарс шакли. Гуруҳ ва микрогуруҳларда ишлаш. Воситалар. Кампютер, слайдлар. Метод ва усуллар. Кўргазмали, Оғзаки тушунтириш, Савол - жавоб суҳбат.	Ўқитувчи
3-босқич	Гуруҳда ишлаш. Амалий машғулотларни ташкил этиш бўйича кўрсатма ва тавсиялар ҳақида сўзлаб беради.	Талаба
4-босқич	Мустаҳкамлаш ва баҳолаш учун саволлар. Амалий машғулотларни ташкил этиш мақсад, вазифалари, мазмуни деганда нимани тушунасиз?	Ўқитувчи- талаба
5-босқич	Умумий якуний хулосалар чиқариш. Амалий машғулотларни ташкил этиш бўйича мулоҳаза юритилади. Мустақил иш топшириқлари сифатида таянч тушунча ва иборалар қўшимчаси билан берилади.	Ўқитувчи

Ажратилган соат – 2

Машғулот тури - маъруза

Асосий масалалар

1. Амалий машғулотларни ташкил этиш бўйича кўрсатма ва тавсиялар

Таянч ибора ва тушунчалар: режалаштириш, тақвим режа, канспект

1 - асосий масала бўйича дарснинг мақсади: Талабаларга амалий машғулотларни ташкил этиш бўйича кўрсатма ва тавсияларни ушунтириб изохлаб бериш.

Идентив ўқув мақсади

1.1.Талабалар амалий машғулотларни ташкил этиш бўйича кўрсатма ва тавсиялар тушунча берадилар.

1 - асосий масаланинг баени.

Бошланғич синфларда ўқувчиларнинг меҳнатга тайёрлаш уларнинг кизиқишлари, мойилликлари ва имкониятларига асосланган қул меҳнати ҳисобланади. Шу муносабат билан Меҳнат таълими жараёни ўқувчиларда ушбу ёш учун билим, меҳнат, ақлоқий, эстетик, иқтисодий-экологик ва ақлий имкониятларни аниқ, меҳнат жараёнларида ривожлантиришга қаратилган, натижада уларни меҳнатга тайёрлашнинг кейинги синфларда давом эттирилиши учун зарур алоқадорлик ҳосил қилинади.

Қўл меҳнати жараёнида болалар асосан ишлаб чиқариш технология чиқиндилари (қоғоз, картон, юмшоқ сим ёғоч, газмол ва бошқалар) билан; табиий ва сунъий хом-ашёлар (махсус лой, ёғоч ва пластмассалар, пластелин, елим ва бошқалар) билан, кенг истеъмол моллари ва хапқ қунармандчилиги махсулотлари, тайёрлаш учун мақаллий хом-ашёлар билан электр, радиотехника тўпламлари ва ҳаказолар билан ишлашгаўрганадняр.

Буларнинг ҳаммаси ўқувчиларга кўл асбоблари билан ишлаш, ҳар хил хом ашёлардан фойдаланишнинг маълум тажрибасини туплашга имкон беради, бу эса меҳнатнинг қадрини ва маъносини тушунишга, меҳнат кишиларига ҳурматда бўлишга меҳнатнинг ва касбнинг у ёки бу турига қизиқишларини шакллантиришга ёрдам беради.

Амалий машғулотларнинг типлари хилма-хил бўлишига қарамай, улардаги умумий дидактик принциплар бир, яъни ўқувчилар олдида турган ўқув материалларини ўзлаштириш, ўқувчилар томонидан олдинги машғулотларда ўзлаштирилган билимлар, меҳнат кўникма ва малакалар даражасини текшириш; меҳнат операциялари ҳамда амалий ишларни бажаришда янги материални тушунтириш ва меҳнат усулларини кўрсатиш; янги мавзу бўйича ўқувчиларнинг операциялар ва ишларни бажаришларида билим ва меҳнат усуллари даражасини аниқлаш; касб таълими ўқитувчиси томонидан атрофлича назорат ўрнатилиши ва ўқувчиларнинг ўз-ўзларини назорат қилишлари, ўрганувчи машқлар йўли билан меҳнат усулларини мустақамлаш ҳамда уларни меҳнат кўникмаларининг дастлабки даражасига етказиш; амалий машғулотларни мустақил бажариш ҳамда ўтган машғулотнинг натижаларини яхшилаш учун сафарбар қилишга қаратилгандир.

Меҳнат дарсларига қуйидаги қатор **дидактик талаблар** қўйилади:

1. **Дидактик мақсаднинг аниқлиги.** Дарснинг дидактик мақсадлари:
  - а) таълимий (когнитив) – ўқувчиларга назарий билимлар берилади, кўникма ва малакалар шакллантирилади;
  - б) в) ривожлантирувчи (психомоторик) – ҳатти-ҳаракатлар билан боғлиқ кўникмалар: материал билан ишлаш, асбоб-ускуналарни ишлата билиш, олган билимларини амалиётда қўллаш қобилиятлари инobatга олинади;
  - в) тарбиявий (аффектив) - ўзини тутиш ва хулқ билан боғлиқ кўникмалар: касбга қизиқиш, масъулиятни англаган равишда фаолият кўрсатиш.

Дидактик мақсад ва вазифаларига эришишда ўқитувчи ўқувчиларга меҳнат операцияларини ўргатишда диққат эътиборини меҳнат усулларини тўғри бажаришларига қартилади.

2. **Таълим ва тарбия вазифаларининг бирлиги.** Таълим тарбияловчи бўлиши керак. Баркамол авлодни тарбиялаш - болага характернинг бутун ижобий сифатлари комплексини сингдириш демакдир. Касб-ҳунар таълими дарсларида меҳнат тарбиясига алоҳида эътибор берилади.

3. **Ўқув материални тўғри танлаш.** Ўқув материални танлашда дарснинг мақсади, ўқувчилар олдинги дарсларда олган билим ва малакалар; фан асосларига оид билимлари; уларнинг жисмоний ривожланганлиги каби қатор омиллар ҳисобга олинади. Ўқув материали ўқувчиларнинг олдинги тажрибалари ва фан асослари бўйича олган билимларига боғлиқ ҳолда танланади. Ўқув материалининг мазмуни дарснинг мақсадига мувофиқ танланади.

4. **Ўқитиш (таълим) методларини мақсадга мувофиқ танлаш.** Касб-ҳунар таълимида дидактик метод ва усуллар қанчалик муваффақиятли комбинацияланишига бевосита боғлиқ бўлади. Касб-ҳунар ўргатишда билимларни қўллаш методлари маълум меҳнат усулларини бажаришга доир машқлар билан комбинацияланади.

5. **Ўқувчиларнинг ҳар бир ўқувчининг мустақиллиги билан уйғунлашадиган жамоавий иши.** Ҳозирги вақтда касб-ҳунар таълим дарсларида ўқувчилар ишини ташкил қилишнинг учта асосий фронтал, звено ва индивидуал шакллари қарор топган. Ҳар бир ташкилий шаклни баҳолашга икки нуқтаи назардан ёндашилади:

- улар билимларни ўзлаштиришга, кўникма ва малакаларнинг шаклланишига қандай ёрдам бериши;
- улардан қайсиниси ҳозирги саноат корхоналарида меҳнатни ташкил қилиш ҳақида тўлароқ, аниқроқ тасаввур бериши аниқланадигани, булар политехник таълим вазифаларини амалга ошириш учун жуда зарурдир.

Ўқувчилар ишини ташкил қилишнинг **фронтал шакли** ўқувчиларнинг ҳаммаси бир хил топшириқни бажаришидан иборат. Ўқитувчи гуруҳда инструктаж хатоларни жамоа бўлиб муҳокама қилиш ва ҳоказолардан фойдаланиб бир вақтнинг ўзида бутун гуруҳ ишига раҳбарлик қила олади. Машғулотнинг фронтал ташкил қилишнинг камчиликлардан бири шуки, ҳар қайси ўқувчи ишни бошидан охиригача ўзи бажаради.

Машғулотни ташкил қилишнинг **звено шакли**да гуруҳни 3-4 ўқувчи звеноларга бўлиниши, бу звеноларга ҳар қайсиси ўз топшириғини бажариши назарда тутилади. Бунда звено ичида модель тайёрлашга доир ҳамма иш ўқувчиларга тақсимланади, яъни ҳар бир ўқувчи маълум детални тайёрлаш топшириғини олади ва охирига етказди. Звено шаклида ўқитувчининг ўқув жараёнини бошқариши қийинлашади, унга ҳар хил ишларнинг бажарилишини назорат қилишга тўғри келади. Бу қийинчиликларни бартараф этишга ёзма инструкция (йўл-йўриқ)ларни қўллаш билан эришилади, бу йўл-йўриқлар ҳар бир звено учун тайёрланади ва ўқувчилар мустақил ишлаши учун етарли кўрсатмалардан иборат бўлади.

Машғулотни ташкил қилишнинг **индивидуал (якка тартибда) шакли** ҳамма ўқувчилар ҳар хил ишни бажаришидан иборат. Бу шакл нисбатан кам қўлланилади. Бунинг сабаби бундай шароитларда ўқув жараёнини бошқариш, шунингдек ўқувчиларнинг ҳаммасини зарур материаллар билан таъминлаш қийин бўлади.

6. **Дарснинг ташкилий аниқлиги.** Ҳар қандай дарс ўзининг ташкил қилиниши ва ўтказилиши нуқтаи назаридан аниқ бўлиши керак. Меҳнат таълимида ўтказиладиган дарсларнинг муҳим хусусияти кўпинча ўқувчиларнинг унумли меҳнатига бағишланишидир. Ташкилий аниқликка ўқув устахоналарни ҳамма зарур материал ва асбоблар билан узлуксиз таъминлаш билан ҳам эришилади. Дарснинг ташкилий аниқлиги учун ўқитувчининг ўқув жараёнига раҳбарлик қилиш ишларини режалаштириши ҳам катта аҳамиятга эга.

7. **Ўқувчилар ишида хавфсизликни таъминлаш.** Касб-ҳунар таълими ўтказиладиган хоналар хавфсиз ишлаш усуллари бўйича кўрсатмалар қўлланмалар билан жиҳозланади. Ўқув устахоналарда аптечка ва ёнғинга қарши хавфсизлик бурчаги бўлади. Дарс бошланиши олдида ўқитувчи жиҳоз ва асбобларнинг бузук эмаслигини, махсус кийимларнинг яроқлилиги ва бошқаларни текширади. Янги материални баён қилишда меҳнат хавфсизлигига катта эътибор берилади. Ўқитувчи устахоналарда хавфсиз ишлашни таъминловчи қоидаларни тушунтиради, уларни бартараф этиш усуллари намоён қилади, шундан кейин буларни ўқувчилар қанчалик ўзлаштирганини текширади.

Ишлаб чиқариш корхоналарига экскурсия

Экскурсия касб-ҳунар таълими ташкил этишнинг шундай шаклики, у орқали ўқувчилар бевосита ишлаб чиқариш шароитида жиҳозлар билан танишиб, технологик ва меҳнат жараёнларини ташкил этишни кузатиб боради. Шунингдек, ишлаб чиқариш корхоналарида тайёрланадиган маҳсулотлар билан умумий танишадилар, ишлаб чиқаришнинг замонвий технологияси, меҳнатни илмий асосда ташкил этиш усули ва илғор иш усуллари билан таништириш мақсадида ҳам экскурсия уюштирилади.

Экскурсиялар дастурнинг у ёки бу мавзуларини ўтиш олдида ёки ўтиб бўлгач ўтказилиши мумкин. Одатда, экскурсия 15-20 ўқувчидан иборат бир гуруҳ билан фронтал тарзда ўтказилади, аммо экскурсия давомида айрим ўқувчиларга индивидуал тушунтириш ва йўлланмалар ҳам бериб борилади.

Ишлаб чиқаришга уюштириладиган ҳар қандай экскурсия мазмунига аниқ белгиланган 3 та босқич киради:

1. Кузатиш объектини олдиндан танлашга тайёргарлик кўриш, унинг мақсад, вазифаларини белгилаш, корхона билан олдиндан бориб танишиш, керакли ҳужжатлар (дарс режаси, ўқувчиларга топшириқ, ҳисобот шакли)ни тайёрлаш.

2. Экскурсияни мақсад ва вазифаси, корхона атрофидаги тартиб-қоидалар, кузатиш объекти, экскурсияда ўқувчилар томонидан бажариладиган топшириқлар ҳақида касб

таълими ўқитувчиси ёки экскурсия бошқарувчиси томонидан ўтказиладиган кузатиб юриш суҳбатини ўтказиш.

3. Экскурсия давомида тузилган саволларни ҳал қилишга қаратилган, корxonанинг ўзида ўтказиладиган яқунловчи суҳбат билан чекланмайди. Экскурсиянинг сўнгги якуни меҳнатга доир кейинги машғулотларда бажарилган топшириқ таҳлили, ҳисоблаш ва уни жамоа бўлиб муҳокама қилиш йўли билан яқунланади.

1-амалий машғулот: Қоғоздан мозаика ясаш

Дарснинг мақсади: Талабларни бошланғич синф меҳнат таълими дарсларида қоғоздан мозаика ясаш билан таништириш, талабаларда қизиқиш уйғотиш, билим кўникмаларини шакллантириш.

Идентив ўқув мақсадлари

- 1.5. Бошланғич синф меҳнат таълими дарсларида қоғоздан мозаика ясаш ҳақида тушунча берадилар.
- 1.6. Бошланғич синф меҳнат таълими дарсларида қоғоздан мозаика ясаш нинг ўзига хос хусусиятларини изоҳлайди.

Керакли жиҳоз ва материаллар: қоғоз,елим,тухум пўчоғи ,картон,қайчи

Ишни бажариш тартиби:

- 11) Меҳнат таълими дарсларида қоғоздан мозаика ясаш нима учун зарур эканлигини ўрганиш.
- 12) Қоғоздан мозаика ясашни ўрганадилар .
- 13) Бошланғич синф меҳнат дарсларида қандай материаллардан фойдаланиш кераклигини аниқлаш.
- 14) Бошланғич синф меҳнат дарсларида ўқувчиларни касбга йўналтириш шакллари аниқлаш.
- 15) Меҳнат таълими жараёнида ўқувчиларга ақлий, жисмоний, ахлоқий, бадий-эстетик тарбия ва таълим бериш усулларини аниқлаш.

Асосий адабиётлар:

7. Мавлонова Р. ва бошқалар. Меҳнат таълими методикаси. – Тошкент: Ўқитувчи. 1986.
8. Мавлонова Р. Меҳнат 3- синф ўқувчилари учун дарслик. Тошкент: Меҳнат 1993 йил.
9. Мавлонова Р. Меҳнат 4-синф ўқувчилари учун дарслик. – Тошкент Меҳнат. 1995

Қўшимча адабиётлар:

- 1.Мавлонова Р. Меҳнат 1- синф ўқувчилари учун дарслик. Тошкент: Меҳнат 1993
- 3.Мавлонова Р. Меҳнат 2-синф ўқувчилари учун дарслик. Тошкент Меҳнат. 1995

2-амалий машғулот: Папе-маше ишлари

Дарснинг мақсади: Талабларни бошланғич синф меҳнат таълими дарсларида папе-маше ишларига ўргатишда уларнинг билим кўникма ва малакаларини шакллантириш.

Идентив ўқув мақсадлари

- 1.1. Талабларни бошланғич синф меҳнат таълими дарсларида папе-маше ишларига ўргатиш ҳақида тушунча берадилар.
- 1.2. Бошланғич синф меҳнат таълими дарсларида юмшоқ ўйинчоқлар ясашга ўргатиш усулларини айтиб берадилар.

Керакли жиҳоз ва материаллар: чиқинди материал қоғозлар,елим, ,картон,қайчи,

Ишни бажариш тартиби:

1. Бошланғич синф меҳнат таълими дарсларида юмшоқ ўйинчоқлар ясашга тайёрлаш усулларини ўргатиш .
2. Бошланғич синф меҳнат таълими дарсларида юмшоқ ўйинчоқлар ясашга ўргатиш технологиясини талабаларга кўрсатиш.
3. Бошланғич синф меҳнат таълими дарсларида юмшоқ ўйинчоқлар ясашга тайёрлаш усулларини ўргатиш.

4..Мехнат таълими жараёнида ўқувчиларга ақлий, жисмоний, ахлоқий, бадиий-эстетик тарбия ва таълим бериш усуллари аниқлаш.

Асосий адабиётлар:

- 1.Мавлонова Р. ва бошқалар. Мехнат таълими методикаси. – Тошкент: Ўқитувчи. 1986.
- 2.Мавлонова Р. Мехнат 3- синф ўқувчилари учун дарслик. Тошкент: Мехнат 1993 йил.
- 3.Мавлонова Р. Мехнат 4-синф ўқувчилари учун дарслик. – Тошкент Мехнат. 1995

Қўшимча адабиётлар:

- 1.Мавлонова Р. Мехнат 1- синф ўқувчилари учун дарслик. Тошкент: Мехнат 1993
- 2.Мавлонова Р. Мехнат 2-синф ўқувчилари учун дарслик. Тошкент Мехнат. 1995

3-амалий машғулот: Сомондан аппликация ясаш

Дарснинг мақсади: Талабларни бошланғич синф меҳнат таълими дарсларида сомондан аппликация ясашга ўргатиш, билим кўникма ва малакаларини шакллантириш.

Идентив ўқув мақсадлари

- 1.1.Бошланғич синф меҳнат таълими дарсларида сомондан аппликация ясашга ўргатиш ҳақида тушунча берадилар.
- 1.2. Бошланғич синф меҳнат таълими дарсларида сомондан аппликация ясашга ўргатиш усуллари айтиб берадилар.

Керакли жиҳоз ва материаллар: рангли қоғоз,елим, ,картон,қайчи

Ишни бажариш тартиби:

1. Мехнат таълими дарсларида сомондан аппликация ясашга тайёрлаш жараёнини ўргатиш.
- 2.Бошланғич синф меҳнат таълими дарсларида сомондан ҳар хил аппликация ясашга ўргатиш.
- 3.Мехнат таълими дарсларида сомондан аппликация ясашга ўргатиш усуллари тушинтириш
- 4.Бошланғич синф меҳнат дарсларида сомондан қандай аппликациялар тайёрлаш ни аниқлаш.
- 5.Мехнат таълими жараёнида ўқувчиларга ақлий, жисмоний, ахлоқий, бадиий-эстетик тарбия ва таълим бериш усуллари аниқлаш.

Асосий адабиётлар:

- 1.Мавлонова Р. ва бошқалар. Мехнат таълими методикаси. – Тошкент: Ўқитувчи. 1986.
- 2.Мавлонова Р. Мехнат 3- синф ўқувчилари учун дарслик. Тошкент: Мехнат 1993 йил.
- 3.Мавлонова Р. Мехнат 4-синф ўқувчилари учун дарслик. – Тошкент Мехнат. 1995

Қўшимча адабиётлар:

- 1.Мавлонова Р. Мехнат 1- синф ўқувчилари учун дарслик. Тошкент: Мехнат 1993
- 2.Мавлонова Р. Мехнат 2-синф ўқувчилари учун дарслик. Тошкент Мехнат. 1995

4-амалий машғулот: Пластилин билан ишлаш

Дарснинг мақсади: Талабларни бошланғич синф меҳнат таълими дарсларида пластилин билан ишлаш ўргатиш, билим кўникма ва малакаларини шакллантириш.

Идентив ўқув мақсадлари

- 1.1. Талабларни пластилинни тайёрлаш жараёни билан танишадилар.
- 1.2. Бошланғич синф меҳнат таълими дарсларида пластилин билан ишлашга ўргатиш усуллари айтиб берадилар.

Керакли жиҳоз ва материаллар: пластилин,пичоқ, тахтача,картон,қайчи

Ишни бажариш тартиби:

1. Бошланғич синф меҳнат таълими дарсларида пластилинни қандай фойдалани қонун қоидаларини ўргатиш.
2. Бошланғич синф меҳнат таълими дарсларида пластилин билан ишлашга ўргатиш усуллари ўргатиш.

3. Бошланғич синф меҳнат таълими дарсларида пластилиндан нарсалар яшашга ўргатиш усуллари тушинтириш

4. Лой ва пластилиннинг бири-биридан афзаллиги фарқи тўғрисида тушинча бериш.

5. Меҳнат таълими жараёнида ўқувчиларга ақлий, ахлоқий, бадиий-эстетик тарбия ва таълим бериш усуллари аниқлаш.

Асосий адабиётлар:

1. Мавлонова Р. Меҳнат 3- синф ўқувчилари учун дарслик. Тошкент: Меҳнат 1993 йил.

2. Мавлонова Р. Меҳнат 4-синф ўқувчилари учун дарслик. – Тошкент Меҳнат. 1995

Қўшимча адабиётлар:

1. Мавлонова Р. Меҳнат 1- синф ўқувчилари учун дарслик. Тошкент: Меҳнат 1993

2. Мавлонова Р. Меҳнат 2-синф ўқувчилари учун дарслик. Тошкент Меҳнат. 1995

5-амалий машғулот: Айиқча макетини тайёрлаш

Дарснинг мақсади: Талабларни бошланғич синф меҳнат таълими дарсларида Айиқча макетини тайёрлашга ўргатиш, билим кўникма ва малакаларини шакллантириш.

Идентив ўқув мақсадлари

1.1. Меҳнат таълими дарсларида айиқча макетини тайёрлаш жараёни билан танишадилар .

1.2. Меҳнат таълими дарсларида айиқча макетини тайёрлаш технологиясини айтиб берадилар.

Керакли жихоз ва материаллар: газлама, картон, қайчи, игна, ип,

Ишни бажариш тартиби:

1. Меҳнат таълими дарсларида айиқча макетини тайёрлаш учун андаза олишни ўргатиш.

2. Меҳнат таълими дарсларида айиқча макетини яшашга ўргатиш технологиясини қонун қоидаларини ўргатиш.

3. Меҳнат таълими дарсларида айиқча макетини яшашга ўргатиш.

4. Меҳнат таълими дарсларида айиқча макетини ясаб бўлганидан сўнг унга сайқал беришга ўргатиш.

5. Меҳнат таълими жараёнида бадиий-эстетик тарбия бериш усуллари ўргатиш .

Асосий адабиётлар:

1. Мавлонова Р. ва бошқалар. Меҳнат таълими методикаси. – Тошкент: Ўқитувчи. 1986.

2. Мавлонова Р. Меҳнат 3- синф ўқувчилари учун дарслик. Тошкент: Меҳнат 1993 йил.

3. Мавлонова Р. Меҳнат 4-синф ўқувчилари учун дарслик. – Тошкент Меҳнат. 1995

Қўшимча адабиётлар:

1. Мавлонова Р. Меҳнат 1- синф ўқувчилари учун дарслик. Тошкент: Меҳнат 1993

2. Мавлонова Р. Меҳнат 2-синф ўқувчилари учун дарслик. Тошкент Меҳнат. 1995

6-амалий машғулот: Картондан турли моделлар яшаш

Дарснинг мақсади: Талабларни бошланғич синф меҳнат таълими дарсларида картондан турли моделлар яшаш ўргатиш, билим кўникма ва малакаларини шакллантириш.

Идентив ўқув мақсадлари

1.1. Меҳнат таълими дарсларида картондан турли моделлар яшаш жараёни билан танишадилар .

1.2. Меҳнат таълими дарсларида картондан турли моделлар яшаш учун технологик карталар чизадилар ва яшаш тартибини оғзаки айтиб берадилар.

Керакли жихоз ва материаллар: газлама, картон, қайчи, игна, ип,

Ишни бажариш тартиби:

1. Меҳнат таълими дарсларида картондан турли моделлар яшаш учун объект танлаб олишни ўргатиш.

2. Меҳнат таълими дарсларида картондан турли моделлар яшаш учун технологик карталар чизишни ўргатиш.

3. Меҳнат таълими дарсларида картондан турли моделлар яшашга ўргатиш

4. Меҳнат таълими дарсларида картондан турли моделлар ясаб бўлганидан сўнг унга сайқал беришга ўргатиш.

5. Меҳнат таълими жараёнида бадиий-эстетик тарбия бериш усуллари ўргатиш .

Асосий адабиётлар:

1. Мавлонова Р. ва бошқалар. Меҳнат таълими методикаси. – Тошкент: Ўқитувчи. 1986.

2. Мавлонова Р. Меҳнат 3- синф ўқувчилари учун дарслик. Тошкент: Меҳнат 1993 йил.

3. Мавлонова Р. Меҳнат 4-синф ўқувчилари учун дарслик. – Тошкент Меҳнат. 1995

Қўшимча адабиётлар:

1. Мавлонова Р. Меҳнат 1- синф ўқувчилари учун дарслик. Тошкент: Меҳнат 1993

2. Мавлонова Р. Меҳнат 2-синф ўқувчилари учун дарслик. Тошкент Меҳнат. 1995

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ ВА УНДА КЎРИЛАДИГАН МАСАЛАЛАР

1 МАВЗУ. Буюмларга безак бериш ишлари

Дарсинг мақсади: Талабларни апликация ва мозаика ишларининг мазмун ва моҳияти билан таништириш, талабаларда қизиқиш уйғотиш, билим кўникмаларини шакллантириш.

Идентив ўқув мақсадлари

1.7. Талабларни апликация ва мозаика ишлари ҳақида таништиради.

1.8. Умумий ўрта таълим мактабларининг бошланғич синфларда меҳнат таълимини ташкил қилишнинг ўзига хос хусусиятларини изоҳлайди.

Керакли жиҳоз ва материаллар: ДТС, ўқув дастури, дарслик, маъруза, қўлланмалар.

Ишни бажариш тартиби:

16) Бошланғич синф меҳнат таълими бўйича Давлат таълим стандарти нима учун зарур эканлигини ўрганиш.

17) Меҳнат ўқитиш методикасининг йўналишларини ўрганиш.

18) Бошланғич синф меҳнат дарсларида қандай материаллардан фойдаланиш кераклигини аниқлаш.

19) Бошланғич синф меҳнат дарсларида ўқувчиларни касбга йўналтириш шакллари аниқлаш.

20) Меҳнат таълими жараёнида ўқувчиларга ақлий, жисмоний, ахлоқий, бадиий-эстетик тарбия ва таълим бериш усуллари аниқлаш.

Асосий адабиётлар:

10. Воробьев А. Меҳнат таълими ва касб танлашга йўллаш методикаси. – Тошкент: Ўқитувчи. 1980

11. Мавлонова Р. ва бошқалар. Меҳнат таълими методикаси. – Тошкент: Ўқитувчи. 1986. Мавлонова Р. Меҳнат 3- синф ўқувчилари учун дарслик. Тошкент: Меҳнат 1993 йил.

12. Мавлонова Р. Меҳнат 4-синф ўқувчилари учун дарслик. – Тошкент Меҳнат. 1995

Аппликация тасвирлаш техникасининг турли формаларини қирқиш ва уларни фон тарзида қабул қилинган материаллар ҳисобига мустаҳкамлашга асосланувчи туридир.

Бу аппликациядан фақат безаш мақсадларида кўرғазмали қуроллар, турли ўйинлар учун қўлланмалар, ўйинчоқлар, байроқлар, сувенирлар, деворий газегалар, стендлар ва ҳақозаларни безашда ишлатилади.

Аппликация билан шуғулланиш ўқувчиларни гармоник ривожлантиришда катта аҳамиятга эга. Аппликация ижодни ривожлантиришда катта ёрдам беради тасаввурни бойитади, кузатувчанлик ва диққатни фаоллаштиради, иродани тарбиялайди, чамалаш ва рангни сезишни ўстиради.

Апликация ишини бажаришда асосий эътибор унинг умумий кўринишига қаратилиши керак. Яхши ўйланган композиция, яъни тасвирлаш лозим бўлган нарсаларни жойлаштириш аптошқақшнинг муваффақиятининг гаровидир.

Тасвирлаш лозим бўлган нарсалар ёрдамда фигура ва нарсаларнинг ҳолати аниқланади, тасвирланган ҳодисаларнинг уйғунлигига эришилади. Тасвирнинг барча деталлари, ҳатто энг кичиклари ҳам қўғоздан қирқилади, уларни чизмаслик керак.

Тайёрланган деталлар елимланадиган сатх, **яъни** фонга жойлаштирилади ва ўйланган тасвир ҳосил қилинади, агарда бу тасвир маъқул бўлмаса деталлар бошқача жойлаштирилади. Деталларни ёпиштиришда жойни адаштирмаслик учун уларнинг ўрнини қалам билан белгилаб қўйилади. Мисол тариқасида энг оддий геометрик шакл - квадратни олиб, унинг алмашилиши ҳосил қилиш учун турли ҳолатларда жойлаштириб кўрамыз. Ишни бошлаш учун марказни топиш, симметрия ўқини ўтказиш ва элементларни шунга кўра жойлаштириш лозим.

Иш мавзу ва фикрни танлашдан бошланади. Кўпинча очиқ тондаги қоғоз ва фон танланади. Аптошқақция мўлжалланган тасвир ва элементлар миқдори қўғозни танлашни белгилайди. Тасвир устида шиланганда асосий эътибор танланган мавзунинг мазмунига, керакли материаллар, уларнинг ўлчамлари, ранглари танлашга қаратилади. Тасвир ҳажмига кўра энг катта элемент асосий тематик элемент бўлиши керак.

Намуна тариқасида 1-синф ўқувчилари 8 - Март учун табрикнома ясаши мумкин. Бу ишда болалар андоза билан ишлайдилар, тахлаш ва симметрик қирқилишни эслайдилар, чамалаш кўникмаларини синайдилар ва рангли қоғоздан ингичка оқ ва сариқ тўғри чизикларни қирқадилар. Қуёш учун квадрат қўғоздан доира қирқса бўлади. Болалар ясаган гуллар турлича бўлиши мумкин. Новдалар ҳам кўлда қирқилади.

Сўбатни ўқитувчи "8 Март куни" ҳақида олиб боради ва буида совға масаласини эслатиб ўтади. Энг яхши совға ўз кўли билан ясаган совғади, Сўбатни меҳрибон бўвижонларими онажаонларимиз, опа-сингилларимиз ҳақида бўлиши мумкин.

Шундан кейин намуна кўриб чиқилади, унинг элементлари, иш усуллари, керакли материаллар аниқланади ва ишнинг бориши белгиланади.

1. Табрикнома учун қоғоз тайёрланиб у иккига бўқланади;
2. Кўк рангдаги қоғозга тўғри бурчак чизилади, унинг ўлчами узунасига, табрикнома устининг узунлигидан 1 см кам, энга эса энининг яримидан 2см атрофида каттарок;
3. Кўк қоғоздан қирқилган тўғри бурчак таклифноманинг устига ёпиштирилади, бунда кўк қоғоз таклифномани бўяшда ҳалаюг бермаслиги учун букиш чизигининг чап томондан озгина жой қолдириб ёпиштирилади;
4. Энди қуёш ва унинг нурлари учун ёй қирқилади. Бунинг учун квадрат шаклдаги қоғозни керакли ўлчамда қирқилади;
5. Намуна асосида қуёш нури қирқилади;
6. Оқ кўк ва жигар ранг қоғоздан иккита шох қирқиб, намунадагидек ёпиштирилади;
7. Гуллар қирқиб ёпиштирилади.

Иш ижодий тарзда бўлганлиги учун ўқувчилар гулларни шохларга ўзлари мустақил жойлаштирадлар. Барглари ўқитувчи тарқатган андоза бўйича қирқадилар. Табрикноманинг ички томони нақш билан безатилиб, табрик сўзи ёзилади.

Мозаика монументал декоратив саънат турларидан биридир. Турли даврларда ва турли мамлакатларда мозаика қўлланиладиган материалга кўра ҳам, нақш ва расмларига кўра ҳам ўзига хос хусусиятларга эга бўлган. Ўрта Осиё мадрасалари, мачитлар, ҳукмдорларнинг саройлари мозаика билан безатилган. Мозаика ҳозирги кунда монументал саънатга айланган. Мозаика билан биноларнинг ташқи қисмлари, деворлар ва халқ, амалий саънати асарлари безатилади. Мозаика ишларида ойна, сапол плиталаридан оғдаланилади. Лоасда рангли кўзгу парчаларидан ажойиб мозаика асарлари яратилади, улар қуёшда бир-бирига кўшилиб ва порлаб, шодлик кайфиятини яратади.

Мозаика бу расм сатҳида айрим-айрим парчалар (қоғоз, ойна, сапо, гул тожибарглари, тухум пўсти ва шу кабилар) кўйиб чиқишдир.

1. Тухум пўстидан мозаика ишларини бажариш учун ювиб кўритилган тухум пўсти мўйкалам ёрдамида акварел бўёқлари билан керакли рангларга бўялади.
2. Бўёк курнгандан кейин тухум пўстини танланган расмга кўра майда ва йирик бўлакларга бўлинади.
3. Тухум пўстидан мозаика килишда шундай тасвирни танлаш кержки уларнинг контурлари мумкин қадар гекис ва майда зғрибугрилари бўлмасликки керак.
4. Контур кора қоғоз орқали ўтказилади ёки шаблондан айлангириб чизилади.
5. Аввал расм сатхининг бир қисмига слим суртилади. У ерга тухум пўсти териб сўшлади, кейин иккинчи қисмига ҳам шу тартибда давом этирилади.
6. Ортикча елим тоза латта билан артиб тозаланади, пўст яхшироқ ёпишиши учун устидан селен босиб кўймлади.

Бундай иш одатда энг оддий контурлардан бошланади. Кейинроқ контурлар анча мураккабланади.

Турли мева ва сабзавот, полиз экинларининг уруғлари, данак. балик тангалари, чиганок, майда тошлар билан хилма-хил мозаика ишларини бажариш мумкин

САВОЛЛАР. 1. Апликация ишларида нималарга эътибор бериш керак.

2. Мозаика қандай сўнат тури.

3. Мозаика ишларидан нималар яратилади.

ТОПШИРИҚЛАР.

1. Апликация ишларидан намуна келтиринг.

2. Мозаика ишларидан намуна келтиринг.

АДАБИЁТЛАР.

1. П-Магзумов. "Ўқувчиларнинг меҳнатга тайёргарлик бўйича билим ва кўникмалари сифати". Т. 1994 й.

2. Х-Санакулов, М.Ҳайдаров "Бошланғич синфларда қоғоздан амалий ишлар" 1996 йил

3. Р.А.Мавлонова, Горохова, Оглуздина О "Меҳнат таълими методикаси" Т, "Ўқитувчи" 1986 йил

4. Шумулевич Н.М. "Қоғоздан техник моделлар яшаш". Т., "Ўқитувчи" 1989 й

5. Воробьев А.Ш. "Конструктрлик ва моделлаштириш" Т.,

6. Мавлонова.Р.А. "Бошланғич синф меҳнат дарсликлари". Т. 1996Й.

2 МАВЗУ. Тўғарак ишларини ташкил этиш. 8-мартга совға тайёрлаш

Ажратилган соат – 2

Машгулот тури – маъруза

Асосий масалалар

1. Синфдан ташқари ишларнинг вазифалари мазмуни.
2. Синфдан ташқари ишларнинг шакллари.
3. Мохир куллар тугарагини ўтказиш усуллари.

Таянч тушунча ва иборалар: индивидуал, ташаббускор, коллектив, ижодий, оғзаки баен.

1 - асосий масала бўйича ўқитувчининг мақсади: Бошланғич синфда синфдан ташқари ишларнинг мақсад, вазифалари ўқувчиларни бадиий ижодий қобилиятларини ривожлантириш кизиқишини ўстиришдан иборат.

Идентив ўқув мақсадлари:

- 1.1. Синфдан ташқари ишларнинг мазмунини таърифлайди.
- 1.2. Синфдан ташқари ишларни ташкил этиш усуллари санаб

утадилар.

1.3. Синфдан ташкари ишларнинг hozirги кундаги ахволига бахо берадилар.

1 - асосий масаланинг баени

Синфдан ташкари ишда ҳам меҳнат таълимида куйиладиган вазифалар куйилди. Бирок бунда уларни бажариш учун кушимча шарт-шароитлар мавжуд. Синфдан ташкари иш ихтиерий булади. Шунинг учун бундай ишга жонбоз ташаббускор укувчилар жалб этилади.

Шу туфайли синфдан ташкари иш жаранида меҳнат таълимнинг асосий вазифаларини бажариш буйича яхши натижаларга эришилди. Одатда синфдан ташкари ишда укувчилар фаолияти самарали булади. Мактабнинг турмуш билан алоқаси кундан кунга мустахкамланиб бормокда. Синфдан ташкари ишлар укувчилар узларининг мустакилликлари ва ташаббускорликларини намойиши эта оладиган уларга жамият фойдаси учун ташкил этилган меҳнатнинг гузаллиги ва кувончини жамоанинг кучни хис этишларига ердам берадиган янги шакл ва усуллари аникланмокда.

Хозирги кунда наккошлик кулолчилик мохир куллар. Укувчилар билан олиб бориладиган синфдан ташкари иш мактабнинг бутун таълим тарбиявий ишининг ажралмас киси булиб у болани хар томонлама ривожланиш дарсларида эгаллаётган билимларини амалда куллашга ердам берувчи муҳим воситадир. Меҳнат таълими буйича синфдан ташкари техник меҳнат дарсларининг давоми кушимчасидир. Синфдан ташкари иш эса билимларни кенгрок куллаш ҳамда чуқурлаштириш имконини беради. Шу билан бирга синфдан ташкари иш дарсда бериладиган материални айнан такрорламаслиги керак, у синфдаги ишдан узининг уйин кизикарли характердалиги билан ажралиб туради. Синфдан ташкари иш ихтиерий булиб хафтасига 1,5 соатдан ошмаслиги керак.

Синфдан ташкари иш укувчиларга ишнинг узларига купрок еккан узларини купрок кизиктирган турини танлашлари учун имкон яратади. Факат синфдан ташкари ишларда укувчиларнинг индивидуал ижодий кобилиятлари еркинрок намоен булади. Бу ерда улар исталган иш билан шугулланишлари куйилган максадга эришиш учун керак булган ва кучни сарфлашлари мумкин.

Назорат топшириклари

1.1.1. Синфдан ташкари ишларнинг максadini айтинг.

1.1.2. Синфдан ташкари иш бир хафтада бир марта булиб неча соатдан ошмаслиги керак?

- а) 2.30 с
- в) 3 с
- с) 3.30 с
- д) 4 с

1.2.1. Хозирги кунда меҳнат фани буйича кандай синфдан ташкари ишларни ташкил этилганлигини биласиз?

- а) мохир куллар, ганчкорлик, меъморчилик
- в) кулолчилик рассомчилик богбончилик
- с) кулолчидлик дехкончилик стол ва стуллар ясаш.

1.2.2. Синфдан ташкари иш ихтиерий булиб унга куйидаги укувчилар жалб килинади?

- а) кизикувчан, пассив,уртача билимга эга булган.
- в) пассив,уртача билимга эга булган.
- с) уртача ташаббускор укувчилар.
- д) барча жавоб тугри.

1.2.3. Синфдан ташкари ишнинг хозирги ахволига бахо беринг.

2 - асосий масала буйича уқитувчининг максоди: синфдан ташқари ишларнинг шакллари. Талабаларга синфдан ташқари ишларнинг шакллари оммавий тугарак индивидуал турлари билан таништириш.

Идентив укув максадлари.

- 2.1. Синфдан ташқари оммавий иш шакллари таснифлайдилар.
- 2.2. Мохир куллар еш табиатшунослар тугарагида килинадиган ишларни ажратиб курсатадилар.
- 2.3. Синфдан ташқари индивидуал иш шаклини изохлайдилар.

2 - асосий масаланинг баени

Синфдан ташқари ишларнинг шакллари жуда кўпдир. Жумладан, оммавий иш, тугарак иши, индивидуал иш.

1. Оммавий иш - бу турига ҳар хил кечалар меҳнат фани буйича ясаган бажарилган ишларни кўргазмалар ифода этиш меҳнат фахрийлари билан учрашув касб-хунар тугрисида суҳбат утказиш экскурсиялар касб хунар тугрисида керакли маълумот олиш учун яқин атрофдаги завод фабрикаларга еки оддий корхона ишлаб чиқариш муассаларига чиқариш кўргазмаларига укувчиларнинг килинган ишларини таҳлил қилиш.

2. Тугарак ишлари - мохир куллар бунга масалан каштачилик кизлар билан биргаликда угил болаларга наққошлик сир-асрорларини ургатиш лойдан нарсалар хунармандчиликни ургатиш қугирчок театри еки еш табиатшунослар қувнок устохона ва хокозоларни ташкил этиш мумкин.

3. Индивидуал яъни бир киши билан қилинадиган ишлар қилди бунга коллекция туплаш техникаси билан мустақил шугулланиш мумкин.

Бошланғич синфлардаги тугарак иши қуйи синф укувчиларини умумий ривожлантириш айниқса ўқишнинг турмуш билан алоқаси нуқтаи назаридан жуда муҳим ва кераклидир. Мохир куллар қугирчок театри наққошлик қулоччилик тугараклари айниқса катта аҳамиятга эга бўлиб тугаракларда угил ва кизлар бир хил қизиқиш билан шугуллана оладилар. Ҳар бири ўз қизиқиши қучи ва имкониятларига яраша иш билан қуйи синф укувчиларини умумий ривожланиши айниқса ўқишнинг турмуш билан алоқаси нуқтаи назаридан жуда муҳим ва кераклидир.

Назорат топшириқлари

2.1.1. Синфдан ташқари ишларнинг шаклларига нималар қиради?

- а) синфдан ташқари ишлар.
- в) оммавий оғзақи баен
- с) индивидуал тугарак иш оммавий
- д) барча жавоб тугри

2.1.2. Синфдан ташқари ишларнинг индивидуал шакллари.

- а) кечалар экскурсиялар
- в) коллекция туплаш, техника билан мустақил шугулланиш.
- с) еш табиатшунослар кечалар.
- д) мохир куллар қувнок устохона.
- е) барча савол тугри.

2.1.3. Синфдан ташқари ишнинг оммавий шакллари қуйидагиларни ўз ичига олади.

- а) коллекция туплаш мохир куллар
- в) еш табиатшунос коллекция туплаш.
- с) кечалар мусобақалар экскурсия
- д) мохир куллар коллекция туплаш.
- е) барча савол тугри.

2.2.1. Синфдан ташқари ишнинг индивидуал шаклида неча укув-

чи катнашиши мумкин?

- а) бутун синф
- в) 20 укувчи
- с) 15 укувчи
- д) 10 укувчи
- е) 1 укувчи

2.2.2. Синфдан ташкари ишнинг кайси шакли мавжуд.

- а) мажбурий
- в) мажбурий ихтиерий
- с) ихтиерий
- д) барча жавоб тугри

3 - асосий масала буйича уқитувчининг максоди: мохир куллар тугарагини утказиш усуллари. Укувчиларга меҳнат ва меҳнат кишиларига муҳаббати-ни сингдириш конструксиялаш фикрини уйгоштирдир.

Идентив укув максадлари

3.1. Мохир куллар тугарагининг вазифасини таърифлайдилар.

3.1. Мохир куллар тугарагида килинадиган амалий ишларни санайди.

3.3. Тугаракда килинадиган амалий ишларнинг бир-биридан фарқини ажратади.

3 - асосий масаланинг баени

Тугарак ишини шундай ташкил этиш куйи синф укувчиси ҳам узининг ижодий фикрини амалга ошириш имконига эга булсин. Тугарак учун албатта алохида хона керак булади.

Мохир куллар тугарагидаги материаллар ва асбоблар 1-3 синф укувчиларининг ешларига жисмоний ривожланишига мувофиқ булиши зарур.

Мохир кулар тугарагида укувчилар куйидаги амалий ишларни бажариши лозим.

1. Табиатшунослик, математика, узбек тили фанлари буйича кургазмали укув куролини тайерлаш.

2. Китобларни тузатиш ва муковалаш.

3. Турли коллекцияларни жихозлаш.

4. Синф хонаси коридорини безаш учун нарсалар яшаш.

5. Фанерадан турли шакллар киркиш.

6. Егочни куйдириб ва уйиб нарсалар яшаш.

7. Лойдан нарсалар яшаш.

8. Табиий материалдан кургазмалар янги йил арчаси учун нарсалар яшаш.

9. Конструксияси мураккаб булмаган хилма-хил харакатланувчи моделлар приборлар макетлар яшаш.

10. мактаб ва уй жихозларини яшаш.

Мохир куллар тугарагида ишлаб чиқаришга табиат кучогига уюштириладиган экскурсияларнинг ахамияти каттадир.

Тугарак рахбарининг вазифаси болаларга факат киркиш кесиш елимлаш эмас балки укувчиларга материал нимадан ва кандай ясалганлигини тушунтириб беради. Тугарак режаси рахбар одатда синф рахбарлари ташкилотчи билан ҳамкорликда бир йилга тузади. Режага тугарак кайси иш тури билан шугулланиш ва шу иш турлари буйича кандай амалий ишлар амалга оширилиши кайд этилади. Режадаги ишлар оддийдан мураккабга утишни таъминлаш учун кийинлик даражасига кура жойлаштирилади. Режада экскурсиялар хал этилади. Тугарак режасини мактаб директори тасдиқлайди.

Назорат топшириклари

3.1.1. Тугарак рахбари синф рахбари ва биргаликда режани канча вақтга тузилади?

- а) 1 ойга
- в) 2 ойга
- с) 5 ойга
- д) 8 ойга

3.1.2. Тугарак режасини ким тасдиклайди?

- а) илмий булим мудири
- в) директор муовини
- с) тасдиклаш шарт эмас
- д) тугри жавоб йук

3.2.1. Тугарак рахбари ким билан биргаликда тузишни аникланг?

- а) директор
- в) директор муовини
- с) илмий булим мудири
- д) тугри жавоб йук.

3.2.2. Тугаракда кандай методлардан фойдаланиш мумкин?

- а) инструктаж хикоя
- в) жазолаш
- с) барча жавоб тугри

3 МАВЗУ. Қоғоздан геометрик фигуралардан предметли аппликация яшаш

Дарсининг мақсади: Талабларни аппликация ва мозаика ишларининг мазмун ва моҳияти билан таништириш, талабаларда қизиқиш уйғотиш, билим кўникмаларини шакллантириш.

Идентив ўқув мақсадлари

- 1.9. Талабларни аппликация ва мозаика ишлари ҳақида таништиради.
- 1.10. Умумий ўрта таълим мактабларининг бошланғич синфларда меҳнат таълимини ташкил қилишнинг ўзига хос хусусиятларини изоҳлайди.

Керакли жиҳоз ва материаллар: ДТС, ўқув дастури, дарслик, маъруза, қўлланмалар.

Ишни бажариш тартиби:

- 21) Бошланғич синф меҳнат таълими бўйича Давлат таълим стандарти нима учун зарур эканлигини ўрганиш.
- 22) Меҳнат ўқитиш методикасининг йўналишларини ўрганиш.
- 23) Бошланғич синф меҳнат дарсларида қандай материаллардан фойдаланиш кераклигини аниқлаш.
- 24) Бошланғич синф меҳнат дарсларида ўқувчиларни касбга йўналтириш шакллари аниқлаш.
- 25) Меҳнат таълими жараёнида ўқувчиларга ақлий, жисмоний, ахлоқий, бадий-эстетик тарбия ва таълим бериш усуллари аниқлаш.

Асосий адабиётлар:

- 13. Воробьев А. Меҳнат таълими ва касб танлашга йўллаш методикаси. –Тошкент: Ўқитувчи. 1980
  - 14. Мавлонова Р. ва бошқалар. Меҳнат таълими методикаси. – Тошкент: Ўқитувчи. 1986. Мавлонова Р. Меҳнат 3- синф ўқувчилари учун дарслик. Тошкент: Меҳнат 1993 йил.
  - 15. Мавлонова Р. Меҳнат 4-синф ўқувчилари учун дарслик. – Тошкент Меҳнат. 1995
- Аппликация тасвирлаш техникасининг турли формаларини қирқиш ва уларни фон тарзида қабул қилинган материаллар ҳисобига мустаҳкамлашгаасосланувчи туридир.

Бу аппликациядан фақат безаш мақсадларида кўرғазмали қуроллар, турли ўйинлар учун қўлланмалар, ўйинчоклар, байроқлар, сувенирлар, деворий газегалар, стендлар ва хакозаларни безашда ишлатилади.

Апликация билан шуғулланиш ўқувчиларни гармоник ривожлантиришда катта аҳамиятга эга. Апликация ижодни ривожлантиришда катта ёрдам беради тасаввурни бойитади, кузатувчанлик ва диққатни фаоллаштиради, иродани тарбиялайди, чамалаш ва рангни сезишни ўстиради.

Апликация ишини бажаришда асосий эътибор унинг умумий кўринишига қаратилиши керак. Яхши ўйланган композиция, яъни тасвирлаш лозим бўлган нарсаларни жойлаштириш аптошқақшнинг муваффақиятининг гаровидир.

Тасвирлаш лозим бўлган нарсалар ёрдамда фигура ва нарсаларнинг ҳолати аниқланади, тасвирланган ҳодисаларнинг уйғунлигига эришилади. Тасвирнинг барча деталлари, ҳатто энг кичиклари ҳам қўғоздан қирқилади, уларни чизмаслик керак.

Тайёрланган деталлар елимланадиган сатх, **яъни** фонга жойлаштирилади ва ўйланган тасвир ҳосил қилинади, агарда бу тасвир маъқул бўлмаса деталлар бошқача жойлаштирилади. Деталларни ёпиштиришда жойини адаштирмаслик учун уларнинг ўрнини қалам билан белгилаб қўйилади. Мисол тариқасида энг оддий геометрик шакл - квадратни олиб, унинг алмашилиши ҳосил қилиш учун турли ҳолатларда жойлаштириб кўрамыз. Ишни бошлаш учун марказни топиш, симметрия ўқини ўтказиш ва элементларни шунга кўра жойлаштириш лозим.

Иш мавзу ва фикрни танлашдан бошланади. Кўпинча очиқ тондаги қоғоз ва фон танланади. Аппликация мўлжалланган тасвир ва элементлар миқдори қозонни танлашни белгилайди. Тасвир устида шиланганда асосий эътибор танланган мавзунинг мазмунига, керакли материаллар, уларнинг ўлчамлари, ранглари танлашга қаратилади. Тасвир ҳажмига кўра энг катта элемент асосий тематик элемент бўлиши керак.

Намуна тариқасида 1-синф ўқувчилари 8 - Март учун табрикнома ясаши мумкин. Бу ишда болалар андоза билан ишлайдилар, тахлаш ва симметрик қирқилишни эслайдилар, чамалаш кўникмаларини синайдилар ва рангли қоғоздан ингичка ок ва сариқ тўғри чизикларни қирқидилар. Қуёш учун квадрат қўғоздан доира қирқиса бўлади. Болалар ясаган гуллар турлича бўлиши мумкин. Новдалар ҳам қўлда қирқилади.

Сўбатни ўқитувчи "8 Март куни" ҳақида олиб боради ва буида совға масаласини эслатиб ўтади. Энг яхши совға ўз қўли билан ясаган совғадир, Сўбатни меҳрибон бувижонларими онажонларимиз, опа-сингилларимиз ҳақида бўлиши мумкин.

Шундан кейин намуна кўриб чиқилади, унинг элементлари, иш усуллари, керакли материаллар аниқланади ва ишнинг бориши белгиланади.

1. Табрнкнома учун қоғоз тайёрланиб у иккига бўлинади;
2. Кўк рангдаги қоғозга тўғри бурчак чизилади, унинг ўлчами узунасига, табрикнома устининг узунлигидан 1 см кам, энга эса энининг яримидан 2см атрофида каттарок;
3. Кўк қоғоздан қирқилган тўғри бурчак таклифноманинг устига ёпиштирилади, бунда кўк қоғоз таклифномани бўяшда ҳалаю^т бермаслиги учун букиш чизиғининг чап томондан озгина жой қолдириб ёпиштирилади;
4. Энди қуёш ва унинг нурлари учун ёй қирқилади. Бунинг учун ква 1рат шаклдаги қоғозни керакли ўлчамда қирқилади;
5. Намуна асосида қуёш нури қирқилади;
6. Оч кўк ва жигар ранг қоғоздан иккита шох қирқиб, намунадагидек ёпиштирилади;
7. Гуллар қирқиб ёғштирилади.

Иш ижодий тарзда бўлганлиги учун ўқувчилар гулларни шохларга ўзлари мустақил жойлаштирадлар. Барглари ўқитувчи тарқатган андоза бўйича қирқидилар. Табрнкноманинг ички томони нақш билан безатилиб, табрик сўзи ёзилади.

Мозаика монументал декоратив саънат турларидан биридир. Турли даврларда ва турли мамлакатларда мозаика қўлланиладиган материалга кўра ҳам, нақш ва расмларига кўра ҳам ўзига хос хусусиётларга эга бўлган. Ўрта Осиё мадрасалари, мачитлар, хукмдорларнинг саройлари мозаика билан безатилган. Мозаика ҳозирги кунда монументал саънатга айланган. Мозаика билан биноларнинг • ташқи

қисмлари, деворларн ва халк, амалий саънати асарлари безатилади. Мозаика ишларида ойна,сапол плиталаридан оғдаланилади. Лоасда рангли кўзгу парчаларидан ажойиб мозаика асарлари яратилади, улар куёшда бир-бирига кўшилиб ва порлаб, шодлик кайфиятини яратади.

Мозаика бу расм сатҳида айрим-айрим парчалар (қоғоз, ойна, сапо, гул тожибарглари, тухум пўсти ва шу кабилар) кўйиб чиқишдир.

1.Тухум пўстидан мозаика ишларини бажариш учун ювиб кўритилган тухум пўсти мўйкалам ёрдамида акварел бўёклари билан керакли рангларга бўялади.

2. Бўёк курнғандан кейин тухум пўстини танланган расмга кўра майда ва йирик бўлақларга бўлинади.

3.Тухум пўстидан моааика килишда шундай тасвирни танлаш кержки уларнкнг контурлари мумкин кадар гекис ва майда згрибугрилари бўлмаслкг керак.

4. Коитур кора қоғоз орқали ўтказилади ёки шаблондан айлантриб чизилади.

5. Аввал расм сатҳининг бир қисмига слим суртилади. У ерга тухум пўсти териб сшшлади, кейин иккинчи қисмига ҳам шу тартибда давом этирилади.

6. Ортикча елим тоза латта билан артиб тозаланади, пўст яхшнрок ёпишиши учун устидан секнн босиб кўймлади.

Бундай иш одатда энг оддий контурлардан бошланади. Кейинрок контурлар анчамураккаблашади.

Турли мева ва сабзавот, полиз экинларининг уруғлари, данак. балик тангалари, чиганок, майда тошлар билан хилма-хил мозаика ишларини бажариш мумкин

САВОЛЛАР. 1. Аппликация ишларида нималарга эътибор бериш керак.

2. Мозаика қандай саънат тури.

3. Мозаика ишларидан нималар яратилади.

ТОПШИРИҚЛАР.

1. Аппликация ишларидан намунакелтиринг.

2. Мозаика ишларидан намуна келтиринг.

АДАБИЁТЛАР.

1. П-Мағзумов. "Ўқувчиларнинг меҳнатга тайёргарлик бўйича билим ва кўникмалари сифати".Т. 1994 й.

2. Х-Санакулов, М.Ҳайдаров "Бошланғич синфларда қоғоздан амалий ишлар" 1996 йил

3. Р.А.Мавлонова, Горохова, Оглуздина О "Меҳнат таълими методикаси" Т, "Ўқитувчи" 1986 йил

4. Шумулевич Н.М. "Қоғоздан техник моделлар яшаш". Т., "Ўқитувчи" 1989 й

5. Воробьёв А.Ш. "Конструктррлик ва моделлаштириш" Т.,

6. Мавлонова.Р.А. "Бошланғич синф меҳнат дарсликлари". Т. 1996Й.

ҚОҒОЗДАН АППЛИКАЦИЯ ВА УНИНГ ТУРЛАРИ

Аппликация - бадий асарлар яратишнинг эиг содда ва осон усулидир. Бу аппликациядан фақат безаш мақсадларидагина кўрғазмапи қоғозлар турли ўйинлар учун кўлланмалар, уйинчоклар, байроқчалар, суверинлар, деворий рўзномалар, стендлар, кўрғазмалар ва костюмларни тайёрлашдагина эмас, балки картина, пано нақшларни ва шу кабштрни яратишда ҳам кенг кўллаш имконини беради.

Аппликация тасвирлаш техникасининг турли формаларини қирқиш ва уларни фон тарзида қабул килинган материаллар ҳисобига мустаҳкамлашга асосланувчи туридир. Аппликация 2500 йил мукаддам кўчманчи халқларда пайдо бўлган. Агтгтликация билан кийим-бош, турар жойлар безатилгал. Аппликация ишида асосий материал қоғоздир, дазмолланган ва крахмалланган газлама булақчаларидан ҳам фойдаланиш мумкин. Бу материаллар билан бир қаторда самон кўритилган ўсимликлар уруғи - данак, баргллар шу кабилардан ҳам фойдаланадилар.

Қоғознинг ялтирайдиган мрамор, босма гул тушурилган-бархат, кумуш ва бронза, расм солиш ва чизмачилик қоғози навлари апишшқация учун ярққлндир.

Апишшқация ишлари доимо хотирада сақпаниши ҳақида мажбурий коида сифатида бажарилиши лозим бўлган изчилликда адо этилади. Энг оддий апишшқациялар бу геометрик фигуралардан қилинган апишшқациялардир.

Апишшқацияда аввал эскизи тузилади, сўнгра керакли деталлар ўлчами ва миқдори хисобланади. Деталларни тайёрлаб маълум тартибда жойлаштирилади ва ёпиштиришни қайси деталдан бошлаш кераклиги аниқланади. Сўнгра тайёрланган материаллар бир-бирига ёпиштирилади.

ГЕОМЕТРИК ШАКЛИ АПИШШҚАЦИЯЛАР.

Бажарилиш техникасига кўра апишшқациянинг энг оддий турларидан бири геометрик шакли апишшқациялардир.1 ва 3 синф ўқувчилари геометрик шакли апишшқацияни бажаришда кўйидаги билимларни эгаллайдилар.

1. Геометрик шакллар: квадрат, тўғри бурчак, учбурчак, айланма кўчқоз бўлагидан ва ўлчов асбоблари ёрдамида ҳосил бўлиши ҳаққаагн мавжуд билимларни мустаҳкам айдил ар.

2. Бадиий дидни ўстиради, расм дарсларида полоса, доира, квадратда орнаментлар тузиш бўйича олинган билимларни чуқурлаштирадидлар.

3. Айрим предметлари деталма-детал таҳлил қилиб геометрик шаклларни тўғри идрок этишни ўрганадилар.

4. Болаларни "кўп, кам, узунасига, кўнгалангнга, қисм ва қатлам, икки қисмга қирқиш, тўрт қисмга, тенг қисмларга" каби тушунчалари мустаҳкамланади.

5. Болалар ранглар уйғунлигици тўғри танлашни ўрганадилар. Уларда эстетик дид тарбияланади. Геометрик шакли апишшқацияларни ҳам декоратив-орнамент, предмет, сюжетли апишшқацияларга ажратиш мумкин.

ГЕОМЕТРИК ФИГУРАЛАРДАН ПРЕДМЕТЛИ АПИШШҚАЦИЯ.

Болаларни предметларни фазовий идрок этишини ривожлантириш керак. Буни атрофимизни ўраб турган нарсалар: уй, арча, дархт, машина, идиш-товоқ, жониворлар, гуллар ва шу қабиларни у ёки бу даражада геометрик шакллар билан ифодалаш мумкин.

Рангли қоғозлардан олинган доиралар ва уларнинг қисмлари билан апишшқация бўйича жуда кўп геометрик ишларни бажариш мумкин. Доираларни хар бирини шундай жойлаштириш керакки, пуфак каби оддий шаклларни бажаришни 1-синфданок бошлаш мумкин. 2-3 синфларда муркаброқ ва атрофлича тасаввурни., бадиий эришиш йўлида катъиятлик, тартиблик тарбияланади.

Уюшқққлик билан ишлаш кўрсатмаларига риоя қилиш, ташаббусқққлик кўрсатиш кўникмалари шаклланади. Ўқувчилар тайёрлаган апишшқациялар она тили ва математика дарслари учун ажойиб дидактик материал, ўқувчилар нутқини ўстириш воситаси бўлиши, уларнинг предметлар шакли, ранги, фазода жойлашиши ҳақидаги тушунчаларини бойитишга хизмат қилиши мумкин.

4 МАВЗУ. Барглардан апишшқация ясаш

Дарсинг мақсади: Талабларни апишшқация ва мозаика ишларининг мазмун ва моҳияти билан таништириш, талабаларда қизиқиш уйғотиш, билим кўникмаларини шакллантириш.

Идентив ўқув мақсадлари

1.11. Талабларни апишшқация ва мозаика ишлари ҳақида таништиради.

1.12. Умумий ўрта таълим мактабларининг бошланғич синфларда меҳнат таълимини ташкил қилишнинг ўзига хос хусусиятларини изоҳлайди.

Керакли жиҳоз ва материаллар: ДТС, ўқув дастури, дарслик, маъруза, қўлланмалар.

Ишни бажариш тартиби:

- 26) Бошланғич синф меҳнат таълими бўйича Давлат таълим стандарти нима учун зарур эканлигини ўрганиш.
- 27) Меҳнат ўқитиш методикасининг йўналишларини ўрганиш.
- 28) Бошланғич синф меҳнат дарсларида қандай материаллардан фойдаланиш кераклигини аниқлаш.
- 29) Бошланғич синф меҳнат дарсларида ўқувчиларни касбга йўналтириш шакллари аниқлаш.
- 30) Меҳнат таълими жараёнида ўқувчиларга ақлий, жисмоний, ахлоқий, бадиий-эстетик тарбия ва таълим бериш усуллари аниқлаш.

Асосий адабиётлар:

16. Воробьев А. Меҳнат таълими ва касб танлашга йўллаш методикаси. –Тошкент: Ўқитувчи. 1980

17. Мавлонова Р. ва бошқалар. Меҳнат таълими методикаси. – Тошкент: Ўқитувчи. 1986. Мавлонова Р. Меҳнат 3- синф ўқувчилари учун дарслик. Тошкент: Меҳнат 1993 йил.

18. Мавлонова Р. Меҳнат 4-синф ўқувчилари учун дарслик. – Тошкент Меҳнат. 1995

Апшшқация тасвирлаш техникасининг турли формаларини қирқиш ва уларни фон тарзида қабул қилинган материаллар ҳисобига мустаҳкамлашгаасосланувчи туридир.

Бу аппликациядан фақат безаш мақсадларида кўрғазмалар, куроллар, турли ўйинлар учун қўлланмалар, ўйинчоқлар, байроқлар, сувенирлар, деворий газегалар, стендлар ва хакозаларни безашда ишлатилади.

Аппликация билан шуғулланиш ўқувчиларни гармоник ривожлантиришда катта аҳамиятга эга. Аппликация ижодни ривожлантиришда катта ёрдам беради тасаввурни бойитади, кузатувчанлик ва диққатни фаоллаштиради, иродани тарбиялайди, чамалаш ва рангни сезишни ўстиради.

Аппликация ишини бажаришда асосий эътибор унинг умумий кўринишига қаратилиши керак. Яхши ўйланган композиция, яъни тасвирлаш лозим бўлган нарсаларни жойлаштириш аптошқачининг муваффақиятининг гаровидир.

Тасвирлаш лозим бўлган нарсалар ёрдамда фигура ва нарсаларнинг ҳолати аниқланади, тасвирланган ҳодисаларнинг уйғунлигига эришилади. Тасвирнинг барча деталлари, ҳатто энг кичиклари ҳам қўғоздан қирқилади, уларни чизмаслик керак.

Тайёрланган деталлар елимланадиган сатх, **яъни** фонга жойлаштирилади ва ўйланган тасвир ҳосил қилинади, агарда бу тасвир маъқул бўлмаса деталлар бошқача жойлаштирилади. Деталларни ёпиштиришда жойни адаштирмаслик учун уларнинг ўрнини қалам билан белгилаб қўйилади. Мисол тариқасида энг оддий геометрик шакл - квадратни олиб, унинг алмашилини ҳосил қилиш учун турли ҳолатларда жойлаштириб кўрамиз. Ишни бошлаш учун марказни топиш, симметрия ўқини ўтказиш ва элементларни шунга кўра жойлаштириш лозим.

Иш мавзу ва фикрни танлашдан бошланади. Кўпинча очиқ тондаги қўғоз ва фон танланади. Апшшқация мўлжалланган тасвир ва элементлар микдори қўғозни танлашни белгилайди. Тасвир устида шиланганда асосий эътибор танланган мавзунинг мазмунига, керакли материаллар, уларнинг ўлчамлари, ранглари танлашга қаратилади. Тасвир ҳажмига кўра энг катта элемент асосий тематик элемент бўлиши керак.

Намуна тарикасида 1-синф ўқувчилари 8 - Март учун табрикнома ясашлари мумкин. Бу ишда болалар андоза билан ишлайдилар, тахлаш ва симметрик қирқишни эслайдилар, чамалаш кўникмаларини синайдилар ва рангли қўғоздан ингичка ок ва сарик тўғри чизикларни қирқадилар. Қуёш учун квадрат қўғоздан доира қирқса бўлади. Болалар ясаган гуллар турлича бўлиши мумкин. Новдалар ҳам кўлда қирқилади.

Сўхбатни ўқитувчи "8 Март кунини" ҳақида олиб боради ва буида совға масаласини эслатиб ўтади. Энг яхши совға ўз кўли билан ясаган совғадир, Сўхбатни меҳрибон бувижонларими онажаонларимиз, опа-сингилларимиз ҳақида бўлиши мумкин.

Шундан кейин намуна кўриб чиқилади, унинг элементлари, иш усуллари, керакли материаллар аниқланади ва ишнинг бориши белгиланади.

1. Табрикнома учун қоғоз тайёрланиб у иккига букланади;
2. Кўк рангдаги қоғозга тўғри бурчак чизилади, унинг ўлчами узунасига, табрикнома устининг узунлигидан 1 см кам, энига эса энининг яримидан 2см атрофида каттароқ;
3. Кўк қоғоздан қирқилган тўғри бурчак таклифноманинг устига ёпиштирилади, бунда кўк қоғоз таклифномани бўйида ҳалаюг бермаслиги учун букиш чизиғининг чап томондан озгина жой қолдириб ёпиштирилади;
4. Энди куёш ва унинг нурлари учун ёй қирқилади. Бунинг учун кватрат шаклдаги қоғозни керакли ўлчамда қирқилади;
5. Намуна асосида куёш нури қирқилади;
6. Оч кўк ва жигар ранг қоғоздан иккита шох қирқиб, намунадагидек ёпиштирилади;
7. Гуллар қирқиб ёпиштирилади.

Иш ижодий тарзда бўлганлиги учун ўқувчилар гулларни шохларга ўзлари мустақил жойлаштирадлар. Баргларни ўқитувчи тарқатган андоза бўйича қирқадилар. Табрикноманинг ички томони нақш билан безатилиб, табрик сўзи ёзилади.

Мозаика монументал декоратив саънат турларидан биридир. Турли даврларда ва турли мамлакатларда мозаика қўлланиладиган материалга кўра ҳам, нақш ва расмларига кўра ҳам ўзига хос хусусиётларга эга бўлган. Ўрта Осиё мадрасалари, мачитлар, ҳукмдорларнинг саройлари мозаика билан безатилган. Мозаика ҳозирги кунда монументал саънатга айланган. Мозаика билан биноларнинг • ташқи қисмлари, деворлар ва ҳалқ, амалий саънати асарлари безатилади. Мозаика ишларида ойна,сапол плиталаридан офдаланилади. Лоасда рангли кўзгу парчаларидан ажойиб мозаика асарлари яратилади, улар куёшда бир-бирига кўшилиб ва порлаб, шодлик кайфиятини яратади.

Мозаика бу расм сатҳида айрим-айрим парчалар (қоғоз, ойна, сапо, гул тожибарглари, тухум пўсти ва шу кабилар) кўйиб чиқишдир.

- 1.Тухум пўстидан мозаика ишларини бажариш учун ювиб кўритилган тухум пўсти мўйкалам ёрдамида акварел бўёқлари билан керакли рангларга бўйлади.
2. Бўёк қурнғандан кейин тухум пўстини танланган расмга кўра майда ва йирик бўлақларга бўлинади.
- 3.Тухум пўстидан моааика килишда шундай тасвирни танлаш кержки уларнкнг контурлари мумкин қадар гекис ва майда зғрибугрилари бўлмаслкг керак.
4. Коитур кора қоғоз орқали ўтказилади ёки шаблондан айлангириб чизилади.
5. Аввал расм сатҳининг бир қисмига слим суртилади. У ерга тухум пўсти териб сшшлади, кейин иккинчи қисмига ҳам шу тартибда давом эттирилади.
6. Ортикча елим тоза латта билан артиб тозаланади, пўст яхшироқ ёпишиши учун устидан секнн босиб кўймлади.

Бундай иш одатда энг оддий контурлардан бошланади. Кейинроқ контурлар анча мураккаблашади.

Турли мева ва сабзавот, полиз экинларининг уруғлари, данак. балик тангалари, чиганок, майда тошлар билан хилма-хил мозаика ишларини бажариш мумкин

САВОЛЛАР. 1. Апликация ишларида нималарга эътибор бериш керак.

2. Мозаика қандай саънат тури.

3. Мозаика ишларидан нималар яратилади.

ТОПШИРИҚЛАР.

1. Апликация ишларидан намуна келтиринг.

2. Мозаика ишларидан намуна келтиринг.

АДАБИЁТЛАР.

1. П-Магзумов. "Ўқувчиларнинг меҳнатга тайёргарлик бўйича билим ва кўникмалари сифати".Т. 1994 й.

2. Х-Санакулов, М.Ҳайдаров "Бошланғич синфларда қоғоздан амалий ишлар" 1996 йил
3. Р.А.Мавлонова, Горохова, Оглуздина О "Меҳнат таълими методикаси" Т, "Ўқитувчи" 1986 йил
4. Шумулевич Н.М. "Қоғоздан техник моделлар яшаш". Т., "Ўқитувчи" 1989 й
5. Воробьев А.Ш. "Конструктррлик ва моделлаштириш" Т.,
6. Мавлонова.Р.А. "Бошланғич синф меҳнат дарсликлари". Т. 1996Й.

ҚОҒОЗДАН АППЛИКАЦИЯ ВА УНИНГ ТУРЛАРИ

Аппликация - бадиий асарлар яратишнинг эиг содда ва осон усулидир. Бу аппликациядан факат безаш мақсадларидагина кўрғазмапи қоғозлар турли ўйинлар учун кўлланмалар, уйинчоқлар, байроқчалар, суверинлар, деворий рўзномалар, стендлар, кўрғазмалар ва костюмларни тайёрлашдагина эмас, балки картина, пано нақшларни ва шу кабштрни яратишда ҳам кенг кўллаш имконини беради.

Аппликация тасвирлаш техникасининг турли формаларини қирқиш ва уларни фон тарзида қабул килинган материаллар ҳисобига мустаҳкамлашга асосланувчи туридир. Аппликация 2500 йил мукаддам кўчманчи халқларда пайдо бўлган. Агтгтликация билан кийим-бош, турар жойлар безатилгал. Аппликация ишида асосий материал қоғоздир, дазмолланган ва крахмалланган газлама булакчаларидан ҳам фойдаланиш мумкин. Бу материаллар билан бир қаторда самон кўритилган ўсимликлар уруғи - данак, барглар шу кабилардан ҳам фойдаланадилар.

Қоғознинг ялтирайдиган мармар, босма гул тушурилган-бархат, кумуш ва бронза, расм солиш ва чизмачилик қоғози навлари апишшқация учун яроклдир.

Апишшқация ишлари доимо хотирада сақпаниши ҳақида мажбурий коида сифатида бажарилиши лозим бўлган изчилликда адо этилади. Энг оддий аппликациялар бу геометрик фигуралардан қилинган апишшқациялардир.

Аппликацияда аввал эскизи тузилади, сўнгра керакли деталлар ўлчами ва миқдори ҳисобланади. Деталларни тайёрлаб маълум тартнбда жойлаштирилади ва ёпиштиришни кайси деталдан бошлаш кераклиги аниқланади. Сўнгра тайёрланган материаллар бир-бирига ёпиштирилади.

ГЕОМЕТРИК ШАКЛИ АППЛИКАЦИЯЛАР.

Бажарилиш техникасига кўра аппликациянинг энг оддий турларидан бири геометрик шакли апишшқациялардир.1 ва 3 синф ўқувчилари геометрик шакли аппликацияни бажаришда кўйидаги билимларни эгаллайдилар.

1. Геометрик шакллар: квадрат, тўғри бурчак, учбурчак, айлзная когоз бўлагидан ва ўлчов асбоблари ёрдамида ҳосил бўлиши ҳаққаагн мавжуд билимларни мустаҳкамл айдил ар.
- 2 Бадиий дидни ўстиради, расм дарсларида полоса, доира, квадратда орнаментлар тузиш бўйича олинган билимларни чуқурлаштирадидлар.
3. Айрим предметлари деталма-детал таҳлил қилиб геометрик шаклларни тўғри идрок этишни ўрганадилар.
4. Болаларни "кўп, кам, узунасига, кўнгдалангнга, қисм ва қатлам, икки қисмга киркиш, тўрт қисмга, тенг қисмларга" каби тушунчалари мустаҳкамланади.
5. Болалар ранглар уйғунлигици тўғри танлашни ўрганадилар. Уларда эстетик дид тарбияланади. Геометрик шакли аппликацияларни ҳам декоратив-орнамент, предмет, сюжетли аппликацияларга ажратиш мумкин.

ГЕОМЕТРИК ФИГУРАЛАРДАН ПРЕДМЕТЛИ АППЛИКАЦИЯ.

Болаларни предметларни фазовий идрок этишини ривожлантириш керак. Буни атрофимизни ўраб турган нарсалар: уй, арча, дархт, машина, идиш-товоқ, жониворлар, гуллар ва шу кабиларни у ёки бу даражада геометрик шакллар билан ифодалаш мумкин.

Рангли қоғозлардан олинган доиралар ва уларнинг қисшри билан аппликация бўйича жуда кўп геометрик ишларни бажариш мумкин. Доираларни ҳар бирини шундай жойлаштириш керакки, пуфак каби оддий шаклларни бажаришни 1-синфданок бошлаш мумкин. 2-3 синфларда муркаброқ ва атрофлича тасаввурни., бадий эришиш йўлида катъиятлик, тартиблик тарбияланади.

Уюшқоқлик билан ишлаш кўрсатмаларига риоя қилиш, ташаббускорлик кўрсатиш кўникмалари шаклланади. Ўқувчилар тайёрлаган аппликациялар она тили ва математика дарслари учун ажойиб дидактик материал, ўқувчилар нутқини ўстириш воситаси бўлиши, уларнинг предметларн шакли, ранги, фазода жойлашиши ҳақидаги тушунчаларини бойитишга хизмат қилиши мумкин.

КЎП РАНГЛИ АППЛИКАЦИЯ

Кўп ранги аппликацияларни қирқиш анча мураккаб иш бўлиб, тасвири қисмларга ажратиш билан алоқдордир. Бу турдаги аппликацияларни бажаришда фонни танлаш жуда муҳимдир. Фон ифодаланган предметлар рангидан очроқ бўлиши керак. Ана шунда предмет худди бўртиб тургаидек ёрқин кўринади. Ҳаммаси ўйлаган арга боғлиқ. Фонда жойлашган деталлар ранги ҳам шунга қараб нланади, деталларнинг табиий жойлашиши ва ўлчамларининг

уйғунлигига эътибор бериш керак. Бу ишларнинг бажаришнинг бир неча усуллари мавжуд: айрим деталлар олдиндан белгиламай қирқилади. айрим деталлар эса белгиланган эскизлар бўйича қирқилади.

Кўп рангли аппликациялардан бир декоратив аппликациялардир. Декоратив аппликация - яқш гуллардан ташкил топиб, алоҳида-алоҳида тасвирланган ҳодиса ҳаракатлар уйғунлигини акс этгарувчи манзаралардан иборат бўлиши мумкин.

Декоратив аппликацияларни болалар китоб, ойнома ва бошқа материаллардан олишлари, айрим элементларни кўлда яратишлари мумкин. Шарк нақши аппликациясининг бу тури учун бой материал ҳисобланади. Декоратив аппликация бир ва кўп рангли бўлиши мумкин.

Шаклига кўра орнаментал чексиз ва чекланган бўлади. Чексиз орнаментда уни ташкил этувчи айрим элементлар ритмик ёки симметрик алмашилиб туради. Бу элементларнинг ранги, шакли бир хил бўлиши мумкин.

Чекланган орнамент бир шакл - квадрат, тўғри бурчак, доира, овал, ва шу кабилар ичига жойлашади ёки эркин компоновка қилинади. Ундаги элементлар ҳам худди шундай фазовий уйғунликда бўлиши керак.

БАДИЙ АППЛИКАЦИЯ.

Мавзули ишларни яратиш фақат меҳнатга эмас, балки бадий тайёргарликни ҳам талаб қилади. Меҳнат таълими дарсларида аппликация ишларини бажарилиш техникаси ўрганилади.

Рангдор сурат аппликация мавзусининг элементларини ўқувчилар ту-рли байрамларга бағишланган (табрикномалар, очик хат муковасини, йўл белгилари) ишлариини бажарадилар. Иш мавзу ва фикр -ганлишдан бошланади. Кутнча очик тондаги қоғоз фон тарзида танланади. Аппликацияга қаратилган асарнинг яратилиши ва элементлар микдори коғозни ташлашни белгилайди. Асарни яратиш устида ишлаган асосий эътибор танланган мавзунинг мазмунига, керакли материаллар, уларнинг ўлчамлари, рангларни танлашга қаратилади.

Асарни яратиш хажмига кўра знг катта элемент асосий мавзу элементн бўлиши мумкин. Буклаш йўли билан ясаладиган курсатмали куро^шар ва уларнинг ясаилиши йўллари.

5 МАВЗУ. Уруғлардан аппликация ясаш

Дарснинг мақсади: Талабларни аппликация ва мозаика ишларининг мазмун ва моҳияти билан таништириш, талабаларда қизиқиш уйғотиш, билим кўникмаларини шакллантириш.

Идентив ўқув мақсадлари

- 1.13. Талабларни аппликация ва мозаика ишлари ҳақида таништиради.
- 1.14. Умумий ўрта таълим мактабларининг бошланғич синфларда меҳнат таълимини ташкил қилишнинг ўзига хос хусусиятларини изоҳлайди.

Керакли жиҳоз ва материаллар: ДТС, ўқув дастури, дарслик, маъруза, қўлланмалар.

Ишни бажариш тартиби:

- 31) Бошланғич синф меҳнат таълими бўйича Давлат таълим стандарти нима учун зарур эканлигини ўрганиш.
- 32) Меҳнат ўқитиш методикасининг йўналишларини ўрганиш.
- 33) Бошланғич синф меҳнат дарсларида қандай материаллардан фойдаланиш кераклигини аниқлаш.
- 34) Бошланғич синф меҳнат дарсларида ўқувчиларни касбга йўналтириш шакллари аниқлаш.
- 35) Меҳнат таълими жараёнида ўқувчиларга ақлий, жисмоний, ахлоқий, бадиий-эстетик тарбия ва таълим бериш усулларини аниқлаш.

Асосий адабиётлар:

19. Воробьев А. Меҳнат таълими ва касб танлашга йўллаш методикаси. –Тошкент: Ўқитувчи. 1980
20. Мавлонова Р. ва бошқалар. Меҳнат таълими методикаси. – Тошкент: Ўқитувчи. 1986. Мавлонова Р. Меҳнат 3- синф ўқувчилари учун дарслик. Тошкент: Меҳнат 1993 йил.
21. Мавлонова Р. Меҳнат 4-синф ўқувчилари учун дарслик. – Тошкент Меҳнат. 1995

Апшшқация тасвирлаш техникасининг турли формаларини қирқиш ва уларни фон тарзида қабул қилинган материаллар ҳисобига мустаҳкамлашга асосланувчи туридир.

Бу аппликациядан фақат безаш мақсадларида кўرғазмалар, қуроллар, турли ўйинлар учун қўлланмалар, ўйинчоқлар, байроқлар, сувенирлар, деворий газегалар, стендлар ва хакозаларни безашда ишлатилади.

Аппликация билан шуғулланиш ўқувчиларни гармоник ривожлантиришда катта аҳамиятга эга. Аппликация ижодни ривожлантиришда катта ёрдам беради тасаввурни бойитади, кузатувчанлик ва диққатни фаоллаштиради, иродани тарбиялайди, чамалаш ва рангни сезишни ўстиради.

Аппликация ишини бажаришда асосий эътибор унинг умумий кўринишига қаратилиши керак. Яхши ўйланган композиция, яъни тасвирлаш лозим бўлган нарсаларни жойлаштириш аптошқачининг муваффақиятининг гаровидир.

Тасвирлаш лозим бўлган нарсалар ёрдамда фигура ва нарсаларнинг ҳолати аниқланади, тасвирланган ҳодисаларнинг уйғунлигига эришилади. Тасвирнинг барча деталлари, ҳатто энг кичиклари ҳам қўғоздан қирқилади, уларни чизмаслик керак.

Тайёрланган деталлар елимланадиган сатх, яъни фонга жойлаштирилади ва ўйланган тасвир ҳосил қилинади, агарда бу тасвир маъқул бўлмаса деталлар бошқача жойлаштирилади. Деталларни ёпиштиришда жойни адаштирамаслик учун уларнинг ўрнини қалам билан белгилаб қўйилади. Мисол тариқасида энг оддий геометрик шакл - квадратни олиб, унинг алмашилини ҳосил қилиш учун турли ҳолатларда жойлаштириб кўрамиз. Ишни бошлаш учун марказни топиш, симметрия ўқини ўтказиш ва элементларни шунга кўра жойлаштириш лозим.

Иш мавзу ва фикрни танлашдан бошланади. Кўпинча очиқ тондаги қўғоз ва фон танланади. Апшшқация мўлжалланган тасвир ва элементлар микдори қўғозни танлашни

белгилайди. Тасвир устида шиланганда асосий эътибор танланган мавзунинг мазмунига, керакли материаллар, уларнинг ўлчамлари, рангларини танлашга қаратилади. Тасвир ҳажмига кўра энг катта элемент асосий тематик элемент бўлиши керак.

Намуна тарикасида 1-синф ўқувчилари 8 - Март учун табрикнома ясашлари мумкин. Бу ишда болалар андоза билан ишлайдилар, тахлаш ва симметрик қирқишни эслайдилар, чамалаш кўникмаларини синайдилар ва рангли қоғоздан ингичка ок ва сарик тўғри чизикларни қирқадилар. Қуёш учун квадрат қўздан доира киркса бўлади. Болалар ясаган гуллар турлича бўлиши мумкин. Новдалар ҳам кўлда қирқилади.

Сухбатни ўқитувчи "8 Март куни" ҳақида олиб боради ва буида совға масаласини эслатиб ўтади. Энг яхши совға ўз кўли билан ясаган совғадир, Сухбатни меҳрибон бувижонларими онажаонларимиз, опа-сингилларимиз ҳақида бўлиши мумкин.

Шундан кейин намуна кўриб чиқилади, унинг элементлари, иш усуллари, керакли материаллар аниқланади ва ишнинг бориши белгиланади.

1. Табрнкнома учун қоғоз тайёрланиб у иккига букланади;
2. Кўк рангдаги қоғозга тўғри бурчак чизилади, унинг ўлчами узунасига, табрикнома устининг узунлигидан 1 см кам, энига эса энининг яримидан 2см атрофида каттароқ;
3. Кўк қоғоздан қирқилган тўғри бурчак таклифноманинг устига ёпиштирилади, бунда кўк қоғоз таклифномани бўяшда ҳалаюг бермаслиги учун букиш чизигининг чап томондан озгина жой қолдириб ёпиштирилади;
4. Энди қуёш ва унинг нурлари учун ёй қирқилади. Бунинг учун ква 1рат шаклдаги қоғозни керакли ўлчамда қирқилади;
5. Намуна асосида қуёш нури қирқилади;
6. Оч кўк ва жигар ранг қоғоздан иккита шох қирқиб, намунадагидек ёпиштирилади;
7. Гуллар қирқиб ёгштирилади.

Иш ижодий тарзда бўлганлиги учун ўқувчилар гулларни шохларга ўзлари мустақил жойлаштирадлар. Баргларни ўқитувчи тарқатган андоза бўйича қирқадилар. Табрнкноманинг ички томони нақш билан безатилиб, табрик сўзи ёзилади.

Мозаика монументал декоратив саънат турларидан биридир. Турли даврларда ва турли мамлакатларда мозаика қўлланиладиган материалга кўра ҳам, нақў ва расмларига кўра ҳам ўзига хос хусусишларга эга бўлган. Ўрта Осиё мадрасалари, мачитлар, ҳукмдорларнинг саройлари мозаика билан безатилган. Мозаика ҳозирги кунда монументал саънатга айланган. Мозаика билан биноларнинг • ташқи қисмлари, деворлар ва халқ, амалий саънати асарлари безатилади. Мозаика ишларида ойна,сапол плиталаридан офдаланилади. Лоасда рангли кўзгу парчаларидан ажойиб мозаика асарлари яратилади, улар қуёшда бир-бирига кўшилиб ва порлаб, шодлик кайфиятини яратади.

Мозаика бу расм сатҳида айрим-айрим парчалар (қоғоз, ойна, сапо, гул тожибарглари, тухум пўсти ва шу кабилар) кўйиб чиқишдир.

- 1.Тухум пўстидан мозаика ишларини бажариш учун ювиб кўритилган тухум пўсти мўйкалам ёрдамида акварел бўёқлари билан керакли рангларга бўялади.
2. Бўёк қурнғандан кейин тухум пўстини танланган расмга кўра майда ва йирик бўлақларга бўлинади.
- 3.Тухум пўстидан моаика килишда шундай тасвирни танлаш кержки уларнкнг контурлари мумкин қадар гекис ва майда зғрибугрилари бўлмаслкг керак.
4. Коитур кора қоғоз орқали ўтказилади ёки шаблондан айлангириб чизилади.
5. Аввал расм сатхининг бир қисмига слим суртилади. У ерга тухум пўсти териб сшшлади, кейин иккинчи қисмига ҳам шу тартибда давом эттирилади.
6. Ортикча елим тоза латта билан артиб тозаланади, пўст яхшироқ ёпишиши учун устидан секнн босиб кўймлади.

Бундай иш одатда энг оддий контурлардан бошланади. Кейинроқ контурлар анчамураккаблашади.

Турли мева ва сабзавот, полиз экинларининг уруғлари, данак. балик тангалари, чиганок, майда тошлар билан хилма-хил мозаика ишларини бажариш мумкин

САВОЛЛАР. 1. Аппликация ишларида нималарга эътибор бериш керак.

2. Мозаика қандай саънат тури.

3. Мозаика ишларидан нималар яратилади.

ТОПШИРИҚЛАР.

1. Аппликация ишларидан намуна келтиринг.

2. Мозаика ишларидан намуна келтиринг.

АДАБИЁТЛАР.

1. П-Магзумов. "Ўқувчиларнинг меҳнатга тайёргарлик бўйича билим ва кўникмалари сифати". Т. 1994 й.

2. Х-Санакулов, М.Ҳайдаров "Бошланғич синфларда қоғоздан амалий ишлар" 1996 йил

3. Р.А.Мавлонова, Горохова, Оглуздина О "Меҳнат таълими методикаси" Т, "Ўқитувчи" 1986 йил

4. Шумулевич Н.М. "Қоғоздан техник моделлар яшаш". Т., "Ўқитувчи" 1989 й

5. Воробьёв А.Ш. "Конструктррлик ва моделлаштириш" Т.,

6. Мавлонова.Р.А. "Бошланғич синф меҳнат дарсликлари". Т. 1996Й.

6 МАВЗУ. Хона ўсимликларини парвариш қилиш усуллари

Ажратилган соат – 2

Машгулот тури - маъруза

Асосий масалалар

2. Талабаларга кишлок хужалиги меҳнати хақида тушунча бериш.

2. Тахлил этиш ва утказиш усуллари тушунтириш

Таянч ибора ва тушунчалар: резавор, кишлок хужалиги, илдиз поя, жонли табиат, декоратив усимликлар, фикус, камелия.

1 - асосий масала бўйича ўқитувчининг мақсади

Талабаларга кишлок хужалик меҳнати хақида тушунча бериш ташкил этиш ва утказиш усуллари тушунтириш.

Идентив укув мақсадлари.

1.1. Бошланғич синфда кишлок хужалиги меҳнатини ташкил этишни таърифлайди.

1.2. Кишлок хужалиги меҳнати дарсида синфда қилинадиган ишларни мазмунини тушунтиради.

1-асосий масаланинг баени

Меҳнат таълими дастурининг кишлок хужалиги ва энг қуп тарқалган гул декортив сабзавот мева ҳамда резавор мева усимликларини устириш хақидаги билимлар мазмунини белгилаб беради.

1-синф укувчилари жонли табиат бурчагида хона усимликларини парвариш қиладилар. Мактаб гулхонасида улар гуллар устирадидлар йирик уругли бир йиллик усимликларни парвариш қиладилар.Экинзорда кучат экиб уни авайлаб устирадидлар. Резавор мева богидаги ишларда катнашадидлар хазонларни туплайдидлар туқилган меваларни териб оладидлар.

Мактаб экинзори ва гулхонаси жонли табиат бурчаги ва резавор мева богидаги ишларни биргаликда ташкил этиш укувчиларнинг усимликлар хақидаги билимларини қуникма ва малакаларини такомиллаштириш имконини яратади. Дастур экинзорда

назарда тутган иш хажми ва иш тури меҳнат операстияларини бажарилиши мураккаблигига кура одатда гулхонадаги иш хажми ва турларидан фарк қилмайди.

Катта шаҳарлардаги мактабларда болаларнинг меҳнатлари мактаб ховлисини туман мактаб ойлашган декоратив кукаламзорлаштиришга қаратилган бўлиши мумкин. Укувчига укувчиларнинг меҳнатларини мактаб участкасида гул декоратив усимликларни устириш билан чеклаш ҳуқуқи берилган. Бу экинлар мисолида дастурда назарда тутган билим ва меҳнат малакаларини бериши мумкин.

Кичик мактаб ешидаги болалар кишлоқ хужалиги меҳнатини беришнинг асосий вазифаси укувчиларда меҳнатни севишга яхши муносабатини усимликлар тугрисида маълумот беришга топтиришдан иборатдир. Болалар бир қатор кишлоқ хужалик ишларини бажаришни урганиб усимликларни устиришнинг оддий малакаларини эгаллабгина қолмай балки муҳим кишлоқ хужалигига меҳнатни севишлари жамоа бўлиб меҳнат қилишни қуйилган мақсадга қатъият билан эришишни урганиб олишлари керак. Болаларнинг тажриба ишларига жалб этилиши табиатга илмий билимга қизиқишни уйғотади ва устиради уларда синчиковлик ҳамда қузатувчанликни ривожлантиради. Дастур жонли табиат бурчагида ҳам мактаб участкасида ҳам усимликлар билан утқазиладиган тажрибаларнинг тахминий мавзусини тавсия этади. Укитишнинг биринчи йилида кишлоқ хужалиги меҳнати дарсларининг вазифаларидан бири укувчиларни усимликларнинг уругдан уруггача усиши уругдан қупайиши билан танишадилар.

Уруг учун намлик зарур. Уругдан илдиз поя барглари гунчалар гуллар ва мевалар пайдо бўлади. Болаларда уругга булажак усимликнинг қуртаги тарзида юзага келган қизиқишни қуллаб қувватлаш муҳимдир. Меҳнат дарсларини синфда ҳам мактаб участкасида ҳам муваффақиятли утқазиланишнинг асосий шартлари барча болаларнинг иш билан банд бўлишидир. Шунинг учун ҳам бу дарсларга тайёрланишда меҳнат жараенида болаларни уюштириш йулларини пухта уйлаб чиқиш лозим.

Агарда синфда 30 тадан ортиқ укувчи бўлса синфни икки гуруҳга ажратиш мақсадга мувофиқдир. Масалан: синфга ажратилган жойда уруг экиш билан банд бўлса иккинчиси болаларга яхши таниш бўлган ишни мустақил бажаради. Кейинги дарсда гуруҳлар урин алмашади. Укувчиларни мактаб участкасига олиб чиқишда уларга ҳатти-ҳаракат қоидаларини эслатиш лозим. Йулакда югурмасдан ҳаракат қилинса утлар оек остида топталмайди. Айниқса ҳаскаш қетмон қаби дехқончилик асбоблари дуч келган жойга ташланса утган одамнинг оекгига урилиб жароҳатланиши мумкин.

Агарда кишлоқ хужалиги экинларини парвариш қилиш иши уларнинг усиш ва ривожланиши болалар томонидан мунтазам қузатилишини ташкил этмас қишлоқ хужалиги меҳнатининг билим бериш борасидаги аҳамияти йуққа чиқиши мумкин. Бола уйлашни урганиши учун уни фақат предметга асосий нарсани томоша қилишга эмас балки кура қилишга ҳам ургатиш лозим.

Назорат топшириқлари

1.1.1. Бошланғич синфда қишлоқ хужалиги дарсида укувчилар қандай ишлар билан шугулланадилар?

- а) қоз картондан макетлар ясайди
- в) газлама билан ишлайди
- с) турли макетлардан макет ясайди
- д) автомобил моделлари ясайди

1.1.2. Қишлоқ хужалиги макети дарсларида укувчилар синфда нима ишлар қилишади?

- а) мусобақа уйнайдилар
- в) парталарни тозалайдилар
- с) қурғазмалар қурол ясайдилар
- д) макетлар ясайдилар

1.1.3. Қишлоқ хужалиги дарсида қилинадиган ишларни таҳлил қилиб беринг.

1.1.4. Кишлок хужалиги меҳнати утишдадан мақсад нима?

1.1.5. Кишлок хужалиги меҳнати дарси дастурида неча соат курсатилган?

- а) 1-синфда 5 с
- в) 2-синфда 6 с
- с) 3-синфда 7 с
- д) 3-синфда 8 с
- е) 2-синфда 9 с

2 - асосий масала буйича уқитувчининг мақсади:

Талабаларга кишлок хужалиги меҳнати дарсини утказиш усулларини ургатишдан иборат.

Идентив уқув мақсадлари.

1.1. Кишлок хужалиги меҳнати дарслари учун календарь тематик режа тузадилар.

2.2. Кишлок хужалиги меҳнатини мазмунини сузлаб берадилар.

2.3. Кишлок хужалигини утказиш усулларини такрорлайдилар.

2 - асосий масаланинг баени.

Дарс мавзуси: "Уқув тажриба участкасида ишлаш" Дарснинг мақсади:

1. Уқувчиларни мактаб участкасида ва синф учун ажратилган жой билан таништириш.

2. Мактаб участкасидаги асосий усимликлар билан таништириш.

Дарсда ишлатиладиган асбоблар: каскаш, белкурак, замбил, челак ва ахлатни олиб бориб ташлаш учун саватлар.

Дарс мазмуни.

1. Кишлок хужалик меҳнати ва одам табиатини қандай узгартириш ҳақида кириш суҳбати.

2. Мактаб участкаси билан танишиш. Унинг таркибий қисмлари гулхона сабзаёт участкаси резавор мева боғи дархтзор зоология бурчаги.

Болалар мактаб участкасининг бир қисмидан иккинчисига утар эканлар усимликларни қуриб чиқадилар уларнинг номларини ташқи тузилишлардаги ухшашлик ва фарқларини айтадилар. Масалан, резавор мева боғида болалар мевали дарахтлар ва резаворли буталарни сабзаёт участкасида илдизмеваларни помидор билан кеслайдилар.

Йул-йулақай юкори синф уқувчиларининг резавор мева боғ экинзор дарахтзорни парвариш қилиш ишларини қузатадилар.

3. Дарсларнинг амалий қисми.

Болаларда уқув тажриба участкасида нималарни қурганликларини қурилган гул ва усимликлар номлари суралади.

Қузатишларнинг умумий мавзуси қуз келиб қунларнинг совуши егирнинг бот-бот егиши дарахт ва буталарнинг қузги либоси дастлабки совуқлардан очик жойдаги усимликларнинг сулиши совуқдан сакланиш қабилардир.

Болаларда меҳнатнинг ҳар хил турлари атрофдагиларнинг қилаётган меҳнатлари ҳар қимнинг узига топширилган иш билан машғуллиги тугрисидаги тасаввурини шаклланиши учун атрофдагилар меҳнатини қузатишни ташқил этиш мақсадга мувофиқдир.

Дарс мавзуси: ҳона усимликларини парвариш қилиш ойнанинг охирларида утказилади.

Дарснинг мақсади:

1. Болаларнинг ҳона усимликлари ҳақидаги билимларини аниқлаш.

2. Болаларда усимликларнинг уларни ҳар бир қисмининг тузилиши усимликларнинг усиши ривожланиши ва қупайиши ҳақида дастлабки тасаввурларини шакллантириш.

3. Ҳона усимликларини парвариш қилиш ҳақида қоидалар билан таништириш. тупрокни юмшатиш барглари поясини ортиш ва ювиш тувак тагликни артиш ва ювиш.

Дарснинг жихозлари:

Қалин баргли ҳона усимликлари учун тоғоралар илик сув тупрокни юмшатиш учун туплар тоза латта мачолка.

Дарснинг мазмуни.

Синфда бор булган хона усимликлари хакида кириш суҳбати. Бу дарсда укувчиларни усимликларнинг шакли уларнинг асосий қисмлари билан таништирилади.

Дастлабки дарсларда укувчиларнинг диққати фақат усимликларнинг ташқи тузилишига қаратилганди. Энди уларни усимликларни айрим турларининг функсиялари билан таништириш вақти келди. Усимликка илдиз нима учун керак? Усимликка поя нима учун керак?

Суҳбат якунида усимликларнинг усиши учун зарур булган шароитлар тупрок об-хаво сув хақидаги болалар тасавурларини аниқламоқ керак.

Уқитувчи синфдаги барча хона усимликларининг барча қисмлари илдиз поя барглари яъни аниқ қуринадиган қисмларини навбатма-навбат қуриб чиқишини тақлиф қилади. Болалар усимликлар ва улар қисмларининг номларини айтадилар.

Турли усимликлар турлича парваришни талаб қилади барча усимликларнинг яхши усиши учун уларнинг хусусиятларини билиш керак.

Масалан, алоэ иссиқлик ва еруғликни жуда ектиради плюш эса еруғликни тушмайдиган жойда ҳам бемалол усаверади.

Уқитувчи болаларни усимликларни парвариш қилиш буйича ишларни ташкил этади уларни барг ва пояларни намланган латта ва мачалка билан артиш тупрокни махсус таёқча билан намлатиш усимликларни сугориш гултувак ва тағликни ювиш усуллари билан таништиради.

Маълум микдордаги усимликларни болаларнинг кичик группасига бириктириш ва бу группага мазку операстияларни навбатма-навбат бир хона усимлиги билан утказишни топшириш мумкин.

Дарс якунида болаларнинг диққатини кум-кук булиб яшнаган усимликка албатта жалб қилиш мумкин.

Дарснинг мавзуси: Тажриба март ойининг бошларида утказилади.

Дарснинг мақсади:

1. Болаларни пиезбошидан пиез устириш билан таништириш.
2. Пиезбоши қучат яшиқлар ва гул тувақларига утказиш усуллари курсатиш.
3. Пиезнинг усиши ва ривожланишига еруғлик иссиқлик ва намликнинг таъсирини тажриба билан таништириш.

Дарснинг бориши:

1. Усимликларни қупайтириш усуллари пиезбошининг тузилиши хақида кириш суҳбати.

2. Қучат

Тупрокнинг тозалигини аниқлаш уни тозалаш. Яшиқ тагини майда қилиш тупрок солиш. Тупрокни текислаш ва зичлаш. Чизгич ва қучат таёқчаси ердамида тупрок устини узунасига ва кундаланг разметка қилиш. Чизиклар кесишган жой пиез ва экиладиган жой булади. Каторлар ораси ва каторлардаги пиезлар орасидаги масофа тахминан 6 см булади.

Дарснинг мавзуси:

Баҳорнинг илк қелишини тиник осмон ва ниш отиб чиқаётган майсаларни қузатиш. Тол ва терақдан новдалар қирқиб олиниб улар сувли идишга солинади. Бир неча кундан сунг бу новдаларда қуртаклар пайдо булади. Уқитувчи болаларга новдаларни диққат билан қузатиб боришини қуртаклар барг езиши биланок узига бу нарсанинг дархол маълум қилишини тайинлайди. Шишалардаги новдалар унданги қуртаклар раси тадрижий равишда қизилиб борилади. Сунгра болалар экан нарсаларида руй берган жараенни қузатишлари асосида суҳбатлар олиб борилади.

Назорат топшириқлари

2.1.1. Кишлоқ хужалиқ меҳнат дарсларида укув тажриба участкасида ишлаш ва хона усимликларини парвариш қилиш мавзуларининг бир-биридан фарқини ажратиб беринг.

2.1.2. Усимликлар нималар оркали нафас ва озука моддалари олади?

- а) пояси оркали
- в) илдизи оркали
- с) барглари оркали
- д) куртак гунча оркали

2.2.1. Усимликлар усиши учун нималар зарур?

- а) тупрок об-хаво сув
- в) тупрок емгир
- с) тупрок емгир
- д) тупрок кумлик
- е) барча жавоб тугри

2.2.2. календарь тематик режани ким тасдиклайди.

7 МАВЗУ. Тухум пўчоғидан мозаика ишлари

Дарсинг мақсади: Талабларни апликация ва мозаика ишларининг мазмун ва моҳияти билан таништириш, талабаларда кизиқиш уйғотиш, билим кўникмаларини шакллантириш.

Идентив ўқув мақсадлари

1.15. Талабларни апликация ва мозаика ишлари ҳақида таништиради.

1.16. Умумий ўрта таълим мактабларининг бошланғич синфларда меҳнат таълимини ташкил қилишнинг ўзига хос хусусиятларини изоҳлайди.

Керакли жиҳоз ва материаллар: ДТС, ўқув дастури, дарслик, маъруза, қўлланмалар.

Ишни бажариш тартиби:

36) Бошланғич синф меҳнат таълими бўйича Давлат таълим стандарти нима учун зарур эканлигини ўрганиш.

37) Меҳнат ўқитиш методикасининг йўналишларини ўрганиш.

38) Бошланғич синф меҳнат дарсларида қандай материаллардан фойдаланиш кераклигини аниқлаш.

39) Бошланғич синф меҳнат дарсларида ўқувчиларни касбга йўналтириш шаклларини аниқлаш.

40) Меҳнат таълими жараёнида ўқувчиларга ақлий, жисмоний, ахлоқий, бадий-эстетик тарбия ва таълим бериш усулларини аниқлаш.

Асосий адабиётлар:

22. Воробьев А. Меҳнат таълими ва касб танлашга йўллаш методикаси. –Тошкент: Ўқитувчи. 1980

23. Мавлонова Р. ва бошқалар. Меҳнат таълими методикаси. – Тошкент: Ўқитувчи. 1986. Мавлонова Р. Меҳнат 3- синф ўқувчилари учун дарслик. Тошкент: Меҳнат 1993 йил.

24. Мавлонова Р. Меҳнат 4-синф ўқувчилари учун дарслик. – Тошкент Меҳнат. 1995

Апшшқация тасвирлаш техникасининг турли формаларини қирқиш ва уларни фон тарзида қабул қилинган материаллар ҳисобига мустаҳкамлашга асосланувчи туридир.

Бу апликациядан фақат безаш мақсадларида кўрғазмали қуроллар, турли ўйинлар учун қўлланмалар, ўйинчоклар, байроқлар, сувенирлар, деворий газегалар, стендлар ва хақозаларни безашда ишлатилади.

Апликация билан шуғулланиш ўқувчиларни гармоник ривожлантиришда катта аҳамиятга эга. Апликация ижодни ривожлантиришда катта ёрдам беради тасаввурни бойитади, кузатувчанлик ва диққатни фаоллаштиради, иродани тарбиялайди, чамалаш ва рангни сезишни ўстиради.

Апликация ишини бажаришда асосий эътибор унинг умумий кўринишига қаратилиши керак. Яхши ўйланган композиция, яъни тасвирлаш лозим бўлган нарсаларни жойлаштириш аптошқачининг муваффақиятининг гаровидир.

Тасвирлаш лозим бўлган нарсалар ёрдамда фигура ва нарсаларнинг ҳолати аниқланади, тасвирланган ҳодисаларнинг уйғунлигига эришилади. Тасвирнинг барча деталлари, ҳатто энг кичиклари хдм қоғоздан қирқилади, уларни чизмаслик керак.

Тайёрланган деталлар елимланадиган сатх, яъни фонга жойлаштирилади ва ўйланган тасвир ҳосил қилинади, агарда бу тасвир маъқул бўлмаса деталлар бошқача жойлаштирилади. Деталларни ёпиштиришда жойни адаштирмаслик учун уларнинг ўрнини қалам билан белгилаб қўйилади. Мисол тариқасида энг оддий геометрик шакл - квадратни олиб, унинг алмашилиши ҳосил қилиш учун турли ҳолатларда жойлаштириб кўрамиз. Ишни бошлаш учун марказни топиш, симметрия ўқини ўтказиш ва элементларни шунга кўра жойлаштириш лозим.

Иш мавзу ва фикрни танлашдан бошланади. Кўпинча очиқ тондаги қоғоз ва фон танланади. Аппликация мўлжалланган тасвир ва элементлар микдори коғозни танлашни белгилайди. Тасвир устида шиланганда асосий эътибор танланган мавзунинг мазмунига, керакли материаллар, уларнинг ўлчамлари, ранглари танлашга қаратилади. Тасвир ҳажмига кўра энг катта элемент асосий тематик элемент бўлиши керак.

Намуна тариқасида 1-синф ўқувчилари 8 - Март учун табрикнома ясаши мумкин. Бу ишда болалар андоза билан ишлайдилар, тахлаш ва симметрик қирқилишни эслайдилар, чамалаш кўникмаларини синайдилар ва рангли қоғоздан ингичка ок ва сарик тўғри чизикларни қирқидилар. Қуёш учун квадрат қоғоздан доира қирқиса бўлади. Болалар ясаган гуллар турлича бўлиши мумкин. Новдалар ҳам қўлда қирқилади.

Сухбатни ўқитувчи "8 Март куни" ҳақида олиб боради ва буида совға масаласини эслатиб ўтади. Энг яхши совға ўз қўли билан ясаган совғадир, Сухбатни меҳрибон бўвижонларими онажаонларимиз, опа-сингилларимиз ҳақида бўлиши мумкин.

Шундан кейин намуна кўриб чиқилади, унинг элементлари, иш усуллари, керакли материаллар аниқланади ва ишнинг бориши белгиланади.

1. Табрикнома учун қоғоз тайёрланиб у иккига бўлинади;
2. Кўк рангдаги қоғозга тўғри бурчак чизилади, унинг ўлчами узунасига, табрикнома устининг узунлигидан 1 см кам, энга эса энининг яримидан 2см атрофида каттароқ;
3. Кўк қоғоздан қирқилган тўғри бурчак таклифноманинг устига ёпиштирилади, бунда кўк қоғоз таклифномани бўйида ҳалаюг бермаслиги учун букиш чизигининг чап томондан озгина жой қолдириб ёпиштирилади;
4. Энди қуёш ва унинг нурлари учун ёй қирқилади. Бунинг учун квадрат шаклдаги қоғозни керакли ўлчамда қирқилади;
5. Намуна асосида қуёш нури қирқилади;
6. Оч кўк ва жигар ранг қоғоздан иккита шох қирқиб, намунадагидек ёпиштирилади;
7. Гуллар қирқиб ёпиштирилади.

Иш ижодий тарзда бўлганлиги учун ўқувчилар гулларни шохларга ўзлари мустақил жойлаштирадлар. Барглари ўқитувчи тарқатган андоза бўйича қирқидилар. Табрикноманинг ички томони нақш билан безатилиб, табрик сўзи ёзилади.

Мозаика монументал декоратив санъат турларидан биридир. Турли даврларда ва турли мамлакатларда мозаика қўлланиладиган материалга кўра ҳам, нақш ва расмларига кўра ҳам ўзига хос хусусиятларга эга бўлган. Ўрта Осиё мадрасалари, мачитлар, ҳукмдорларнинг саройлари мозаика билан безатилган. Мозаика ҳозирги кунда монументал санъатга айланган. Мозаика билан биноларнинг ташқи қисмлари, деворлар ва халқ, амалий санъати асарлари безатилади. Мозаика ишларида ойна, сапол плиталаридан офдаланилади. Лоасда рангли кўзгу парчаларидан ажойиб мозаика асарлари яратилади, улар қуёшда бир-бирига қўшилиб ва порлаб, шодлик кайфиятини яратади.

Мозаика бу расм сатҳида айрим-айрим парчалар (қоғоз, ойна, сапо, гул тожибарглари, тухум пўсти ва шу кабилар) қўйиб чиқишдир.

1. Тухум пўстидан мозаика ишларини бажариш учун ювиб кўритилган тухум пўсти мўйкалам ёрдамида акварел бўёқлари билан керакли рангларга бўялади.
2. Бўёк курнгандан кейин тухум пўстини танланган расмга кўра майда ва йирик бўлакларга бўлинади.
3. Тухум пўстидан мозаика килишда шундай тасвирни танлаш кержки уларнинг контурлари мумкин қадар гекис ва майда згрибугрилари бўлмасликки керак.
4. Коитур кора қоғоз орқали ўтказилади ёки шаблондан айлангириб чизилади.
5. Аввал расм сатхининг бир қисмига слим суртилади. У ерга тухум пўсти териб сшшлади, кейин иккинчи қисмига ҳам шу тартибда давом этирилади.
6. Ортикча елим тоза латта билан артиб тозаланади, пўст яхшироқ ёпишиши учун устидан селлофан босиб кўйилади.

Бундай иш одатда энг оддий контурлардан бошланади. Кейинроқ контурлар анча мураккабланади.

Турли мева ва сабзавот, полиз экинларининг уруғлари, данак, балик тангалари, чиганок, майда тошлар билан хилма-хил мозаика ишларини бажариш мумкин

САВОЛЛАР. 1. Апликация ишларида нималарга эътибор бериш керак.

2. Мозаика қандай сўнат тури.

3. Мозаика ишларидан нималар яратилади.

ТОПШИРИҚЛАР.

1. Апликация ишларидан намуна келтиринг.

2. Мозаика ишларидан намуна келтиринг.

АДАБИЁТЛАР.

1. П-Магзумов. "Ўқувчиларнинг меҳнатга тайёргарлик бўйича билим ва кўникмалари сифати". Т. 1994 й.

2. Х-Санакулов, М.Ҳайдаров "Бошланғич синфларда қоғоздан амалий ишлар" 1996 йил

3. Р.А.Мавлонова, Горохова, Оглуздина О "Меҳнат таълими методикаси" Т, "Ўқитувчи" 1986 йил

4. Шумулевич Н.М. "Қоғоздан техник моделлар яшаш". Т., "Ўқитувчи" 1989 й

5. Воробьёв А.Ш. "Конструктивлик ва моделлаштириш" Т.,

6. Мавлонова.Р.А. "Бошланғич синф меҳнат дарсликлари". Т. 1996Й.

Апликация - бадиий асарлар яратишнинг эиг содда ва осон усулидир. Бу апликациядан фақат безаш мақсадларидагина кўрғазмапи қоғозлар турли ўйинлар учун кўлланмалар, ўйинчоқлар, байроқчалар, суверинлар, деворий рўзномалар, стендлар, кўрғазмалар ва костюмларни тайёрлашдагина эмас, балки картина, пано нақшларни ва шу кабатри яратишда ҳам кенг кўллаш имконини беради.

Апликация тасвирлаш техникасининг турли формаларини қирқиш ва уларни фон тарзида қабул қилинган материаллар ҳисобига мустақамлашга асосланувчи туридир. Апликация 2500 йил муқаддам кўчманчи халқларда пайдо бўлган. Агтгтликация билан кийим-бош, турар жойлар безатилган. Апликация ишида асосий материал қоғоздир, дазмолланган ва крахмалланган газлама булакчаларидан ҳам фойдаланиш мумкин. Бу материаллар билан бир қаторда самон кўритилган ўсимликлар уруғи - данак, барглар шу кабилардан ҳам фойдаланадилар.

Қоғознинг ялтирайдиған мармар, босма гул тушурилган-бархат, кумуш ва бронза, расм солиш ва чизмачилик қоғози навлари апликация учун яроқлидир.

Апликация ишлари доимо хотирада сақланиши ҳақида мажбурий коида сифатида бажарилиши лозим бўлган изчилликда адо этилади. Энг оддий апликациялар бу геометрик фигуралардан қилинган апликациялардир.

Апликацияда аввал эскизи тузилади, сўнгра керакли деталлар ўлчами ва миқдори ҳисобланади. Деталларни тайёрлаб маълум тартибда жойлаштирилади ва ёпиштиришни

кайси деталдан бошлаш кераклиги аниқланади. Сўнгра тайёрланган материаллар бири-бирига ёпиштирилади.

Геометрик шаклли аппликациялар.

Бажарилиш техникасига кўра аппликациянинг энг оддий турларидан бири геометрик шаклли аппликациялардир. 1 ва 3 синф ўқувчилари геометрик шаклли аппликацияни бажаришда кўйидаги билимларни эгаллайдилар.

1. Геометрик шакллар: квадрат, тўғри бурчак, учбурчак, айлзная коғоз бўлагидан ва ўлчов асбоблари ёрдамида ҳосил бўлиши ҳаққаагн мавжуд билимларни мустаҳкамлайдилар.

2. Бадиий дидни ўстиради, расм дарсларида полоса, доира, квадратда орнаментлар тузиш бўйича олинган билимларни

чуқурлаштирадидилар.

3. Айрим предметлари деталма-детал таҳлил қилиб геометрик шаклларни тўғри идрок этишни ўрганадилар.

4. Болаларни "кўп, кам, узунасига, кўнгаланганга, қисм ва қатлам, икки қисмга киркиш, тўрт қисмга, тенг қисмларга" каби тушунчалари мустаҳкамланади.

5. Болалар ранглар уйғунлигици тўғри танлашни ўрганадилар. Уларда эстетик дид тарбияланади. Геометрик шаклли аппликацияларни ҳам декоратив-орнамент, предмет, сюжетли аппликацияларга ажратиш мумкин.

Геометрик фигуралардан предметли аппликация.

Болаларни предметларни фазовий идрок этишини ривожлантириш керак. Буни атрофимизни ўраб турган нарсалар: уй, арча, дархт, машина, идиш-товок, жониворлар, гуллар ва шу кабиларни у ёки бу даражада геометрик шакллар билан ифодалаш мумкин.

Рангли қоғозлардан олинган доиралар ва уларнинг қисмлари билан аппликация бўйича жуда кўп геометрик ишларни бажариш мумкин. Доираларни хар бирини шундай жойлаштириш керакки, пуфак каби оддий шаклларни бажаришни 1-синфданок бошлаш мумкин. 2-3 синфларда муркаброқ ва атрофлича тасаввурни., бадиий эришиш йўлида катъиятлик, тартиблик тарбияланади.

Уюшқоқлик билан ишлаш кўрсатмаларига риоя қилиш, ташаббускорлик кўрсатиш кўникмалари шаклланади. Ўқувчилар тайёрлаган аппликациялар она тили ва математика дарслари учун ажойиб дидактик материал, ўқувчилар нутқини ўстириш воситаси бўлиши, уларнинг предметларни шакли, ранги, фазода жойлашиши ҳақидаги тушунчаларини бойитишга хизмат қилиши мумкин.

Кўп рангли аппликация

Кўп ранги аппликацияларни киркиш анча мураккаб иш бўлиб, тасвирий қисмларга ажратиш билан алоқдордир. Бу турдаги аппликацияларни бажаришда фонни танлаш жуда муҳимдир. Фон ифодаланган предметлар рангидан очроқ бўлиши керак. Ана шунда предмет худди бўртиб тургаидек ёрқин кўринади. Ҳаммаси ўйлаган арга боғлиқ. Фонда жойлашган деталлар ранги ҳам шунга қараб танланади, деталларнинг табиий жойлашиши ва ўлчамларининг

уйғунлигига эътибор бериш керак. Бу ишларнинг бажаришнинг бир неча усуллари мавжуд: айрим деталлар олдиндан белгиламай қирқилади. айрим деталлар эса белгиланган эскизлар бўйича қирқилади.

Кўп рангли аппликациялардан бирин декоратив аппликациялардир. Декоратив аппликация - яқин гуллардан ташкил топиб, алоҳида-алоҳида тасвирланган ҳодиса ҳаракатлар уйғунлигини акс этгарувчи манзаралардан иборат бўлиши мумкин.

Декоратив аппликацияларни болалар китоб, ойнома ва бошқа материаллардан олишлари, айрим элементларни кўлда яратишлари мумкин. Шарк нақши аппликациясининг бу тури учун бой материал ҳисобланади. Декоратив аппликация бир ва кўп рангли бўлиши мумкин.

Шаклига кўра орнаментал чексиз ва чекланган бўлади. Чексиз орнаментда уни ташкил этувчи айрим элементлар ритмик ёки симметрик алмашилиб туради. Бу элементларнинг ранги, шакли бир хил бўлиши мумкин.

Чекланган орнамент бир шакл - квадрат, тўғри бурчак, доира, овал, ва шу кабилар ичига жойлашади ёки эркин компоновка қилинади. Ундаги элементлар ҳам худди шундай фазовий уйғунликда бўлиши керак.

Бадиий аппликация.

Мавзули ишларни яратиш фақат меҳнатга эмас, балки бадиий тайёргарликни ҳам талаб қилади. Меҳнат таълими дарсларида аппликация ишларини бажарилиш техникаси ўрганиладн.

Рангдор сурат аппликация мавзусининг элементларини ўқувчилар ту-рли байрамларга бағншланган (табрикномалар, очик хат муковасини, йўл белгилари) ишларини бажарадилар. Иш мавзу ва фикр -ганлишидан бошланади. Кутнча очик тондаги қоғоз фон тарзида танланади. Аппликацияга қаратилган асарнинг яратилиши ва элементлар миқдори коғозни ташлашни белгилайди. Асарни яратиш устида ишлаган асосий эътибор танланган мавзунинг мазмунига, керакли материаллар, уларнинг ўлчамлари, рангларни танлашга қаратилади.

Асарни яратиш хажмига кўра энг катта элемент асосий мавзу элементни бўлиши мумкин. Буклаш йўли билан ясаладиган курсатмали куруллар ва уларнинг ясалиши йўллари.

**«Меҳнат ва уни ўқитиш методикаси» фанидан
3-босқич талабалари учун ЯН саволлари**

1. Бошланғич синф ўқувчиларига иқтисод тушунчасини бериш.
  2. Буюмларга безак бериш ишлари
  3. Меҳнат дарсларида экскурсияларни ташкил этиш
1. Меҳнат таълими ҳақида алломаларнинг фикрлари.
  2. Тўғарак ишларини ташкил этиш. 8-мартга совға тайёрлаш
  3. Меҳнат таълими бўйича синфдан ташкари ишларни ташкил этиш
1. Меҳнат таълими бўйича кишлоқ хужалик меҳнатининг мазмуни.
  2. Қоғоздан геометрик фигуралардан предметли аппликация ясаш
  3. Меҳнат дарсларида иқтисодий билим тушунчаларини шакллантириш
1. Меҳнат дарсларини иқтисодий билим билан узвий боғлиқлиги.
  2. Барглардан аппликация ясаш
  3. Аппликация ишларини бажарилиши ва унинг турлари
1. Ўқувчиларда иқтисодий фаолиятни шакллантириш
  2. Уруғлардан аппликация ясаш
  3. Аппликациядан фойдаланиб буюмларга безак бериш
1. Қоғоздан олинадиган маҳсулотларнинг аҳамияти.
  2. Меҳнат тарбиясига оид тадбирларни ташкил этиш
  3. Табиий материаллардан аппликациялар ясаш
1. Меҳнат дарсларини иқтисодий билим билан узвий боғлиқлиги.
  2. Тухум пўчоғидан мозаика ишлари
  3. Қоғоздан геометрик фигуралардан предметли аппликация ясаш
1. Ўқувчиларда иқтисодий фаолиятни шакллантириш
  2. Якка тартибдаги ишлар.
  3. Тухум пўчоғидан мозаика ишлари
1. Кишлоқ хўжалиги меҳнатининг тарбиявий аҳамияти.
  2. Кийимларга қараш ишлари
  3. Барглардан аппликация ясаш
1. Меҳнат таълимида кўл меҳнатининг аҳамияти.
  2. Хона ўсимликларини парвариш қилиш усуллари
  3. Уруғлардан аппликация ясаш
1. Меҳнат дарсларида аппликация ишларини ташкил этиш.
  2. Буюмларга безак бериш ишлари
  3. Қоғоз турлари ва хусусиятларини тушунтириш
1. Меҳнат дарсларида иш турлари.
  2. Тўғарак ишларини ташкил этиш. 8-мартга совға тайёрлаш
  3. Ўқувчиларни касб-хунарга қизиқтиришда мутафаккирлар меросидан фойдаланиш

1. Бошланғич синф ўқувчиларига иқтисод тушунчасини бериш.
2. Буюмларга безак бериш ишлари
3. Меҳнат дарсларида экскурсияларни ташкил этиш

1. Меҳнат таълими ҳақида алломаларнинг фикрлари.
2. Тўғарак ишларини ташкил этиш. 8-мартга совға тайёрлаш
3. Меҳнат таълими бўйича синфдан ташқари ишларни ташкил этиш

1. Меҳнат таълими бўйича кишлоқ хужалик меҳнатининг мазмуни.
2. Қоғоздан геометрик фигуралардан предметли аппликация ясаш
3. Меҳнат дарсларида иқтисодий билим тушунчаларини шакллантириш

1. Меҳнат дарсларини иқтисодий билим билан узвий боғлиқлиги.
2. Барглардан аппликация ясаш
3. Аппликация ишларини бажарилиши ва унинг турлари

1. Ўқувчиларда иқтисодий фаолиятни шакллантириш
2. Уруғлардан аппликация ясаш
3. Аппликациядан фойдаланиб буюмларга безак бериш

1. Қоғоздан олинадиган маҳсулотларнинг аҳамияти.
2. Меҳнат тарбиясига оид тадбирларни ташкил этиш
3. Табиий материаллардан аппликациялар ясаш

1. Меҳнат дарсларини иқтисодий билим билан узвий боғлиқлиги.
2. Тухум пўчоғидан мозаика ишлари
3. Қоғоздан геометрик фигуралардан предметли аппликация ясаш

1. Ўқувчиларда иқтисодий фаолиятни шакллантириш
2. Якка тартибдаги ишлар.
3. Тухум пўчоғидан мозаика ишлари

1. Қишлоқ хўжалиги меҳнатининг тарбиявий аҳамияти.
2. Кийимларга қараш ишлари
3. Барглардан аппликация ясаш

1. Меҳнат таълимида қўл меҳнатининг аҳамияти.
2. Хона ўсимликларини парвариш қилиш усуллари
3. Уруғлардан аппликация ясаш

1. Меҳнат дарсларида аппликация ишларини ташкил этиш.
2. Буюмларга безак бериш ишлари
3. Қоғоз турлари ва хусусиятларини тушунтириш

1. Меҳнат дарсларида иш турлари.
2. Тўғарак ишларини ташкил этиш. 8-мартга совға тайёрлаш
3. Ўқувчиларни касб-хунарга қизиқтиришда мутафаккирлар меросидан фойдаланиш

1. Иш унумини ошириш усуллари.
2. Хона ўсимликларини парвариш қилиш усуллари
3. Меҳнат дарсларида иқтисодий билим тушунчаларини шакллантириш

1. Мехнат дарсларини ташкил этишнинг сифати.
2. Мехнат таълими бўйича синфдан ташқари ишларни ташкил этиш.
3. Тухум пўчоғидан мозаика ишлари.

1. Мехнат таълими бўйича кишлоқ хужалик меҳнатининг мазмуни.
2. Бошлангич синфларда аппликация ишларининг мазмуни.
3. Аппликация ишларининг бажарилиши ва унинг турлари

1. Синфдан ташқари ишларнинг мақсади ва вазифалари.
2. Болангич синфларда тугарак ишлари.
3. Аппликациядан фойдаланиб буюмларга безак бериш

1. Синфдан ташқари ишларнинг мазмуни ва шакллари.
2. Барглардан аппликация яшаш
3. Табиий материаллардан аппликациялар яшаш

1. Мехнат таълимини кургазмалилик принципи хақида маълумот беринг
2. Уруғлардан аппликация яшаш
3. Қоғоздан геометрик фигуралардан предметли аппликация яшаш

1. Қоғоз турлари. Қоғозларнинг пайдо бўлиши тарихи.
2. Мехнат тарбиясига оид тадбирларни ташкил этиш
3. Ўқувчиларни касб-хунарга қизиқтиришда мутафаккирлар меросидан фойдаланиш

1. Геометрик шаклли аппликация.
2. Тухум пўчоғидан мозайка ишлари
3. Табиий материаллар асосан нималардан олинади.

1. Қоғоз турлари хақида маълумот беринг.
2. Якка тартибдаги ишлар.
3. Барглардан аппликация яшаш.

1. Мехнат таълимида уқитиш методлари.
2. Бошлангич синфларда кишлоқ хужалиги меҳнатини ташкил этиш методикаси.
3. Синфдан ташқари ишларнинг мазмуни.

1. Мехнат дарсларида аппликация ишларини ташкил этиш.
2. Кийимларга қараш ишлари
3. Қоғоз турлари ва хусусиятларини тушунтиринг

Мехнат ва уни ўқитиш методикаси фанидан тест саволлари

Таълим тугрисидаги конун қайси йилларда Республикамизда эълон қилинди ?
1997 й 29-август
1995 й 29-август
1996 й 29-август
1999 й 29-август
Умумий урта таълим мактабларига мехнат фани нечанчи йил фани сифатида киритилди?
1954
1950
1951
1953
Кадрлар тайёрлаш миллий дастури неча босқичда амалга оширилмоқда.
уч босқичда
икки босқичда
турт босқичда
беш босқичда
Мехнат таълими машғулоти жараёнида ўқувчиларга ақлий, жисмоний, ахлоқий, бадиий-эстетик тарбия ва таълим бериш орқали уларнинг баркамол шахслар бўлиб етиштирилишига ёрдам беришдан иборат, бунда қайси мақсад берилган?
рифожлантирувчи мақсад
таълимнинг мақсади
табиявий мақсад
барча жавоб нотугри
Ўқув режасида мехнат таълим 1-4 синфларга ҳафтасига неча соат вақт ажратилган.
1 соат
2 соат
3 соат
4 соат
Ўқув режасида мехнат таълими бир йилга неча соат берилган.
32 соат
33 соат
34 соат
35 соат
Мехнат таълими методларининг бутун системасини неча гуруҳга бўлиш мумкин.
5 та системага
3 та системага
4 та системага
тўғри жавоб йўқ
Мехнат таълими дарслари неча фоизи амалий ишни ташкил этади?

80-85 %
70-80 %
75-85 %
60-75 %
Укитувчи амалий ишларни режалаштиришда нималарни ҳисобга олиш зарур?
Маҳаллий шароитни
Болаларни ишлаш фаолиятларини
Уқувчиларни дарсга кизиқишларини
Уқувчиларнинг дарсга кизиқишларини ҳисобга олиш зарур.
Ўзбек халқлари орасида меҳнат тарбиясининг қандай аҳамияти бор.
Меҳнат тарбияси, ушиб келаётган ёш авлодни меҳнатсевар, қомил инсон қилиб тарбиялашдан иборат.
Меҳнат тарбияси ёш авлодни қучли, қурқмас қилиб тарбиялашдан иборат.
Меҳнат тарбияси уқувчиларни бирлашишга, жамоа бўлиб ҳаракат қилишга ундайди.
Меҳнат тарбиясини ҳеч қандай аҳамияти йук.
Меҳнат тарбияси, халқ ижодининг қайси жанрида узифодасини топади.
меҳнат тарбияси халқ ижодининг ҳамма жанрида узифодасини топган
факат топишмоқ, эртақ жанрида
дostonлар ва шеърларда
мақолларда
Топишмоқларда нима учун меҳнатсеварлик ҳақида фикр юритилади?
Болаларни ақлини шакиллантириш, мустаҳкамлаш ва эзгуликка қорлаш учун
Топишмоқларнинг жавоби оддий бўлиши учун .
Бошқа мавзулар қенг берилмагани учун.
Топишмоқлар тез эсда қолиши учун.
Юмшок уйинчоклар берилган қаторни топинг.
Айикча , қуёнча, қучуқча, ҳар-хил юмшок уйинчоклар.
Айикча, туп, қуёнча, лойдан ясалган хайқалча.
Гуллар, диванча, стулча, гулдон,
Қоптоқ, миҳ, қайчи.
Урта осийда феодализм даврида ҳунар тугрисидаги билимларқандай урганларэди.
Шогирдлик тартибида уқитилар эди.
Болалар узлари уқиб билиб олар эдилар.
Мақтабларда урганар эди.
Ҳеч қаерда урганмайди.
“Доимо меҳнат қилиб туришни” талабқилади, “меҳнатга одатлана борган сари меҳнат енгил бўлиб қолаверади” қайси алломанинг асарида берилган.
Демокритда тулик берилган
“Авестода ” берилган
Платоннинг асарларида берилган
Аристотель асарларида берилган
Аристотель яшаган вақтларни топинг .
384-322
460-370

427-347
420-480
“Болаларга аклий тартбия билан бирга жисмоний тарбия беришни хам такидлайди”. Кайси мутафаккирнинг ижодига мансуб.
Аристотель
Демокрит
Ал Беруний
Ал Фаробий
“Геодезия”, “Минералогия ” асарининг муалифи ким.
Беруний
Ал-Хоразмий
Ал-Фаробий
А.Навоий
Хар бир киши “касб-хунарни мукамал билмоги , яхши тарбия олмоги ва яхши хулк-атвор, фазилатларга эга булмоги лозим.”кайси алломанин каламига мансуб.
Ал-Фаробий.
Навоий.
Беруний .
Фирдавсий
Мехнат жихозларига нималар киради.
Елим, Рангли когоз, кайчи, картон, лой, пластелин, уруглар
Китоб, дафтар, калам, расм дафтар.
Лой ва пластелин, парта, доска, резинка.
кетмон, арра, мих.
Турли эртак кахромонларини ясашда нималардан фойдаланиш
мумкин.
Картон, газлама, кайчи, рангли когозлар, елим.
Тайёр уйинчоклар, когоз, сув, буёк.
Когоз, елим, буёк, сув, расм дафтар.
буёк, сув, расм.калам.
Турли табиий материаллар берилган каторни топинг .
Камиш, уруг, пучоклар, дарахт барглари, шохлари.
Рангли когоз, буёк, кубиклар.
Когоз, елим, буёк, сув, расм дафтар
Пучок, елим, сув,
Турли уйинчоклар эртак кахромонларини ясашни укувчиларга кандай ахамияти бор.
Болаларни ижодкорлик кобиятларни устиради, эстетик хиссиётларни шакллантиради.
Бакуват, чакон булишига ёрдам беради.
Аклий, аъло бахога укишга ундайди.
одобли булади, ахлокли булади.
Иктисодий тарбиянинг асоси неча кисимларга булинади.
5та
6та

4та
2та
Кимёвий толали газламаларга нималар киради
Суний ва синтетик толалар
табiiй толалар
Жун толалар
Ирак толалар киради
Синтетик толали газламаларга нималар киради
Капрон , лавсан, нитрон хлорин, полиэтилен
капрон, ирак, шойи,атлас.
Жун, ирак, лавсан, капрон.
Жун, ипак,
Бошлангич синфда кишлок хужалиги дарсида укувчилар кандай ишлар билан шугулланадилар?
газлама билан ишлайди
когоз картондан макетлар ясайди
турли макетлардан макет ясайди
автомобил моделлари ясайди
Кишлок хужалиги макети дарсларида укувчилар синфда нима ишлар килишади?
мусобака уйнайдилар
парталарни тозалайдилар
кургазмали курол ясайдилар
макетлар ясайдила
Кишлок хужалиги меҳнати дарси дастурида неча соат курсатилган?
3-синфда 8 с
1-синфда 5 с
2-синфда 6 с
3-синфда 7 с
Усимликлар нималар оркали нафас ва озука моддалари олади?
пояси оркали
илдизи оркали
барглари оркали
куртак гунча оркали
Усимликлар ушиби учун нималар зарур?
тупрок об-хаво сув
тупрок емгир
тупрок емгир
тупрок кумлик
Календарь тематик режани ким тасдиқлайди.
директор
укитувчи
ота-оналар
директор муовини.

Апликация бундан неча йил мукаддам кучманчи халкларда пайдо булган.
2500 й
2100 й
2200 й
2300 й
Кайси халкларда hozirги кунда апликациядан миллий кийим безашда фойдаланилади?
барча жавоб тугри
рус тожик
япония арабистонда
корей бурят
Нечанчи асрга келиб коғоздан апликация ривожланди?
XI
XII
XIII
XIV
Геометрик нақш элементларига нималар киради?
барг дарахт
сарик ранг
жониворлар
кушлар
Геометрик шаклли апликацияларни кандай турдаги апликацияларга ажратиш мумкин?
декоратив
предмет
сюжетли
орнамент
Геометрик апликация бадий дидни устиради.
тугри
кисман тугри
снотугри
барча жавоб тугри
Газета коғозининг хусусиятларини айтинг.
сатхи силлик.
энг пишик
калин коғоз
рангли ва жиллоли
Езув коғози неча номерда чикарилади.
1
2
3
5
Мехнат хоналари қачон йигиштирилади ?
Хар куни

хафтада 1 марта
хафтада 2 марта
1-ойда 1 марта
Мехнат вазифалари билан қачондан бошлаб шугулланилади.
кадим замонлардан бошлаб
ҳозирги кундан бошлаб
Ҳеч ким шугулланмайди
фақат ота-боболаримиз шугулланишган.
Халқимизнинг асирлар мабойнида яратган дурдоналарига нималар қиради.
Топишмоқлар, эртақлар, масаллар, маталлар, уланлар, уғитлар
Шерлар ,топишмоқлар,музейлар ,асбоблар.
Дехқочилик асбоблари ,ерлар,
Эртақлар, гектар ерлар, жойлар.
Мутафакрларнинг меҳнат тугрисидаги уғитлари болалар онгига қандай таъсир қурсатади.
Ижобий.
Салбий
Ҳеч таъсир қурсатмайди.
Қизиқадилар.
«Авесто» муккадас китоби нечинчи асирда тузилган.
IX-IV асирга қадар
V-VI асирга қадар
IX-XI асирга қадар
III-IV асирга қадар
Демокрит қачон яшаб ижод этган
460-370
420-480
410-370
400-371.
Аристотель қим булган.
Аллома
Уқитувчи.
Шоир
санаткор
Ўзбек мутафакрлари берилган қаторни топинг
Беруний, Фаробий, хоразмий, Абдурахмон жомий, Умар Хайём.
Фаробий, Беруний, Аристоль
Демокрит, Ал-Хоразмий, Платон.
Аристотель, Беруний, платон.
870-950 йиллар мабойнида қайси аллома яшаб ижод этган.
Абу-Наср Фаробий
Умар хайём
Абу-Райхон Беруний
Платон.

Алгебра фанининг ривожига қайси олим уз хиссасини қушган.
Ал-Хоразмий
Аристотель, Беруний.
Фаробий
Умар Хайём
Апликация қандай маънони билдиради.
коплама дегани
Хунар дегани .
Нақш дегани
Хач қандай маъно билдирмайди.
Апликация қайси йиллари пайдо бўлган ?
2500 йил муқаддам
2000 йил муқаддам
3000 йил муқаддам
2200 йил муқаддам
Апликация нималарни безаш учун ишлатилган ?
Турар жой , кийим бошларини безаш учун
Уйларни нақш қилиш учун
Кийимларни безаш учун
Умуман ишлатилмайди.
Апликациянинг қайси туридан ҳозирги кунда кенг фойдална бошланди?
Флороистика туридан.
Геометрик апликациядан
Бадий апликациядан
Сюжетли апликациядан
Апликация дарсларида қандай жиҳозлар керак бўлади?
Картон , оқ қоғоз , рангли қоғоз , қайчи , елим, салафон
Қайчи, қоғоз, рангли қоғоз, пластилин, газлама.
Лой, пластилин, елим, қоғоз.
Рангли қоғоз, лой, қайчи.
Апликациянинг энг оддий тури қайси?
Геометрик апликациядан
Бадий апликациядан
Сюжетли апликациядан
Флороистика туридан
Бошланғич синф «Мехнат таълими методикаси» қўлланмасининг муаллифи ким?
Р. Мавлонова
Г.И. Перевертень
А. Воробьев
И. Чориев
Халк мақолини давом эттиринг: БАХТ – тилакда эмас .....
билакда
ниятда

каллада
барча жавоб тўғри
Халқ мақолини давом эттиринг Вақтинг кетди _ ..... _
нақдинг кетди
бахтинг кетди
умринг кетди
бойлик кетди
Халқ мақолини давом эттиринг Терга ботган _ ..... _
ошга ботар
пулга ботар
гапга ботар
ақлга ботар
Халқ мақолини давом эттиринг Хосилинг кам бўлса, _ ..... _
бировдан кўрма
хаводан кўрма
ердан кўрма
сувдан кўрма
Огзаки баен килиш методини куйидаги формалари мавжуд
монологик, диологик
монологик
диологик
инструктаж, суҳбат
Машқлар нима максадда утказилади?
олинган билим ва куникмаларни мустаҳкамлаш
техник расм чизиш учун
малакани куллаш учун
амалда куллаш учун
Ёзув когозини неча хил нави бор?
уч
икки
турт
беш хил
Энг арзон когоз тури
газета когози
чизмачилик когози
расм когози
рангли когоз
Кандай когозга шаффофлик бериш учун мум ва мой сингдирилади.
фалга когоз
гул когоз
газета когоз
расм когоз
Меҳнат дарсида укувчилар неча фоиз амалий иш билан шугулланиш керак?

80%
50%
60%
70%
Тўғарак режасини ким тасдиклайди?
мактаб директори
Илмий булим мудирини
директор муовинини
тасдиклаш шарт эмас
Кишлоқ хўжалиги меҳнати дарсларида укувчилар қандай иш билан шугулланадилар?
укув тажриба участкасида, синфда ишлайдилар.
корхонада
экинларни урадилар
барча жавоб тугри
Халқ мақолини давом эттиринг Йил боши _____
иш боши
хосил боши
омад боши
барча жавоб нотўғри
Хунарманчиликни қадимий даврларида энг кўп тарқалган турлари қайсилар.
наққошлик, мисгарлик, ўймакорлик.
темирчилик, мисгарлик, заргарлик.
зардўзлик, мисгарлик, наққошлик, паззандачилик
барча жавоб тўғри
Илм касбини қилди то жони бор Хунар ўрганди онга ким жони бор. Қайси алломани ғазлида ёшларни илм хунар ўрганишга чақирди.
Алишер Навоий.
Али Ибн Сино
Нақшбандий
Бобур
Апликация турлари берилган қаторни белгиланг
предметли, геометрик, сюжетли, тематик
сюжетли, тематик, кўрсатмалилик
тематик, сюжетли, системалилик
предметли, геометрик, кўрсатмалилик
1-4 синф меҳнат таълими ўқув фани таркибига қайси курслар киради?
умумий ва бадий меҳнат
умумий технология асослари
педагогика асослари
газламага ишлов бериш
Меҳнат дарсида керак бўладиган иш қуролларини кўрсатинг.
тўғри жавоб йўқ
қайчи, болға, теша
калам, ручка, линейка, циркуль

хаммаси тўғри
Энг арзон когоз тури
газета когози
чизмачилик когози
расм когози
рангли когоз
Кандай когозга шаффофлик бериш учун мум ва мой сингдирилади.
фалга когоз
гул когоз
газета когоз
расм когоз
Апликацияни қайси турлари мавжуд?
предметли
геометрик, сюжетли
мавзули
барча жавоб тўғри
Табиий материалларга нималар киради?
похол. пучок, уруг, данак,гуза чаноклари
пахол ,калам, когоз, салафан,темир.
Данак, китоб , ручка , калам.
пластилин, лой, елим,резинка.
Турли табиий материалларни кандай ахамияти бор.
Укувчиларни кизикишларини .билимларини мустахкамлайди.
укувчиларни иродалиликка чорлайди .
укувчиларни жисмоний меҳнатга чорлайди.
хеч кандай фойдаси йук.
уткир тигли асбобларга нималар киради.
пичок, арра, болга, кайчи , лезва
мих, чойнак, арра,
елим, калам, когоз.
Китоб . дафтар. Чизгич.
Укитиш методлари доим хам узгариб янгиланиб бораверадими?
узгармайди
кисман узгаради
узгаради
барча жавоб тугри
Инструктаж неча хил булади?
3 хил
2 хил
4 хил
5 хил
Концепция сўзининг маъносини топинг.
йўриқнома

йўлланма
асосий ҳужжат
барча жавоб тўғри
1-4-синф меҳнат таълими фанига куйдагилардан кайсикурси киради.
умумий ва бадий меҳнат
хунармандчилик ва дурадгорлик
накошлик
тикувчилик
5-7-синфларда хафтасига неча соатдан берилган.
2 соат
1 соат
3 соат
4 соат
Ўқитиш методи дегани нима?.
усул, йул-урик.
претмет
фан.
сана.
Меҳнат таълинининг мақсадлари кайси жавобларда тугри берилган.
назорат ва таълимий мақсад
Ривожлантирувчи мақсад.
таълимий , тарбиявий, ривожлантирувчи, назорат мақсадлари.
Факат тарбиявий мақсад.
Кишлоқ хужалик меҳнат дарсларида укувчилар нима билан шугулланадилар.
усимлик ва дарахтларни устирадилар.
Когоз билан танишадилар.
Лой ва пластилин билан ишлайдилар.
барг ва сомон билан ишлайдилар
Меҳнат хоналарини жихозлаш кимнинг зиммасига юклатилган
ота-оналар
укитувчилар.
деректор ва булим мудирига.
Коровулва фаррошларга юклатилган.
Апликация нима.
бадий асарларни яратиш
Ёгоч билан ишлаш
Сим билан ишлаш.
Лой билан ишлаш
Укувчилар апликацилар билан шугулланишни кандай ахамияти бор
фантазияни бойитади.
иродани тарбиялайди.
Кузатувчанликни тарбиялайди.
хамма жавоблар тугри

Г Л О С С А Р И Й

- Ўқитиш методлари** – бу ўқитувчи раҳбарлигида ўқувчиларнинг билим, кўникма ва малакаларни эгалашларига эришишдир.
- Оғзаки баён қилиш** – бу тушунтириш ва ҳикоя қилиш, инструктаж, суҳбат, машқлар, амалий ишлар, график ишлар, лаборатория ишлари, мустақил ишлар, экскурсия, китоб билан ишлаш, ўқувчиларнинг билим кўникма ва малакаларини текшириш, муаммоли таълим методлари мажмуасидир.
- Мазмуннинг тугрилиги** - уқитувчиларга айтиладиган фактларнинг уқув праграммасининг мазмунига мос келиши ва илмий асосланган булиши.
- Баённинг эмоционаллиги** - бу ўқитувчи ўзи баён қилаётган материалга лоқайд муносабатда бўлса, бу хол ўқувчиларга ҳам ўтади ва аксинча, ўқитувчи материални таъсирчан йусинда баён қилса фактларни тўғри танлаш бунга ёрдам беради, у ҳолда ўқувчилар янги маълумотларни яхши идрок қиладилар ва хотираларида яхши сақлаб қоладилар.
- Диологик баён** – ўқитувчи ва ўқувчиларнинг узаро суҳбатидир.
- Ҳикоя қилиш** – бу дастур материални жонли ва образли баён қилишдир.
- Таълим методи деганда ўқитувчи ва ўқувчиларнинг биргаликдаги фаолият йўллари тушунилади. Буларнинг ёрдамида ўқувчилар билим, малака кўникма, касбий маҳоратларни эгаллашга эришадилар, ақлий ва жисмоний куч ва ижодий қобилият ривожланади.
- Йўлланма** – меҳнат фаолияти усулларини тушунтириш ва кўрсатиш ҳамда меҳнат фаолиятларини тўғри ва хавфсиз бажариш бўйича тасаввур ҳосил қилишга ва ўқувчиларнинг амалий фаолиятларини тўғри йўналтиришга қаратилади.
- Кўргазмали методлар** – бу кўрсатмали куролларни намойиш (кўрсатиш) қилиш меҳнат усулларини кўрсатиш; ўқувчиларнинг мустақил кузатишлари; ўқув-ишлаб чиқариш экскурсиялари.
- Материални оғзаки баён қилиш** – меҳнат таълимида ҳикоя қилиш, тушунтириш, маъруза, суҳбат, ўқув материални оғзаки баён қилишнинг асосий методлари ҳисобланади.
- Ҳикоя** - ўқитувчи томонидан ўқув материални тартибли, мантиқий, изчил, нисбатан кенгроқ баён қилишда фойдаланилади. У пухта режа асосида тузилиши, материални баён қилишда ноаниқликка йўл қўймаслик учун барча деталлари билан тайёрланиши лозим.
- Тушунтириш** - ҳикояга яқин бўлган таълим методи ҳисобланади.
- Амалий ишлар** – Эгалланган билимларнинг амалда қўлланишига ёрдам берувчи омил.
- Овоз ёзувчи ва телевидение** - телевидение дастурларига касб-ҳунар коллежларининг ўқувчилари учун эшиттириш ва кўрсатувлар кенг кўрсатилмоқда. Айниқса олимлар, ишлаб чиқариш илғорлари, касб-ҳунар коллежлари ўқувчиларига бағишланган чиқишлари қимматлидир. Машғулотларида овоз ёзиб олиш яна ҳам кенгроқ қўлланиши мумкин.
- Интерактив методлар** - бу жамоа бўлиб фикрлашдан иборат деб юритилади, яъни педагогик таъсир этиш усуллари бўлиб, таълим мазмунининг таркибий қисми ҳисобланади. Бу методларнинг ўзига хослиги шундаки, улар фақат педагог ва ўқувчиларнинг биргаликда фаолият кўрсатиши орқали амалга оширилади.

- Ақлий хужум** - ғояларни генерация (ишлаб чиқиш) қилиш методидир. «Ақлий хужум» методи бирор муаммони ечишда ўқувчилар томонидан билдирилган эркин фикр ва мулоҳазаларни тўплаб, улар орқали маълум бир ечимга келинадиган энг самарали метод. Ақлий хужум методининг ёзма ва оғзаки шакллари мавжуд.
- Кичик гуруҳларда ишлаш** -ўқитувчи томонидан берилган маълум бир топшириқни ҳамкорликда бажариш учун ўқувчиларни кичик гуруҳларга ажратиб, берилган топшириқнинг ечиш йўллари ишлаб чиқишни тақозо этувчи метод.
- Педагогика** -(юнонча «paidagogike» бўлиб, «paidagogos» - бола, етаклайман) – ижтимоий тарбиянинг умумий қонуниятлари, муайян жамиятда ягона ижтимоий мақсадга мувофиқ ёш авлодни тарбиялаш ҳамда унга таълим беришнинг моҳияти ва муаммоларини ўрганадиган фан.
- Педагогик технология**– таълим ва тарбия жараёнида замонавий педагогик технологияларни қўллаш, технологик ёндашув асосида таълим ва тарбия жараёнининг самарадорлигини ошириш муаммоларини ўрганади.
- Баҳс-мунозара** - ўқувчиларни икки гуруҳга бўлган ҳолда, бирор мавзу бўйича ўзаро баҳс, фикр алмашинув тарзида ўтказиладиган ўқитиш методи.
- Педагогик маҳорат** – таълим-тарбия жараёнига онгли, ижодий ёндашув, методик билимларни самарали қўллаш олиш қобилияти, юксак педагогик тафаккур.
- Педагогик талаб** - турли ҳаракатларни бажариш, муайян фаолият жараёнида иштирок этишда ўқувчи амал қилиши зарур бўлган ижтимоий хулқ-атвор меъёрларини ифодаловчи вазифа; тарбиянинг энг муҳим усули.
- Ривожланиш** – шахснинг физиологик ва интеллектуал ўсишида намоён бўладиган миқдор ва сифат ўзгаришлар моҳиятини ифода этувчи мураккаб жараён.
- Рейтинг** (баҳолаш, тартибга келтириш, классификациялаш) - муайян ҳодисани олдиндан белгиланган шкала бўйича баҳолаш.
- Сухбат** – савол ва жавоб шаклидаги диалогик таълим методи.
- Тамойил** (юнонча «principiūm») – бирор-бир назариянинг асоси, негизи, асосий бошланғич қондаси; бошқарувчи ғоя, фаолиятнинг асосий қондаси; умумлаштирилган талаб.
- Тарбия** – муайян, аниқ мақсад ҳамда ижтимоий-тарихий тажриба асосида шахсни ҳар томонлама ўстириш, унинг онги, хулқ-атвори ва дунёқарашини таркиб топтириш жараёни.
- Тарбия жараёни** - ўқитувчи ва ўқувчи (тарбиячи ва тарбияланувчи)лар ўртасида ташкил этилувчи ҳамда аниқ мақсадга йўналтирилган самарали ҳамкорлик жараёни.
- Тарбия мазмуни** - шахснинг шаклланишига қўйилувчи ижтимоий талаблар моҳияти.

**АСОСИЙ АДАБИЁТЛАР
ИНФОРМАЦИОН - УСЛУБИЙ ТАЪМИНОТ**

№	Муаллиф, адабиёт номи, тури, нашриёт, йили, хажми	Кутубхонада мавжуд нусхаси
1.	Каримов И. А. Баркамол авлод-Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. Т.: 1997, 129 б.	80
2.	Ўзбекистон Республикаси умумтаълим мактабларида меҳнат таълимини ўқитилиш тараққиётининг тизими (концепцияси). Лойиҳа. З.М. Яҳёева ва бошқалар. Т.: 1994, 134 б.	50
3.	Ўзбекистон Республикаси ҳунар-техника таълимини ривожлантириш концепцияси. А.П. Худайбергандов, Х. Ф. Рашидов. - Т.: 1992, 124 б.	30
4.	Мавлонова Р. ва бошқалар. Меҳнат ва уни ўқитиш методикаси. – Т: ТДПУ. 2007, 121 б.	50
5.	Мавлонова Р. ва бошқалар. Меҳнат таълими методикаси. – Т: ТДПУ. 2006, 138 б.	50
6.	Мавлонова Р. Меҳнат 3- синф ўқувчилари учун дарслик.– Т: Меҳнат 1993, 142 б.	50
7.	Мавлонова Р. Меҳнат 4-синф ўқувчилари учун дарслик. – Тошкент, 1993, 142 б.	100
8.	Нигматуллаев С.И., Қўлланма, «Меҳнат ва уни ўқитиш методикаси», Тошкент Ўзбекистон. 2003 й, 128 б	100
9.	Жўраев А., Тожибоев Р. “Меҳнат ва уни ўқитиш методикаси”, Тошкент, “Фан ва технология” 2007 й., 288 б.	30
10.	Каримов Р.И., Салиев А., “Меҳнат ва уни ўқитиш методикаси”, Тошкент, “Фан ва технология” 2005 й., 275 б.	30
11.	Р. Мавлонова. Меҳнат таълими методикаси. –Т.: «Ўқитувчи». 1986. 142 б.	30
12.	Р. Мавлонова, Г. Маҳмудова. Меҳнат. 3-синф ўқувчилари учун дарслик. Тошкент, «Ўқитувчи». 2005 й., 127 б.	35
13.	Х. Эгамов. Ўзингиз қуринг ва ясанг. 1-синф учун. Т.: «Ўқитувчи». 2000 й. 132 б.	10
14.	“Меҳнат ва уни ўқитиш методикаси”. Маърузалар матни. ТХТИ, 2010 й. 310 б.	30
15.	Х. Санақулов, М. Хайдаров «Бошланғич синфларда қоғоздан амалий ишлар». Тошкент. Ўқитувчи. 1989 й., 101 б.	30
16.	Перевтен «Бошланғич синфларда техник ижодкорлик» Тошкент. Ўқитувчи. 1989 й, 122 б.	35
17.	П.Р.Атутов «Мактабда политехник таълим» Тошкент 1998 й., 112 б.	10
18.	Мунавваров Т. «Педагогика» Тошкент, Ўқитувчи 1996 й., 115 б.	30
19.	«Меҳнат таълими бўйича ўрта умумий таълим мактаблар учун дастур» Тошкент. 1998 й., 35 б.	30
20.	Х. Санақулов, М. Хайдаров «Бошланғич синфларда қоғоздан амалий ишлар». Т. 1998 й., 98 б.	1
21.	Тхоржевский. «Меҳнат таълим методикаси» Тошкент . Ўқитувчи 1988 й., 200 б.	1

ҚЎШИМЧА АДАБИЁТЛАР

№	Муаллиф, адабиёт номи, тури, нашриёт, йили, ҳажми	Кутуб-хонада мавжуд нусхаси
1.	Гуломитдинов С.З. ва бошқалар. «Меҳнат ва уни ўқитиш методикаси фанидан семинар амалиёти бўйича услубий кўрсатмалар». Тошкент, 2002 й, 96 б.	30
2.	Г.И.Перевертен. Бошланғич синфларда техник ижодорлик. -Т.: Ўқитувчи. 1991.167 б.	10
3.	Воробев А.И. Меҳнат политехника таълими дидактикаси. – Т.: Ўқитувчи, 1992. 68-92 бетлар.	20
4.	Воробёв А.И. ва бошқалар. Меҳнат таълими. – Т.: Ўқитувчи, 1992. 87-112 б.	50
5.	Меҳнат таълимидан умумий ўрта таълим мактаблари учун давлат таълим стандартлари. «Таълим тараққиёти; ИВ махсус сон 1999.	50

